

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mikko Kilpi

ONKO VIRO KIROSANA?

**Viro ja Suomen Viron-politiikka Helsingin Sanomain
ja Aamulehden pääkirjoituksissa 1.4.1988 – 30.9.1991.**

Suomen historian pro gradu-tutkielma.

Tampere 2008.

SISÄLLYSLUETTELO

SAATTEEKSI	4
1. JOHDANTO	6
2. HISTORIAA	8
2.1. Katsaus Viron historiaan	8
2.2. Sensuuri Neuvosto-Virossa	13
2.3. Suomen ja Viron yhteisestä historiasta	13
2.4. Suomalainen lehdistö toisen maailmansodan jälkeen	17
3. AIHEEN RAJAUKSESTA, TUTKIMUKSEN KOHTEISTA, TUTKIMUSMETODEISTA JA AIEMMÄSTÄ TUTKIMUKSESTA	19
4. LEHDET VIRON TAPAHTUMISTA	23
4.1. Viron valtiollinen asema – kuinka pitkälle virolaiset voivat mennä?	24
4.1.1. Helsingin Sanomat tarkkailee reaalipolitiikan hengessä	24
4.1.2. Aamulehti vetoaa historiaan, juridiikkaan ja moraaliin	39
4.1.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti Viron valtiollisesta asemasta	65
4.2. Kansallisuuskysymys – virolaiset vs. venäläiset	69
4.2.1. Helsingin Sanomat: Venäläisten asema on poliittinen ja ihmisoikeuskysymys	70
4.2.2. Aamulehti virolaisten takana	76
4.2.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti kansallisuuskysymyksestä	82
4.3. Historia ja moraali	84
4.3.1. Moraali ja realiteetit törmäävät Helsingin Sanomissa	84
4.3.2. Aamulehti vaatii miehityksen lopettamista	90
4.3.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti historiasta ja moraalista	100
5. LEHDET VIRALLISEN SUOMEN VIRON-POLITIIKASTA	103
5.1. Koivisto ja Viro	103
5.1.1. Helsingin Sanomien kritiikki kohdistuu sekä politiikan sisältöön että muotoihin	104
5.1.2. Aamulehti presidentin tukimiehenä	112
5.1.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti Koivistosta ja Virosta	118
5.2. Käytännön toimenpiteet	121
5.2.1. Helsingin Sanomien matala profiili	122
5.2.2. Aamulehti korostaa ympäristönsuojelua ja Baltia-Pohjola-akselia	125
5.2.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti virallisen Suomen käytännön toimenpiteistä	133

5.3. Moraalinen velvoite?	134
5.3.1. Helsingin Sanomat tukeutuu historiaan ja Etyk:iin	134
5.3.2. Aamulehden perusteluina heimoveljeys ja yleisinhimilliset arvot	138
5.3.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti moraalisesta velvoitteesta	143
5.4. Tapa sanoa ja toimia	144
5.4.1. Helsingin Sanomat tasapainoilee	144
5.4.2. Aamulehden linja heittelehtii	153
5.4.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti tavasta sanoa ja toimia	163
6. SINIMUSTAVALKEAN ERI SÄVYT; MITEN VALTALEHDET EROSIVAT TOISISTAAN – JA MIKSI?	165
LÄHTEET	176

SAATTEEKSI

Onko Viro kirosana, kysyi edesmennyt Juhani ”Juice” Leskinen kappaleessaan ”Eesti”. Kappale ilmestyi vuonna 1983, jolloin Suomessa keskusteltiin muun muassa siitä, pitäisikö Suomenlahden eteläpuolella sijaitsevaa neuvostotasavaltaa kutsua Viroksi vai Eestiksi. Viralliseksi suositukseksi on sittemmin vakiintunut suomalaisten perinteisesti käyttämä Viro, jota Neuvostoliiton ja neuvosto-Viron edustajat aikoinaan karsastivat. Terävänäköinen yhteiskunnallinen tarkkailija Leskinen viittasi epäilemättä myös laajemmin suomalaiseen julkisen keskustelun ilmapiiriin, jossa Viroa käsiteltiin tuiki harvoin. Muistan kuulleen Juicen kappaleen ensi kerran joskus 1980-luvun puolivälissä, mutta varsinaisesti kiinnostukseni Viroon ja virolaisiin virisi aivan muista syistä vasta joitakin vuosia myöhemmin.

Olin vierailut ensi kerran Viron pääkaupungissa Tallinnassa nuorena poikana vanhempieni kanssa, tarkalleen ottaen olympiakesänä 1980. Muistikuvani tuolta vierailulta ovat olivat ja ovat luonnollisesti kovin vähäisiä. Varsinainen kiinnostukseni Viroon ja virolaisiin heräsi kuitenkin vasta 1980- ja 1990-lukujen taitteessa. Suomen sähköisen median ja lehdistön alati lisääntyneen raportoinnin lisäksi noilta ajoilta on syytä nostaa esille kaksi henkilöä, jotka lisäsivät kiinnostustani Viroon ratkaisevalla tavalla. Koulutoverini ja ystäväni Matti Posio oli jo tuolloin innokas estofiili, joten en voinut välttyä Viroon liittyviltä tarinoilta. Samoina vuosina lukiossamme opiskeli lukuvuoden ajan yksi ensimmäisistä virolaisista vaihto-oppilaista Suomessa, Mari-Liis Laul, nuori neito kaakkoisesta Virossa, Pölvasta. Viron julistauduttua jälleen itsenäiseksi Mari-Liis kutsui minut ja muutamia muita suomalaisia tuttaviani syksyllä 1991 kotimaahansa. Tämä vierailu antoi lopullisen sysäyksen: tutulta kuulostanut kieli, samantyyppinen kulttuuri, luonto, joka muistutti paljolti suomalaista – ja silti kaikki oli niin toisin. Kiinnostus heräsi toden teolla.

Syksyn 1991 vierailu lähes viisikymmenvuotisen neuvostovallan runtelemiin Tallinnaan, Tarttoon, Pölvään, Võruun ja moneen muuhun paikkaan herätti minussa kiinnostuksen, joka aktivoitui uudessa muodossa ryhtyessäni suunnittelemaan akateemisen opinnäytetyöni aihetta. Pro gradu-tutkimukseni oli alkuperäisen ajatukseni mukaan tarkoitus sisältää paitsi nyt käsillä oleva lehdistömateriaali, myös haastatteluaineisto, jonka keräsin kesän ja syksyn 2003 kuluessa. Minulle tarjoutui ainoalaatuinen tilaisuus päästä haastattelemaan kymmenkuntaa Viron laulavan vallankumouksen keskeistä vaikuttajaa lähtien Viron viimeisestä kommunistijohtajasta Vaino Väljakselta ja pääministeri Indrek Toomesta. Näitä haastatteluja minun ei olisi ollut mahdollista saada ilman kahta harmaata eminenssiä. Haluan lausua lämpimät kiitokseni varatuomari Pertti Paloheimolle ja entiselle Viron television johtajalle ja Neuvostoliiton television Helsingin-kirjeenvaihtajalle Enn Anupõldille. Erityisesti Enn Anupõldin ainoalaatuinen suhdeverkko Virossa mahdollisti minulle pääsyn merkittävien virolaispoliitikkojen puheille. Molemmat edellä mainitut herrat paitsi mahdollistivat haastattelujen toteutumisen Virossa, myös rohkaisivat alun pitäen allekirjoittanutta aiheen pariin. Mainittua arvokasta haastattelumateriaalia en valitettavasti ole juurikaan pystynyt hyödyntämään tässä tutkimuksessa, mutta aion palata siihen myöhemmin.

Lisäksi haluan lausua kiitokseni filosofian tohtori Keijo K. Kulhalle, joka toimi Helsingin Sanomien päätoimittajana vuosina 1982-1996. Keijo Kulha antoi ystävällisesti minulle haastattelun, jossa hän valotti tutkimuksen kohteena olevaa ajanjaksoa ja aihetta Helsingin Sanomien näkökulmasta.

Koko tutkimus- ja kirjoitusprosessin ajan mentorinani ja keskustelukumppaninani on toiminut professori, OTT Aulis Aarnio. Ilman hänen apuaan tämä työ ei todennäköisesti olisi koskaan valmistunut, siispä suurimmat kiitokset kuuluvat hänelle.

Lopuksi haluan kiittää Tampereen yliopiston Suomen historian professoria Pertti Haapalaa myötämielisyydestä ja joustavuudesta käsillä olevan työni suhteen.

Tampereella 7. maaliskuuta vuonna 2008.

Mikko Kilpi

1. Johdanto

Suomi ja Viro ovat naapurivaltioita, jotka molemmat kuuluvat (vuonna 2008) Euroopan unioniin. Maantieteellisesti maita erottaa – tai yhdistää – Suomenlahti. Kielisukulaisuus, yhteiset historian vaiheet osana Ruotsia ja sitten Venäjän keisarikuntaa sekä itsenäistyminen Venäjän lokakuun vallankumouksen seurauksena yhdistävät kahta kansakuntaa. Suomalaiset ja virolaiset ovat molemmat pieniä kansakuntia, Suomessa asuu suomalaisia runsaat viisi miljoonaa, Virossa virolaisia noin miljoona.

Suomi ja Viro kehittyivät I maailmansodan ja itsenäistymisensä jälkeen nopeasti saavuttaen suvereenin valtion tunnusmerkit. Rauhantila jatkui vuoden 1939 syksyyn, jolloin II maailmansota syttyi Euroopassa. Vuoden 1939 jälkeen Suomen ja Viron kohtalot erkanivat, luonnollinen yhteys maiden väliltä katkesi viideksi vuosikymmeneksi. Niin kutsuttu Molotov-Ribbentrop-sopimus (1939) salaisine lisäpöytäkirjoinen jakoi Euroopan etupiireihin. Sekä Suomi että Viro luettiin sopimuksessa molempien yhteisen suuren naapurin Neuvostoliiton etupiiriin. Sopimuksen solmimisen jälkeen käynnistyneet neuvottelut Suomen ja Neuvostoliiton ja toisaalta Viron ja Neuvostoliiton välillä johtivat erilaisiin tuloksiin.

Suomi joutui taipumattomuutensa vuoksi käymään talvi- ja jatkosodan Neuvostoliiton kanssa häviten molemmat. Suomea ei miehitetty, ja se säilytti itsenäisyytensä joutuen kuitenkin sodan jälkeen omaksumaan uuden ulkopoliittisen linjan. Suomesta tuli Neuvostoliitolle ystävällismielinen valtio.

Viron valtiojohto päättyi syksyllä 1939 toisenlaiseen tilanearvioon kuin Suomen. Viro luovutti sopimusteitse puna-armeijalle tukikohtia ja päästi sen joukkoja maaperälleen välttämällä näin sodan syttymisen valtioiden välille. Aseellista vastarintaa ei esiintynyt ja itsenäinen Viro lakkasi käytännössä olemasta. Kesällä 1940 Viron tasavalta liitettiin muodollisestikin osaksi Neuvostoliittoa. Saksalaiset miehittivät II maailmansodan aikana Viron, mutta neuvostovalta palasi saksalaisten vetäytyessä 1944.

Sodan päättymisen jälkeen Suomi säilytti kapitalistisen talousjärjestelmänsä sekä demokraattisen yhteiskuntajärjestelmänsä. Valuuttasäännöstelyn hellitettyä kansalaisilla oli mahdollisuus matkustaa vapaasti ulkomaille. Suomi omaksui ulkopoliittikkansa perustaksi YYA-sopimuksella sidotun

puolueettomuuden ja pyrki pysyttelemään kansainvälisten konfliktien ulkopuolella. Suomen kauppavaihto Neuvostoliiton kanssa oli määrältään merkittävää ja ulkopoliitikassa maan liikkumavara kapeampi kuin esimerkiksi läntisellä naapurimaalla Ruotsilla. Viro jäi sodan seurauksena neuvostotasavallaksi. Yhteiskuntajärjestelmän keskeiset piirteet olivat yksipuoluejärjestelmä ja suunnitelmatalous. Virolaisten yhteydet Neuvostoliiton ulkopuolelle olivat viranomaisten tiukasti rajoittamia. Mielipiteenvapautta rajoitettiin merkittävästi tiedotusvälineisiin kohdistuneella sensuurilla ja yksittäisten kansalaisten ilmaisunvapautta kahlitsemalla. Taloudellisesti Viro oli Neuvostoliiton alueista kehittyneimpiä, mutta auttamattomasti jäljessä esimerkiksi Suomesta.

Viron sosialistisen neuvostotasavallan korkein neuvosto antoi itsenäisyysjulistuksen 20.8.1991. Välittömänä syynä oli Neuvostoliiton pääkaupungissa Moskovassa 19. elokuuta 1991 alkanut ja sittemmin epäonnistunut vallankaappausyritys, jonka kantavina voimina olivat neuvostojohdon uudistustenvastaiset piirit. Vallankaappausyrityksen tavoitteena oli valtion hajoamiskehityksen pysäyttäminen sekä ”kurin ja järjestyksen” palauttaminen vakavassa taloudellisessa ja poliittisessä kriisissä olevaan maahan. Virolaisten itsenäisyysjulistuksesta alkoi tiivistähtinen prosessi, jonka seurauksena Suomi sai runsaan viidenkymmenen vuoden tauon jälkeen eteläiseksi naapurikseen jälleen itsenäisen Viron tasavallan, Eesti vabariigin,

Suomi palautti toisen maailmansodan jälkeen katkenneet diplomaattisuhteensa Viron tasavaltaan 29.8.1991. Suomen hallituksen päätöstä edelsivät muiden muassa edellä mainitut epäonnistunut vallankaappausyritys Moskovassa, siitä seurannut Viron korkeimman neuvoston antama itsenäisyysjulistus 20.8.1991 ja Venäjän federatiivisen neuvostotasavallan päätös tunnustaa Viron itsenäisyys. Diplomaattisuhteiden palauttamisen taustalla olivat Suomen antama de facto-tunnustus kesältä 1919 ja sitä seurannut de jure-tunnustus, joka annettiin 7.6.1920.

Edellä lausuttu on tämän tutkimuksen tausta. Suomalainen julkinen keskustelu oli Viron kohtaloiden osalta oli vilkasta 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Yksityisten kansalaisten, yhdistysten ja järjestöjen piirissä keskusteltiin ja toimittiin aktiivisesti. Tässä tutkimuksessa selvitetään minkälaisia teemoja Viroa ja niin kutsutun virallisen Suomen Viron-politiikkaa koskeneessa julkisessa keskustelussa nousi esille. Tutkimuskohteina ovat kahden suuren suomalaisen päivälehden pääkirjoitukset.

Miten suomalainen valtalehdistö, täsmällisemmin sanottuna Aamulehti (AL) ja Helsingin Sanomat (HS) kommentoivat pääkirjoituksissaan Viron uuteen itsenäisyyteen johtanutta kehitystä, niin kutsuttua ”Laulavaa vallankumousta” ja suomalaisten vallanpitäjien suhdetta siihen? Siinä kysymys. Käsillä olevassa pro gradu-työssä selvitetään mainittujen lehtien linjaa Vironkysymyksessä huhtikuusta 1988 syyskuuhun 1991.

2. Historiaa

2.1. Katsaus Viron historiaan

Viro on kolmesta Baltian maasta pohjoisin rajanaapureinaan idässä Venäjän federaatio ja etelässä Latvia. Lännessä ja pohjoisessa Viron rajaa Itämeri. Viron nykyinen valtiollinen itsenäisyys alkoi muodollisesti 20.8.1991, jolloin Viron SNT:n¹ korkein neuvosto antoi itsenäisyysjulistuksen. Viron poliittisen historian aiemmat vaiheet kytkeytyvät 1920- ja -30-lukujen ensimmäistä itsenäisyyttä lukuun ottamatta valloittajien ja miehittäjien historiaan.

Nykyisen Viron alue on historiansa kuluessa ollut niin tanskalaisen, saksalaisen, venäläisen kuin ruotsalaisenkin kulttuuripiirin osana ja hallinnon alla.² Viron kirjoitettu historia alkaa 1200-luvun alkupuolella ilmestyneestä Henrikin Liivinmaan kronikasta, joka kertoo muun muassa virolaisten käännyttämisestä kristinuskoon sekä alueen liittämistä saksalaiseen kulttuuripiiriin. Virolaisten heimojen siihen asti hallitsema alue joutui pikkuhiljaa saksalaisen Kalpaveljesten ritarikunnan, sittemmin saksalaisen ritarikunnan, ja kristittyjen piispojen hallintaan.

Viron alue oli osa Ruotsin valtakuntaa vuodesta 1561 vuoteen 1710, jolloin se suuren Pohjan sodan seurauksena siirtyi venäläisten hallintaan. Virossa on kutsuttu yleisesti ruotsalaisten valtakautta nimellä ”hea Rootsi aeg” eli ”hyvä Ruotsin aika”. Venäläisvalta jatkui aina ensimmäisen maailmansodan jälkiselvittelyihin asti, jolloin Viron tasavalta itsenäistyi.

---

¹ SNT= sosialistinen neuvostotasavalta. Viro oli yksi Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton osatasavalta vuosina 1940-41 ja 1944-91.

² Viro maantieteellisenä alueena koostuu historiallisista hallinnollisista alueista eli Virossa ja pohjoisesta Liivinmaasta, sekä Saarenmaan, Hiidenmaan ja näitä pienempien saarten muodostamasta kokonaisuudesta. Tässä luvussa käytän em. alueista nimeä Viro.

Viron tasavalta itsenäistyi ensimmäisen kerran Venäjän vuoden 1917 vallankumousten ja ensimmäisen maailmansodan seurauksena. Itsenäistymistä edeltäneet runsaat kaksi vuosisataa Viro oli osa Venäjän keisarikuntaa.³ Itsenäisyysjulistus annettiin ensimmäisen maailmansodan vielä jatkuessa Viron suurimmassa kaupungissa ja tulevassa pääkaupungissa Tallinnassa helmikuun 24. päivä 1918.⁴ Heti itsenäisyysjulistusta seuranneena päivänä Saksan joukot miehittivät Viron pääkaupungin. Viron saksalais miehitys kesti ensimmäisen maailmansodan loppuun eli marraskuun puoliväliin 1918 asti.⁵ Saksalais miehityksen päätyttyä maassa alkoi niin kutsuttu vapaussota. Vapaussodassa olivat vastakkain Viron valtiollisen itsenäisyyden kannattajat ja toisaalta Neuvosto-Venäjän⁶ joukot yhdessä virolaisten kommunistien kanssa. Venäläisten ja virolaisten kommunistien tavoitteena oli Viron liittäminen osaksi muodostumassa ollutta Neuvostoliittoa.

Vuonna 1919 aloitetut rauhanneuvottelut virolaisten ja Neuvosto-Venäjän välillä päättivät Viron vapaussodan aselepoon tammikuussa 1920. Etelä-Virossa, Tarton kaupungissa solmittiin 2.2.1920 Viron ja Neuvosto-Venäjän välinen rauhansopimus, jossa Neuvosto-Venäjä tunnusti Viron tasavallan de jure luopuen kaikista oikeuksistaan Viron alueeseen.⁷

Viron tasavallan ensimmäinen itsenäisyys kesti runsaat kaksi vuosikymmentä. Uuden valtion alue käsitti tsaarinvallan aikaiset Viron ja Pohjois-Liivinmaan provinssit sekä Valgamaan, Petserimaan ja Narvan kaupungin lähiympäristöineen.⁸ Itsenäistymisen jälkeiset vuodet olivat poliittisesti epävakaita ja kommunistien toiminta kiellettiin maassa heidän yritettyään vallankaappausta vuonna 1924. Äärioikeistolaisten vapsien eli vapaussoturien perustuslakiehdotus hyväksyttiin vuonna 1933. Äärioikeistolaisen kumoushankkeen pelossa jälleen valtionpäämieheksi eli riigivanemaksi valittu Konstantin Päts⁹ julisti maahan poikkeustilan. Poikkeustila jatkui vuoteen 1938, jolloin tasavallan järjestyksessä kolmannen perustuslain astuttua voimaan presidentiksi valittiin jälleen Päts.¹⁰

---

³ Zetterberg Seppo (toim.), Euroopan historia. WSOY. Porvoo 1993. s. 839-840.

⁴ Raun Toivo U., Viron historia. Otava. Keuruu 1989. s. 127-134.

⁵ Ibid. s.135-136.

⁶ Neuvosto-Venäjä edelsi valtiollisesti vuonna 1922 perustettua Sosialististen neuvostotasavaltojen liittoa eli Neuvostoliittoa.

⁷ Raun, s. 136-141.

⁸ Ibid. s. 142.

⁹ *Konstantin Päts* (1874-1956) oli koulutukseltaan oikeustieteen kandidaatti. Päts toimi Venäjänvallan aikana mm. sanomalehtimiehenä ja Tallinnan kaupungin pormestarin apulaisena. Hän oli Viron kansallisen liikkeen johtajia vuonna 1917 ja maahallituksen johtaja v. 1918. Viron itsenäisyysjulistuksen jälkeen Päts toimi väliaikaisen hallituksen johtajana. Päts valittiin vuosina 1921-1934 viidesti valtionpäämieheksi. Vuosina 1934-1938 Päts hallitsi maata poikkeustilan turvin antamalla asetuksia. Vuonna 1938 hänet valittiin Viron tasavallan presidentiksi, jossa virassa hän toimi aina kesäkuun 1940 neuvostomiehitykseen asti. Saman vuoden heinäkuussa Päts kyydittiin miehittäjän toimesta Neuvostoliittoon, jossa hän kuoli vuonna 1956.

¹⁰ Zetterberg (toim.), 1993, s. 840.

Neuvostoliiton ja Saksan ulkoministerit, Vjatsheshlav Molotov ja Joachim von Ribbentrop allekirjoittivat 23.8.1939 edustamiensa valtioiden puolesta hyökkäämättömyyssopimuksen, jonka salaisessa lisäpöytäkirjassa sopimuksen osapuolet jakoivat Euroopan nk. etupiireihin. Sopimuksen mukaan mm. Viro, Latvia ja Suomi kuuluivat Neuvostoliiton etupiiriin. Syksyn 1939 aikana Viron hallitus oli pakotettu solmimaan sopimuksen keskinäisestä avunannosta Neuvostoliiton kanssa. Sopimusta seurasi puna-armeijan tukikohtien perustaminen eri puolille Viroa, mikä käytännössä merkitsi Viron poliittisen liikkumavaran kutistumista olemattomiin.¹¹ Kesäkuussa 1940 Neuvostoliitto aloitti Molotovin-Ribbentropin sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan ja sen lisäysten¹² toimeenpanon. Muodollisena syynä Neuvostoliitto käytti väitettä, jonka mukaan kaikki kolme Baltian maata olivat ryhtyneet sotilaalliseen yhteistyöhön, joka oli suunnattu sitä vastaan. Neuvostoliitto miehitti Viron, Latvian ja Liettuan kesäkuussa 1940. Virossa järjestettiin heinäkuussa 1940 neuvostoarmeijan valvovan silmän alla voimassa olleen perustuslain vastaisesti parlamenttivaalit, joissa Viron työkansan liitto¹³ sai 92,8 %:a annetuista äänistä äänestysprosentin oltua 81,4. Vaaleissa kutakin vaalipiiriä kohden oli vain yksi ehdokas ja vaalin tulos oli oletettavasti ainakin osittain väärennetty. Vaaleissa valittu uusi parlamentti julisti Viron neuvostotasavallaksi, ilmoitti Viron halusta tulla Neuvostoliiton osatasavallaksi ja päätti mm. pankkien sekä teollisuuden sosialisoinnista. Viro hyväksyttiin Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton osatasavallaksi 6.8.1940.¹⁴

Neuvostovallan vakiinnuttaminen alkoi kiivaalla tahdilla kesän 1940 jälkeen. Heinäkuuhun 1941 mennessä Virossa oli lähtenyt pakolaisiksi noin 40.000 henkeä ja neuvostoviranomaiset olivat teloittaneet, karkottaneet ja mobilisoineet noin 54.000 henkeä.¹⁵ Saksan aloitettua hyökkäyksensä Neuvostoliittoon kesäkuussa 1941 maiden välinen hyökkäämättömyyssopimus ja sen salainen lisäpöytäkirja menettivät merkityksensä. Saksan joukot tunkeutuivat Viron alueelle 5.7.1941, ja koko Viro oli uuden miehittäjän hallinnassa 21.10.1941.¹⁶ Virolaiset ottivat saksalaiset vastaan vapauttajina, mutta miehityksen jatkuessa suhtautuminen muuttui. Saksa liitti Viron muiden Baltian tasavaltojen ja Valko-Venäjän tapaan Ostlandin valtakunnankomissariaattiin, jota hallittiin Riiasta käsin. Yhteydenpitolinkiksi virolaisiin muodostettiin saksalaismielisistä virolaisista koostunut

---

¹¹ Raun, s. 174-179.

¹² Myös Liettua liitettiin Neuvostoliiton etupiiriin Molotovin-Ribbentropin sopimukseen 28.9.1939 tehdyn lisäyksen mukaan.

¹³ *Viron työkansan liitto (Eesti Töötava Rahva Liit)* koostui vastalaillistetuista kommunisteista ja muista Neuvostoliitolle myötämielisistä poliittisista voimista.

¹⁴ Raun, s. 180-182

¹⁵ Ibid. s. 187-194.

¹⁶ Ibid. s. 197-198.

”nukkehallitus”, luottamusneuvosto, jota johti tohtori Hjalmar Mäe.¹⁷ Saksalaismiehitys päättyi neuvostojoukkojen etenemisen seurauksena syyskuussa 1944.¹⁸

Viro palautui saksalaismiehityksen jälkeen sosialistiseksi neuvostotasavallaksi. Vuosina 1940-41 alkanut sovjetisointi eli neuvostolaistaminen jatkui. Arviolta 100.000 virolaista jätti kotimaansa (so. emigroitui) sodan loppuvaiheissa.¹⁹ Neuvostoliiton viranomaiset karkottivat sotaa seuranneina vuosina eri arvioiden mukaan 94.000-124.000 etnistä virolaista, joiden tilalle maahan muutti jopa 180.000 ei-virolaista Neuvostoliiton muista osista.²⁰ Merkittävimmät neuvostoviranomaisten toimeenpanemat virolaisten joukkokarkotukset eli kyyditykset tapahtuivat vuosina 1941 ja 1949, jolloin kymmeniä tuhansia virolaisia siirrettiin muihin Neuvostoliiton osiin kuten Siperiaan ja Kazakstaniin.

Näin ollen Viron väestön etninen koostumus muuttui merkittävästi sodan lopputuloksen seurauksena. Maan väkiluku oli ollut ennen sotaa noin 1,1 miljoonaa.²¹ Väestön etnisen koostumuksen muutos jatkui koko sodanjälkeisen ajan. Etnisten virolaisten suhteellinen osuus väestöstä oli sodan päätyttyä noin 95 %. Tultaessa 1980-luvulle osuus oli laskenut alle kahden kolmanneksen, ja samaan aikaan erityisesti venäläisten osuus oli kasvanut. Se oli tuolloin jo lähes kolmannes koko väestöstä. Useissa kaupungeissa, mm. pääkaupunki Tallinnassa, venäläisten osuus lähenteli jo puolta väestöstä. Muilta Neuvostoliiton alueilta Viroon muuttaneet ei-virolaiset olivat tulleet valtaosaltaan teollisuuden palvelukseen.

Viron väestön koostumuksen muutos aiheutti virolaisten ja venäläisten välisten suhteiden kiristymistä. Muiden muassa etnisten virolaisten pakko opiskella venäjää kouluissa sekä venäjänkielisten tasavallassa nauttimat etuisuudet aiheuttivat virolaisten keskuudessa tyytymättömyyttä. Vironkielisen lehdistön ja kirjallisuuden julkaisemista rajoitettiin. Taustalla oli myös todellinen pelko pienen kansan häviämisestä aikaa myöten kokonaan.

Kansallisuussuhteet olivat keskeinen kysymys virolaisten taistelussa kansallisen ja valtiollisen itsenäisyytensä puolesta. Vuonna 1980 joukko Viron älymystöön kuuluneita henkilöitä julkaisi niin

---

¹⁷ Roiko-Jokela Heikki (toim.), *Virallista politiikkaa, epävirallista kanssakäymistä; Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860-1991*. Atena. Jyväskylä 1997. s. 184-185.

¹⁸ Raun, s. 204.

¹⁹ Zetterberg (toim.), 1993, s. 840.

²⁰ Raun, s. 226.

²¹ Ibid. s. 285-286.

kutsutun *Neljänkymmenen kirjeen*. Kyseinen julistus oli virolaisten hätähuuto oman kansansa tulevaisuuden puolesta.

Poliittisesti ja taloudellisesti pysähtynyt Viron sosialistinen neuvostotasavalta alkoi siis osoittaa heräämisen merkkejä 1980-luvun puolivälin jälkeen. Etnisten virolaisten pelko jäämisestä vähemmistöksi omassa maassaan, johon muutti jatkuvasti ennen muuta venäläisiä Neuvostoliiton muista osista, oli merkittävä herättävä tekijä. Etnisiä virolaisiahan oli tuolloin ja on edelleenkin (vuonna 2007) Viron alueella vain noin miljoona.

Myös Neuvostoliiton keskushallinnon Koillis-Viroon kaavailema fosforiittikaivos, jonka ympäristövaikutusten virolaiset arvioivat muodostuvan katastrofaaliseksi, nosti virolaiset taisteluun. Aikaa myöten seurasivat esimerkiksi Viron muinaismuistoyhdistyksen perustaminen, jonka tarkoituksena oli muiden muassa itsenäisen Viron tasavallan symbolien palauttaminen, sekä taloudelliseen itsehallintoon tähdännyt IME-suunnitelma²².

Taustalla vaikutti Neuvostoliiton keskushallituksen ja erityisesti Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) pääsihteerin Mihail Gorbatshovin uudistuspolitiikka. Baltian neuvostotasavalloissa kehitys seuraili keskisen Itä-Euroopan kehitystä, jossa toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliiton etupiiriin liitetyt maat pikkuhiljaa alkoivat siirtyä kohti länsimaista demokratiaa ja markkinataloutta.

Viron valtiollinen asema neuvostotasavaltona säilyi siis muodollisesti muuttumattomana aina elokuuhun 1991, jolloin Viron korkein neuvosto antoi itsenäisyysjulistuksen, jota seurasivat tiiviissä tahdissa Venäjän federatiivisen neuvostotasavallan, Neuvostoliiton ja ulkovaltojen tunnustukset.

---

²² IME = Isemajandav Eesti, tarkoittaa suomeksi taloudellisesti itsenäistä Viroa. Lyhenteeseen sisältyy myös sanaleikki, sillä viron kielen sana ime merkitsee ihmettä.

2.2. Sensuuri Neuvosto-Virossa

Neuvostoliiton valtiollinen sensuurivirasto GLAVLIT toimi myös Virossa. Sirje Sinilindin²³ mukaan GLAVLIT pyrki järjestelmällisesti heikentämään virolaisten kansallista tietoisuutta.²⁴ Viron tiedonvälityksessä ja julkaisutoiminnassa oli käytössä myös 500-kohtainen kiellettyjen aiheiden luettelo. Tämä luettelo kielsi käsittelemästä julkisesti mm. seuraavia aiheita: kaikki sotilasasiat, uusi tekniikka, maatalous ja sen tuotantoluvut, onnettomuudet, sairaudet, rikokset, huumausaineet, väestötiedot, liikenneyhteydet ja valtiolliset asiat. Kiellettyjen asioiden listalta löytyi kärkipäästä, eli sijalta kahdeksan heimoasiat, kuten yhteydet Suomeen. Esko Salmisen mukaan Virossa toimi kuitenkin myös itsesensuuri samaan tapaan kuin Suomessakin – toimittajat vaikenivat luontevasti itsestään selvistä ja vaarallisista tabuaiheista.²⁵

Osa virolaisista toimittajista kirjoitti kuitenkin niin, että valistuneet lukijat pystyivät lukemaan rivien välistä epävirallistakin tietoa.²⁶

2.3. Suomen ja Viron yhteisestä historiasta

Tutkimukseni kannalta merkittävä historiallinen ajanjakso alkoi syksyllä 1944, kun Neuvostoliitto oli vallannut Baltian tasavallat uudelleen. Suomi solmi samana syksynä jatkosodan päättäneen välirauhansopimuksen Neuvostoliiton kanssa. Suomen oli kansakuntana sopeuduttava aggressiivisen suurvallan naapurissa käyttäytymään paljon pidättyvämmiin kuin oli ollut asian laita 1920- ja 1930-luvuilla. Myös lehdistön asema muuttui uudessa tilanteessa, kun sen mahdollisuudet saada ja välittää tietoa Neuvosto-Virosta heikkenivät olennaisesti. Lisäksi Suomen poliittisen johdon sekä Neuvostoliiton painostus hillitsi suomalaisen lehdistön kannanottoja.

Jatkosodan voittanut Neuvostoliitto ei miehittänyt Suomea, mutta maahan saapui liittoutuneiden²⁷ valvontakomissio. Valvontakomission puheenjohtajana toimi kenraalieversti Andrei Zhdanov, joka

---

²³ Sirje Sinilind oli pseudonyymi. Sinilind oli todellisuudessa Suomessa asunut suomalais-virolaista syntyperää ollut juristi Juhan Talve.

²⁴ Sinilind Sirje, Viro ja Venäjä: havaintoja Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikasta Virossa 1940-1984. Alea-kirja. Helsinki 1984. s. 57.

²⁵ Salminen Esko, Vaikeneva valtiomahti?; Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968-1991. Edita. Helsinki 1996. s. 203.

²⁶ Lukkari Matti, Viron itsenäistyminen; kerran me voitamme kuitenkin. Otava. Helsinki 1996. s. 82-83.

²⁷ Liittoutuneiden valvontakomissiossa oli neuvostoliittolaisten lisäksi brittiläisiä jäseniä, jotka hallituksensa

oli vuonna 1940 johtanut porvarillisen Viron tasavallan sovjetisointia. Toisen maailmansodan päättäneen Pariisin rauhansopimuksen voimaansaattamiseen²⁸ saakka liittoutuneiden valvontakomissio käytti ylintä päätösvaltaa Suomessa.²⁹

Suomi alkoi toteuttaa uutta ulkopoliittista linjaansa valvontakomission saavuttua maahan. Neuvostoliiton merkityksestä muistutti myös Helsingin läheisyydessä sijaitseva Porkkalanniemi, joka luovutettiin puna-armeijan tukikohdaksi. Neuvostoliitto ankkuroi Suomen ulkopoliittisen linjan omaansa myös huhtikuussa 1948 solmitulla YYA-sopimuksella³⁰.

Itsenäinen Suomen tasavalta ja Viron sosialistinen neuvostotasavalta olivat molemmat sodan päätyttyä uudessa tilanteessa. 1920- ja 1930-lukujen vilkas kanssakäyminen maiden välillä oli ohi. Myös poliittinen eliitti oli vaihtunut molemmissa maissa, erityisesti Virossa, jonka poliittiset johtajat ja diplomaatit olivat suurelta osin paenneet maasta. Suomalaisten Viron-ystävien eli estofiilien sympatiat olivat maanpakoon siirtyneiden virolaisten puolella, ja näihin pidettiinkin yhteyttä mieluummin kuin uuden neuvostojärjestelmän edustajiin Virossa.³¹ Käytännössä kaikki yhteydet naapurimaiden väliltä katkesivat reiluksi vuosikymmeneksi. Sen paremmin Suomesta Viroon kuin Virossa Suomeen ei matkustettu, eikä suomalaisessa julkisuudessa esiintynyt Viroa tai virolaisia.

Vuonna 1956 Urho Kekkosen tultua valituksi tasavallan presidentiksi otettiin ensi askeleita uusien suhteiden luomiseksi suomalaisten ja virolaisten välille. Kekkosen lähipiiriin kuuluneet tiedemiehet, akateemikko Kustaa Vilkuna ja professori Väinö Kaukonen matkustivat Tallinnaan kirjailija Friedebert Tuglasin 70-vuotissyntymäpäiville. Yhteydet olivat tämän jälkeenkin hyvin vähäisiä aina vuoteen 1965 asti, jolloin Helsingin ja Tallinnan välille avattiin jälleen laivayhteys. Säännöllinen laivayhteys kaupunkien välillä oli ollut toiminnassa vuodesta 1837 aina toiseen maailmansotaan saakka, jonka jälkeen seurasi runsaan kahden vuosikymmenen tauko.³² Laivayhteyden avaaminen ja muutoinkin lisääntynyt kanssakäyminen olivat pitkälti seurausta presidentti Kekkosen tekemistä aloitteista. Aloitteiden taustalla oli Kekkosen sukukansaharrastus sotia edeltäneeltä ajalta sekä tuore

---

ohjeiden mukaisesti hyväksyivät käytännössä Neuvostoliiton edustajien päätökset niihin puuttumatta.

²⁸ Pariisin rauhansopimus astui virallisesti voimaan 15.9.1947, jolloin sopimuksen ratifiointiasiakirjat talletettiin Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaattiin Moskovassa.

²⁹ Suomen historian pikkujättiläinen, (toim. Seppo Zetterberg). WSOY. Helsinki 1987. s. 742, 783-784.

³⁰ ”Sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja avunannosta” solmittiin Suomen ja Neuvostoliiton välille 8.4.1948.

³¹ Pedak Maarit, Suomi ja Viro: naapuruus ja ulkopoliittikka; Suomen Viron-suhteet suomettumisen taustaa vasten vuosina 1939-1991. Helsingin yliopiston opinnäytetyö. Helsinki 1997. s. 43.

³² Viron merimuseon johtaja Urmas Dresen vuoden 2001 ”Viro-vuosikirjassa”, s.33-39.

kokemus Virosta. Hän oli näet keväällä 1964 tehnyt vierailun Viroon ja pitänyt muun muassa Tarton yliopistossa ylioppilaille puheen viroon kielellä.

Vierailuun liittyi presidentin tekemä periaatepäätös, hinta, jonka Kekkonen joutui maksamaan Moskovalle mahdollisuudesta elvyttää suomalais-virolaisia suhteita. Presidentin periaatepäätöksen mukaan suomalaisten tuli vastaisuudessa tehdä yhteistyötä ainoastaan Viron neuvostotasavallassa elävien virolaisten kanssa. Näin toimiessaan suomalaiset saattoivat presidentin mukaan parhaiten auttaa virolaisia ja virolaisen kulttuurin säilymistä. Ulkovirolaisten kanssa suomalaisten ei presidentin mukaan tullut olla tekemisissä. Kekkonen kertoi näkemyksistään vierailunsa jälkeen mm. suomalaisille estofiileille yksityisessä tilaisuudessa, jossa hän piti laajan alustuksen sukulaiskansojen pariin tekemistään vierailuista. Nämä sinänsä tietenkin epäviralliset suositukset levisivät arvatunkin ”Tamminiemen terveisinä” tapaamiseen osallistuneiden välityksellä.³³

Pakolaisvirolaiset olivat Neuvostoliiton johdolle äärimmäisen arka asia. Viron presidentti Lennart Meri arvioi puheessaan syksyllä 2000, että Neuvostoliitto tunsu mielipuolista pelkoa siitä, että pakolaisvirolaiset Ruotsissa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa voisivat ulottaa vaikutuksensa Suomeen.³⁴ Tätä taustaa vasten oli varsin luonnollista, että Kekkonen joutui maksamaan Moskovalle ”hinnan” heimoyhteyksien uudelleenlämmittämisestä.

1920- ja 1930-lukujen heimoaktivisti Kekkonen toimeliaisuus alkoi kantaa jälleen hedelmää. Poliittisesti ilmeisen vaarattomiksi katsotut kulttuuri- ja urheilusuhteet vilkastuivat. Virolaisten ulkomaanpuhelut kulkivat toki edelleen Leningradin tai Moskovan kautta ja ulkomaanpassin, maastapoistumisviisumin sekä Suomen-viisumin hankkiminen oli vaikeaa. Vastaavasti suomalaiset tarvitsivat kutsun ja viisumin Neuvostoliittoon. Viisumikäytännöllä pystyttiin kontrolloimaan tehokkaasti maahan saapuvien ulkomaalaisten määrää ja laatua.

Suomen virallinen ulkopoliittikka lähti siitä tosiseikasta, että Viro oli osa Neuvostoliittoa, ja näin ollen Viron tapahtumat olivat Neuvostoliiton sisäisiä asioita. Paasikiven-Kekkonen linjan mukaisesti virallinen Suomi pidättyi arvostelemasta niin Neuvostoliiton sisäisiä kuin ulkosuhteisiinkin liittyviä tapahtumia.

---

³³ Suomi Juhani, Presidentti. Urho Kekkonen 1962 - 1968. Otava. Keuruu 1994. s. 255-259.

³⁴ Presidentti Lennart Meren esitelmä UKK-perinneyhdistyksen kokouksessa Helsingin Suomalaisella Klubilla 10.10.2000.

Neuvostoliiton keskusjohtoisen yhteiskunta- ja talousjärjestelmän takia kaikkiin virolaisten yhteyksiin esimerkiksi suomalaisten kanssa tarvittiin viranomaisten hyväksyntä. Edellä mainittu viisumikäytäntö rajoitti yksityisten kansalaisten yhteydenpitoa. Suomalaisten yritysten yhteistyö virolaisten kanssa oli taasen osa Suomen ja Neuvostoliiton välistä kauppaa, josta päätettiin korkealla poliittisella tasolla sekä Suomen ja Neuvostoliiton välisessä talouskomissiossa.

Ennen NKP:n pääsihteeri Mihail Gorbatshovin liikkeelle saattamia yhteiskunnallisia uudistushankkeita suomalaisten mahdollisuudet suoraan yhteistyöhön virolaisten kanssa olivat käytännössä olemattomat. Suomalaisen lehdistön kiinnostus Viroa kohtaan rajoittui pääasiassa virolaisten laulujuhlista raportoimiseen ja satunnaisiin suomalaista turismia koskeviin uutisiin.

Suomalaisen lehdistön mahdollisuudet saada tietoa Virosta olivat rajalliset. Virosta salakuljetettuja kirjeitä ja ulkovirolaisilta saatuja tietoja Viron tapahtumista kulkeutui suomalaisiin lehtiin, mutta niiden julkaiseminen oli harvinaista.³⁵

Virosta vaikeneminen johtui Suomessa myös siitä hyvin ymmärrettävästä syystä, ettei haluttu aiheuttaa ylimääräisiä hankaluuksia, kuten virolaisten ystävien joutumista KGB:n mustalle listalle.³⁶ Gorbatshovin tultua valituksi NKP:n pääsihteeriksi keväällä 1985 alkoi Neuvostoliitossa muutosprosessi, joka johti lopulta koko valtion hajoamiseen ja sen eurooppalaisten liittolaismaiden poliittisten järjestelmien muutokseen 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa. Gorbatshov käynnisti paitsi taloudellis-yhteiskunnallisen uudistusprosessin, perestroikan, myös uudenlaisen avoimuuden politiikan, glasnostin. Glasnostin hengessä Neuvostoliitossa alettiin keskustella aiemmin vaietuista menneisyyden tapahtumista entistä rehellisemmin. Myös ajankohtaiset ongelmat tulivat julkiseen keskusteluun. Sitä myöten myös ulkomaisten journalistien mahdollisuudet käsitellä neuvostoyhteiskunnan tapahtumia paranivat.

Suomen radio ja televisio olivat Pohjois-Virossa asuville ikkuna länsimaihin ja osittain myös Neuvostoliiton tapahtumiin. Viron entinen presidentti Lennart Meri on käyttänyt maansa asemasta neuvostotasavaltana metaforaa, jonka mukaan Viro oli kuin uponnut sukellusvene, jonka periskooppi oli pinnan yläpuolella. Virolaiset olivat uponneessa sukellusveneessä voimatta

---

³⁵ Helsingin Sanomain päätoimittajana vuosina 1982-1997 toimineen FT Keijo K. Kulhan (s. 1937) haastattelu 9.10.2003.

³⁶ Sinilind, s. 41.

kommunikoida ulkomaailman kanssa, mutta periskoopista he näkivät mitä muualla maailmassa tapahtui. Tämä periskooppi oli Suomen radio ja televisio. Presidentti Meren metafora kuvaa osuvasti virolaisten kohtaloa ja toisaalta suomalaisten sähköisten viestinten merkitystä virolaisille.³⁷ Jälkikäteen arvioituna erityisesti Suomen television merkitys Viron taloudelliselle menestykselle ja yhteiskunnallisille uudistusprosesseille maan jälleenitsenäistyttyä on paljastunut hyvin merkittäväksi. Esimerkiksi tämän tutkimuksen tekijän haastattelema virolainen akateemikko Endel Lippmaa totesi Suomen television lähetysten tarjonnan virolaisille ilmaisia oppitunteja markkinatalouteen ja länsimaiseen yhteiskuntajärjestelmään.³⁸

Virolaisten mahdollisuudet saada luettavakseen suomalaisia lehtiä ennen olojen vapautumista 1980-luvun lopussa olivat hyvin vähäiset. Salakuljetettujen lehtien lisäksi Virossa oli tarjolla ainoastaan kommunistinen Tiedonantaja, sekä satunnaisemmin myös SKDL:n Kansan Uutiset.

2.4. Suomalainen lehdistö toisen maailmansodan jälkeen

Suomen uusi ulkopoliittinen linja alkoi II maailmansodan päätyttyä muotoutua presidentti Paasikiven johdolla. Virallinen Suomi vältti vastakkainasetteluita Neuvostoliiton kanssa ja valtiojohto pyrki mahdollisuuksiensa mukaan vaikuttamaan myös suomalaisen lehdistön kirjoitteluun. Lehdistö noudatteli, joskin vaihtelevasti, varovaisuutta kirjoittaessaan Neuvostoliitosta ja sen liittolaisista.

Erityisen herkkä Neuvostoliitto oli suhteessa Baltian asian esille nostamiseen. Baltiastahan oli sodan aikana ja varsinkin sen loppuvaiheissa lähtenyt runsaasti pakolaisia mm. läntiseen Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan. Nämä balttipakolaiset pyrkivät hyvin aktiivisesti saamaan julkisuutta isänmaidensa asialle. Suomalainen valtalehdistö vaikenä pitkälti Viron tapahtumista, kunnes edellä mainittu avoimuus alkoi vaikuttaa Neuvostoliitossa. Ennen glasnostin aikakautta ja Neuvostoliiton asteittaista avautumista ulkomaailmaan suomalaisen lehdistön palveluksessa oli vain harvoja toimittajia, jotka kirjoittivat (uskalsivat ja saivat kirjoittaa?) Viron tapahtumista. Neuvostoaikana Suomessa ilmestyi joitakin kirjoja Viron vaiheista, mutta varsinainen uutisvirta ei kulkenut Suomen ja Viron välillä. Vuosikymmenien varrella julkaistiin satunnaisesti poliittisia kirjoituksiakin. Niistä yksi suurinta huomiota herättänyt oli Uuden Suomen 1971 julkaisema

---

³⁷ Meri, Lennart, Tulen maasta, jonka nimi on Viro. Otava, Helsinki 1995. s. 122.

³⁸ Viron tiedeakatemia akateemikon ja virolaisen poliitikon Endel Lippmaan (s. 1930) haastattelu 27.8.2003.

toimittaja Asko Vuorjoen Baltian maita koskenut kirjoitus, jonka takia NKP:n pää-äänenkannattaja Pravda hyökkäsi raivokkaasti lehteä ja toimittajaa vastaan. Kirjoituksen takia Neuvostoliiton suurlähetystö Helsingissä esitti vastalauseen silloiselle ulkoministerille Väinö Leskiselälle, joka puolestaan kutsui luokseen nuhdeltavaksi päätoimittaja Pentti Poukan.

Poikkeuksen valtavirrassa muodostivat nyt jo edesmenneet toimittajat ja filosofian tohtorit, Helsingin Sanomain Seppo Heikinheimo ja Uuden Suomen Seppo Kuusisto, jotka molemmat olivat vironkielen taitajia ja muutoinkin hyvin kiinnostuneita Virosta. Jälkikäteen arvioiden voisi jopa sanoa, että heillä näytti olevan jonkinlainen missio Viron suhteen. Virolaisten aktiivinen toiminta omaa tasavaltaansa koskevan päätösvallan siirtämiseksi Moskovasta virolaisten omiin käsiin alkoi herättää kiinnostusta suomalaisessa lehdistössä laajemmalti vasta 1980-luvun lopulle tultaessa.

Edellä mainittu ei siis ollut suomalaisten syytä eikä virolaisten vika. Muun muassa suurvaltapolitiikan suhdanteet sanelivat pitkään jatkuneen olotilan. Suomalaiset eivät voineet sille mitään. Sille ei voinut kukaan muukaan mitään ennen kuin Neuvostoliiton oma järjestelmä alkoi muuttua – tai kuten sittemmin havaittiin, luhistua - 1980-luvun loppuvuosina. Virolaiset olivat eturivissä vapautumassa imperiumin otteesta.

Ennen 1980-luvun loppuvuosia Viro ei näkynyt kovinkaan paljon minkään ulkomaan tiedotusvälineissä. Poikkeuksen tekivät ulkovirolaisten omat lehdet, mutta ne eivät levinneet missään maassa valtaväestön keskuuteen. Satunnaisia kirjoituksia Viron ja muiden Baltian maiden oloista ilmestyi eri maiden lehdissä, mutta yhtenäistä ja johdonmukaista uutisointia ja kommentointia ei tiettävästi harrastettu missään.. Neuvostoliiton harjoittama sensuuri ja mielipiteenmuokkaus tekivät tehtävänsä, vaikka ne usein tiedettiin valheellisiksi.

Suomen media alkoi lähestyä Virossa ja muualla Baltian maissa vallitsevaa todellisuutta vasta 1980-luvun loppuvuosina. Turun Sanomat oli 80-luvun loppuvuosina päätoimittaja Jarmo Virnavirran johdolla kiinnostunein kertomaan Viron asioista. Virnavirta suosi lehden toimittajien matkoja Viroon ja heidän sieltä tekemänsä haastattelut ja reportaasit saivat runsaasti tilaa lehdessä. Sen lisäksi hän tarjosi virolaisille journalisteille ja yliopistoihmisille mahdollisuuden kirjoittaa lehteen. Ahkeraa kiinnostusta Viron asioihin osoitti myös edellä mainittu Uuden Suomen toimittaja Seppo Kuusisto. Hän näki Viron merkityksen omana valtionaan tavalla, joka sai hänet aktiiviseen kirjoitustyöhön. Kuusisto kokosi myöhemmin kirjaksi lehdessä julkaisemiaan kolumneja. Seppo Heikinheimo puolestaan piti Viroa esillä oman leipälajinsa musiikin ohella muiden muassa

työnantajansa Helsingin Sanomien sivuilla.

Loppusyksystä 1989 lähtien suomalaiset toimittajat pääsivät matkustamaan Neuvosto-Viroon suhteellisen vapaasti. Heidän ei tarvinnut ottaa enää niskoilleen oppaita eikä tulkkeja kuten aiemmin oli ollut käytäntönä. Uutisjutut alkoivat monipuolistua ja todenmukaistua. Viro alkoi saada hahmoa Suomen mediassa. Tuo hahmo oli sikäli epäselvä, etteivät tiedotusvälineet osanneet asettaa Viron uhkia ja mahdollisuuksia suhteessa toisiinsa oikeaan mittakaavaan. Toimittaja Martti Valkonen, joka oli toiminut kirjeenvaihtajana Moskovassa ja joka muutoinkin tunsi Neuvostoliiton oloja hyvin, todisti asiasta muun muassa seuraavalla tavalla:

”Kuvaava episodi esitettiin Helsingin Sanomien artikkeliosaston aamuneuvottelussa maaliskuussa 1990 sen jälkeen, kun Liettua oli julistautunut uudelleen itsenäiseksi ja Neuvostoliitto oli uhannut maata taloudellisin pakottein ja väläytellyt koko maailmalle, että Liettuan itsenäistymisen johtaisi kolmanteen maailmansotaan. Helsingin Sanomien vastaava päätoimittaja sanoi silloin aamun artikkelineuvottelussa varsin pisteliäästi: ”Kyllä ne nyt siellä Liettuassa juhlivat, mutta kun niille tulee kylmä ja nälkä, niille tulee suru puseroon ja ne palaavat Moskovan huomaan.” Se oli varsin laajalti Suomen median käsitys Baltian maiden asioista ja Neuvostoliiton ikuisuudesta. Suomalaisille toimittajille ja päätoimittajille oli syntynyt vuosikymmenien varrella pinttyneitä ideoita Virosta ja kahdesta muusta Baltian maasta. [- -]...Suomen media toimi varsin pitkälle samaan tapaan kuin suomalaiset poliitikot, jotka pysyivät kiinni Neuvostoliiton ikuisuuden mielikuvassa.”³⁹

3. Aiheen rajauksesta, tutkimuksen kohteista, tutkimusmetodeista ja aiemmasta tutkimuksesta

Suomalais-virolaisia suhteita 1980- ja -90-lukujen taitteessa on tutkittu akateemisella tasolla niukalti. Sen voidaan olettaa johtuvan ainakin osittain aiheen tuoreudesta. Historiantutkimuksen kannaltahan kysymys on lähimenneisyydestä.

Baltian maiden, erityisesti Viron kamppailu valtiollisen itsenäisyytensä palauttamiseksi herätti Suomessa paljon huomiota. Suomen eteläiset naapurit saivat osakseen myös runsaasti myötätuntoa. Käsillä olevan ajanjakson julkiseen keskusteluun nousi monia teemoja. Tässä tutkimuksessa

---

³⁹ Helsingin Sanomien entisen ulkomaantoimituksen toimittajan ja Moskovan-kirjeenvaihtajan Martti Valkosen esitelmä Tuglas-seurassa vuonna 2000. Esitelmän teksti luettu Tuglas-seuran verkkosivuilta osoitteesta <http://www.tuglas.fi/artikkelit/valkonen.html> 24.9.2003.

lähestytään edellä mainittua julkista keskustelua kahden ison suomalaisen sanomalehden pääkirjoitusten kautta.

Suomalaisen lehdistön suhtautumisesta Viron tasavallan uuteen itsenäisyyteen ja siihen johtaneisiin tapahtumiin on kiinnitetty varsin niukasti tutkimuksellista huomiota. Tässä työssä tarkastellaan ja vertaillaan kahden suuren suomalaisen sanomalehden, Helsingin Sanomien (HS) ja Aamulehden (AL) suhtautumista Viron tapahtumiin ja toisaalta virallisen Suomen Viron-politiikkaan.

Lähdemateriaalina on käytetty mainittujen lehtien pääkirjoituksia huhtikuusta 1988 syyskuuhun 1991. Tutkimuksessa selvitetään, miten lehdet arvioivat pääkirjoituksissaan tapahtumia Virossa ja toisaalta virallisen Suomen Viroa ja virolaisia koskevia lausuntoja ja toimia. Pääkirjoituksissahan tuodaan julki lehden ”linja”, ja ne ovat tässä tapauksessa merkittävien suomalaisten viestimien puheenvuoroja julkisessa keskustelussa.

Tässä tutkimuksessa on käyty läpi Helsingin Sanomien ja Aamulehden kaikki 1.4.1988 – 30.9.1991 ilmestyneet pääkirjoitukset. Niistä on valittu yksityiskohtaiseen tarkasteluun ne pääkirjoitukset, joissa käsiteltiin yksinomaan Viroa tai Viroa osana Baltiaa, sekä ne, joissa käsiteltiin niin kutsutun virallisen Suomen Viron- ja Baltian-politiikkaa. Tarkastelussa nousi esille luontevia asiakokonaisuuksia, joiden puitteissa pääkirjoituksia on kronologista jäsentelyä käyttäen vertailtu.

Ajallisesti tutkimus käsittelee, kuten todettua, jaksoa 1.4.1988 – 30.9.1991. Alkupisteeksi on määritetty vuoden 1988 huhtikuun alku, jolloin Tallinnassa lausuttiin Viron kansanrintaman syntysanat. Viron kansanrintama eli viroksi rahvarinne muodostui ensimmäiseksi yleispoliittiseksi laajaa kannatusta nauttineeksi kansanliikkeeksi, joka haastoi maata hallinneen kommunistisen puolueen.

Virossa oli toki esiintynyt poliittiseksi luokiteltavaa liikehdintää jo aiemminkin. Viron vihreä liike ja Viron muinaismuistoyhdistys olivat nostaneet esiin osittain samoja teemoja kuin kansanrintama. Myöhemmän kehityksen valossa kuitenkin vasta kansanrintama voidaan katsoa ensimmäiseksi todelliseksi haastajaksi yksinvaltaiselle kommunistipuolueelle.

Vaikka Viron tasavalta itsenäistyi muodollisesti jo elokuussa 1991, on tässä tutkimuksessa pidetty tarpeellisena seurata tapahtumia saman vuoden syyskuun loppuun asti. Syyskuun alkupuolelle tultaessa Viro oli saanut uudelle itsenäisyydelleen Neuvostoliiton uuden valtioneuvoston ja Venäjän federaation, eli emämaansa ja tämän tulevan seuraajavaltion, sekä kaikkien merkittävien

ulkovaltojen tunnustukset. Tutkimus käsittelee siis ajallisesti Viron valtiolliseen jälleensienäistymiseen johtanutta kehitystä. Itsenäisyysjulistuksen antamisen jälkeenkin tilanne oli toki monessa mielessä epäselvä, Viroonhan jäi muun muassa vuoteen 1994 asti Neuvostoliiton/Venäjän asevoimia ja tämänkin jälkeen mittava joukko eläköityneitä neuvostoupseereita. Loppuvuoden 1991 aikana Viro kuitenkin lähetti diplomaattiedustajiaan maailmalle, liittyi kansainvälisiin organisaatioihin, perusti puolustusvoimat ja alkoi muutoinkin rakentaa itsenäisen valtion tunnusmerkit täyttävää koneistoa.

Viron entinen emämaa Neuvostoliitto lakkasi valtiollisesti olemasta joulukuun 1991 lopulla. Alma-Atassa Kazakstanissa kokoontuneet neuvostotasavaltojen päämiehet, pois lukien Baltian tasavaltojen ja Georgian edustajat, päättivät 21.12.1991 lakkauttaa Neuvostoliiton ja perustaa Itsenäisten valtioiden yhteisön (IVY). Neuvostoliiton presidentti Gorbatshev erosi 25.12.1991. Samalla päivämäärällä esimerkiksi Yhdysvallat ja Euroopan yhteisöt (EY) tunnustivat Venäjän Neuvostoliiton seuraajavaltioksi. Suomen hallitus tunnusti Venäjän ja muut vastaitsenäistyneet IVY-maat 30.12.1991. Viron asema oli näin muodoin valtiollisesti ja kansainvälispoliittisesti vakiintunut vuoden 1991 loppuun mennessä.

Virallisella Suomella tarkoitetaan tässä yhteydessä tasavallan presidenttiä, valtioneuvostoa, eduskuntaa ja niiden alaisia viranomaisia. Keskeisin toimija ulkopoliitikassa oli tuolloin tasavallan presidentti Mauno Koivisto, jolle perustuslainkin mukaan kuuluivat päätökset suhteista ulkovaltoihin. Ulkopoliittisen päätöksenteon ytimeen kuuluivat mainittuna ajanjaksona presidentin avustajien ja ulkoasiainhallinnon korkeiden virkamiesten lisäksi pääministerit Harri Holkeri ja Esko Aho, sekä ulkoministerit Kalevi Sorsa, Pertti Paasio ja Paavo Väyrynen.

Tässä tutkimuksessa ei selvitetä sanomalehtien pääkirjoituksissa esitettyjen tietojen ja väitteiden todenperäisyyttä.

Hypoteesista

Tämän tutkimuksen hypoteesina on oletus, että poliittisesti sitoutumattoman ja Helsingissä ilmestyneen Helsingin Sanomien linja erosi Tampereella ilmestyneen, tuolloisen Kokoomuksen äänenkannattajan Aamulehden linjasta huomattavasti. Hypoteesi perustuu yhtäältä Helsingin Sanomien asemaan maan ylivoimaisesti suurimpana ja luetuimpana sanomalehtenä, merkittävänä

kansallisena instituutiona. Lehden läheiset kontaktit maan poliittiseen ja virkamiesjohtoon taas antavat syyn olettaa, että pääkirjoituksissa olisi oltu valtiojohdon linjoilla – harjoitettu sodanjälkeisenä aikana tutuksi tullutta ”vastuullista” toimituspolitiikkaa.

Aamulehden osalta hypoteesiin vaikuttavat ennen kaikkea lehden voittopuolisesti maakunnallinen luonne verrattuna Helsingin Sanomiin, sekä lehden poliittinen viitekehys. Lehden toimituksessa vaikutti lisäksi 1980- ja 1990-lukujen taitteessa kaksi kulttuuritoimittajaa, sittemmin edesmennyt Erkka Lehtola, joka oli kiinnostunut Itäisen Keski-Euroopan sosialistimaiden tapahtumista, sekä vironkielentaitoinen ja maassa matkustellut Simopekka Virkkula. Perusoletuksena oli myös se, ettei Aamulehdellä ollut samankaltaista kansallisen instituution asemaa eikä ulkopoliittikkaan nähden samankaltaista ”vastuullista” asemaa medioiden joukossa kuin Helsingin Sanomilla. Toisaalta oletus piti sisällään sen, että lehden omistusperusta ja poliittinen sitoutuminen Kokoomukseen olisivat näkyneet oikeistolaisena vireenä pääkirjoituksissa.

Aiemmasta tutkimuksesta ja tutkimuskirjallisuudesta

Tässä tutkimuksessa käsiteltävää aihetta sivuavia tutkimuksia on tehty joitakin. Esko Salmisen vuonna 1996 julkaisema *Vaikeneva valtiomahti?* käsittelee laajasti suomalaisten kustantajien ja toimittajien harjoittamaa ”idänpoliittista itesesensuuria”. Vuonna 2001 julkaistiin Johan Bäckmanin toimittama artikkelikokoelma *Entäs kun tulee se yhdestoista?; Suomettumisen uusi historia*, jossa muiden muassa useat tiedemiehet pohtivat sodanjälkeisen Suomen journalistien suhdetta Neuvostoliittoon. Aimo Salonen on käsitellyt Tampereen yliopiston opetusjaostossa hyväksytyssä opinnäytetyössään viiden suomalaisen sanomalehden uutisointia, pääkirjoituksia ja kolumneja Virossa vuosina 1987-1988. Yksi Salosen tutkimuksen kohteista oli Helsingin Sanomat. Mainittu tutkimus sivuaa tätä tutkimusta varsin läheltä, joskin se pureutuu ajallisesti hieman aiempaan jaksoon.

Susanna Parkkonen teki Helsingin yliopiston viestinnän laitokselle vuonna 1991 pro gradun *Viron itsenäistyminen vuonna 1991: vaikuttiko itsesensuuri suomalaisten lehtitoimittajien Viro-uutisointiin?* Parkkonen tarkastelee työssään tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä kysymyksiä. Maarit Pedak on tutkinut yleisen valtio-opin pro gradu-työssään Suomen Viron-suhteita suomettumisen taustaa vasten vuosina 1939-91.

Valtiotieteen tohtori Jyrki Iivosen vuonna 1992 julkaiseman teoksen *Neuvostovallan viimeiset vuodet*, eversti Matti Lukkarin vuonna 1996 julkaiseman teoksen *Viron itsenäistyminen - kerran me voitamme kuitenkin* sekä vuonna 2007 ilmestyneen professori Seppo Zetterbergin *Viron historian* tietoihin ja niistä löytyviin tapahtumahistorioihin verrattaessa molempien lehtien pääkirjoitusten tiedot pitivät paikkansa. Tämän lisäksi Helsingin Sanomien ja Aamulehden noudattaessa lehdistön eettisiä ohjeita ja ollessa alltiina julkiselle tarkastelulle ja kilpailijoidensa kritiikille, on lähdettävä siitä, ettei pääkirjoituksissa julkaistu ainakaan karkeita asiavirheitä. kattava luettelo tutkimuskirjallisuudesta löytyy tämän tutkielman lopusta osasta ”Lähteet”.

Lehtien puoluepoliittisesta sitoutuneisuudesta on mainittava, että kyseisenä ajanjaksona Helsingin Sanomat oli sitoutumaton, Aamulehti puolestaan Kokoomuksen äänenkannattaja.⁴⁰

4. Lehdet Viron tapahtumista

Sekä Helsingin Sanomat että Aamulehti olivat käsitelleet Viroon liittyviä tapahtumia jo ennen Tallinnassa huhtikuun alussa 1988 pidettyä niin sanottujen luovien liittojen kokoontumista. Viron kulttuurin ja politiikan piirien edustajat esittivät istunnoissa ja paneeleissa sellaisia uusia ajatuksia, että suomalaistenkin viestimien kiinnostuksen olisi voinut olettaa kasvavan.

Edgar Savisaar teki edellä mainitun kokoontumisen jälkeen Viron television suorassa ajankohtaisohjelmassa spontaanilta vaikuttaneen esityksen. Hän vetosi kaikkiin virolaisiin: kansalaisten tulisi muodostaa Viroon kansanrintama, jonka kautta voitaisiin kanavoida yleinen mielipide julkiseen päätöksentekoprosessiin. Esitys vaikutti televisiokeskustelun aikana syntyneeltä, mutta se oli etukäteen Savisaaren lähipiirissä hahmoteltu, ja siten hyvinkin harkittu.

Televisio-ohjelmassa tehdyn ehdotuksen jälkeen Kansanrintaman avaamiin niin kutsuttuihin aloitepuheluihin ilmoittautui tuhansia vapaaehtoisia ja aktiivisia ihmisiä kaikkialta Virosta. Viron kommunistinen puolue oli näin saanut ensimmäisen kilpailijan poliittisessa järjestelmässä, joka salli virallisesti vain yhden puolueen.

---

⁴⁰ Aamulehti muuttui sitoutumattomaksi vuonna 1992.

Kansanrintaman syntyä ei sen paremmin Helsingin Sanomissa kuin Aamulehdessäkään katsottu pääkirjoitusten arvoiseksi heti tuoreeltaan. Vasta saman vuoden syksyllä Kansanrintama todettiin tosiasialliseksi poliittiseksi toimijaksi Virossa, vaikka tarkastelujakson ensimmäiset kantaaottavat pääkirjoitukset aiheesta ilmestyivätkin Aamulehdessä jo 17.5. ja Helsingin Sanomissa 18.6.. Sitten merkittäväksi osoittautunut tapahtuma jäi näin ollen lähes kokonaan vaille välittömiä kannanottoja.

4.1. Viron valtiollinen asema – kuinka pitkälle virolaiset voivat mennä?

4.1.1. Helsingin Sanomat tarkkailee reaalipolitiikan hengessä

Rauhallinen alku – maltillisia muutoksia

Helsingin Sanomat kirjoitti tarkastelujakson aikana virolaisten pyrkimyksistä itsenäisyyteen ja heidän suhteestaan Neuvostoliiton keskushallitukseen yhteensä 49 pääkirjoituksessa. Monissa kirjoituksista liittovaltion keskusjohto eli Moskova henkilöityi Mihail Gorbatshoviin.

Ensimmäisen kerran Neuvostoliiton keskusjohdon ja osatasavalta Viron välistä vallanjakoa sivuttiin heinäkuun alussa vuonna 1988. NKP:n puoluekonferenssissa Moskovassa oli käyty vilkasta keskustelua koko liittovaltion uudistamisesta ja siihen liittyen muun muassa monipuoluejärjestelmään siirtymisestä ja kansallisuuskysymyksistä. Pääkirjoituksessa tyydyttiin kuvailemaan puoluekonferenssin keskustelunaiheita ja niiden ohella virolaisten vaatimuksia taloudellisen itsenäisyytensä lisäämiseksi. Kirjoituksen lopuksi lehti arvioi vallansiirron tasavaltoihin tuovan mahdollisesti mukanaan ongelmia. Huolen aiheena oli ilmeisesti myös neuvostovaltion koossapysyminen:

*”On yhä perin epäselvää, paljonko valtaa Gorbatshov ja politbyroo ovat valmiita delegoimaan Moskovan korkeimmalta neuvostolta osatasavaltojen korkeimmille neuvostoille eli paikallisille parlamenteille. Juuri niiden lainsäädäntö- ja budjettivalta ovat perestroikan avainkysymyksiä. Kolikon toisena varoittavana puolena paikallisen valtokeskuksen kasvu heikentää keskusvaltaa.”*⁴¹

---

⁴¹ HS, 2.7.1988.

Viikkoa myöhemmin lehti palasi samaan teemaan. Pääkirjoituksessa arvioitiin Moskovan puoluekonferenssin tuloksia ja yhdistettiin niihin Viron päätös ryhtyä käyttämään vanhoja itsenäisyyden ajan valtiollisia tunnuksia. Kirjoituksessa suhtauduttiin myönteisesti taloudellisen vallan hajauttamiseen Moskovasta tasavaltoihin. Esimerkkitapauksena mainittiin Tallinna, jonka liikennelaitoksen bussihankintojen hyväksyttämistä Moskovassa lehti piti järjettömänä. Uudistuksille myönteiseen sävyyn laaditun pääkirjoituksen loppupuolella lehti totesi:

”Eihän monissa muissa asioissa renessanssi-ihmisen laajaa mielenlaatua osoittava Gorbatshovkaan tunnu oivaltavan, että monet tsaarinvallalta suoraan perityt tai ase-in valtakuntaan palautetut kansallisuudet kokevat hänen isovenäläisensä miehittäjäkansaksi ainakin jossakin mielessä. [...] Budjettivallan ansiosta osatasavallat pääsevät itse kehittämään itseään ja Moskovalle jäävät liittovaltion yhteiset asiat kuten ulko- ja puolustuspolitiikka.”

Pääkirjoituksen lopuksi Helsingin Sanomat arvioi itsehallinnon ja taloudellisen itsemääräämisoikeuden järjestämisen vievän kosolti aikaa.⁴²

Elokuussa 1988 kaksi virolaista lehteä julkaisi Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan, jonka nojalla Baltian maat liitettiin osaksi Neuvostoliittoa. Neuvostoliiton virallinen historiankirjoitus oli siihen asti katsonut, että Baltian maat olivat liittyneet vapaaehtoisesti ja laillisessa järjestyksessä Neuvostoliittoon. Aiheesta Tallinnassa järjestetyssä yleisötilaisuudessa myös venäläinen historioitsija Juri Afanasjev⁴³ totesi, että todellisuudessa Viro oli miehitetty, ja että kyseessä oli vertaansa vailla oleva historian väärennös. Kysymys oli virolaisten kannalta hyvin merkityksellinen. Sitä alettiin enenevässä määrin käyttää keskeisenä poliittisena ja kansainvälisoikeudellisena argumenttina vaadittaessa Viron valtiollisen itsenäisyyden palauttamista. Elokuun lopulla vuonna 1988 Helsingin Sanomat otsikoi pääkirjoituksensa ”Mitä Baltiassa tapahtuu?”, ja viittasi muun muassa edellä mainittuihin neuvostohistorian uusiin tulkintoihin. Lehti tyytyi edelleen lähinnä kuvailemaan Neuvostoliiton johdon pyrkimyksiä ja esittämään kysymyksiksi muotoiltuja varoituksia virolaisille. Pääkirjoituksessa yritettiin ilmeisesti myötäillä Gorbatshovia. Laajassa kirjoituksessa esitettiin useita kysymyksiä peräjälkeen:

”Mihin Viro ja muu Baltia ovat menossa? Onko kysymys uuteen avoimuuteen liittyvistä pintailmiöistä vai purkautumaan pyrkivistä todellisista vakavista muutospainesta? Miten niihin suhtaudutaan Viron puoluejohdossa? Entä Moskovassa? Riittääkö virolaisten maltti ja poliittinen realismi vai onko vaarana

⁴² HS, 9.7.1988.

⁴³ Juri Afanasjev oli jo Neuvostoliiton loppuvuosina merkittävä historiantutkija, joka on sittemmin toiminut mm. Moskovan humanististen tieteiden yliopiston rehtorina.

intoutuminen esittämään liian pitkälle meneviä vaatimuksia? Missä kulkee realismin raja? [...]

Vaatimus Viro virolaisille saati sitten itsenäinen Viro ei sovi perestroikan rajoihin.”

Pääkirjoituksessa arveltiin, että kansanrintama voi toimia niin kauan, kun se on Viron kommunistisen puolueen ”eräänlainen apupuolue”. Helsingin Sanomat ei ilmeisestikään tuossa vaiheessa uskonut Kansanrintaman olevan kovin merkittävä tekijä Viron tulevaisuuden kannalta.⁴⁴

Lokakuun alkupuolella 1988 Helsingin Sanomat suhtautui virolaisten pyrkimyksiin aavistuksen aiempaa myötämielisemmin, joskin peilaten niitä edelleen koko Neuvostoliiton tilanteeseen. Lehti luetteli pääkirjoituksessaan tosiasioina Viron Kansanrintaman vaatimuksia liittovaltion keskushallitukselle, mutta antoi samalla ymmärtää, että ne olivat tavattoman pitkälle meneviä. Toisaalta lehti arveli balttien olevan Gorbatshoville arvokkaita liittolaisia perestroikan edistämisessä. Baltian tasavaltojen otettua edelläkävijän roolin perestroikassa Helsingin Sanomat luokitteli ne muista neuvostotasavalloista poikkeaviksi seuraavasti:

”Viro, Latvia ja Liettua sopivat hyvin kokeilukentäksi. Ne ovat väkiluvultaan pieniä, väestö on valistunutta ja kulttuuriltaan eurooppalaista. Siksi siellä on parhaat luontaiset edellytykset harjoitella niin taloudellista autonomiaa kuin gorbatshovilaista poliittista demokratiaa.”⁴⁵

Muutamaa päivää myöhemmin lokakuussa 1988 Helsingin Sanomat pääkirjoitti Suomen tarpeesta perustaa konsulaatti Tallinnaan, mutta perusteli sitä ainoastaan käytännön tarpeilla.⁴⁶ Saman kuun loppupuolella lehti luonnehti Baltian maiden kansanrintamia ja totesi, että kaikissa kolmessa tasavallassa kansanrintamat perustavat ohjelmansa maanläheiseen käsitykseen kansojen itsemääräämisoikeudesta, jota

”...venäläiset eivät voi kokonaan kiistää, vaikka internationalismi yhä onkin Neuvostoliiton virallinen oppi.”

Lisäksi lehti ennusti tulevaisuutta. Se totesi muutosten Baltiassa olleen merkittäviä, koska:

”Kaikki kolme maata ovat ehtineet jo ohi sen virstanpylvään, jolta uudistukset olisi vielä voitu peruuttaa.”⁴⁷

---

⁴⁴ HS, 25.8.1988.

⁴⁵ HS, 11.10.1988.

⁴⁶ HS, 15.10.1988.

⁴⁷ HS, 25.10.1988.

Tallinna alkaa saada tukea

Vajaa puoli vuotta ensimmäisen kirjoituksen jälkeen eli marraskuun puolimaissa 1988 Helsingin Sanomat kommentoi Viron korkeimman neuvoston suvereenisuusjulistusta. Korkein neuvosto oli marraskuun 16. päivänä antanut julistuksen Viron itsemääräämisoikeudesta. Neuvostoliiton lait olivat julistuksen mukaan lainvoimaisia Virossa vasta, kun ne oli lisäksi hyväksytty Viron korkeimman neuvoston puhemiehistön säätämässä järjestyksessä. Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemiehistö totesi virolaisten päätöksen välittömästi liitovaltion perustuslain vastaiseksi. Helsingin Sanomat kommentoi tapahtunutta tuoreeltaan. Se katsoi Viron vain toteuttaneen kansojen itsemääräämisoikeutta, jonka nimiin neuvostojohtajat Leninistä Gorbatshoviin olivat vannoneet. Pääkirjoituksessa lehden arvio Viron mahdollisuuksista saavuttaa suvereeniteetti olikin varsin myönteinen:

”Vaikka siis Viron itsenäistyminen Neuvostoliiton puitteissakin huutaa Venäjän ja neuvostovaltion historian logiikkaa vastaan, puhuu tämänhetkinen kansainvälinen poliittinen tilanne Viron aikomusten osittaisen menestymisen puolesta.”

Helsingin Sanomat linkitti poikkeuksellisesti balttien pyrkimykset samanaikaiseen kehitykseen itäisen Keski-Euroopan valtioissa, jotka olivat irtautumassa Neuvostoliiton ylivallasta. Pääkirjoituksessa arvioitiin myös virolaisten mahdollisuuksia ja uhkia uudessa tilanteessa. Lehti piti virolaisten pyrkimyksiä varsin pitkälle oikeutettuina ja arveli, että Moskovan niin kutsuttujen vanhoillisten voimalliset vastatoimet olivat epätodennäköisiä:

”Monet konservatiiviset voimat Neuvostoliiton kommunistisessa puolueessa arvatenkin odottavat Viron ylitsekuohumista kaataakseen Gorbatshovin ja keskeyttäväkseen uudistukset, perestroikan ja glasnostin. [...] Vanhoillisten voitto katkaisisi kuitenkin niin täydellisesti Neuvostoliiton uudistumisen, että Moskovan uudet johtajat menettäisivät kaiken kansainvälisen myötätunnon ja hyviksi kehittyneet suhteet länteen jäätyisivät. Vaikka siis Viron itsenäistyminen Neuvostoliiton puitteissakin huutaa Venäjän ja neuvostovaltion historian logiikkaa vastaan, puhuu tämänhetkinen kansainvälinen poliittinen tilanne Viron aikomusten osittaisen menestymisen puolesta.”⁴⁸

Seuraavan kerran Helsingin Sanomat kommentoi Viron valtiollista statusta viikkoa myöhemmin. Virolaiset poliitikot olivat tehneet aktiivisesti ehdotuksia Suomen suuntaan ja esittäneet, että esimerkiksi taloudellisista hankkeista tulisi neuvotella suoraan suomalaisten ja virolaisten kesken, eikä Helsingin ja Moskovan välillä. Tällä kerralla lehti kuitenkin muistutti arviossaan tosiasioista:

---

⁴⁸ HS, 18.11.1988.

*”Asioiden ydin on kuitenkin Tallinnan-Moskovan akseli. Siellä on tehtävä Neuvostoliiton sisäiset ratkaisut. Niitä ei kyetä tekemään Helsingissä, Tukholmassa tai Washingtonissa.”*⁴⁹

Saman kuun lopussa 1988 lehti kirjoitti edelleen Viron korkeimman neuvoston suvereenisuusjulistuksen seurauksista ja sen Kremlissä herättämistä reaktioista. Virolaisia ymmärtävään sävyyn kirjoitetussa pääkirjoituksessa nähtiin kyllä päätöksen sisältämät riskit, mutta katsottiin tilanteen olevan yhä Virolle suotuisa:

*”Gorbatshovin oman aseman ja ohjelman kannalta Viro on äärimmäisen vaikea kanto. Jos Moskova estää Viron yrityksen demokratisoitua omalla tavallaan, turhautuvat perestroikaan uskovat kotimaassa ja ulkomailla. Jos Viro taas onnistuu toteuttamaan yrittämällään tavalla kansojen itsemääräämisoikeutta, se voi aloittaa ketjureaktion Neuvostoliiton osavaltioissa, joissa stalinismin aiheuttamat tulehdukset huutavat parantamista.”*⁵⁰

Joulukuisissa Viroa käsitelleissä pääkirjoituksissaan tyydyttiin selostamaan Moskovassa koolla olleen Neuvostoliiton korkeimman neuvoston ja Tallinnassa koolla olleen Viron korkeimman neuvoston istuntojen tapahtumia. Lehti totesi virolaisten ja keskusvallan välisen konfliktin olemassaolon, muttei kommentoinut Viron valtiollista asemaa.⁵¹

Tammikuussa 1989 Helsingin Sanomat viittasi kahdessa ETYK:n⁵² Wienin seurantakokousta käsitelleessä pääkirjoituksessaan lyhyesti myös Viroon todeten, että seurantakokouksen päätöksillä on myönteinen ja vahvistava vaikutus Baltian kansanrintamien toimintaedellytyksiin.⁵³

Maaliskuun puolimaissa vuonna 1989 Helsingin Sanomat kirjoitti jälleen yleiskatsauksen Viron ajankohtaisesta tilanteesta otsikolla ”Viron sisäiset ja ulkoiset paineet”. Talous, kansallisuuskysymykset ja Viron status osana Neuvostoliittoa olivat kaikki arvioinnin kohteina. Lehti ei ottanut varsinaisesti kantaa Tallinnan ja Moskovan väliseen kamppailuun vallasta, mutta totesi kirjoituksen lopuksi uudistuskehityksen vaarantumisen riskistä – tällä kerralla virolaisten näkökulmasta. Lehti kuitenkin arveli, ettei Gorbatshov voi hyväksyä kansallista eristäytymistä eikä

---

⁴⁹ HS, 24.11.1988.

⁵⁰ HS, 29.11.1988.

⁵¹ HS, 4.12.1988 ja 9.12.1988.

⁵² ETYK = Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongferenssi, myöhemmin ETYJ eli Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö. ETYK käsitteli laajasti kolmeen eri pääryhmään liittyviä turvallisuuskysymyksiä: poliittis-sotilaalliset kysymykset, talous- ja ympäristökysymykset sekä nk. inhimillisen ulottuvuuden (ihmisoikeudet) kysymykset.

⁵³ HS, 9.1.1989 ja 17.1.1989.

paikallisten luonnonvarojen kansallistamista Virossa. Tallinnan ja Moskovan kiistakysymyksiin viitaten Helsingin Sanomat kirjoittikin:

*”Viron maltillinen johto ymmärtää, että Virolla ei ole varaa joutua törmäyskurssille Gorbatshovin kanssa. Se tietäisi perestroikan loppua Virossa ja todennäköisesti koko maassa. Mutta tyytyvätkö virolaiset siihen, mikä Gorbatshovin mielestä on poliittisesti mahdollista?”*⁵⁴

Kahta viikkoa myöhemmin lehti arvioi Neuvostoliiton kansanedustajien kongressin vaalin tulosta. Vaikka pääkirjoitus käsitteli aihetta pääosin yleisellä tasolla, viitattiin lopuksi jälleen Baltiaan Viroa erikseen mainitsematta. Helsingin Sanomat katsoi balteilla olevan peruuttamattomia oikeuksia suhteessa Moskovaan:

*”Baltian tasavaltojen väestön murskaava enemmistö ilmoitti vaaliuurnilla, ettei se halua sulautua sen enempää Neuvostoliittoon kuin Venäjäänkään. Baltiassa vaalituloksella on kansanoikeudellista (po. kansainoikeudellista) merkitystä, jota ei edes uudistuksen mahdollinen keskeyttäminen voi mitätöidä.”*⁵⁵

Huhtikuun puolivälissä vuonna 1989 pääkirjoituksessa arvioitiin Neuvostoliiton kansallisuusongelmia. Valtakunnan pienten kansallisuuksien asemaa ymmärtäneessä kirjoituksessa kiinnitettiin huomiota myös Viron kielioloihin ja Baltian itsenäisyyspyrkimyksiin yleisemminkin. Viron uuden kielilain osalta lehti totesi tilanteen olevan ratkaisematon. Yleisellä tasolla lehti puolusti pienten reunatasavaltojen oikeuksia:

*”Varjellakseen perestroikaansa Gorbatshovin olisi koetettava edetä ensisijaisesti varovaisten myönnytysten tietä. Hänen olisi luvattava tasavalloille aikaisempaa enemmän päätäntävaltaa kaikilla aloilla.”*⁵⁶

Huolta ja varovaisuutta

Toukokuun jälkipuoliskolla vuonna 1989 Helsingin Sanomain pääkirjoitus oli otsikoitu ”Kovaa peliä Baltiassa”. Kirjoituksessa kommentoitiin huolestuneeseen sävyyn Viron ja Latvian korkeimpien neuvostojen suvereenisuusjulistuksia ja niihin sekä tasavaltojen että liittovaltion tasolla liittyneitä perustuslaillisia kiistakysymyksiä. Lehti piti tilannetta vaikeasti ratkaistavana, eikä ollut kovin toiveikas balttien onnistumisen suhteen. Se enteili jopa suurta yhteenottoa Moskovan ja

---

⁵⁴ HS, 15.3.1989.

⁵⁵ HS, 29.3.1989.

⁵⁶ HS, 13.4.1989.

Tallinnan välille. Aiempaan baltteja tukeneeseen linjaansa nähden Helsingin Sanomat oli poikkeuksellisen pessimistinen:

”Viron taloudellisen itsenäisyyden ohjelma eli IME merkitsisi vallankumouksellista muutosta nykytilaan. Vaikka Gorbatsšov on suhtautunut ymmärtäväisesti moniin virolaisten valitukseen Moskovan sietämättömästä keskusjohtoisuudesta, hän torjui viime talvena jyrkästi esimerkiksi maan, veden, ilmatilan ja luonnonvarojen siirtämisen yksittäisten tasavaltojen haltuun. [...]

Virolaiset pelaavat Moskovaan päin niin kovaa peliä, että on vaikea etukäteen nähdä, miltä pohjalta rakentava kompromissi olisi löydettävissä.[...]

Moskovan ja korkeimman neuvoston on pakko ottaa vähitellen kantaa.”⁵⁷

Helsingin Sanomat jatkoi huolestuneella linjallaan heinäkuun alussa 1989. Pääkirjoitus perustui Mihail Gorbatsšov in pitämään televisiopuheeseen, jossa tämä oli esittänyt pelkonsa Neuvostoliiton kansallisuusongelmien kärjistymisestä. Lehti ei ollut edelleenkään kovin toiveikas balttien menestyksen suhteen, eikä myöskään valinnut puoltaan, vaan tyytyi ainoastaan arvioimaan tilannetta:

”Viron ja muiden Baltian tasavaltojen omapäiset toimet ovat johtaneet piilevään perustuslailliseen kiistaan niiden ja liittovaltion välillä. Kremlin johto on neuvottomuudessaan pelannut aikaa, mutta enää se ei käy. [...]

Gorbatsšov tuntuu ymmärtävän melko pitkälle virolaisten ja muiden balttien tunteja ja autonomiavaatimuksia. [...] Silti Gorbatsšov in myönnytysten ja balttien vaatimusten välinen kuilu näyttää ylittämättömän leveältä.”⁵⁸

Samaisen heinäkuun lopussa siirryttiin sen sijaan toiveikkaalle linjalle. Neuvostoliiton korkeimman neuvoston päätös antaa Baltian tasavalloille laaja taloudellinen itsehallinto antoi Helsingin Sanomille aiheen uskoa, että baltit voivat jatkaa valitsemaansa politiikkaa. Baltteja varsin vahvasti tukeneessa kirjoituksessa nähtiin Moskovan päätöksissä myös historiallisia ulottuvuuksia:

”Kiihkeä keskustelu Baltian taloudellisesta itsehallinnosta toi tuloksen, jollaista ei voitu kuvitella vielä kaksi vuotta sitten. [...] Ei ole liioittelua korostaa sen merkitystä, sillä ensimmäistä kertaa Moskovan valtiot päätivät, että ei-venäläiset kansat saavat omasta vaatimuksestaan hallita itseään. [...] Kannattaa merkitä muistiin, että neuvostoparlamentin venäläinen enemmistö antoi periksi.”⁵⁹

---

⁵⁷ HS, 21.5.1989.

⁵⁸ HS, 4.7.1989.

⁵⁹ HS, 29.7.1989.

Elokuun puolivälin jälkeen samana vuonna Helsingin Sanomien kiinnostus kohdistui Viron korkeimman neuvoston säätämään uuteen vaalilakiin. Muualta Neuvostoliitosta Viroon muuttaneiden, lähinnä venäläisten oikeutta osallistua vaaleihin niin äänestäjinä kuin ehdokkainakin oltiin rajoittamassa. Viron venäläisten asemasta usein huolensa ilmaissut lehti suhtautui varsin kriittisesti vaalilakiin, joka pääkirjoituksen mukaan loukkasi Viron venäläisten oikeuksia. Kirjoituksessa asetettiin ainakin osittain tukemaan Moskovan kantaa ja tuomittiin myös Viron korkeimman neuvoston päätös kieltää venäläisvähemmistön vastalauseelakot laittomina. Lehden perusteet poikkesivat arvatenkin Moskovan vastaavista, mutta siitä huolimatta kannanotot olivat tiukkoja:

*”Kun lain voimaantuloon ei liity edes minkäänlaista siirtymävaihetta, se riittää ainakin väliaikaisesti äänioikeuden ainakin kymmeniltätuhansilta Virossa asuvilta. Siksi laki on hätiköity. Yhtä hätiköity oli korkeimman neuvoston päätös kieltää laittomina venäläisten vastalauseelakot.”*⁶⁰

Tilanne Virossa oli vaikea ja se pakotti Helsingin Sanomatkin tasapainottelemaan eri näkökulmien välillä. Elokuun loppupuolella lehti ei pitänyt Baltian maiden valtiollista itsenäisyyttä mahdollisena lähitulevaisuudessa, vaan tarjosi jälleen itsehallinnon laajentamista liittovaltion puitteissa. Pääkirjoituksessa suositeltiin jälleen virolaisille neuvottelujen tietä yksipuolisten toimien sijaan:

*”Realistisesti ajatellen Viro, Latvia ja Liettua voivat itsenäistyä rauhanomaisesti ja vain yhteisymmärryksessä Neuvostoliiton valtiojohdon ja korkeimpien valtioelinten kanssa.”*⁶¹

Itsenäisyyttä aavistellaan – Gorbatshev loukussa

Syksyn kuluessa asiat muuttuivat ja marraskuun loppupuolella 1989 Helsingin Sanomat käsitteli laajassa kirjoituksessaan Baltian tasavaltojen talousuudistushankkeita, jotka olivat vastatuulella Moskovan päätöksentekokierroksissa. Neuvostoliiton keskusjohdossa vallinnut eripura ja kommunistisen puolueen roolin merkittävä heikentyminen eri puolilla liittovaltiota saivat aikaan toiveikkautta myös Baltiaa koskeneessa pääkirjoituksessa. Baltteja tukien lehti kommentoi Neuvostoliiton korkeimman neuvoston päätöstä hylätä suunnitelma osatasavaltojen taloudellisesta itsehallinnosta. Laajan pohdiskelun lomassa lehti katsoi jo seuraavan vuoden kevääseen. Se totesi poikkeuksellisesti seuraavaa:

---

⁶⁰ HS, 18.8.1989.

⁶¹ HS, 25.8.1989.

”[...] ...osavaltiot valmistelevat paikallisvaaleja ja korkeimman neuvoston vaaleja joulu- ja helmikuuksi. Ripeän puolueuudostuksen tuloksena kaikissa vaalipiireissä on lukuisia ehdokkaita useista puolueista. Kansanrintamille ennustetaan maanvyörymävoittoja, kommunistipuolueen otaksutaan repeävän kahtia. Poliittisesti osavaltiot kypsyvät varsinaisiin itsenäisyysjulistuksiinsa helmi-maaliskuussa. Käytännön tapahtumat voivat kuitenkin viivyttää sitä paikallisista tai valtakunnallisista syistä. [...]

Irtaantumiskehitystä on vaikea kääntää, sillä Moskovan hallituksella ei ole mitään tarjottavana rajamaille. Ja viivyttämällä lainsäädäntöä se vain heikentää järjestystä.”⁶²

Tämä pääkirjoitus oli ensimmäinen, jossa Helsingin Sanomat meni niin pitkälle, että se ennakoi Vironkin antavan itsenäisyysjulistuksen. Lehden voi tulkita tarkoittaneen todellista valtiollista itsenäisyysjulistusta. Olihan Viron korkein neuvosto jo marraskuussa 1988 antanut suvereenisuusjulistuksen, jolla tasavallan oman lainsäädännön todettiin menevän yleisliittolaisen lainsäädännön edelle.

Täysin yksiselitteistä ja lopullista kantaa lehti ei kuitenkaan tässäkään asiassa ottanut. Helmikuussa 1990 Helsingin Sanomat nimittäin jälleen vain totesi jo tapahtuneet tosiasiat. Lehti kertoi pääkirjoituksessaan Viron samassa kuussa antamasta itsenäisyysjulistuksesta ja arvioi sen jälkeen varsin ympärilyöreästi julistuksen seurauksia.⁶³

Tapahtumat etenivät vauhdilla. Kolmisen kuukautta myöhemmin eli maaliskuun alkupuolella vuonna 1990 Liettuan parlamentti julisti tasavallan itsenäiseksi päätöksellään, jolla palautettiin voimaan itsenäisen Liettuan vanha perustuslaki. Helsingin Sanomat arveli maaliskuun puolivälissä 1990 ilmestyneessä pääkirjoituksessaan Liettuan poliittisen ja oikeudellisen aseman olevan sellainen, ettei täysi itsenäisyys voinut toteutua pitkään aikaan. Liettuan päätöstä lehti ei sinänsä kyseenalaistanut, mutta arveli tulevaisuuden olevan vaikea. Lehti veti epäsuorasti yhtäläisyysmerkin myös Viron tilanteeseen – Virohan ei vielä ollut ehtinyt antaa yhtä ehdotonta julistusta kuin Liettua. Balttien pyrkimykset pääkirjoituksessa hyväksyttiin kuitenkin jälleen toteamalla:

”Liettuan, Viron ja Latvian kansat peräivät itsemääräämisoikeuttaan vahvoihin perustein: ne ovat ainoat toisessa maailmansodassa miehitettyt valtiot, jotka eivät saaneet itsenäisyyttään takaisin.”

---

⁶² HS, 25.11.1989.

⁶³ HS, 21.2.1990.

Helsingin Sanomat arvioi päätöksen seurauksia koko Neuvostoliitolle ja erityisesti Baltian tasavalloille. Lehti puntaroi poliittisia ja juridisia kysymyksiä päätyen yksiselitteisesti tukemaan baltteja ja ennustamaan Moskovalle tappiota viivytystaistelussa:

*”Gorbatshov pelaa aikaa, joka on käymässä vähiin. Nauttimastaan sympatiasta huolimatta hänellä ei ole enää vaihtoehtoja Baltian itsenäistymiselle. Ei ainakaan sellaisia, jotka Etyk-Eurooppa suostuisi nielemään. Panssarit neuvostojohto on jo sulkenut pois. Nyt sen on valmistauduttava aloittamaan Baltian maiden kanssa todelliset neuvottelut itsenäisyyden pohjalta.”*⁶⁴

Liettuan johdon pyrkimykset saada itsenäisyysjulistukselleen kansainvälistä tunnustusta olivat Helsingin Sanomain pääkirjoituksen aiheena maaliskuun jälkipuoliskolla vuonna 1990. Lehti kytki Baltian itsenäisyyden stalinismin tuotosten purkamiseen ja ETYK:in periaatteisiin. Kirjoituksessa asetuttiin voimakkaasti tukemaan balttien pyrkimyksiä ja toisaalta vastustamaan Gorbatshovin yrityksiä hidastaa Baltian perestroikaa:

”Puolan tavoin voivat muutkin maat virallisesti tunnustaa Liettuan oikeuden itsenäisyyteen jo ennen kuin presidentti Vitautas Landsbergisin ja pääministeri Kazimiera Prunskienen hallitus pystyy olemaan suvereeni isäntä koko valtiossa. Tanska vetosi torstaina Gorbatshoviin. Suomen on syytä tehdä samoin. [...]”

*Viron ja Latvian tapa edetä harkitusti neuvotteluihin Moskovan kanssa on osoittautunut järkeväksi, koska siinä ei ole arvovaltakiistan makua. Ne voivat Liettuan tavoin vedota Etykin päätösasiakirjoihin, jotka antavat Euroopan kaikille kansoille oikeuden muuttaa rajoja rauhanomaisesti.”*⁶⁵

Sitten tapahtui ratkaiseva muutos. Toukokuun alkuun tultaessa Helsingin Sanomat oli kypsynyt ajatukseen Baltian tasavaltojen todellisesta valtiollisesta itsenäisyydestä. Lehti viittasi mm. Latvian presidentin Anatolijs Gorbunovsin lausuntoon länsimaiden haluttomuudesta tukea balttien itsenäistymispyrkimyksiä Gorbatshovin kustannuksella. Kirjoituksen mukaan oli ymmärrettävää, etteivät länsimaat halunneet vaarantaa perestroikaa ja idän ja lännen liennytyistä vain siitä syystä, että baltit saisivat itsenäisyytensä välittömästi eivätkä kahden tai viiden vuoden kuluttua. Pääkirjoituksessa todettiin toisaalta poikkeuksellisen voimakkaasti:

*”Kenties suostuminen muutaman vuoden aikatauluun romuttaakin lopulta Baltian itsenäisyysshaaveet. Silloin olisi jätetty käyttämättä ainutkertainen tilaisuus, mikä Baltian kansojen näkökulmasta on anteeksiantamaton poliittinen virhe.”*⁶⁶

---

⁶⁴ HS, 14.3.1990.

⁶⁵ HS, 24.3.1990.

⁶⁶ HS, 5.5.1990.

Helsingin Sanomat oli siis oivaltanut ilmeisesti saman kuin virolaiset poliitikot jo huomattavasti aikaisemmin. Käsillä oli historiallinen *momentum*, johon oli tartuttava.

Toukokuun puolivälissä vuonna 1990 Helsingin Sanomat arvioi pääkirjoituksessaan kaikkien kolmen Baltian tasavallan erisisältöisiä itsenäisyysjulistuksia. Viron korkein neuvostokin oli maaliskuun lopussa 1990 tehnyt päätöksen aloittaa siirtymäkausi kohti varsinaista valtiollista itsenäisyyttä. Asettumatta sen paremmin balttien kuin itsenäisyysjulistukset tuominneen presidentti Gorbatshovinkaan puolelle lehti totesi jälleen kerran olemassa olevan ristiriidan Neuvostoliiton lainsäädännön ja balttien päätösten välillä. Pääkirjoituksessa ymmärrettiin Gorbatshovia ja kehoitettiin yhä edelleen Baltian tasavaltoja neuvottelupöytään:

*”Neuvostoliiton perustuslain näkökulmasta Gorbatshovin oli suorastaan pakko tuomita Viron ja Latvian menettely. [...] Baltian maat ajavat Gorbatshovia entistä tiukemmin seinää vasten. Ahdingossaan neuvostojohtaja voi asettua puolustuskannalle ja pelata aikaa, joka ei välttämättä ole Baltian puolella. [...] Siksi Baltian maiden etujen mukaista on pyrkiä rakentamaan vuoropuheluun ja sitä kautta umpikujan murtamiseen.”*⁶⁷

Suoraa tukea

Muutamaa päivää myöhemmin pääkirjoitus käsitteli ensisijaisesti Liettuan ja Neuvostoliiton johdon aloittamia neuvotteluja. Helsingin Sanomat esitti mielipiteensä myös Viron ja Latvian ajankohtaisesta tilanteesta ja asettui tukemaan niitä esittämällä joitakin toivomuksia:

*”Tyydyttävintä tulevaisuuden kannalta olisi, ettei ylin neuvostojohto nöyryyttäisi Baltian kansoja enää enempää. Taloussaarto, poliittinen painostus katuparlamenteineen ja upseereiden lähettäminen valtaamaan demokraattisten kansanedustuslaitosten rakennuksia ovat väkivaltaa, joka ei kuulu tämän päivän Eurooppaan. Todellisuudessa Neuvostoliitto tai Venäjä eivät hyödy pienten maiden kurittamisesta, vaan paremminkin niille kertyy siitä lasku.”*⁶⁸

Kesäkuun puolivälissä pääkirjoituksessa kommentoitiin Venäjän federatiivisen neuvostotasavallan korkeimman neuvoston päätöstä, jolla tämä julisti Venäjän federaation itsenäiseksi. Lehden mukaan päätöstä seurannut keskustelu Neuvostoliiton liittoneuvostossa oli osoittanut, että Gorbatshov oli

---

⁶⁷ HS, 16.5.1990.

⁶⁸ HS, 19.5.1990.

valmis melkein minkälaiseen muodolliseen liittosuhteeseen tahansa pitääkseen liittovaltion (so. Neuvostoliitto) koossa.⁶⁹

Heinäkuun alussa Liettuan neuvottelut Moskovan kanssa olivat johtaneet tilanteeseen, jossa keskushallitus oli hyväksynyt Liettuan maaliskuisen itsenäistymisjulistuksen sinänsä, mutta vaatinut sen jäädyttämistä jatkoneuvottelujen ajaksi. Tämän lehti arveli johtavan myös neuvotteluihin Viron itsenäistymisestä.⁷⁰

Maaailma muuttui kuitenkin niin kovaa tahtia, että vielä saman heinäkuun lopussa Helsingin Sanomat enteili jo Neuvostoliiton hajoamista kirjoittaessaan Venäjän ja Baltian maiden välisistä valtiosopimuksista. Niiden mukaan Venäjän federaation ja Baltian tasavaltojen rajat muuttuivat kansainvälisiksi rajoiksi.⁷¹ Lehti oletti täten Vironkin itsenäistymisen olevan vain ajan kysymys.

Aiheeseen palattiin vasta syksyllä, eli lokakuun alussa. Lehden realistista otetta kuvastaa se, että pääkirjoitus oli otsikoitu ”Uho on ohi Virossa”. Lehti kirjoitti optimistiseen sävyyn Viron poliittisesta asemasta, mutta nosti samalla taloudelliset vaikeudet etusijalle. Todennäköisen tulevan itsenäisyyden suurin uhka ei pääkirjoituksen mukaan ollut enää poliittinen, niin vääjäämättömältä kehitys näytti. Vaikeuden muodostivat itsenäistymisen taloudelliset edellytykset hajoavassa ja sekasortoon vajoavassa neuvostoimperiumissa.⁷²

Realismia huokui myös marraskuun puoliväliin ajoittunut viittaus marsalkka Sergei Ahromejevin⁷³ kannanottoon, jonka mukaan armeija takaisi Neuvostoliiton koossapysymisen. Lehti näki tämän huolestuttavana varoituksena kaikille Neuvostoliitosta eroon pyrkiville tasavalloille, yhtä hyvin Virolle kuin Venäjällekin.⁷⁴

---

⁶⁹ HS, 14.6.1990.

⁷⁰ HS, 1.7.1990.

⁷¹ HS, 31.7.1990.

⁷² HS, 2.10.1990.

⁷³ Neuvostoliiton marsalkka Sergei Ahromejev (1923-91) oli toiminut neuvostoarmeijan yleisesikunnan päällikkönä vuosina 1984-88. Maaliskuusta 1990 elokuuhun 1991 A. toimi presidentti Gorbatshovin sotilasneuvonantajana. Ahromejev teki itsemurhan elokuun 1991 epäonnistuneen Moskovan vallankaappausyrityksen seurauksena.

⁷⁴ HS, 16.11.1990.

Veri vuotaa Baltiassa – lehti ei enää usko Gorbatshoviin

Tammikuussa vuonna 1991 Neuvostoliiton asevoimat ja sisäministeriön turvallisuusjoukot tekivät kuolonuhreja vaatineita iskuja Baltian tasavalloissa. Helsingin Sanomat tuomitsi iskut ja Neuvostoliiton keskusjohdon kovasanaisesti ja asettui tukemaan rauhanomaista itsenäisyystaisteluaan käyneitä baltteja.⁷⁵

Neuvostojoukkojen operaatiot saivat useana päivänä Helsingin Sanomain pääkirjoituksissa tylyn tuomion.⁷⁶ Synkeimmän kuvan tilanteesta lehti maalasi Riian verilöylyn jälkeen. Se arveli maltillisen kyyniseen tyyliin vallan siirtyneen taantumuksellisille neuvostokommunisteille ja sotateollisen voimaryhmittymän edustajille. Otsikolla ”Moskova palaa terroriin” varustetussa pääkirjoituksessa kirjoitettiin muun muassa seuraavaa:

”Neuvostoliitto on valinnut paluun poliisivaltioon ja kansainväliseen eristykseen. [...] Kyse ei ole kurittomista sotilasjoukoista, vaan kurinalaisista mustista bareteista, jotka toteuttavat Baltian maissa koko Neuvostoliittoa varten laadittua suunnitelmaa. [...] Baltiasta alkanut kurinpalautus tähtää selvästi Gorbatshovin poliittisten ja yhteiskunnallisten uudistusten peruuttamiseen.”

Vironkin osalta pääkirjoitus oli kyyninen:

”Viron presidentin Arnold Rüütelin onnistunut neuvottelumatka maanantaina Moskovaan presidentti Mihail Gorbatshovin luo herättää muistikuvan balttien aiemmista onnistuneista neuvotteluista, joiden tulokset mitätöitiin muutaman tunnin kuluessa.”⁷⁷

Lehden tuomio ei mittavasta faktojen vyöryttämisestä huolimatta ollut kovin voimakas, eikä se tarjonnut myöskään vaihtoehtoja mallia asioiden ratkaisemiselle. Tuomiopäivän kelloja soittanut pääkirjoitus ei saanut jatkukseen arvioita Baltian asemasta uudessa tilanteessa. Vilnan ja Riian tapahtumien jälkeen Helsingin Sanomat antoi tilanteen rauhoittua. Se kommentoi Viron valtiollista asemaa vasta vajaat kolme viikkoa myöhemmin.

Helmikuun alkupuolella samana vuonna pääkirjoituksen aiheena oli koko Neuvostoliiton laajuisesti järjestettäväksi kaavailtu kansanäänestys liittovaltion tulevaisuudesta. Osa tasavalloista, Baltia niiden joukossa, oli ilmoittanut pidättäytyvänsä äänestyksestä. Viro ja Liettua olivat ilmoittaneet järjestävänsä erilliset mielipidemittaukset itsenäistymiskysymyksestä. Helsingin Sanomat kritisoi

⁷⁵ HS, 15., 20. ja 22.1.1991.

⁷⁶ HS, 9.1.1991, 16.1.1991 ja 22.1.1991.

⁷⁷ HS, 22.1.1991.

presidentti Gorbatshovia tämän yrityksistä estää mainitut mielipidemittaukset ja Moskovan samaan aikaan Baltiaan määräämistä sotaharjoituksista. Lehti valitsi puolensa hyvin selkeästi:

”Kohtuullisen demokratian sävyn säilyttämiseksi Gorbatshovin kannattaisi antaa Baltian väestön ilmaista mielipiteensä aidosti ja estelemättä. Oikeusvaltioon ja vapaaseen yhteiskuntaan ei ole muuta tietä.”⁷⁸

Muutamaa päivää myöhemmin pääkirjoituksessa palattiin samaan teemaan ja puolustettiin osatasavaltojen oikeutta järjestää omat kansanäänestyksensä. Liettuan jo järjestämässä kansanäänestyksessä, johon oli osallistunut 84 % äänioikeutetuista, 93 % äänestäneistä oli kannattanut demokraattista ja itsenäistä Liettuan valtiota. Lehti piti tätä oikeutettuna ”korvapuustina” Gorbatshoville ja arveli muidenkin erillistä kansanäänestystä kaavailleiden tasavaltojen järjestävän äänestykset. Pääkirjoituksesta kävi ilmi se, että Helsingin Sanomat oli selvästi menettänyt uskonsa Gorbatshoviin ja arveli balttien olevan tilanteessa niskan päällä:

”Liettuan lisäksi Viro, Armenia ja Gruusia pitävät omat erilliset kansanäänestyksensä ja Latvia tekee tällä viikolla päätöksen omastaan. Tuskin niistä yksikään hätkähtää tieltään takaisin riviin, vaikka presidentti antaisi kuinka kovasanaisen asetuksen tahansa mitätöidäkseen äänestykset.”⁷⁹

Huhtikuun lopun 1991 pääkirjoituksessa arvioitiin presidentti Gorbatshovin hahmottelemaa uutta liittosopimusta, joka tarkoituksena oli säilyttää Neuvostoliitosta se, mikä säilytettävissä oli. Lehden mukaan Virolla ei historiaansa pohjautuen ollut tarvetta enää osallistua uuden liittosopimuksen hahmotteluun. Helsingin Sanomat perusteli jo aiemmin omaksumansa käytännön mukaisesti tilannetta:

”Kokoukseen eivät osallistuneet Viro, Latvia ja Liettua eivätkä Moldavia, Armenia ja Gruusia. Niillä ei ole omaehtoista kytkentää Neuvostoliittoon, vaan ne ovat valloitettuja maita. Niillä on nyt oikeus jatkaa irtaantumistaan liitosta.”⁸⁰

Kesäkuun alkupuolella 1991 Helsingin Sanomat kirjoitti Venäjän federatiivisen neuvostotasavallan tulossa olleista presidentinvaaleista. Pääkirjoituksen lopulla todettiin valmisteilla olleen Neuvostoliiton uuden liittosopimuksen jäävän yhdeksän tasavallan ja Moskovan väliseksi. Helsingin Sanomat piti tilannetta väistämättömänä ja totesi Gorbatshovin taipuneen.⁸¹

---

⁷⁸ HS, 9.2.1991.

⁷⁹ HS, 12.2.1991.

⁸⁰ HS, 28.4.1991.

⁸¹ HS, 12.8.1991

Moskovan vallankaappaus johtaa Viron uuteen itsenäisyyteen

Koko maailmaa järjestyttänyt Moskovan vallankaappausyritys 19.-22.8.1991 sai luonnollisesti Helsingin Sanomain huomion myös pääkirjoituksissa. Lehti kommentoi Neuvostoliiton tilannetta päivittäin elokuun 20 ja 27 päivien välisenä aikana. 20.8. Helsingin Sanomat arvioi molemmissa pääkirjoituksissaan edellisenä päivänä Moskovassa alkanutta vallankaappausyritystä.

Kaappausyrityksen lopputuloksen ollessa vielä epävarma lehti tarkasteli Baltian tasavaltojen harjoittamaa politiikkaa edeltäviltä vuosilta, mutta varoi ottamasta kantaa Baltian ja keskusvallan suhteisiin:

”Itsenäisyyttä haikailleissa Baltian maissa oivallettiin alun perin, että auennut historiallinen tilaisuus saattoi olla ainutkertainen. Siksi sitä oli yritettävä käyttäen päättäväisesti hyväksi. Olisiko suurempi maltti siellä, erityisesti Liettuassa, voinut johtaa parempaan tulokseen. Tuskinpa vain. Kukaan ei sitä paitsi tiedä, mitä seuraavat vuodet ja kuukaudet tuovat tullessaan.”⁸²

Paria päivää myöhemmin (22.8.) todettiin vain lyhyesti, että Baltian maat ja muut eroamaan pyrkivät tasavallat pääsivät itsenäistymään Venäjän avulla.⁸³ Viron korkein neuvosto oli julistanut istunnossaan 20.8.1991 tasavallan itsenäiseksi. Helsingin Sanomat ei kyseistä päätöstä heti kommentoinut. Vasta joitakin päiviä myöhemmin se antoi pääkirjoituksessaan tilaa Viron uudelle itsenäisyydelle. Helsingin Sanomat kirjoitti otsikolla ”Kohti Baltian itsenäisyyttä” Viron itsenäisyysjulistuksesta ja totesi, että itsenäisyysnäkymät olivat valoisammat kuin kertaakaan aikaisemmin edellisten vuosien kuluessa. Lehti korosti edelleen, että saavuttaakseen todellisen itsenäisyyden Vironkin oli järjestettävä suhteensa siirtymäkauden aikana yhteisymmärryksessä Moskovan kanssa. Viron itsenäisyyttä ei tuossa vaiheessa ollut tunnustanut vielä ulkovalloista mikään muu kuin Islanti.⁸⁴

Suomen hallituksen päätös solmia uudelleen diplomaattisuhteet Viron kanssa sai Helsingin Sanomain kiitokset. Lehti totesi, ettei Viro ollut loppujen lopuksi saavuttanut itsenäisyyttään neuvottelemalla, mikä oli ollut virallisen Suomen näkemyksen mukaan ainoa tie. Merkilläpantavaa lehden mielestä oli se, ettei Suomi ollut odottanut Neuvostoliiton keskushallituksen tunnustusta Viron itsenäisyydelle. Suomi oli tehnyt ratkaisunsa itse.⁸⁵ Syyskuun alkupuolella Viron, Latvian ja

---

⁸² HS, 20.8.1991.

⁸³ HS, 22.8.1991.

⁸⁴ HS, 25.8.1991.

⁸⁵ HS, 30.8.1991.

Liettuan saatua laajalti kansainvälisesti tunnustuksen valtiolliselle itsenäisyydelleen Neuvostoliiton johto hidasteli oman tunnustuksensa antamista. Helsingin Sanomat piti Viron itsenäisyyttä tapahtuneena tosiasiana, mutta viittasi muutamaan otteeseen Tallinnan ja Moskovan suhteeseen.⁸⁶ Moskovassa 6.9.1991 kokoontunut Neuvostoliiton uusi korkea valtioelin eli valtioneuvosto oli antanut päätöksen, jolla se tunnusti Baltian tasavaltojen itsenäisyyden. Seuraavana päivänä lehti otsikoi pääkirjoituksensa - ”Kreml hautasi Neuvostoliiton”. Helsingin Sanomat kirjasi päätöksen seuraavasti:

”Vallankumouksen huipentumaan liittyi perjantaina uuden väliaikaisen valtaelimen valtioneuvoston päätös tunnustaa Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyys. Erillispäätös on sitova sen lisäksi, että torstaina päätettiin yleensä kunnioittaa tasavaltojen itsenäisyysjulistuksia. Baltian kolmesta maasta tuli siten kansainvälisen lain mukaisia tunnustettuja valtioita.”⁸⁷

4.1.2. Aamulehti vetoaa historiaan, moraaliin ja juridiikkaan

Urhean kansan kärsimyshistoria

Aamulehti kommentoi tarkastelujaksolla ensimmäisen kerran toukokuun alussa 1988 virolaisten pyrkimyksiä entistä laajempaan itsehallintoon ja otsikoi pääkirjoituksensa: ”Lisää sananvaltaa”. Lehti kuvaili varsin laajasti Viron tapahtumia sekä taloudellisen että muun itsemääräämisoikeuden laajentamispöykimysten osalta. Pääasiallisena teemana pääkirjoituksessa oli kuitenkin talous, josta todettiin muun muassa:

”Taloudellisen liekanarun höllentäminen on tärkeää Viron kaltaisille kehittyneille neuvostotasavalloille. ’Olemme ansainneet vähemmän kuin olemme antaneet muualle’, totesi muuan virolainen taloustieteilijä äskettäin.”⁸⁸

Viron kommunistisen puolueen johtajanvaihdos kesäkuun puolivälissä samana vuonna kirvoitti lehden varsin suorasanaiseen kommentointiin. Pääkirjoituksessa kerrattiin kattavasti virolaisten kokemukset neuvostomiehityksen aikana niitä juurikaan kaunistelematta. Samalla annettiin tunnustus Neuvostoliiton uudistuspolitiikalle ainakin sikäli, että kansalliset tunnukset olivat tulossa jälleen sallituiksi Virossakin. Lehti viittasi jälleen virolaiseen lähteeseen:

---

⁸⁶ HS, 3. ja 7.9.1991.

⁸⁷ HS, 7.9.1991.

⁸⁸ AL, 4.5.1988.

”Virolaiset ovat pienenä kansakuntana osoittaneet valtavan henkisen voimansa ja syvän isänmaallisuutensa, jotka ovat vuosien 1920-40 itsenäisyyden perintöä. Viron kirjailijaliiton lehden Loomingin uusimmassa numerossa sanotaan selvästi, että ellei tuota itsenäisyyden aikaa olisi ollut, Viro ja virolaiset eivät olisi kestäneet vuoden 1940 jälkeisiä aikoja.”⁸⁹

Seuraavan kerran Aamulehti kosketteli Viron pyrkimyksiä lyhyesti tammikuun jälkipuoliskolla 1989. ETYK:in Wienin seurantakokousta kommentoidessaan lehti kirjoitti Itä-Euroopan sosialistimaiden ohella myös Virosta:

”Viron parlamentti teki keskiviikkona historiaa vahvistamalla äänestyksen jälkeen neuvostoliittolaisittain ainoalaatuisen kielilain, jonka tärkein tarkoitus on pysäyttää viron kielen aseman heikkeneminen.”⁹⁰

”Kitkaa” otsikoi Aamulehti Viroa koskevan pääkirjoituksensa maaliskuun alussa 1989. Lehti totesi Viron virolaisten ja venäläisten, lähinnä Inter-liikkeen, välien kiristyneen ja tilanteen olevan polarisoitunut. Lehti toivoi Viron politiikan keskikentälle suurta malttia ja neuvokkuutta.⁹¹

Viron venäläiset olivat pääkirjoituksen aiheena jälleen saman kuin puolivälissä, jolloin Aamulehti pohdiskeli Neuvostoliiton talousuudistusten vaikutuksia Virossa. Lehti luetteli Viron venäläisväestön huolenaiheita ja totesi kylmästi, että paljon pidemmällekin meneviä hankkeita on käynnissä. Luonnehdittuaan varovaisesti Viron ja Moskovan välistä skismaa, lehti päätti kirjoituksensa sanoihin:

”Uudet koitokset ovat edessä, jos virolaiset rohkeasti jatkavat oman maansa erityisluonteen korostamista.”⁹²

Maaliskuussa 1989 järjestetyn Neuvostoliiton kansanedustajien kongressin vaalin tulos oli Aamulehden mukaan järjestyttävä. Aiempaa vapaampi ehdokasasettelu aikaansai sen, että valituksi tuli suuri joukko liitovaltion poliittiseen järjestelmään kriittisesti suhtautuvia ehdokkaita. Vaalin tulos oli lehden mukaan vakava kolaus NKP:n arvovallalle ja saattoi jopa asettaa koko puolueen valta-aseman kyseenalaiseksi. Pääkirjoituksessa viitattiin myös Viroon:

”Vaalituloksen täytyy olla valtava järkytys Nkp:lle. Epäilemättä se osasi odottaa, etteivät sen ehdokkaat saisi enää 99,99 prosenttia äänistä kuten ’vanhaan hyvään aikaan’, jolloin vain yksi ehdokas kilpaili yhdestä parlamenttipaikasta. Mutta että [...] poliittisesti hyvin aktiiviset Baltian kansanrintamat voittaisivat leijonanosan

---

⁸⁹ AL, 18.6.1988.

⁹⁰ AL, 20.1.1989.

⁹¹ AL, 7.3.1989.

⁹² AL, 17.3.1989.

alueidensa parlamenttipaikoista, sen on täytynyt olla kuin painajaisunta puoluejohdolle.”⁹³

Uusia avauksia

Huhtikuussa 1989 Aamulehti käsitteli pääkirjoituksessaan Viron muinaismuistoyhdistyksen vaatimuksia ja yhdistyksen puheenjohtajan Trivimi Vellisten⁹⁴ Suomen-vierailullaan antamia lausuntoja. Velliste arveli Viron voivan itsenäistyä, mutta säilyvän Varsovan liiton ja SEV:in jäsenenä. Lehti ei jakanut Vellisten uskoa Viron itsenäistymisestä vuonna 1991 (Velliste oli uskossaan ehkä yksi harvoista, mutta oikeassa. M.K.) Suomen kaltaisen aseman saavuttamista lehti piti Virolle epärealistisena, mutta pohti sitten asiaa kantaaottavasti:

”Mutta mitä oikeastaan on realismi glasnostin ja perestroikan maailmassa? Onko eurooppalainen valtiojako toisen maailmansodan synnyttämine turvallisuusnäkemyksineen lopullinen? Eikö silloin tällöin pidä asettaa vakiintuneet käsitykset kyseenalaiseksi ja jopa tavoitella taivaita, jotta saisi edes jotain? [...] Kun tabuja ei virallisen ilmoituksen mukaan enää ole, on voitava keskustella epärealistisistakin asioista.”⁹⁵

”Simputusta”, otsikoi Aamulehti pääkirjoituksensa toukokuun alussa 1989. Lehti käsitteli Viron ja muiden Baltian maiden nuorten miesten asepalvelukseen liittyviä ongelmia. Kirjoituksessa puututtiin varsin kriittisessä sävyssä Neuvostoliiton sisäisiin asioihin eli balttien kohteluun – muiden muassa palveluspaikkojen kaukaisuuteen ja simputukseen puna-armeijassa. Balttinuorten ja heidän äitiensä voimakkaista mielenilmauksista Aamulehti teki yleisen johtopäätöksen:

”Protestit osoittavat samalla, miten monenlaisia voimia neuvostoliittolainen yhteiskuntamurros on vapauttanut. Joku voi Moskovassa kauhistella, mihin neuvostovaltio on menossa, jos puolustuslaitoskin alkaa natista liitoksissaan.”⁹⁶

Muutamaa viikkoa myöhemmin Aamulehti arvioi Viron korkeimman neuvoston 18.5.1989 tekemää päätöstä aloittaa siirtyminen taloudelliseen itsehallintoon, johon sisältyi muiden muassa oikeus yksityiseen maanomistukseen. Lehti viittasi Viron pääministeriin Indrek Toomeen ja totesi, että päätös on ristiriidassa Neuvostoliiton perustuslakien kanssa. Toomen toteamusta siitä, että

---

⁹³ AL, 29.3.1989.

⁹⁴ Trivimi Velliste, s. 1947, on virolainen lehtimies ja poliitikko, Viron muinaismuistoyhdistyksen puheenjohtaja 1987-1991. Velliste on toiminut myöhemmin mm. itsenäisen Viron kansanedustajana, maansa ulkoministerinä sekä YK-lähettiläänä.

⁹⁵ AL, 16.4.1989.

⁹⁶ AL, 7.5.1989.

vallitsevassa tilanteessa Neuvostoliiton perustuslakeja pitää ajanmukaistaa, lehti kommentoi seuraavasti:

”Tämä on pystypäistä puhetta Moskovalle, joka on tähän saakka tottunut siihen, että sana kulkee Kremlistä tasavaltoihin eikä päinvastoin.”

ja jatkoi vielä lopuksi:

”Kun tiedetään, kuinka Viron talous on menneinä vuosikymmeninä rapistunut ja kuinka suunnattomia ympäristötuhoja keskusjohtoinen teollisuus on Baltiassa aiheuttanut, ymmärtää virolaisten lujan tahdon ryhtyä päättämään omasta taloudestaan. Tallinnassa mitataan nyt Kremlin uudistustahtoa.”⁹⁷

Miehitetty maa? – Viron kansainvälisoikeudellinen status nousee esille

Kesäkuun alkupuolella 1989 Aamulehti puuttui ensimmäisen kerran Viron kansainvälisoikeudellisen aseman perusteisiin. Lehti kirjoitti balttiedustajien Neuvostoliiton kansanedustajien kongressissa läpiajamasta päätöksestä selvittää vuoden 1939 Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan olemassaolo ja sen luonne. Lehti piti asian selvittämistä merkityksellisenä seuraavin perustein:

”Miksi asia on selvitettävä? Historiantutkimuksen ja rehellisyyden takia, mutta myös siksi, että vuosien 1939-40 tapahtumilla on suora vaikutus Baltian kansojen tämänpäiväiseen elämään. Tulevaisuuttakin ajatellen on tärkeää virallisesti määritellä, liittyivätkö nämä maat Neuvostoliittoon ’vapaaehtoisesti’ vai pakon edessä – niin kuin todellisuudessa tapahtui.”⁹⁸

Heinäkuun alussa 1989 Aamulehti tarkasteli pääkirjoituksessaan pääasiassa Viron ja koko Neuvostoliiton katastrofaalista ekologista tilannetta, mutta aloitti käsittelemällä Viron sisäistä kehitystä. Lehti totesi ykskantaan ja ilman sen kummempia perusteluja tai epäluuloja:

”Viron korkeimman neuvoston puhemiehistö hyväksyi vihreät ja keskustan puolueiksi pari päivää ennen juhannusta. Virosta tuli monipuoluetasavalta Sosialististen neuvostotasavaltojen Liitossa.”⁹⁹

Heinäkuun lopulla aamulehti palasi Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaiseen lisäpöytäkirjaan. Lehti viittasi NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston päällikön Valentin Falinin¹⁰⁰

---

⁹⁷ AL, 20.5.1989.

⁹⁸ AL, 7.6.1989.

⁹⁹ AL, 4.7.1989.

lausuntoon länsisaksalaisella tv-kanavalla. Falin oli myöntänyt, että lisäpöytäkirja oli epäilemättä laadittu, vaikkei alkuperäistä asiakirjaa ollutkaan toistaiseksi löytynyt, ja vaikka Neuvostoliitto oli siihen asti kategorisesti kiistänyt sen olemassaolon. Falinin lausunnon merkitystä Baltian maiden (so. Viron) kansainvälisoikeudelliselle asemalle Aamulehti arvioi seuraavasti:

*”Tämä korkean poliittisen tahon tunnustus merkitsee erityisen paljon Baltian maille. Ne menettivät käytännössä itsenäisyytensä sopimuksella, johon niillä itsellään ei ollut mitään sanomista. [...] Lisäpöytäkirjan tunnustaminen Neuvostoliitossa antaa epäilemättä lisää painoa Baltian maiden voimistuneille vaatimuksille itsemääräämisoikeuksiensa laajentamisesta.”*¹⁰¹

Realismia ja maltillisuutta

Muutamaa päivää myöhemmin ilmestynyt pääkirjoitus käsitteli laajasti Neuvostoliiton korkeimman neuvoston päätöstä myöntää Baltian tasavalloille osittainen taloudellinen itsehallinto. Päätös ei tyydyttänyt varsinkaan virolaisia, joiden tavoitteena oli heidän oma IME-suunnitelmansa. Lehti tyytyi toteamaan kirjoituksen lopussa lakonisesti mutta rohkeasti:

*”Baltian maiden talousuudistus jäi tällä parlamentin päätöksellä puolitiehen.”*¹⁰²

Elokuussa 1989 Aamulehti arvioi Viron tilannetta kansallisuuskysymysten kannalta. Lehti totesi Viron uusien kieli- ja vaalilakien saattavan Viron suuren venäläisvähemmistön jälleen uuteen tilanteeseen – monet venäläiset tulisivat jäämään muun muassa vaille äänioikeutta tulossa olleissa kunnallisvaaleissa. Lehti ei osoittanut erityistä ymmärtämystä venäläisten huolelle, totesipahan vain lakien olevan epäilemättä venäläisten mielestä ”kerettiläisiä”. Jonkinlainen implisiittinen varoitus virolaisten suuntaan kuitenkin kaiketi sisältyi pääkirjoituksen loppukaneettiin:

*”Jossain vaiheessa tulee kuitenkin vastaan se raja, jossa Kremlin Goljat ei voi enää katsella toimeettomana, kuinka Viron Daavid uhmaa sen vahvimpia tukijoukkoja.”*¹⁰³

Molototov-Ribbentrop-sopimuksen solmimisen 50. vuosipäivänä Aamulehti kirjoitti Baltian tasavaltojen kohtalosta hyvin ymmärtäväiseen sävyyn, mutta muistutti niiden asemaan liittyvistä realiteeteista. Pääkirjoituksessa todettiin Viron kansainvälisoikeudellinen asema osana

---

¹⁰⁰ Valentin Falin, s. 1926, oli merkittävä neuvostoliittolainen puoluevirkaileija ja diplomaatti. Falin toimi mm. Neuvostoliiton suurlähettiläänä Saksan liittotasavallassa sekä NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston, NKP:n keskuskomitean kansainvälisten suhteiden osaston ja uutistoimisto Novostin johtajana.

¹⁰¹ AL, 25.7.1989.

¹⁰² AL, 28.7.1989.

¹⁰³ AL, 12.8.1989.

Neuvostoliittoa. Teheranin, Jaltan ja viimeksi Helsingin ETYK-konferenssissa länsivallat olivat tunnustaneet Viron ja muut Baltian maat osaksi Neuvostoliittoa. Lehti osoitti myös reaalipoliittista ymmärrystä Neuvostoliiton turvallisuusintresseille Baltiassa. Yleisellä tasolla Aamulehti totesi virolaisten pyrkimyksistä:

”Virolaisten ja muiden balttien edessä on vaikea tie kohti yhä suurempaa itsenäisyyttä. Vaikka paljon on tapahtunut, olisi epärealistista odottaa kertakaikkista ihmettä.”¹⁰⁴

Elokuun lopussa Aamulehti käsitteli pääkirjoituksessaan laajasti NKP:n keskuskomitean tasavaltojen kansallisuuspolitiikkaa koskenutta ”paimenkirjettä”, joka oli suunnattu paitsi Baltian maille, myös kaikille muille neuvostotasavalloille. Lehti arveli balttien tulleen sille rajalle, jonka yli perestroikan mahdollistamat uudistukset eivät voisi mennä. Huolestuttavana lehti piti sitä, että Moskovassa uudistusmieliset Gorbatschovin kannattajat ja niin kutsutut vanhoilliset olivat kansallisuuskysymyksissä hyvin lähellä toisiaan ja kaukana esimerkiksi virolaisten näkemyksistä. Pääkirjoituksessa otettiin kuitenkin kantaa virolaistenkin puolesta toteamalla, että pienillä kansoilla tulee olla erioikeuksia suhteessa suuriin. Esimerkiksi lehti otti Ahvenanmaan osana Suomea. Baltiasta Aamulehti totesi:

”Baltian maissa kysymys on idealismin ja realismin yhteensovittamisesta. Tähän eivät kykene kummankaan ääriäidän ryhmittymät, eivät Inter-liikkeen venäläiset kiihkoilijat eivätkä täyteen itsenäisyyteen pyrkivät voimat. Siksi on välttämätöntä, että paikallisten kommunistipuolueiden ja kansanrintamien johtajat pitävät päänsä kylmänä ja säilyttävät yhteydet Moskovan perestroika-johtoon.”

Aamulehti ei vielä elokuun lopun tulehtuneessa tilanteessa siis nähnyt Viron täyttä valtiollista itsenäisyyttä realistisena vaihtoehtona.¹⁰⁵

Kitkaa kaikilla rintamilla – ja hiven toivoakin

Syyskuun alkupuolella Aamulehti lausui varoituksen sanoja virolaisille. Lehti viittasi Viron kansanrintaman johtohahmoihin kuuluneen Marju Lauristinin lausuntoon, jossa tämä sanoi edellä mainitun NKP:n keskuskomitean paimenkirjeen ja NKP:n keskuskomitean sihteerin Jegor Ligatshovin pitämän puheen muistuttavan Tshekkoslovakian miehityksen ajoista. Lehti ei pitänyt

---

¹⁰⁴ AL, 23.8.1989.

¹⁰⁵ AL, 29.8.1989.

mahdottomana sotilaallisen väliintulon mahdollisuutta Baltiassa. Pääkirjoituksessa ennakoitiin ”kuumaa poliittista syksyä Baltiaan”:

*”Suvereniteetin lujittamiseksi päätetyt toimet olisi sovellettava käytäntöön ei-balttilaisen väestön ja Moskovan ilmeisestä vastustuksesta huolimatta. [...] Nkp:n (po. NL:n) korkeimman neuvoston seuraava istuntokausi saattaa ratkaista paljon. Liikeneekö balteille ymmärtämystä ja riittääkö Kremlin kärsivällisyys? Tähän asti on kuviteltu, että virolaisten into perestroikan toteuttamiseksi ja itsenäisyytensä lujittamiseksi voisi olla myönteinen esimerkki muille. Mutta ehkä se rauhallisuudestaan huolimatta koetaankin vaaralliseksi ja siitä syystä tuomittavaksi.”*¹⁰⁶

Muutamaa viikkoa myöhemmin Aamulehti kirjoitti laajasti NKP:n sisäisestä tilanteesta. Pääkirjoituksen lopussa viitattiin myös Baltiaan sekä Neuvostoliiton kansallisuuskysymyksiin ja haluttiin hillitä muiden muassa balttien pyrkimyksiä:

*”Kansallisuuskysymys liittyy suoraan perestroikan etenemiseen. Uudistus tarjoaa mahdollisuuksia, jotka hyödyttävät koko maata, mutta ajatukset täydellisestä itsenäisyydestä on pakko haudata.”*¹⁰⁷

Muutamaa päivää myöhemmin Aamulehti ennakoi pääsihteeri Gorbatshovin tulevaa vierailua ja tyytyi lyhyesti toteamaan sen tosiasian, että Viro oli neuvostotasavaltana saamassa entistä suurempia itsehallinnollisia oikeuksia.¹⁰⁸ Lokakuun lopussa pääsihteeri Gorbatshovin Suomen vierailun jälkeen Aamulehti käsitteli muun muassa Suomen lähialueyhteistyötä. Hivenen linjastaan poiketen lehti siteerasi nimeltä mainitsematonta neuvostoliittolaista taloustieteilijää:

”[...], etteivät Baltian maat pysty kymmeneen vuosiin itsenäiseen ulkomaankauppaan.”

Asettamatta edellistä lausumaa kyseenalaiseksi lehti jatkoi:

*Kysymys on sekä poliittinen että taloudellinen, mutta jo pelkästään valuutta aiheuttaa suuria ongelmia [...] Neuvostoliiton kauppavaihdolle.”*¹⁰⁹

Marraskuun puolimaissa Aamulehti käsitteli laajassa pääkirjoituksessaan Itä-Euroopan poliittisia muutoksia. Lehti niputti poikkeuksellisesti Baltian neuvostotasavallat samaan joukkoon valtiollisen itsenäisyytensä muodollisesti säilyttäneiden kansandemokratioiden kanssa. Balteille ennustettiin ja toivottiin entistä valoisampaa tulevaisuutta seuraavin sanoin:

---

¹⁰⁶ AL, 10.9.1989.

¹⁰⁷ AL, 22.9.1989.

¹⁰⁸ AL, 24.9.1989.

¹⁰⁹ AL, 30.10.1989.

”Mitätöimällä Molotovin-Ribbentropin sopimuksen lisäpöytäkirjan seurannaisineen nämä valtiot oikaisivat vääryyden ja loivat psykologisen perustan jatkoneuvotteluille Moskovan kanssa. [...] Joidenkin venäläisten ulosmarssi osoitti, ettei asia ole yksinkertainen monikansallisessa Virossa. [...] Baltian lähtökohdat ovat kuitenkin toiset kuin muualla. Kuka voi tuomita näitä valtioita niiden pyrkiessä vuosikymmenien vääryyksien jälkeen turvaamaan kansallisen omaleimaisuutensa ja varmistamaan taloudellisen kehityksensä. [...] Ja ne ovat ansainneet päästä lopulta irti kahleistaan.
110

Aamulehti kirjoitti joulukuun alkupuolella 1989 ”reaalisosialismin kriisistä” Neuvostoliitossa. Viron ja muiden Baltian maiden osalta lehti ennusteli jälleen vaikeuksia keskusvallan kanssa, mutta uskoi toisaalta uudistuskehityksen vääjäämättömyyteen. Liettuan SNT:n tehtyä päätöksen monipuoluejärjestelmän sallimisesta tasavallassa lehti ennakoivat tulevaa:

*”Sallimalla monipuoluejärjestelmän Liettua vain tunnustaa tosiasiat. Samat ratkaisut tehtäneen myös Virossa ja Latviassa. Kun näiden tasavaltojen kommunistipuolueetkin pyrkivät irtaantumaan Moskovan otteesta, törmäyskurssi on valmis.*¹¹¹

Ilmeisenä lapsuksena voitaneen pitää Aamulehden tammikuun alkupuolella 1990 pääkirjoituksessa suorittamaa ennakointia, jossa rinnastettiin Baltian ja Saksojen tilanne:

”Baltian maiden itsenäistyminen ja Saksojen mahdollinen yhdentymisen hämmentävät myös perinteistä turvallisuusasemaa.”

Kyseisessä pääkirjoituksessa käsiteltiin Suomen puolustusvoimain komentajan kenraali Jaakko Valtasen päiväkäskyn sisällöstä syntynyttä kohua ja siihen liittyen Itämeren alueen turvallisuustilannetta. Kenraali Valtanen oli päiväkäskyssään muistuttanut Suomen puolustusvalmiuden ylläpitämisen tärkeydestä myös Euroopan muuttuvassa poliittisessä tilanteessa. Lehti antoi ymmärtää, että Baltian maiden itsenäistyminen on varmaa, mutta Saksojen yhdistyminen vain ”mahdollista”.¹¹²

Usko itsenäistymiseen vahvistuu – tosiasiatkin tunnustetaan

”Liekkiä ei voi enää sammuttaa”, otsikoi Aamulehti pääkirjoituksensa tammikuun puolivälissä 1990. Lehti kertasi Baltian tasavaltojen taloudelliset ja kansallisuuspoliittiset ongelmat ja viittasi

---

¹¹⁰ AL, 14.11.1989.

¹¹¹ AL, 9.12.1989.

¹¹² AL, 8.1.1990.

pääsihteeri Gorbatshovin lupauksiin Neuvostoliiton uudesta valtiojärjestelmästä, joka sallisi tasavalloille eroamisen liittovaltiosta. Tasapainoilevassa kirjoituksessa todettiin muun muassa:

*”Esimerkiksi Virossa liki puolet on venäläisiä. Miten heille kävisi, jos täysi itsenäisyys sallittaisiin? [...] Neuvostoliitosta irti pyrkivät kansanrintamat ovat varmoja siitä, että Baltian maat pystyisivät melko nopeasti rakentamaan omat sisäiset ja yhteiset markkinat. [...] Itsenäisyyskampanja ei kuitenkaan kuole, sillä liekki on syttynyt.”*¹¹³

Aamulehti käsitteli helmikuun loppupuolella 1990 Neuvostoliiton perustuslakiuudistusta ja sen mahdollisia vaikutuksia liittovaltion kohtaloon käyttäen jälleen esimerkkeinä Viroa, Latviaa ja Liettuaa. Kaavailtu uudistus olisi antamassa neuvostotasavalloille todellisen mahdollisuuden irtautua liittovaltiosta itsenäisiksi valtioiksi. Lueteltuaan lukuisan joukon historiallisia ja ajankohtaisia poliittisia syitä, joiden takia Baltian maiden eroaminen Neuvostoliitosta oli likipitään mahdotonta lehti, totesi kuitenkin Baltian tasavaltojen kansainvälisoikeudellisesta asemasta moraalialia ja realismia yhteen sovittaen:

*”Baltian maat suhtautuvat [...] penseästi lakiesitykseen. Ne muistuttavat aiemmista kannanotoistaan, joiden mukaan päätös niiden liittämistä Neuvostoliittoon oli alun perinkin laiton ja mitätön, eikä sitä niin muodoin tarvitse purkaa. Itsenäistymisinnossa olisi kuitenkin hyvä muistaa, ettei Kreml ole vieläkään raastupa, jossa tällaiset oikeudelliset perusteet painaisivat aina enemmän kuin poliittiset realiteetit.”*¹¹⁴

Entisen itsenäisen Viron tasavallan kansallispäivänä Aamulehti kirjoitti Virossa keväällä 1990 edessä olleista kaksista vaaleista. Syntyperäisiä itsenäisen Viron kansalaisia ja heidän jälkeläisiään edustaneen Viron kongressin ja Viron korkeimman neuvoston vaalit olivat lehden mukaan mielenkiintoiset sikäläkin, että likimain samat puolueet ja ryhmittymät olivat osallistumassa molempiin. Vaaleihin liittyen lehti nosti jälleen esiin myös Viron statuksen miehittynä maana:

*”Virolaiset ovat sitä mieltä, että heidän maansa ei oikeudellisesti kuulu Neuvostoliittoon, vaan on Neuvostoliiton miehittäjämaa. Nyt valittavalla kongressilla ei ole eduskunnan valtaoikeuksia; se voi ilmaista vain miehitetyn maan kansan tahdon. Moskovasta riippuu, hyväksyykö se kongressin neuvotteluosapuoleksi, mutta kongressin esiintuomaa virolaisten itsenäistymisvaatimusta se ei voi olla kuulematta. [...] Kongressi ja korkein neuvosto toimivat alkuun rinnan. Mutta kuinka yhdensuuntaisesti ne lähtevät ajamaan Viron itsenäisyyden palauttamisen asiaa, nähdään vasta loppukeväästä. Ennennäkemätön kokeilu ja koe kaiken kaikkiaan.”*¹¹⁵

---

¹¹³ AL, 15.1.1990..

¹¹⁴ AL, 22.2.1990.

¹¹⁵ AL, 24.2.1990.

Helmikuun lopussa 1990 Aamulehti kirjoitti koko Neuvostoliitosta käyttäen jälleen esimerkkinä Baltiaa. Lehti oli pannut merkille NKP:n ja tasavaltojen kommunistipuolueiden aseman heikkenemisen ja sen seuraukset. Pääkirjoituksessa uskottiin toisaalta Viron, Latvian ja Liettuan menestymisen edellytyksiin itsenäisinä valtioina, vaikkakin ehdollisesti.

”Mihail Gorbatshov varautuu kommunistien tappioon vahvistamalla pikavauhtia valtiollisten elinten ja presidentin asemaa. Täydellisen sekasorron välttämiseksi kommunistipuolueen rinnalle tarvitaan jokin toinen valtakoneisto, jolla on kansan valtuutus.. Tosin Gorbatshovin mallissa presidentin valtaoikeudet ovat epäilyttävän laajat perinteistä kansanvaltaa ajatellen. Mutta ehkä tämä on pakko hyväksyä Neuvostoliiton poikkeusoloissa – ylimenokauden ajaksi. [...]

”Jos Baltian maat saavat tahtonsa mukaisesti rauhassa irtaantua väkipakolla luoduista kahleista, myös ne menestyvät. Sopeutuminen itsenäisyyteen vie aikansa, mutta Viro, Latvia ja Liettua ovat kooltaan hallittavissa. Niissä on myös tietoa, taitoa ja intoa.”

Lehti päätti pääkirjoituksensa tavalla, joka oli kovin toiveikas verrattuna muutamaa kuukautta aiemmin lausuttuun (vrt. AL, 30.10.1989):

”Väite, että nämä valtiot olisivat Neuvostoliitosta irtaantuneina elinkelvottomia, perustuu täydelliseen väärinkäsitykseen. Totta kai ne loisivat normaalit suhteet – myös taloudellisen yhteistyön – entiseen emämaahan. Ne kävisivät kauppaa, joka perustuisi molemminpuoliseen hyötyyn eikä johonkin keskustan saneluun. Tästä näkökulmasta niiden itsenäisyys olisi edullista myös Moskovalle.”¹¹⁶

Voimakasta tukea balteille

Lähestyttäessä maaliskuun puoliväliä 1990 Aamulehti otti selkeästi kantaa Baltian tasavaltojen puolesta kommentoidessaan Liettuan korkeimman neuvoston itsenäisyysjulistusta.

Pääkirjoituksessa, joka oli otsikoitu ”Balttien eroa ei saa estää”, käsiteltiin monipuolisesti liittovaltiosta eroamisen käytännön seurauksia ja ongelmia, sekä todettiin lopulliseen itsenäisyyteen johtavan prosessin voivan olla pitkä ja hyvää tahtoa vaativa. Kirkkaana näkyi kuitenkin lehden kanta itse pääkysymykseen, kun se pääkirjoituksen keskivaiheilla kirjoitti:

”Hetkittäin härskiksi uhkailuksi mennyt väittely Baltian maiden itsenäistymisestä ei saa peittää pääasiaa: nämä maat ovat itsenäisyytensä ansainneet (eiväthän ne edes tunnusta lailliseksi pakkoliittoaan Neuvostoliiton kanssa) ja jos niiden kansat nyt haluavat irti Moskovasta, se on hyväksyttävä.”

---

¹¹⁶ AL, 27.2.1990.

Neuvostoliiton ensimmäisen johtajan Vladimir Leninin julki lausuma periaate kansojen itsemääräämisoikeudesta otettiin pääkirjoituksen lopuksi esille. Ikään kuin lisäkaneettina edelliseen lehti vetosi ironisesti neuvostovaltion auktoriteettiin:

”Moskova ei muuta voi, ellei se tyystin kiellä leniniläisen kansallisuuspolitiikan periaatteita.”¹¹⁷

Balttien itsenäistymispyrkimykset olivat uuden pääkirjoituksen aiheena heti kaksi päivää myöhemmin. Siinä kerrattiin Liettuan itsenäisyysjulistuksen herättämiä reaktioita Moskovassa ja kertoi presidentti-päsihteeri Gorbatshovin todenneen liettualaisten päätöksen ”laittomaksi ja mitättömäksi”. Lehti jatkoi maalaillemalla balteille uhkakuvia energiakriisistä, poikkeustilasta ja suoraan presidentinhallintoon siirtymisestä. Liettuan lisäksi muitakin Baltian maita koskevaksi voitaneen tulkita lehden ehdoton kanta:

”Mutta laki on liettualaisten puolella, sillä kansojen itsemääräämisoikeuden periaate on kiistaton. Tämän on Neuvostoliitto tunnustanut tukiessaan vapautusliikkeitä eri puolilla maailmaa.”¹¹⁸

Viikkoa myöhemmin maaliskuussa 1990 Liettuan maaperälle ja ilmatilaan ilmestyneet Neuvostoliiton asevoimat lisäsivät jännitystä erityisesti Baltian tasavalloissa ja saivat Aamulehden kommentoimaan laajasti ajankohtaista tilannetta. Reaalipolitiikkaa ymmärtäen lehti listasi Viron, Latvian ja Liettuan mahdollisen itsenäisyyden reunaehdoja ja totesi balttien asemasta ja asenteesta muun muassa seuraavasti:

”Tilannetta on Baltiassa kiristänyt ennen muuta Liettuan uhmakas julistautuminen eroon Neuvostoliitosta. Latviassa ja Virossa osattiin jo etukäteen pelätä, että liettualaiset voivat aiheuttaa omalla etenemistylillään vaikeuksia pohjoisille naapureilleenkin. Latvia ja Viro ovat valinneet samaan päämäärään pyrkiessään neuvottelutien, koska itsenäisyyden toteutuminen joka tapauksessa on kahden kauppa. Ilman Kremlin allekirjoitusta eivät läntiset kaupanvahvistajatkaan pane paperiin nimiään. [...]

Puoli vuotta sitten Baltian maiden kansanrintamat pyrkivät saamaan Kremlin kanssa aikaan liittosopimuksen, joka olisi taannut tasavalloille karkeasti ottaen samanlaisen aseman kuin autonomisella Suomella oli tsaarinvallan aikaan. Nkp:n keskuskomitea tyrmäsi nämä pyrkimykset. Nyt Moskova puolestaan tarjoaa liittosopimuksia ja niitä ovat lähteneet ajamaan myös Baltian inter-liikkeet, mutta tarjous on puoli vuotta myöhässä: Virolle, Latvialle ja Liettualle ei enää riitä vähempi kuin täysi itsenäisyys.” [...] Baltian kansat ovat kokeneet suurvallan joukkojen miehityksen

---

¹¹⁷ AL, 12.3.1990.

¹¹⁸ AL, 14.3.1990.

*viisikymmentä vuotta sitten. Nyt ne haluavat saada takaisin sen, minkä ne silloin menettivät.*¹¹⁹

Aamulehti valoi maaliskuun lopussa 1990 uskoa balttien itsenäisyyskamppailuun. Joihinkin aiempiin pääkirjoituksiin verrattuna tosin kirjoitettiin varovaisesti Baltian maiden mahdollisuudesta järjestää taloussuhteensa Neuvostoliittoon tyydyttävällä tavalla. Tämä koski mahdollisen itsenäistymisen jälkeistäkin aikaa. Sotilaalliset kysymykset lehti nosti edelleen esiin merkittävänä ongelmana viitaten muun muassa Varsovan liiton hajoamiseen, josta seuraisi väistämättä Neuvostoliiton puolustuksen etuvartion siirtyminen Baltiaan. Lehden usko balttien asiaan oli kuitenkin vahva:

*”Baltian kansat voidaan hetkellisesti nujertaa, mutta milloinkaan ne eivät taivu.”*¹²⁰

Liettuan tapahtumat olivat edelleen pontimena aprillipäivän pääkirjoituksessa vuonna 1990. Neuvostoarmeijan osittainen väliintulo Liettuassa oli vastakohtana Viron tilanteelle, jota Aamulehti arvioi hyvin myötäsukaisesti:

”Virossa tilanne on olennaisesti toinen. Viro on kaiken aikaa edennyt itsenäisyyspyrkimyksissään maltillisemmin kuin Liettua. Tavoite on avoimesti sama: Viron riippumattoman valtiollisen aseman palauttaminen. [...]

*Myös Virossa on malttamattomuutta, mutta ennen muuta malttia: hyväksytään tosiasia, että edessä ovat vuosia kestävä valmistelut ja Moskovan kanssa käytävät neuvottelut.”*¹²¹

Kahta päivää myöhemmin Aamulehti kirjoitti peräti kahdessa pääkirjoituksessaan Virosta, Latviasta ja Liettuasta. Molemmissa kirjoituksissa pidettiin Baltian maiden itsenäistymistä selviönä, ainoastaan aikataulu oli auki. Itämeren-alueen yhteistyötä käsitelleessä pääkirjoituksessa lehti totesi:

”Baltian valtiot etsivät vielä asemaansa, mutta aikaa myöten ne väistämättä itsenäistyvät ja tarvitsevat Itämeren yhteyttä ehkä enemmän kuin muut.”

Lehti jatkoi toisessa pääkirjoituksessaan teemaa Neuvostoliiton valtiojärjestelmän tuhon ennustamisella. Jälleen esimerkkitapauksina olivat Baltian tasavallat sekä poikkeuksellisesti myös Ukraina. Ukraina oli lehden mukaan vielä paljon Baltiaakin pahempi ongelma Moskovalle johtuen suuresta väestömäärästään sekä merkittävästä roolistaan Neuvostoliiton maataloudessa ja teollisuudessa. Historian vääjäämätöntä kulkua ennustellen lehti kirjoitti:

---

¹¹⁹ AL, 22.3.1990.

¹²⁰ AL, 28.3.1990.

¹²¹ AL, 1.4.1990.

*”Baltian maat - Liettua etunenässä – ovat jo niin pitkällä, ettei niiden tietä itsenäisyyteen voi katkaista. Mutta ylimenokauden pituutta voidaan venyttää.”*¹²²

Uutta käännettä Viron ja muiden Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksissä Aamulehti arvioi vielä samalla viikolla. Neuvostoliiton korkeimman neuvoston käsittelyyn tullut lakiesitys määräyksistä, joiden mukaisesti tasavaltojen eroaminen liittovaltiosta tulevaisuudessa järjestettäisiin, kirvoitti pääkirjoituksessa kitkeriä kommentteja. Lehden mukaan lakiesitys olisi toteutuessaan tehnyt liittovaltiosta eroamisen käytännössä mahdottomaksi. Lehti nosti jälleen esille Baltian tasavaltojen kansainvälisoikeudellisen statuksen:

*”Baltian maat voivat kiertää ongelman vetoamalla tapaan, jolla ne liitettiin neuvostovaltioon. Kun silloin selvästikin käytettiin pakkoa ja vilppiä, liitto on mitätön. Tarvitsee siis vain palauttaa voimaan vuoden 1939 tilanne. [...] Tietenkään asia ei ole käytännössä näin yksinkertainen ja siksi tarvitaan neuvottelua sekä erityisjärjestelyjä. Paljon auttaisi, jos Moskovan keskusjohto tunnustaisi avoimesti Stalinin käyttäneen pakkokeinoja 1940.”*¹²³

Baltia, Moskova ja muu maailma

”Suurten asiat ja pienten” otsikoi Aamulehti pääkirjoituksensa muutamaa päivää myöhemmin. Edelleen akuuttia kriisiä Liettuassa käsitellessään lehti viittasi kaikkiin Baltian maihin ja arvioi niiden aseman suurvaltapolitiikassa varsin epävarmaksi. Yhdysvaltojen ja muiden johtavien länsivaltojen ensisijaisena tavoitteena oli tukea Mihail Gorbatshovin pysymistä vallassa sekä tämän pyrkimyksiä uudistaa Neuvostoliiton poliittista ja taloudellista järjestelmää rauhanomaisesti ja kaaosta välttäen. Balttien pyrkimykset itsenäistyä nopeasti olivat toissijaisia. Toisaalta lännen tuki olisi Gorbatshoville niin tärkeä, ettei tällä olisi varaa vaarantaa suhteita toimimalla Baltian asemaa heikentäen. Pääkirjoituksen lopuksi Aamulehti totesi hieman arvoituksellisesti:

*”Mutta Baltian ongelmakaan ei katoa. Kivi jättiläisen kengässä vai pahempaa?”*¹²⁴

Pari viikkoa myöhemmin Liettuan tilanne oli yhä Aamulehden huolenaiheena. Erityisesti Moskovan Liettualle kaavailema energiasaarto oli noussut kansainväliseen julkisuuteen. Liettuaa vastaan tähdätyt talousboikottihankkeet olivat ensisijaisesti Gorbatshovin taktiikkaa, uusien neuvotteluasemien hakemista. Edellä mainittuun viitaten lehti arvioi tilannetta myös Viron kannalta ja kirjoitti tasapainotellen:

---

¹²² AL, 3.4.1990.

¹²³ AL, 5.4.1990.

¹²⁴ AL, 7.4.1990.

Moskova tietää hyvin, ettei liettualaisten itsenäisyystahto sammu pakkokeinoin. Yhtäläillä kuitenkin tiedetään, että kaikki Liettuassa annettavat myönnytykset laajenevat välittömästi paitsi Viroon ja Latviaan myös useisiin muihin Neuvostoliiton rajavaltioihin. Siksin Liettuassa on löydettävä sovitteluratkaisu, joka rauhoittaa kokonaistilanteen nimenomaan Moskovan näkökulmasta.”¹²⁵

Viikko vapun 1990 jälkeen Aamulehti kirjoitti Baltian maiden senhetkisestä tilanteesta ja suhteesta Neuvostoliiton keskusvaltaan. Pääkirjoitus oli siihen mennessä analyttisin. Aiheen analyysiin oli ilmeisesti antanut Liettuan presidentin Vytautas Landsbergisin lausuma, jota kirjoituksen aluksi siteerattiin:

”Todellinen ongelma ei ole Liettuan itsenäisyys vaan se, millaisena Moskova näkee itsensä...Tässä säälittävän epätasaisessa taistelussa Moskova on oman itsensä pahin vihollinen.”

Kirjoitus jatkui jälleen Baltian tasavaltojen kansainvälisoikeudellisen aseman pohdiskelulla, johon sisältyi selkeä aikaisemmin ilmaistun kannan toistaminen. Balttien vaatimukset ja näiden valitsemien tiukan linjan lehti ymmärsi ja hyväksyi perustellen kantaansa muun muassa Liettuan presidentin kannanotolla.

”[...] ...ne katsovat tulleensa pakkoliitetyiksi Neuvostoliittoon ja pyrkivät vain palauttamaan itselleen menetetyt oikeudet. Tarkkaan ottaen ne eivät edes pyri eroon Neuvostoliitosta, koska eivät ole siihen kuuluneetkaan. [...]

”[...] Heidän päättäväisyyttään vain vahvistaa varma usko, ettei Neuvostoliitto aio koskaan vapaaehtoisesti päästää valtioita eroamaan. Kansanedustajien kongressin säätämä erolaki sisältää niin monia varauksia, että eroprosessi muuttuisi käytännössä vuosien mittaiseksi tuskien taipaleeksi, eikä sittenkään toisi varmuutta lopputuloksesta. [...]

”[...] Kun Landsbergis siirtää kysymyksen itsenäisyydestä Moskovan sisäiseksi ongelmaksi, hän yksinkertaisesti vaatii Gorbatshovia ottamaan kantaa siihen, pyrkiikö keskusvalta todelliseen demokratiaan [...] vain (po. vai) pelkästään sosialistisen imperiumin säilyttämiseen.”¹²⁶

Lehti paalutti käsityksensä Baltian tilanteesta moraaliseen tuenosoitukseen:

”Realistista on nyt vaatia balteilta malttia, mutta kohtuutonta, suorastaan julmaa, on vaatia heitä kääntymään valitsemaltaan tieltä.”¹²⁷

---

¹²⁵ AL, 19.4.1990.

¹²⁶ AL, 7.5.1990.

¹²⁷ AL, 7.5.1990.

Presidentti Mauno Koiviston Euroopan neuvoston¹²⁸ yleiskokouksessa pitämä puhe antoi Aamulehdelle aiheen lyhyeen kommenttiin. Lehti ei yhtynyt Koiviston puheessaan antamaan neuvoon, vaan antoi balttien puolesta vastauksen:

”Koivisto osoitti myötätuntoa Baltian maiden pyrkimyksiä kohtaan, mutta Suomen omiin kokemuksiin vedoten kehotti neuvotellen etsimään suuren naapurin kanssa kestäviä ratkaisuja. Baltit voivat vastata tähän: kunpa suuri naapuri neuvottelisi! Ongelma on siinä, että Moskova kieltäytyy joutumasta tapahtuneen tosiasian eteen ja baltit eivät halua uskoa pelkkään Kremlin hyvään tahtoon.”¹²⁹

Heti seuraavana päivänä pohdittiin armeijan roolia neuvostovaltiossa. Keskusvallan otteen heikentyessä Baltian maista Aamulehti väläytti kylmää realismia huokuen mahdollisen sotilaallisen ratkaisun mahdollisuutta. Kannanotto poikkesi melkoisesti noin kuukautta aiemmin esitetystä, jossa oli katsottu kaikkien jyrkkien toimenpiteiden olevan Kremlille käytännössä mahdottomia, jotta länsimaiden tuki säilytettäisiin.

”Samalla kun tykit ja opit lentävät romukoppaan, yhteiskuntarauha järkkyy, ja armeijan odotetaan toimivan järjestyksenpitäjänä. Jos esimerkiksi baltit sinnikkäästi kieltäytyvät taipumasta pakotteiden edessä, onko Kremlillä muuta mahdollisuutta kuin turvautua aseelliseen voimaan? [...] Sotilaitahan tarvitaan valtion koossapitämiseksi, kun muut organisaatiot romahtavat.”¹³⁰

Viikkoa myöhemmin Viro oli pitkästä ajasta pääkirjoituksen keskiössä. Tallinnassa tapahtuneet virolaisten ja venäläisten yhteenotot olivat kiristäneet tilannetta Virossa. Lehden mukaan konfrontaatioita oli vältettävä sekä pikemminkin joustettava ja etsittävä kompromisseja. Virossa tarvittaisiin ulkopuolisen välittäjän apua vaikka Viron osatasavallan johtajien asemaa lehti piti ainakin moraalisesti vahvana:

”Viron johtajat puhuvat vallankaappausyrityksestä. Termiin sisältyy vahva tunnelataus, mutta aivan perusteeton se ei ole. Heidät samoin kuin heidän virkaveljensä Latviassa ja Liettuassa on valittu tehtäviinsä mahdollisimman demokraattisen prosessin jälkeen. Parlamentin ja hallintorakennusten piirittäminen on yritys mitätöidä kansan enemmistön tahto.”

---

¹²⁸ Euroopan neuvosto perustettiin vuonna 1949 toisen maailmansodan jälkeen. Se on hallitusten välinen poliittinen järjestö, johon kuuluu 46 eurooppalaista maata (v. 2006) ja se toimii Strasbourgissa, Ranskassa. Euroopan neuvoston perustehtävänä on demokratian, ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion vahvistaminen.

¹²⁹ AL, 10.5.1990.

¹³⁰ AL, 11.5.1990.

Toisaalta saman kirjoituksen lopussa oli presidentti Gorbatshovia yllättävässä määrin ymmärtävä lausuma. Suorastaan balttien pyrkimysten vastainen oli Aamulehden tuki Gorbatshoville:

”Gorbatshovilla on vahvat perusteet omalle toiminnalleen: 1) kokeillaan ensin valtioliittoa, 2) jos se ei onnistu, erotkoon baltit lain edellyttämällä prosessilla, 3) yksipuoliset irtaantumiset juuri nyt ovat vaarallisia.”¹³¹

Venäjä astuu mukaan kuvaan

Aamulehti käsitteli virolaisten itsenäisyyspyrkimyksiä seuraavan kerran vasta kesäkuun puolivälissä vuonna 1990. Pääkirjoituksessa arvioitiin Neuvostoliiton tilannetta NKP:n luovuttua poliittisesta yksinvallostaan, Boris Jeltsinin tultua valituksi Venäjän SFNT:n korkeimman neuvoston puhemieheksi eli presidentiksi ja Venäjän SFNT:n julistauduttua suvereeniksi.

Lehti katsoi jälleen kerran kehityksen kulkevan vääjäämättä kohti Baltian maiden itsenäisyyttä.

Venäjän itsenäistymispyrkimykset tukivat myös balttien pyrkimyksiä:

”Pitkin talvea on vaadittu neuvottelujen aloittamista itsenäisyyteen pyrkivien balttien kanssa. Ovi on nyt avattu raolleen; Gorbatshov on tavannut Viron, Liettuan ja Latvian presidentit. Sen jälkeen, kun myös Venäjän federatiivinen neuvostotasavalta on julistautunut suvereeniksi ja pidättänyt itsellään oikeuden vieläkin rajumpiin ratkaisuihin, olisi käsittämätöntä torjua vuoropuhelu balttien kanssa.

Itsenäistymispyrkimysten jäädyttämisen vastapainoksi Moskovan on purettava taloussaarto, joka kohtelee erityisen kovakouraisesti Liettuaa. Kehityksen suuntaa ei voi enää kääntää, mutta laskua voi pehmentää molemminpuolisilla myönnytyksillä. Baltian maiden itsenäisyys ei suinkaan ole pelkästään kielteinen seikka Moskovan kannalta.”¹³²

Kesäkuun lopulla lehti kirjoitti Itämeren-alueen yhteistyöstä. Pääkirjoituksen lopussa viitattiin lyhyesti myös sotilaallisen tilanteen mahdollisiin muutoksiin. Aamulehden arvio Viron tulevasta statuksesta ei käynyt selkeästi ilmi sen kirjoittaessa:

”Vaikka sotilasliitot murtuvat ja aseriisunta pääsee vauhtiin, Itämereen kohdistuu turvallisuuspoliittisia paineita. Neuvostoliiton menettäessä puskurivyöhykkeensä lännessä ja joutuessa vetäytymään vanhoille rajoille, kenties Narvajoelle¹³³ saakka, Itämeri ja Suomenlahti saavat uutta painoa maan sotilaallisessa suunnittelussa.”¹³⁴

---

¹³¹ AL, 17.5.1990.

¹³² AL, 14.6.1990.

¹³³ Viittauksella tarkoitetaan Narvajokea, joka on historiallinen rajajoki Venäjän ja sen länsinaapurin Viron välillä.

¹³⁴ AL, 27.6.1990.

Heinäkuun alussa lehti kirjoitti Baltian maiden yhteistyöstä niiden neuvotellessa Moskovan kanssa. Tärkeänä pidettiin sitä, että kolmen Baltian maan johtajat pitävät yhtä, eivätkä anna Kremlin ”lyödä kiilaa niiden väliin”. Tuttuun tapaansa Aamulehti uskoi balttien asian oikeutukseen ja katsoi optimistisesti tulevaisuuteen:

”Balttien yksimielisyyskin saattaa joutua koetukselle, [...] Sen ei pitäisi tuottaa ylivoimaisia vaikeuksia, kun täydellinen itsenäisyys on jokaisen maan tavoitteena. Tästä päämäärästä ei haluta tinkiä. Balteilla onkin harvinaisen vahva juridinen sekä moraalinen oikeutus asialleen. Moskovakin tunnustaa, että ne menettivät itsenäisyytensä pakon edessä.

*Balteille on myös tärkeää - suorastaan elintärkeää – nousta omille jaloilleen mahdollisimman nopeasti. Aiemmin tarjottu epämääräinen pitkä siirtymäkausi ei kerta kaikkiaan riitä. [...] Mutta eihän mikään estä Baltian maita itsenäistymisen jälkeen solmimasta läheisiä suhteita siihen kansainyhteisöön, joksi Neuvostoliitto on muuttumassa.”*¹³⁵

Heinäkuun lopussa 1990 Aamulehti otsikoi pääkirjoituksensa osuvasti ”Baltian – Moskovan akseli”. Lehti kirjoitti pienen tauon jälkeen balttien yhteydestä Moskovan toiseen valtokeskukseen, Venäjän SFNT:n hallitukseen. Balttien liittoutumisella Venäjän kanssa arveltiin olevan sekä hyödyllisiä että huolestuttavia seurauksia:

”Viron, Latvian, Liettuan ja Venäjän presidentit päättivät ryhtyä kiireen vilkkaa valmistelemaan sopimuksia tasavaltojensa välisestä poliittisesta ja taloudellisesta yhteistyöstä.

Neuvostoliiton presidentti Mihail Gorbatshov tuskin katselee hyvillä mielin tätä Baltian maiden ja Moskovan välisen akselin konkretisoitumista. Suuren Venäjän liittoutuminen kolmen pienen, täydelliseen itsenäisyyteen pyrkivän Baltian tasavallan kanssa ei tiedä hyvää Gorbatshovin ajaman Neuvostoliiton liittovaltiosopimuksen valmistelulle. [...]

*Venäjän presidentti Jeltsin on näyttävästi antanut tukensa Baltian maiden pyrkimyksille. Virossa, Latviassa ja Liettuaassa kysytään nyt entistä perustellummin, löytyykö tukea myös lännestä ja pohjoisesta.”*¹³⁶

Elokuun alussa vuonna 1990 Aamulehti kirjoitti viiden vuosikymmenen takaisista tapahtumista. Lehti kertasi Baltian tasavaltojen liittämisen Neuvostoliittoon ja muistutti sen laittomuudesta sekä balttien vaatimuksista ottaa itsenäistymisneuvottelujen pohjaksi vuonna 1920 Tartossa solmitut rauhansopimukset, joilla suhteet silloisen Neuvosto-Venäjän ja Baltian tasavaltojen välillä järjestettiin. Ajankohtaisesta poliittisesta tilanteesta lehti kirjoitti:

---

¹³⁵ AL, 3.7.1990.
¹³⁶ AL, 29.7.1990.

”Venäläisväestön vastarinta on jo pahan kerran murentunut, mutta Kreml viivyyttää yhä neuvotteluja. Suurvallalle ei sanella ehtoja. Moskova kiirehtii uusia liittovaltiolakejaan, joilla liekaköyttä tosin pidennettäisiin, mutta pidettäisiin kuitenkin toisesta päästä yhä tiukasti kiinni. Baltian maat taas eivät enää alistu liittovaltiosuhteeseen. Ne hyväksyvät ainoastaan täydellisen itsenäisyyden.

Neuvostoliiton sisäinen hajoaminen lähti liikkeelle Baltiasta ja on kiihtyvällä nopeudella levinnyt yli koko jättivaltakunnan. Rautaisella otteella muodostettu ja koossa pidetty Neuvostoliitto on väistämättä tullut historialliseen käännekohtaansa.”
137

Suurvaltajohtajat George Bush ja Mihail Gorbatshev tapasivat Helsingissä syyskuun 9. päivänä 1990. Tapaamisen varsinainen aihe oli Persianlahden kriisi, mutta julkisuudessa ounasteltiin, että myös Baltian maiden asema saattoi olla asialistalla. Aamulehti kirjoitti samana päivänä otsikolla ”Baltit odottavat sysäystä” maiden toiveesta saada erityisasema Neuvostoliiton uuden liittosopimuksen valmistelussa. Ainakin virolaiset olivat pääkirjoituksen mukaan toivoneet asian käsittelemistä huippukokouksessa. Lehti yhtyi balttien kantaan siitä, että Baltian tasavallat oli oikeudettomasti liitetty Neuvostoliittoon, ja suhtautui toivehikkaasti balttien itsenäisyys Hankkeisiin, vaikkakin ilman perusteluja:

*”Ovi saattaa niille vähitellen avautua, mutta paljon riippuu nimenomaan Yhdysvaltain kannasta. Pallo on joka tapauksessa liikkeessä, eikä sitä voi ilman väkivaltaa pysäyttää.”*¹³⁸

Lokakuun jälkipuoliskolla 1990 Aamulehti pohdiskeli Pohjoismaiden neuvoston ja Baltian maiden yhteistyömahdollisuuksia. Baltian kytkemistä Pohjolaan pidettiin balttien kannalta hyvin tärkeänä ja sitä kannatettiin. Pääkirjoituksen alussa kerrottiin Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemiehen Anatoli Lukjanovin vastustaneen Baltian pikaista itsenäistymistä ja sanoneen, että Baltian ongelmat on ratkaistava yhdessä koko Neuvostoliiton ongelmien kanssa. Toisaalta todettiin, etteivät baltit enää hyväksyneet muuta kuin täyden itsenäisyyden. Balteja selkeästi tukien lehti kertasi balttien perustelut itsenäisyydelleen ja luetteli pienten askelten politiikan saavutuksia:

”Moskova on valmis tarjoamaan vain jonkinlaista liittosopimusta, joka jättäisi paljon sananvaltaa keskusjohdolle.

Baltian maille tällainen ratkaisu ei enää kelpaa; ne pyrkivät täyteen itsenäisyyteen eli irtaantumiseen Neuvostoliitosta. Siihen niillä on sekä laillinen että moraalinen oikeus, mutta Moskova on lähtenyt jarrutuslinjalle, ehkä oman kaaoksensakin takia. [...]

---

¹³⁷ AL, 3.8.1990.

¹³⁸ AL, 9.9.1990.

Ei ihme, että tunnelmat Baltian maissa synkkenevät.

Jotakin silti tapahtuu koko ajan. Itsenäisyyttä rakennetaan kuin vaivihkaa säätämällä omia lakeja, tekemällä uudistuksia – esimerkkinä Viron radikaali hintareformi - elvyttämällä henkiin perinteitä, vaihtamalla nimiä ja luomalla suhteita länteen. Vanhaan neuvostovaltaan pyritään ottamaan psykologista etäisyyttä, joskin suuri venäläisvähemmistö aiheuttaa levottomuutta etenkin Virossa ja Latviassa.”¹³⁹

Moskovan kaaos ja reaktiot huolestuttavat

Marraskuun puolivälin jälkeisessä pääkirjoituksessa arvioitiin Mihail Gorbatschovin hanketta siirtää Neuvostoliitto presidentinhallintoon. Liittovaltion tila katsottiin kaoottiseksi ja demokratiakehityksen arvioitiin olevan ongelmallista. Lopulta päädyttiin kuitenkin toteamaan Baltian osalta varsin tyynesti, että nämä kolme tasavaltaa jatkavat valitsemallaan tiellä. Pääkirjoituksesta jäi sellainen käsitys, ettei Neuvostoliiton kriisi olisi lehden mielestä vaikuttanut itsenäistymissuunnitelmiin:

”Baltian maat jatkavat tietään kohti täyttä itsenäisyyttä siitäkin huolimatta, että Moskova lopettaisi öljy, kaasu- ja raaka-ainetoimitukset ja vaikka edessä olisi tästä syystä lähes täydellinen talouden romahdus. Kriisiohjelmia on tämän varalle jo hyvän aikaa valmisteltu.”¹⁴⁰

Marraskuun loppupuolella järjestettiin Pariisissa ETYK:in huippukokous. Aamulehti luonnehti lyhyesti Baltian maiden statusta tilanteessa, jossa kokouksen isäntämaa Ranska oli kutsunut baltti-ulkoministerit vieraiksi kokoukseen. Lehti piti ilmeisesti Baltian maiden uutta itsenäisyyttä ilmeisesti vain ajan kysymyksenä, koska pääkirjoituksessa korostettiin ETYK:in merkitystä:

”Baltit kuuluu ilman muuta jollakin tavoin kytkeä Ety-prosessiin. Niille sopisi hyvin vaikkapa tarkkailijan asema nykyvaiheessa. Ne eivät vielä ole saaneet keskusvallan tunnustusta itsenäisyydelleen – Gorbatschovin tuorein suunnitelma jopa hankaloittaa asiaa – mutta niiden tavoite on horjumaton. Ja vääräys on korjattava.”¹⁴¹

Muutamaa päivää ennen joulua vuonna 1990 Aamulehti otsikoi pääkirjoituksensa ”N-liitto kulkee kohti poikkeustilaa”. Todennäköisenä pidettiin, että Neuvostoliitto julistettaisiin pikapuoliin poikkeustilaan ja presidentinhallintoon. Seuraukset saattaisivat olla eritoten balttien osalta vaarallisia. Aamulehti ilmaisi vakavan huolensa Baltian tulevaisuudesta:

---

¹³⁹ AL, 21.10.1990.

¹⁴⁰ AL, 18.11.1990.

¹⁴¹ AL, 21.11.1990.

*”Vaihtoehdot näyttävät kutistuvan vähiin: joko kaaos tai poikkeustila – ja edellinen johtaa väistämättä jälkimmäiseen, niin kuin monet asiantuntijat ovat jo pitkään korostaneet. Baltian kansoille joulu voi muuttua surujuhla. Pakkotoimien edessä itsenäisyysshaaveet joudutaan jäädyttämään, mutta edessä saattaa olla myös komentovalta, jossa ei enää ole jälkeäkään demokratiasta eikä inhimillisyydestä.”*¹⁴²

Poikkeustilan osalta Aamulehden arvio osui harhaan sikäli, että poikkeustilaan maa julistettiin vasta elokuun 19. päivä seuraavana vuonna. Poikkeustilan julistanut Gennadi Janajevin johtama junta ei istunut kuin muutaman päivän, jonka jälkeen Baltian tasavallat alkoivat faktisesti ja valtiollisesti irtautua Neuvostoliitosta.

Myös Neuvostoliiton ulkoministerin Eduard Shevardnadzen yllättävä ero tehtävästään oli joulun alla 1990 pääkirjoituksen aiheena. Shevardnadzen merkitystä pohdiskelleessa pääkirjoituksessa viitattiin sotilaiden ja Neuvostoliiton geopoliittisten etujen merkitykseen arvioitaessa Baltian tilannetta. Lehti kirjasi yhteen pääkirjoitukseen kaksi mahdollista kehityskulkua:

”Koko itäryhmä on sotilaallisesti hajonnut ja itäisen suurvallan puolustuslinja uhkaa siirtyä Narvanjoelle saakka, jos myös Baltian maat irtaantuvat Neuvostoliitosta. [...]”

*Sotilaiden ja vanhoillisten katkeruus näyttäytyy monella taholla, mutta Euroopan rajoja tuskin enää voidaan palauttaa. Sen sijaan esimerkiksi Baltian maat itsenäisyyspyrkimyksineen saattavat joutua vaikeuksiin – varsinkin jos Persianlahdella syttyy sota.”*¹⁴³

Tammikuun alussa 1991 Aamulehti arvioi lyhyesti Baltian tasavaltojen valtiollisen aseman kehitysnäkymiä. Arvio oli samalla kyyninen ja toiveikas. Siinä uskottiin balttien asiaan ja sen menestykseen:

*”Ei ole syytä epäillä, etteikö rauhallisesti ja maltillisesti toimivia Baltian kansoja voitaisi vielä kerran nujertaa. Mutta yhtä varmaa on, ettei itsenäisyyspyrkimystä voi väkivallalla tukahduttaa.”*¹⁴⁴

Edelleen tammikuun alkupuolella pääkirjoituksen aiheena oli Baltian akuutti tilanne. Moskova oli lähettänyt uusia joukkoja Baltian tasavaltoihin, nimellisesti valvomaan kutsuntoja. Aamulehti oli hyvin huolestunut kehityksen suunnasta, kritisoi Neuvostoliiton keskushallituksen toimia eikä ollut erityisen toiveikas balttien pyrkimysten osalta:

---

¹⁴² AL, 21.12.1990.

¹⁴³ AL, 22.12.1990.

¹⁴⁴ AL, 4.1.1991.

”Ilmeisesti valiojoukkojen käytön taustalla ovat perimmältään puhtaasti poliittiset syyt. varsinkin Baltian tasavallat on pidettävä kurissa ja nuhteessa, jotta ne eivät pääse toteuttamaan oikeutettuja vaatimuksiaan eli irrottautumaan Neuvostoliitosta.

Itsenäistymisen piti tapahtua rauhanomaisesti ja neuvotellen Moskovan kanssa. Tämä tie on vieläkin mahdollinen, eikä sen tarvitsisi olla keskusvallankaan etujen vastainen, koska niin taloudelliset kuin poliittisetkin suhteet voidaan järjestää. Kärsivällisyyttä vain ei näytä riittävän. Kovat otteet houkuttelevat; niinhän ennenkin on toimittu.”¹⁴⁵

Muutamaa päivää myöhemmin lehti puuttui presidentti Koiviston tiedotustilaisuutta kommentoidessaan myös Baltian maiden valtiollisen aseman tulevaisuuteen. Ehkäpä presidentin innoittamana Aamulehti otti poikkeuksellisen pehmeän kannan aiheeseen:

”Baltian alkuperäiskansojen on – ja aivan ymmärrettävästi – vaikea hyväksyä neuvostoliiton perustuslain tarjoamaa irtaantumistietä, koska se on hidas ja epävarma. Puoli vuosisataa sitten tehty verinen vääryys halutaan korjata nopeasti. Ehkä tämä on epärealistinen lähtökohta. Ehkä baltit ovat syyllistyneet ylilyönteihin, jopa kansalliskiihkoon.”¹⁴⁶

Väkivaltaisuudet Baltiassa askarruttavat lehteä

Neuvostojoukkojen iskut Vilnassa tammikuun 13. päivä 1991 innoittivat Aamulehden ottamaan kantaa Baltian tilanteeseen pitkästi ja laajasti. Seuraavana päivänä julkaistu pääkirjoitus tuomitsi väkivaltaisuudet Liettuassa, mutta pyrki realistisesti hahmottelemaan kuvaa tilanteesta ja tulevaisuudesta. Moraalinen eetos kävi kuitenkin tosiasioiden yli lehden kuvatessa balttien valtiollisten pyrkimysten kohtaloa:

”Jälkikäteen on helppo sanoa, että Baltian kansat olivat sinisilmäisiä ja lapsellisia, kun ne uskoivat Kremlin kellokkaiden kauniisiin puheisiin tai moraalisen oikeutuksen ylivertaisuuteen voimapoliittisiin realiteetteihin verrattuna. Yhtä helppoa on jälkiviisaasti sanoa, että tinkimällä omista vaatimuksistaan Baltian maat olisivat voineet säästyä nyt alkaneelta takatalvelta: mutta onko mikään kansakunta valmis tyytymään vain puoleen itsenäisyyteen.”¹⁴⁷

Runsasta viikkoa myöhemmin pääkirjoituksessa ennakoitiin Viron tulevaa kohtaloa neuvostojoukkojen iskettyä Liettuan jälkeen Latviassa. Varsinaisesta itsenäisyyskysymyksestä tai valtiollisesta asemasta ei kirjoitettu, vaan tyydyttiin siteeraamaan Viron pääministeriä Edgar Savisaarta:

---

¹⁴⁵ AL, 9.1.1991.

¹⁴⁶ AL, 11.1.1991.

¹⁴⁷ AL, 14.1.1991.

*”Viron pääministeri Edgar Savisaar on hahmotellut maalleen kolme ikävää vaihtoehtoa: 1) hiljainen painostus, jonka tavoitteena on nostaa Moskovalle myönteisiä voimia valtaan; 2) ei-virolaisten lakot, joilla syöstään maa entistä syvempään sekasortoon; 3) provokaatiot, joilla ajetaan väkivaltakoneisto liikkeelle ja tehdään ’pelastajaksi’ jokin kommunistinen pikkuklikki.”*¹⁴⁸

Helmikuun alussa 1991 pääkirjoitus käsitteli kotimaisia maanpuolustuskysymyksiä, joihin liittyen lehti arvioi myös Suomen lähialueiden sotilaallista ja poliittista tilannetta. Baltian maiden tulevaisuus oli tässä kirjoituksessa hämärän peitossa, eikä Aamulehti toistanut tavallista toiveikasta asennettaan:

”Neuvostoliiton sisäinen tilanne ja Baltian ongelma varjostavat Suomeakin. Kukaan ei pysty sanomaan, miten pitkälle Neuvostoliitto sotilaallisesti vetäytyy – ja vetäytyykö enää lainkaan – tai, millaiseksi imperiumi muotoutuu.”

Aamulehti piti siis helmikuun alussa 1991 mahdollisena, että puna-armeija jää Viroon ja muihin Baltian maihin vielä pitkälle tulevaisuuteen. Baltian maiden itsenäisyys ei siis ollut lehdelle tuolloin mikään itsestäänselvyys, vaikka monissa edeltäneissä pääkirjoituksissa oli annettu näin ymmärtää. Äkillinen kannanmuutos liittyyneen pääkirjoituksen kontekstiin, joka ei ollut Viro tai Baltia, vaan Suomen maanpuolustuksen tila ja mahdolliset uhkakuvat.¹⁴⁹

Kuukautta myöhemmin pääkirjoituksessa lainattiin eduskunnan puhemiehen Kalevi Sorsan ajatuksia Eurooppalaisista turvallisuusjärjestelyistä ja pohdiskeltiin Baltian asemaa sotilaalliselta näkökannalta. Lehti kehotti unohtamaan ”vanhanaikaiset” sotilaalliset turvallisuuskäsitykset laajoine puskurivyöhykkeineen, mutta myönsi asian monille vaikeaksi hyväksyä:

”Baltian suojavyöhyke ei uudessa Euroopassa ole välttämätön. Neuvostoliiton (tai Venäjän) turvallisuudelle, mutta kaikesta päätellen asian tunnustamiseen on vielä pitkä matka, ja se vain pitenee, jos vanhakantainen ajattelu vahvistuu Moskovassa. [...]

*Eli: sotilaallista näkökulmaa ei tule niellä karvoineen päivineen, kun pohditaan Baltian maiden mahdollisuuksia todelliseen itsenäisyyteen.”*¹⁵⁰

Muutamaa päivää myöhemmin, maaliskuun alussa 1991 kirjattiin Baltian tasavalloissa järjestettyjen valtiollista itsenäisyyttä käsitelleiden kansanäänestysten tulokset. Kaikissa kolmessa maassa itsenäisyys sai huomattavan enemmistön kansalaisten äänistä. Tämän lisäksi pääkirjoituksessa

---

¹⁴⁸ AL, 22.1.1991.

¹⁴⁹ AL, 2.2.1991.

¹⁵⁰ AL; 2.3.1991.

pyrittiin osoittamaan ikään kuin balttien puolesta etukäteen vääriksi ne Moskovan perinteiset argumentit, joilla se oli vastustanut kolmen Baltian tasavallan itsenäistymissuunnitelmia. Balteilla katsottiin olevan entistäkin vahvemmat perusteet neuvotteluihin ja niiden kautta täyteen valtiolliseen itsenäisyyteen:

”Milloinkaan enää ei kukaan voi vakavissaan väittää, etteivätkö Baltian maiden hallitukset ole oikealla ja oikeutetulla tiellä kuljettaessaan kansojaan kohti todellista itsenäisyyttä. [...]”

”Jos Moskovan keskushallitus hivenenkään kunnioittaa Baltian maiden asukkaiden mielipidettä, se muuttaa asennettaan, eikä lymyile viime keväänä äkkiä kiristetyn perustuslain suojassa.”

Kirjoituksen loppuksi lehti joutui toteamaan tosiasiat:

”On totta, että balttikansojen on löydettävä ratkaisu yhdessä Moskovan kanssa; kiertotietä ei ole, niin kuin pari viimeistä vuotta on karusti osoittanut.”¹⁵¹

Aamulehti uskoo neuvottelujen voimaan

Maaliskuun jälkipuoliskolla 1991 Aamulehti palasi edelliseen teemaan. Liittovaltion tasolla järjestetyn Neuvostoliiton tulevaisuutta koskeneen kansanäänestyksen jälkeen lehti esitti toivomuksen, että Moskova ja erityisesti presidentti Gorbatshov ryhtyisivät aitoihin neuvotteluihin balttien kanssa.¹⁵²

Huhtikuun lopulla arvioitiin Mihail Gorbatshovin poliittisia kykyjä. Gorbatshov oli saanut koottua oman puumerkkinsä lisäksi yhdeksän neuvostotasavallan johtajien allekirjoitukset julistukseen, jossa muun muassa asiallisesti ottaen hyväksyttiin Baltian tasavaltojen liittovaltiosta eroamisen mahdollisuus. Julistusta pidettiin sängen merkittävänä askelena:

”Silti Gorbatshovin ja Jeltsinin hyväksymä asiakirja on mielenkiintoinen. Siinä mm. tunnustetaan syrjään jääneiden tasavaltojen – siis myös Baltian maiden – oikeus itsenäisesti ratkaista, haluavatko ne pysyä liittovaltiossa vai eivät. Tämä menee jo lähelle itsenäisyyden de facto tunnustamista, vaikka mukana ovatkin kovat taloudelliset uhkaukset.”¹⁵³

---

¹⁵¹ AL, 5.3.1991.

¹⁵² AL, 20.3.1991.

¹⁵³ AL, 28.4.1991.

Toukokuun alkupuoliskolla Aamulehti kommentoi presidentti Koiviston Yhdysvaltain-vierailulla esille nousseita Baltiaa koskeneita kysymyksiä. Pääkirjoituksessa todettiin balttien odottaneen turhaan konkreettista tukea ulkomailta. Esimerkiksi Suomi ja Yhdysvallat olivat sitoutuneet siinä määrin selvästi Gorbatshoviin, että niiden ainoa tie itsenäisyyteen voisi käydä Moskovan kanssa käytävien neuvottelujen kautta. Lopullista päämäärää lehti ei kuitenkaan epäillyt, vaan enemmänkin oli kysymys ajasta:

”Jos Baltian kansat jaksavat määrätietoisesti ja mahdollisimman yksituumaisesti jatkaa valitsemallaan tiellä, mikään ei voi niiden itsenäistymistä estää. On vain kysymys ylimenokauden pituudesta. Merkeistä päätellen myös Moskova alkaa olla valmis tunnustamaan, että se voi hyötyä kolmesta pienestä Suomesta¹⁵⁴.”¹⁵⁵

Toukokuun lopussa 1991 mainittiin kaksi seikkaa, jotka lehden arvion mukaan olivat Baltian maiden itsenäistymishankkeiden kannalta hyvin edullisia. Balttien liittovaltion taholta saama kohtelu linkitettiin Neuvostoliiton ulkomailta saamaan talousapuun ja toisaalta korostettiin Moskovan valmiutta neuvotella todellisesta itsenäisyydestä, kunhan taloudelliset kysymykset tulisivat ratkaistuiksi:

”Yksi asia on varma: balttien kohtelu vaikuttaa merkittävästi länsimaiden johtajien – tai ainakin parlamenttien – haluun auttaa Mihail Gorbatshovia syvien talousvaikeuksien yli. Mitä häijymmin Moskova suhtautuu itsenäistymispyrkimykseen, sitä enemmän kansainvälinen yhteisö empii. [...]

Moskovassa laaditun suunnitelman mukaan Baltian maat voisivat ostaa itsensä vapaiksi Neuvostoliitosta. [...] Onko tällaiselle kaupanhieronnalle mitään perustetta? Mielenkiintoisinta on oikeastaan se, että keskusvalta osoittaa periaatteellista valmiutta taipua Baltian sekä eräiden muiden tasavaltojen itsenäisyyteen, kunhan taloussuhteet hoidetaan.”¹⁵⁶

Kesäkuun alkupuolella Venäjän federatiivisen neuvostotasavallan äänioikeutetut valitsivat suoralla kansanvaalilla tasavallan presidentiksi Boris Jeltsinin¹⁵⁷. Aamulehti piti Jeltsinin valintaa Baltian maiden kannalta hyvänä ratkaisuna, ja uskoi tämän edesauttavan balttien pyrkimyksiä:

---

¹⁵⁴ ”Kolme pientä Suomea” oli Yhdysvaltain presidentin George Bushin Koiviston vierailulla lanseeraama termi, jolla tarkoitettiin Baltian tasavaltojen mahdollista tulevaa asemaa ja poliittista roolia.

¹⁵⁵ AL, 12.5.1991.

¹⁵⁶ AL, 30.5.1991.

¹⁵⁷ Boris Nikolajevitsh Jeltsin (1931-2007) oli neuvostoliittolainen ja sittemmin venäläinen poliitikko. Hän toimi 1980-luvun puolivälissä NKP:n politbyroon jäsenenä ja Moskovan kaupunginjohtajana. Jeltsin riitautui sittemmin pääsihteeri Gorbatshovin ja NKP:n muun johdon kanssa ja hänet erotettiin näistä tehtävistä. Jeltsin nautti uudistusmielisenä poliitikkona laajaa kansansuosiota ja hänet valittiin toukokuussa 1990 Venäjän federatiivisen sosialistisen neuvostotasavallan (VFSNT) korkeimman neuvoston puhemieheksi (eli presidentiksi) ja kesäkuussa 1991 suoralla kansanvaalilla VFSNT:n presidentiksi. Jeltsin toimi Neuvostoliiton hajottua Venäjän federaation presidenttinä vuoden 1999 loppuun.

*”Hän toivoo ’pyöreän pöydän’ keskusteluja eri eturyhmien ja osavaltioiden välillä. Hänen kantansa eroon pyrkiviä tasavaltoja kohtaan on huomattavasti joustavampi kuin Mihail Gorbatshovin, mikä antaa toivoa Baltian maille. Mutta ei hänkään laske imperiumia noin vain hajoamaan; jokin hinta on maksettava.”*¹⁵⁸

Kesäkuun jälkipuoliskolla Aamulehti käsitteli pääkirjoituksessaan ETYK:iä. Lehti kirjoitti Eurooppalaisen perheen tulleen ETYK:issä täysilukaiseksi, kun Albania oli allekirjoittanut ETYK:in päätösasiakirjan. Albanian liittymistä pidettiin sikäli mullistavana, ettei Aamulehti nähnyt estettä sille, että Baltian maatkin olisivat jossain vaiheessa samassa joukossa.¹⁵⁹

Saman kuun lopussa 1991 pääkirjoituksen aiheena oli Euroopan neuvoston Helsingissä pidetty parlamentaarikkokokous. Kokouksen asialistalla oli myös Baltian tilanne ja paikalla olivat kutsuvieraina kolmen Baltian tasavallan presidentit. Aamulehti kirjoitti jo jossakin määrin turhautuneen oloisesti samasta kysymyksestä kuin niin monta kertaa aiemminkin:

*”Tekopyhältä vaikuttaa Neuvostoliiton edustajan vakuutus, että perustuslaki antaa tasavalloille oikeuden erota liittovaltiosta ja että Baltian maat voivat käyttää tätä mahdollisuutta hyväkseen. Jos näin on, niin miksi Moskova jarruttaa tätä prosessia, vaikka Baltian maat ovat moneen kertaan ilmaisseet halunsa itsenäistyä. Tämä halu on vahvistettu myös kansanäänestyksin, joissa Kremlin vaatimus kahden kolmasosan enemmistöstä on ylitetty reilusti.”*¹⁶⁰

Elokuun 19. päivänä oli esillä Neuvostoliiton uusi liittosopimus. Se oli määrä allekirjoittaa muutaman päivän sisällä. Saman aamuna Moskovassa vallankaappausyritykseen ryhtynyt varapresidentti Gennadi Janajevin johtama ”poikkeustilakomitea” oli julistanut koko liittovaltion poikkeustilaan. Ennen Moskovan kaappausuutisia kirjoitetussa pääkirjoituksessa puututtiin liittosopimuksen ulkopuolelle jäämässä olleiden Baltian tasavaltujen asemaan. Lehti ei osannut arvioida Baltian tasavaltujen statusta tilanteessa, jossa koko liittovaltion tulevaisuus näytti epävarmalta:

*”Kokonaan ulkopuolelle jäävät tällä tietämällä Gruusia, Viro, Latvia ja Liettua, eikä niiden asemasta neuvostovaltion kyljessä ole mitään varmuutta. Ne pyrkivät itsenäisiksi, mutta mikä on oleva lopullinen hinta? Tästä ei ole luotettava laskelmaa tai aikataulua.”*¹⁶¹

---

¹⁵⁸ AL, 14.6.1991.

¹⁵⁹ AL, 21.6.1991.

¹⁶⁰ AL, 28.6.1991.

¹⁶¹ AL, 19.8.1991.

Vallankaappausyrityksen epävarmuudesta lopulliseen voittoon

Kaksi päivää myöhemmin julkaistu pääkirjoitus oli otsikoitu ”Varhainen talvi uhkaa Eurooppaa”. Moskovan vallankaappausyrityksen ollessa jo viimeisillään Aamulehti kirjoitti edellisen päivän tietojen varassa hyvin pessimistisen arvion Neuvostoliiton ja koko Euroopan osalta. Baltian kohtalo oli epävarma ja tulevaisuus vain paluuta menneeseen:

*”Tilanne Baltiassa kärjistyy pahaenteisesti. Niin kauan kuin Gorbatshov oli vallassa, länsi suhtautui melko pitkämielisesti keskusvallan nihkeyteen Viroa, Latviaa ja Liettuaa kohtaan. Kuviteltiin, että neuvottelujen tie olisi sittenkin olemassa. Jos Baltian maat nyt saatetaan sotilaskomentoon, koko tämäkin rakennelma romahtaa. Baltiasta tulee entistä selvemmin testitapaus. Onnettomia kansoja ei ehkä pystytä suoraan auttamaan, mutta niitä ei liioin unohdeta. Pakolaishallituksia valmistellaan, Viro viimeistelee virallista itsenäisyysjulistustaan.”*¹⁶²

Kaksi päivää edellisen kananoton jälkeen tilanne Neuvostoliitossa oli selkiytynyt ja vallankaappausyritys rauennut. Aamulehti pohdiskeli muuttuneen asetelman vaatimuksia ja mahdollisuuksia. Baltian suhteen lehti yhtyi presidentti Koiviston optimistiseen näkemykseen:

*”Baltian maiden mahdollisuudet itsenäisyyteen ovat – kuten Koivistokin huomautti – ehkä ratkaisevasti parantuneet juntan tultua kaadetuksi ja Gorbatshovin jouduttua entistä riippuvaisemmaksi juuri Venäjältä. Venäjän tasavalta ehti jo tunnustaa Viron itsenäisyydenkin, mikä antaa hyvän pohjan tasavertaisille neuvotteluille itsenäisyyden käytännön järjestelyistä.”*¹⁶³

Jälleen muutamaa päivää myöhemmin pääkirjoituksessa summattiin jo varsin luottavaisella mielellä Baltian itsenäisyyteen johtanutta kehitystä ja erityisesti Suomen suhdetta tapahtuneeseen. Aamulehti kirjasi Venäjän federaation ja länsimaiden tunnustukset ja piti niitä hyvänä alkuna uudelle valtiolliselle itsenäisyydelle:

”Jeltsin on jo tunnustanut Baltian maiden itsenäisyyden. Avainkysymys tämän jälkeen on, riittääkö tämä täyttämään ulkomaailman vaatimukset itsenäisyysjulistusten hyväksymisestä Moskovassa, vai pitääkö odottaa keskushallituksen muodollista siunausta.

*”Jos tarkastellaan nykyistä käytännön valtapoliittista asetelmaa Moskovassa, Jeltsinin hyväksyntä on ratkaisevampi kuin Gorbatshovin. Tämän näkemyksen ovat hyväksyneet ainakin ne maat, jotka ovat jo ilmoittaneet tunnustavansa Baltian maiden itsenäisyyden: Islanti, Tanska, Norja ja Unkari.”*¹⁶⁴

---

¹⁶² AL, 21.8.1991.

¹⁶³ AL, 23.8.1991.

¹⁶⁴ AL, 26.8.1991.

Elokuun lopussa Aamulehti kertasi pitkässä pääkirjoituksessaan edeltäneiden päivien tapahtumia Baltian maiden osalta. Lehti pani ilolla merkille maiden saamat vieraiden valtojen tunnustukset ja ennakoi balttien tulevia jäsenyyksiä kansainvälisissä järjestöissä. Baltian tasavaltojen valtiollinen itsenäisyys oli epäilemättä Aamulehden mielestä selvä.¹⁶⁵

Syyskuun 6. päivänä 1991 Neuvostoliiton lyhytaikaiseksi jäänyt uusi korkea valtaelin, valtioneuvosto, teki päätöksen tunnustaa Baltian maiden itsenäisyys ja lopetti päätöksellään spekulatiot Baltian tasavaltojen valtiollisesta statuksesta. Lehti muistutti yllättäen myös hyvin maanläheisistä realiteeteista:

*”Näivettyvän keskusvallan hallitus eli valtioneuvosto teki jo perjantaina ensimmäisen ja samalla rohkaisevan päätöksen: se tunnusti Baltian maiden itsenäisyyden. Näin on poistunut viimeinenkin epävarmuus Viron, Latvian ja Liettuan asemasta, mutta käytännössä ne eivät noin vain pääse irti liitosta. Talouden takia niiden ei kannata sellaista edes yrittää.”*¹⁶⁶

Syyskuun alun jälkeen Aamulehti ei enää palannut aiheeseen. Viron, Latvian ja Liettuan valtiolliset itsenäisyydet olivat saaneet tunnustuksensa kaikilta olennaisilta tahoilta, joten aiheen jatkamiseen ei enää ollut tarvetta eikä perusteita.

4.1.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti Viron valtiollisesta asemasta

Sekä Helsingin Sanomat että Aamulehti pohdiskelivat pääkirjoituksissaan Viron valtiollista asemaa useammin kuin mitään muuta tarkasteltavana olevaa teemaa. Helsingin Sanomat kirjoitti aiheesta 49 kertaa ja Aamulehti peräti 73 kertaa. Lehdet alkoivat käsitellä mahdollista itsenäisyyttä tai ainakin siihen mahdollisesti johtavia itsehallinnon laajentamispyrkimyksiä hyvin varhain, heti vuonna 1988. Virolaisten lopullisen päämäärän, täyden valtiollisen itsenäisyyden palauttamisen ja virolaisten käyttämien keinojen yhteyttä ei kuitenkaan aina havaittu.

Jälkikäteen arvioituna kaikki Virossa ja muuallakin Baltiassa mobilisoidut joukkoliikkeet tähtäsivät tuohon päämäärään. Viron muinaismuistoyhdistyksen toiminta kansallisten symbolien palauttamiseksi ja maan historian vaiettujen tapahtumien esiin nostamiseksi, samoin kuin Molotov-Ribbentrop-sopimuksen julkistamista vaatinut komitea palvelivat tätä tarkoitusta. Yhtä lailla IME-

---

¹⁶⁵ AL, 30.8.1991.

¹⁶⁶ AL, 7.9.1991.

suunnitelma taloudellisen itsehallinnon lisäämiseksi ja itsenäisen ulkomaankaupan mahdollistamiseksi sekä fosforiittikaivoksen vastustamiseksi perustettu Viron vihreä liike tukivat samoja pyrkimyksiä. Keväällä 1988 alkunsa saanut Viron kansanrintama oli avoimesti poliittinen organisaatio, jonka alkuperäinen julkilausuttu tehtävä oli antaa virolaisille todellinen mahdollisuus kanavoida mielipiteensä yhteiskunnalliseen keskusteluun – ja haastaa hallitseva kommunistinen puolue.

Helsingin Sanomat ei Viron itsehallinnollisia pyrkimyksiä ja sittemmin pyrkimystä täydelliseen valtiolliseen itsenäisyyteen kommentoidessaan osoittanut kovinkaan kaksista kykyä ennalta näkemiseen. Lehti ei pyrkinyt juurikaan ennustamaan, mutta oli pääsääntöisesti myötämielinen virolaisten ja muiden balttien itsenäisyyspyrkimyksille, muistaen kuitenkin lausua reaalipolitiikan hengessä myös varoituksen sanoja. Paikoitellen Helsingin Sanomat seurasi tapahtumia jälkijunassa, joka johtunee osaltaan siitä, ettei lehdellä ilmeisesti ollut 1980- ja -90-lukujen taitteessa jatkuvasti mahdollisuutta saada luotettavaa, suoraa ja päivänkohtaista tietoa Virosta.

Helsingin Sanomat niputti usein Viron, Latvian ja Liettuan yhteen kuvaillessaan tasavaltojen tapahtumia. Tämä oli sikäli perusteltua, että kaikki Baltian tasavallat olivat samankaltaisessa tilanteessa pyrkiessään palauttamaan toiseen maailmansotaan päättyneen itsenäisyytensä. Viro oli kuitenkin yleensä seikkaperäisemmän kommentoinnin kohteena kuin esimerkiksi Liettua, joka ajoittain kiiruhti balttien joukossa ensimmäisenä kohti täyttä itsenäisyyttä.

Pääkirjoituksista päätellen Helsingin Sanomilla ei näytä olleen varsinkaan alkuvaiheessa selkeää linjaa eikä visiota Viron tapahtumiin, vaikka aiheelle sinänsä annettiinkin pääkirjoituksissa määrällisesti paljon palstatilaa. Perusasenteeltaan lehden yleisnäkemys oli hyvin Viro-myönteinen.

Pääkirjoituksille on edellä käsitellyssä kysymyksessä leimallista varovaisuus. Sanomalehtien pääkirjoitukset ovat perinteisesti olleet foorumeita, joilla on voitu nostaa julkiseen keskusteluun tärkeiksi koettuja aiheita. Helsingin Sanomat ei toiminut näin kommentoidessaan virolaisten pyrkimyksiä. Päätoimittaja Kulhan mukaan lehden läheiset suhteet Suomen poliittiseen ja virkamiesjohtoon eivät vaikuttaneet lehden linjaan. Kulhan mukaan mainituista suhteista seurasi lähinnä se, että lehti ”*oli hyvin informoitu*” monista asioista, mukaan lukien ulkopoliittikka. Näin ei kuitenkaan näytä todellisuudessa olleen asian laita. Suhde oli arvatenkin likeisempi, sillä Helsingin Sanomain pääkirjoitusten varovaisuus muistuttaa hämmästyttävästi Suomen ulkopoliittisen johdon varovaisuutta suhteessa Viron ja koko Neuvostoliiton tapahtumiin.

Koko tarkastelujakson ajan Helsingin Sanomat palasi muutamiin teemoihin yhä uudestaan. Lehden mukaan ensisijainen ja jopa ainoa oikea tapa edetä oli yhteistyö Moskovan keskushallituksen kanssa. Liittoutumista presidentti Gorbatsšovinkin kanssa lehti suositteli silloin tällöin ja konjunktuurista riippuen. Viron kohtalo sidottiin pääkirjoituksissa usein perestroikan kohtaloon. Välillä pääkirjoituksissa esitettiin jopa väitteitä siitä, ettei virolaisten toiminta ollut perestroikan mukaista. Virolaisten itsepintaista ja ajoittain jääräpäistäkin toimintaa ei lehdessä aina ymmärretty. Toisaalta heidän maltillisuuttaan verrattuna esimerkiksi liettualaisiin arvostettiin. Virolaisten poliitikkojen sisäpiirin tieto ja siihen perustunut ymmärryksensä muuttuvasta tilanteesta ja heidän neuvostojärjestelmän tuntemuksensa olivat paljon parempia kuin Helsingin Sanomain pääkirjoittajien, joten näkemys ero on ymmärrettävä.

Kun Helsingin Sanomat perusteli Viron oikeutta laajenevaan itsehallintoon, se tehtiin yleensä historiallisilla ja moraalisisilla sekä niihin liittyvillä kansainvälisillä perusteilla. Viron asema ”miehitettynä” sekä toisaalta kulttuuriltaan länsimaisena ja Neuvostoliiton puitteissa kehittyneenä maana antoivat virolaisille lehden mukaan selkänöjan vaatia entistä laajempaa itsemääräämisoikeutta. Helsingin Sanomat tuki koko tarkastelujakson ajan virolaisten pyrkimyksiä suhteessa Moskovaan – alussa varovaisemmin ja sitten yhä lisääntyvässä määrin. Pääsihteeri Gorbatsšovlin politiikkaa lehti ymmärsi vaihtelevasti. Moskovan poliittisten blokkien paineessa toimineen Gorbatsšovlin motiiveja yritettiin ymmärtää, mutta niiden seuraukset olivat lehden mukaan usein arveluttavia. Pääkirjoituksissa asetettiin usein toivo siihen, että Moskovan politiikkaa Baltian osalta ohjailisi pelko Neuvostoliiton länsisuhteiden huonontumisesta.

Tarkastelujakson alussa kesällä 1988 Helsingin Sanomat tosin suhtautui Tallinnan-Moskovan akseliin varovaisesti ja tasapainoillen. Pääkirjoituksissa muistettiin reaalipolitiikan opetukset ja pidettiin ilmeisesti mielessä Neuvostoliiton yhtenäisyyden oletettu merkitys Euroopan vakaudelle. Loppusyksystä 1988 lähtien linja alkoi selvästi kääntyä. Lehti asettui tukemaan virolaisten pyrkimyksiä. Virolaisten maltillisena pidetty politiikka ja heidän moraalinen oikeutuksensa asialleen näkyivät lehden perusteluissa. Mahdollisena selittäjänä saattoi olla myös Neuvostoliiton itäeurooppalaisten satelliittivaltioiden rauhanomainen kehitys niiden irtautuessa Moskovan komennosta. Unkariin, Puolaan tai Tšekkoslovakiaan ei kylläkään viitattu Viroa tai Baltiaa käsitellessä pääkirjoituksissa, mutta tapahtumien samanaikaisuus saattaa olla selittävä tekijä.

Keväällä ja kesällä 1989 pääkirjoituksissa tuettiin kyllä edelleen virolaisten pyrkimyksiä, mutta Baltian tilanne pakotti Helsingin Sanomatkin varovaisuuteen. Lehden arvion mukaan baltit saattoivat olla vaatimuksineen vaarallisen pitkällä. Helsingin Sanomat arveli Moskovan olevan pakotettu jossain vaiheessa puuttumaan vakavasti Baltian kehitykseen. Myös perustuslailliset erimielisyydet olivat lehden huolenaiheita.

Loppuvuodesta 1989 alkaen lehti alkoi uumoilla jonkinasteisen itsenäisyyden olevan mahdollinen. Virolaisten liettualaisiin verrattuna maltillinen ja neuvotteluja suosinut politiikka sai Helsingin Sanomilta kiitosta. Samaan aikaan kirjoituksissa alkoi esiintyä yhä enemmän kritiikkiä pääsihteerin Gorbatschovin Baltian-politiikkaa kohtaan. Lehden usko Gorbatschovin mahdollisuuksiin hallita taloudellisessa ja poliittisessa turbulenssissa heittelehtivää Neuvostoliittoa alkoi radikaalisti vähentyä.

Tammikuun 1991 veriset tapahtumat Vilnassa ja Riiassa selkeyttivät Helsingin sanomain linjan lopullisesti. Virolaiset ja muut baltit saivat osakseen täyden tuen, Moskova ja Gorbatschov sen sijaan hyvin vähän ymmärrystä.

Aamulehti julkaisi tarkastelujaksolla 73 pääkirjoitusta, jossa käsiteltiin Viron tai koko Baltian valtiollisia itsenäisyysnäkömiä. Pääkirjoitukset käsittelivät yksinomaan Viroa tai Viroa esimerkkinä jakson alkupuolella, vuosina 1988-89 ja jonkin verran vielä vuonna 1990. Myöhemmässä vaiheessa lehti kirjoitti Baltiasta lähinnä kokonaisuutena. Ainoastaan poikkeustapauksissa nostettiin joku Baltian tasavalloista esiin erillisenä, ja silloinkin yleensä loppujen lopuksi maat niputettiin yhteen.

Alusta lähtien pääkirjoituksissa perusteltiin eri näkökulmista virolaisten itsehallinnon laajentamisen merkitystä ja oikeutusta, sekä korostettiin Viron kansallista kulttuuria. Taloudellisen itsehallinnon laajentaminen ja Viron status miehittettynä maana olivat alkuvaiheessa usein esillä. Vuonna 1988 julkaistiin vain kaksi Viron valtiolliseen statukseen liittyntä pääkirjoitusta. Viron korkeimman neuvoston marraskuussa 1988 antamaa suvereenisuusjulistusta Aamulehti ei noteerannut.

Julkaistuaan kevään kuluessa muutamia yleisluontoisia ja tasapainoilevia kirjoituksia lehti otti kesäkuussa 1989 kantaa Viron kansainvälisoikeudelliseen statukseen todeten, että maa on miehitetty. Tämä historiallis-juridinen perustelu toistui pääkirjoituksissa sittemmin jatkuvasti. Vuoden 1989 lopulla perustelut olivat epäsuorasti Viron itsenäisyyttä tukevia, kuten historiallisia,

kansainvälisten ja taloudellisia. Toisaalta virolaisia varoiteltiin tavoittelemasta liikkoja, jottei Moskova reagoisi voimallisesti heitä vastaan.

Aamulehti uskoi ensimmäisen kerran Baltian tasavaltojen valtiolliseen itsenäisyyteen pääkirjoituksessaan tammikuussa 1990. Siitä lähtien myös valtiollinen itsenäisyys oli säännöllisesti esillä, siihen uskottiin, ja sitä perusteltiin edellä mainituilla moraalisisilla, juridis-historiallisilla ja poliittiset suhdanteet huomioon ottaen argumenteilla. Lehti menetti kuitenkin hetkittäin uskonsa Viron, Latvian ja Liettuan itsenäistymiseen, erityisesti keväällä 1990 ja uudelleen talvella 1990-91, jolloin keskusvallan sotilaallinen väliintulo vaikutti pääkirjoitusten mukaan mahdolliselta ja jopa todennäköiseltä. Samaan ajanjaksoon sijoittuivat myös kuolonuhreja vaatineet neuvostojoukkojen iskut Vilnassa ja Riiassa. Elokuussa 1991 Moskovan vallankaappauksen aikana lehti julkaisi yhden pääkirjoituksen, jossa ehdittiin olettaa balttien itsenäisyystaistelun olevan loppu ainakin Baltian maaperällä. Useimmiten pessimistisissä pääkirjoituksissa kuitenkin arveltiin vastoinkäymisten vain hidastavan itsenäisyyden johtavaa prosessia, ei pysäyttävän sitä.

Ajoittain pääkirjoituksissa kehoitettiin virolaisia ja muita baltteja maltilliseen politiikkaan, ja muistutettiin neuvottelujen Moskovan kanssa olevan ainoa tie aitoon itsenäisyyteen. Tätä seikkaa Aamulehti korosti tosin vain satunnaisesti, toisin kuin Helsingin Sanomat.

4.2. Kansallisuuskysymys – virolaiset vs. venäläiset

Kansallisuuskysymys oli yksi laulavan vallankumouksen keskeisistä teemoista. Neuvostoliitossa yleisliittolainen kansallisuuspolitiikka tähtäsi neuvostoihmisen eli ”homo sovieticuksen” luomiseen ja monikansallisen imperiumin eri kansallisuuksien välisten rajojen hävittämiseen. Tosiasiassa tämä merkitsi etnisten venäläisten dominoimassa valtakunnassa pienten tasavaltojen, kuten Viron venäläistymistä - ellei jopa venäläistämistä.

Kansallisuuskysymysten osalta Virossa kaksi asiaa nousi ylitse muiden. Niistä ensimmäinen oli kielipolitiikka, ”pakkovenäjän” opetus ja viron kielen aseman jatkuva heikentäminen yleisliittolaisilla päätöksillä. Toisena suurena huolenaiheen oli venäläisväestön jatkuva lisääntyminen tasavallan alueella. Laulavan vallankumouksen käynnistyessä 1980-luvun loppupuolella venäläisten osuus tasavallan väestöstä oli koko ajan kasvussa ja lähenteli tuolloin 40

prosenttia. Venäläisten ja muiden slaavien osuus oli kasvussa lähinnä Viroon perustettujen ja suunniteltujen yleisliittolaisten tuotantolaitosten takia; työvoima tuotantolaitoksiin tuotiin tasavallan ulkopuolelta. Etnisten virolaisten pelko jäämisestä vähemmistöksi omassa maassaan oli todellinen.

4.2.1. Helsingin Sanomat: Venäläisten asema on poliittinen ja ihmisoikeuskysymys

Neutraali alku

Helsingin Sanomat käsitteli kansallisuuskysymystä pääkirjoituksissaan molempien kansallisuusryhmien kannalta. Vaikka lehden sympatiat olivat yleensä virolaisten puolella, etnisten virolaisten ja venäläisten suhteita käsitellessään se muistutti toistuvasti Viron venäläisten oikeuksista. Kansallisuuskysymys esiintyi toisinaan myös muissa kuin kyseistä aihepiiriä suoranaisesti käsitelleissä pääkirjoituksissa. Kaikkiaan lehti otti kantaa viron kansallisuuskysymykseen 16 pääkirjoituksessa tarkastelujakson aikana.

Viron puoluejohtajan vaihdos kesäkuun alussa vuonna 1988 antoi Helsingin Sanomille aiheen kirjoittaa kansallisuuskysymyksestä ensimmäisen kerran. Kahdeksan latinalaisessa Amerikassa viettämänsä vuoden ja diplomaattituran jälkeen takaisin Viroon kutsuttu Vaino Väljas oli valittu Viron kommunistisen puolueen ensimmäiseksi sihteeriksi. Lehti arvioi uutta puoluejohtajaa myönteisesti:

*”Uusi puoluejohtaja Vaino Väljas on monin tavoin uusi luuta. Hän on itsekin paikallista kansallisuutta, osaa viron kieltä ja arvostanee virolaista kulttuuria. Hän on ansainnut diplomaatin kannuksensa Nicaraguassa, pienessä maassa, jonka väestön valtaosa kamppailee itsenäisyytensä puolesta viereistä dominoivaa suurvaltaa vastaan.”*¹⁶⁷

Heinäkuun alkupuolella samana vuonna pääkirjoituksessa käsiteltiin NKP:n Moskovassa pidettyä puoluekonferenssia ja sen mahdollisia vaikutuksia suurvallan tulevaisuuteen. Viroa tai virolaisia erikseen mainitsematta lehti kirjoitti kansallisuuskysymyksestä yleisellä tasolla nostaen esiin poliittisesti arkaluontoisen asiakokonaisuuden:

”Konferenssi todisti, etteivät monet venäläiset lainkaan ymmärrä rajamaiden kansojen hätää, joka johtuu niiden alistetusta asemasta. Eihän monissa muissa asioissa renessanssi-ihmisen laajaa mielenlaatua osoittava Gorbatshovkaan tunnu

---

¹⁶⁷ HS, 18.6.1988.

*oivaltavan, että monet tsaarinvallalta suoraan perityt tai valtakuntaan ase-in palautetut kansallisuudet kokevat hänen isovenäläisensä miehittäjäkansaksi ainakin jossakin mielessä.”*¹⁶⁸

Baltian tasavalloissa vietetyn Molotov-Ribbentrop-sopimuksen vuosipäivän¹⁶⁹ tapahtumien innoittamana Helsingin Sanomat julkaisi pitkän pääkirjoituksen, jossa erityisesti Viron tilannetta arvioitiin monipuolisesti. Lehti listasi virolaisten vaatimuksia, joihin lukeutui muun muassa venäläisten ja muiden kansallisuuksien muuttoliikkeen pysäyttäminen. Pääkirjoituksessa suhtauduttiin aavistuksen skeptisesti NKP:n puoluekonferenssin linjauksiin, joiden mukaan kullekin neuvostotasavallalle oli suotava mahdollisimman suuri kansallinen omaleimisyys. Kieli- ja kansallisuuspolitiikasta lehti totesi kirjoituksen lopussa:

”Kansallisen omaleimisyyden rajoihin näkyy mahtuvan se, että virolaiset saavat taas käyttää virallisen lipun rinnalla omaa perinteistä lippuaan. Viron kielen opiskelu koulussa aiotaan tehdä pakolliseksi myös muiden kansallisuuksien lapsille. Vastaavasti virolaisten on kuitenkin äidinkieltä rinnalla opittava venäjää tavoitteena kaksikielisyys.

*Vaatimus Viro virolaisille saati sitten itsenäinen Viro ei sovi perestroikan rajoihin.”*¹⁷⁰

Lokakuun alkupuolella vuonna 1988 Helsingin Sanomat jatkoi kirjoittelua kansallisuuskysymyksestä. Lehti pohti laajasti muun muassa Baltian kansanrintamien vaatimuksia. Poliittisen järjestelmän uudistusten ja taloudellisten kysymysten ohella myös kansallisuusryhmien väliset jännitteet nousivat esille. Lehti ounasteli vaikeuksia kansallisuussuhteiden saralla:

*”Monia paineita on purettu. Jatkossa nähdään, kuinka paljon kehitys synnyttää uusia paineita. Optimististen näkymien ohella esimerkiksi Viron kehitystä varjostaa alkuperäisväestön ja venäläisten välisen jännitteen nousu vaatimuksineen ’kaikkien vierastyöläisten’ lähettämistä kotiin. Moskova tuskin voi sietää, että Baltiaan syntyy uusi Nagorno-Karabah¹⁷¹”. Vielä onnettomampaa olisi, jos uudistuskehitys kärjistäisi imperiumin reuna-alueiden ja Venäjän vastakkainasetteluksi.”*¹⁷²

---

¹⁶⁸ HS, 9.7.1988.

¹⁶⁹ Neuvostoliiton ja Saksan ulkoministerit V. Molotov ja J. von Ribbentrop allekirjoittivat sopimuksen nk. etupiirijaosta 23.8.1939.

¹⁷⁰ HS, 25.8.1988.

¹⁷¹ Nagorno-Karabah eli Vuoristo-Karabah on armenialaisten asuttama osa Azerbaidzhania. 1980-luvun lopulta lähtien alueen armenialaisväestön pyrkimykset irrottautua Azerbaidzhanin neuvostotasavallasta johtivat poliittisiin väkivaltaisuuksiin.

¹⁷² HS, 11.10.1988.

Venäläisiä puolustamaan

Helsingin Sanomat otti ensimmäisen kerran suoraan kantaa Viron venäläisväestön oikeuksien puolesta joulukuun alkupuolella vuonna 1988. Viron korkeimman neuvoston istunnossa oli käsitelty tasavallan kielipolitiikkaa ja tehty päätös viron kielen uudesta statuksesta. Lehti ymmärsi hyvin virolaisten tasavaltansa perustuslakiin tekemän muutoksen, jonka mukaan viro oli vastedes tasavallan valtionkieli, sekä piti päätöstä historiallisena ja kauaskantoisena. Historiaan pääkirjoituksessa viitattiin myös siinä, että lehti arveli suomalaisten ymmärtävän hyvin virolaisten päätöstä oman historiansa perusteella. Viron suuren venäläisvähemmistön asemaa tukevan kantansa lehti ilmaisi selväsanaisesti kirjoituksen lopussa:

”Virolaisia on vain miljoona. Muuttoliike muualta on ollut ajoittain vilkasta, eikä viron kielelle ole taattu virallista valtionkielen asemaa toisin kuin Armeniassa ja Gruusiassa. Muutos on suuri Virossa asuville venäläisille, joiden on viroissa pysyäkseen pakko opetella myös viroa. Kaavailtu neljän vuoden siirtymäaika on todella lyhyt. Toivottavasti virolaisilla riittää ymmärtämystä myös tulevan kielivähemmistön sopeutumisvaikeuksia kohtaan.”¹⁷³

Maaliskuussa vuonna 1989 otsikolla ”Viron sisäiset ja ulkoiset paineet” lehti arvioi kansallisuuskysymyksen olevan vakava ongelma Virossa. Kielipolitiikka ja venäläisten asema tasavallassa huolestuttivat Helsingin Sanomia. Kirjoituksessa uumoiltiin jopa koko Neuvostoliiton uudistusprosessin kaatumista, jos Viron kansallisuusongelmia ei saataisi ratkaistua. Maaliskuun puolivälin pääkirjoituksessa alkoi myös näkyä huoli vironvenäläisten asemasta, ei pelkästään Viron sisäisenä ongelmana, vaan myös koko liittovaltion kannalta vaarallisena ennakkotapauksena. Pääkirjoituksessa lausuttiin peitellysti ja suoraankin varoituksen sanoja:

”Viron sisällä [...] rannikon kaupunkeihin keskittynyt suuri venäläisten ja muiden kansallisuuksien vähemmistö on noussut yhä äänekkäämmin puolustamaan tähänastisia asemiaan. Se katsoo apua anovasti Moskovaan. [...]

Virolainen enemmistö haluaa vähätellä ulkopuolisille venäläisvähemmistön tyytymättömyyden laajuutta. Melkoinen osa venäläisvähemmistöstäkin suhtautuu epäilemättä tiettyyn rajaan saakka myötätuntoisesti Viron pyrkimyksiin kohti aikaisempaa laajempaa poliittista ja taloudellista autonomiaa. Jo hyväksytyt kielilaki ja suunnitelmat säätää uusi kansalaisuuslaki menevät kuitenkin niin pitkälle Viron virolaistamisessa, että yhteiselle konsensus-politiikalle tuskin löytyy edellytyksiä.

Viron maltillinen johto ymmärtää, että Virolla ei ole varaa joutua törmäyskurssille Gorbatshevin kanssa. Se tietäisi perestroikan loppua Virossa ja todennäköisesti koko maassa. Mutta tyytyvätkö virolaiset siihen, mikä Gorbatshevin mielestä on poliittisesti

---

¹⁷³ HS, 9.12.1988.

mahdollista? Vai kompastuuko perestroika kotirintamalla virolaisten ja venäläisten välien kärjistymiseen?”¹⁷⁴

Vajaata kuukautta myöhemmin Helsingin Sanomat kirjoitti kokonaisen pääkirjoituksen verran Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikasta. Lehti kertasi edeltävien kuukausien kansallisuuskonflikteja ja totesi Neuvostoliitossa perinteisesti noudatetun kansallisuuspolitiikan täysin epäonnistuneeksi ja perustuneen valheellisiin käsityksiin. Kirjoituksen lopussa oli synkeä arvio perestroikan tilasta:

”Puolueen vanhoilliset ja yhä suurempi osa tavallisista venäläisistäkin näkevät eri tasavalloissa ilmenevät kansallismieliset purkaukset uutena osoituksena siitä, että perestroika ei näköjään pure Neuvostoliiton ongelmiin, pikemminkin päinvastoin. Venäjällä ei ole koskaan arvostettu pehmeitä johtajia. Siksi Gorbatshovin olisi myös kyettävä osoittamaan, että hänellä on ote asioihin.”¹⁷⁵

Toukokuun alkupuolella vuonna 1989 pääkirjoituksen aiheena oli puoluejohtaja Väljaksen Viron kommunistisen puolueen keskuskomiteassa pitämä puhe. Lehti vertasi Väljasta presidentti Paasikiveen, ja yhtyi Väljaksen malttia ja reaaliolitiikan ymmärrystä korostaneisiin käsityksiin. Väljaksen kannanotot kansallisuuskysymyksestä saivat lehden kirjoittamaan:

”Hän syytti kansanrintamaa lähdöstä kansallisten ääriainesten kelkkaan ja koko Viron kansan tulevaisuuden vaarantamisesta. [...] Väljas on ollut tähän asti se Viron poliitikko, joka halutaan pitää virolaisten ja venäläisten ääriainesten keskinäisten syytelyjen ulkopuolella. [...] Hänen tuorein voimallinen esiintymisensä tuntuu merkiltä, että Viron kehitys on kulkemassa vaaralliseen suuntaan.

Yhtyykö virolaisten enemmistö tähän arvioon? [...] Ratkaisevaa on, miten tosissaan kansanrintaman johto ottaa varoitukset.”¹⁷⁶

Vaalilainsäädäntöä ja päätöksiä Moskovasta

Saman vuoden elokuussa Helsingin Sanomat ennusti jälleen virolaisille vaikeuksia kansallisuuskysymyksissä. Kansallisuuskysymykset olivat tulossa NKP:n keskuskomitean erityisistunnon aiheeksi, Viron korkein neuvosto oli säätänyt uuden vaalilain, ja Neuvostoliiton korkein neuvosto oli todennut virolaisten säätämän lain Neuvostoliiton perustuslain vastaiseksi. Lehti oli jälleen varoitusten linjalla. Se ennakoi jopa perustuslaillista kriisiä, jos virolaiset eivät muuttaisi vaalilakiaan, joka oli poistamassa äänioikeuden paikallisvaaleissa maahan hiljattain muuttaneilta, siis lähinnä venäläisiltä. Pääkirjoituksessa pidettiin vaarallisena virolaisten

---

¹⁷⁴ HS, 15.3.1989.

¹⁷⁵ HS, 13.4.1989.

¹⁷⁶ HS, 6.5.1989.

jääräpäisyyttä, joka ilmeni myös venäläisväestön lakko-oikeuden kieltämisenä. Kovasanaudessa kirjoituksessa läksytettiin virolaisia poikkeuksellisen lujaa:

*”Kun lain voimaantuloon ei liity edes minkäänlaista siirtymävaihetta, se riistää ainakin väliaikaisesti äänioikeuden jopa kymmeniltätuhansilta Virossa asuvilta. Siksi laki on hätiköity. Yhtä hätiköity oli korkeimman neuvoston päätös kieltää laittomina venäläisten vastalausejakot.”*¹⁷⁷

Lokakuun alkupuolella vuonna 1989 lehti kommentoi jälleen Viron vaalilakia. Viron korkein neuvosto oli muuttanut lakia siten, ettei se koskenut taannehtivasti muualta tasavaltaan muuttaneita, vaan vasta lain säätämisen jälkeen tulleita. Pääkirjoituksessa pidettiin päätöstä viisaana, ja arveltiin, että Viron korkein neuvosto on oppinut vihdoinkin tekemään politiikkaa. Vaikka vaalilaki ei muutettunakaan tyydyttänyt kaikkia osapuolia, mukaan lukien sekä kansanrintamalaisia että venäläisten Inter-liikkeen edustajia, Helsingin Sanomat arveli ratkaisun helpottavan poliittisia paineita Virossa¹⁷⁸

Tammikuun puolivälissä vuonna 1990 Helsingin Sanomat kirjoitti Neuvostoliiton hajoamiskehityksestä ja Gorbatshevinkin yrityksistä pitää valtakuntaa koossa. Reunatasavalloissa asuvien venäläisten asemaan lehti ei puuttunut muuten kuin toteamalla venäläisiä olevan runsaasti kaikissa Neuvostoliiton osatasavalloissa.¹⁷⁹ Seuraavan kuun alussa arvioitiin Viron venäläisten uutta politiikkaa. Aiemmin varsin tiukasti Viron itsenäistymispyrkimyksiä vastustaneet venäläiset, varsinkin Koillis-Viron teollisuustyöläiset ja Inter-liike, olivat osoittaneet yhteistyöhalukkuutta ja valmiutensa uudistuksiin. Helsingin Sanomat näki yhteyden Viron venäläisten mielenmuutoksen ja Moskovassa tehtyjen päätösten välillä. NKP:n keskuskomitea oli omalta osaltaan tehnyt päätöksen luopua puolueen poliittisesta yksinvallassa ja sallia monipuoluejärjestelmä. Kun samaan teemaan liittyen NKP:n pää-äänenkannattaja Pravda oli julkaissut artikkelin, jossa kehoitettiin Viron eri eturyhmiä neuvottelupöytään keskustelemaan maan tulevasta yhteiskuntajärjestelmästä, muutos oli pääkirjoituksen mukaan täysin ymmärrettävä.¹⁸⁰

Maaliskuun loppupuolella vuonna 1990 Helsingin Sanomat kirjoitti Liettuan korkeimman neuvoston itsenäisyysjulistuksen jälkimainingeissa muun muassa Viron kommunistisen puolueen päätöksestä itsenäistyä NKP:sta. Lehti arvioi edelleen puoluejohtaja Väljaksen yhdistäväksi voimaksi Viron eri kansanryhmien välillä, mutta varoitteli tilanteen rauhallisuudesta huolimatta

---

¹⁷⁷ HS, 18.8.1989.

¹⁷⁸ HS, 8.10.1989.

¹⁷⁹ HS, 16.1.1990.

¹⁸⁰ HS, 21.2.1990.

tulossa olevista ongelmista kansallisuusryhmien välillä. Arvoituksellinen oli pääkirjoituksen arvio, jossa viitattiin entistä enemmän sovinnonhalua osoittaneeseen Viron venäläisvähemmistöön:

”Viron rauhallisen kehityksen paradoksina on väkivaltaisuuksien vaara myöhemmin, jos venäläinen vähemmistö katsoo aiheelliseksi käydä puolustamaan asemiaan. Virossa voi väkivalta olla silloin sisäsyntyistä, kun se Liettuassa voi olla vain neuvostopanssareiden työtä.”¹⁸¹

Pitkä hiljaisuus päättyy

Liki vuosi edellisen Viron kansallisuuskysymystä käsitelleen pääkirjoituksen jälkeen Helsingin Sanomat palasi aiheen pariin, joskin lyhyesti, kun se arvioi Baltian vuoden 1991 tammikuun väkivaltaisuuksien jälkiselvittelyä ETYK:in puitteissa. Suomi muiden länsimaiden joukossa oli pyytänyt Neuvostoliitolta tietoja ihmisoikeustilanteesta Latviassa ja Liettuassa ETYK:in mekanismien mukaan. Lehti ennusti Neuvostoliiton paitsi antavan selvityksen myös ottavan esille venäläisväestön aseman Baltiassa:

”Neuvostoliitto puolestaan saa tilaisuuden kertoa [...] omista huolistaan, jotka koskevat sen väittämää, venäläisiin ja muihin kansallisiin vähemmistöihin kohdistuvaa ankaraa sortoa itsenäisyyttä tavoittelevissa Baltian maissa.”¹⁸²

Alkuvuodesta 1991 Baltian tasavalloissa järjestettiin kansanäänestykset itsenäistymisestä. Helsingin Sanomat kommentoi äänestysten tuloksia maaliskuun alussa samana vuonna. Lehti kertasi tulokset, joiden mukaan Virossa ja Latviassa, joissa molemmissa oli merkittävä äänioikeutettu venäläisvähemmistö, kaksi kolmasosaa kaikista äänioikeutetuista (ei siis vain äänestäneistä) oli kannattanut itsenäisyyttä. Lehti muistutti jälleen virolaisia venäläisväestön kohtelusta:

”Näin korkeat luvut tarkoittavat sitä, että huomattava osa näiden tasavaltojen venäläisestä väestöstä on äänestänyt itsenäisyyden puolesta. Erityisesti Latvian tulos on merkittävä, sillä onhan latvialaisten osuus tasavallan väestöstä enää vain hieman yli puolet. Virossa selvästi pienempi osa venäläisväestöstä oli itsenäisyyden kannalla. Se on huolissaan asemastaan mahdollisessa itsenäisessä Virossa. Virolaisten sietäisikin ottaa oppia Latviasta suhtautumisessaan venäläisiin ja muihin ei-virolaisiin.”¹⁸³

---

¹⁸¹ HS, 27.3.1990.

¹⁸² HS, 26.1.1991.

¹⁸³ HS, 6.3.1991.

Itsenäistynyt Viro ja venäläisvähemmistö

Viron jälleensitenäistyminen elokuussa vuonna 1991 mahdollisti sen liittymisen ETYK:in sopimusjärjestelmään. Baltian maiden valtionpäämiehet allekirjoittivat ETYK:in päätösasiakirjan Helsingissä lokakuussa samana vuonna. Helsingin Sanomat kiinnitti tapahtuman yhteydessä huomionsa maiden venäläisvähemmistöjen asemaan. Pääkirjoituksessa arvioitiin, että balttien tehtävä ei tule olemaan helppo, kun he joutuvat ETYK:in periaatteita noudattaen rakentamaan kansallisvaltioitaan syyllistymättä kansalliseen syrjintään. Lehti piti kirjoituksessaan edelleenkin Baltian maiden tilannetta haastavana ja erikoislaatuisena. Sekä baltteja että venäläisiä ymmärrettiin:

”Vähemmistökysymyksellä on Baltiassa erityinen piirre. Kolmen maan väestörakenne ei le luonnollisen kehityksen, vaan pakkovallan tulos. Kaikissa kolmessa on harjoitettu tahallista maahanmuuttopolitiikkaa. [...]

Baltian mailla on luonnollinen tarve varmistaa oman kansallisen kulttuurinsa ja kielensä asema ja säilyminen. Kaikkien kolmen alueella asuu kuitenkin suurin joukoin ihmisiä, jotka tahtovat sekä jäädä paikoilleen että säilyttää oman, erillisen kielensä ja kulttuurinsa. Useimmat heistä eivät ole mitenkään syyllisiä siihen politiikkaan, jonka tuloksena he asuvat missä asuvat.

Etykin velvoitukset suojelevat noita ihmisiä.”¹⁸⁴

4.2.2. Aamulehti virolaisten takana

Kansallisuuksien välinen kitka esillä alusta alkaen

Viron kansallisuuskysymys nostettiin esille ensimmäisen kerran toukokuun alussa vuonna 1988. Yleisemminkin Neuvostoliiton uudistuspolitiikkaa, glasnosta ja perestroikaa arvioineessa pääkirjoituksessa oltiin huolissaan Viron kansallisen omaleimaisuuden vähittäisestä katoamisesta liittovaltion muista osista tulevien (so. lähinnä venäläisten) siirtolaisten takia. Lehti toivoi uudistusprosessin ulottuvan myös pieniin Baltian tasavaltoihin ja erityisesti Viroon:

”Monikansallinen järjestelmä ei olekaan niin tasapuolinen ja kitkaton kuin propagandapuheissa vuosikymmenet vakuutettiin. Gorbatshevinkin uudistuspolitiikan tehtävänä on mahdollisimman rauhallisesti purkaa kerääntyneet paineet.”¹⁸⁵

---

¹⁸⁴ HS, 16.10.1991.

¹⁸⁵ AL, 4.5.1988.

Kansallisuuskysymys oli pääkirjoituksen aiheena jälleen kesäkuun puolimaissa samana vuonna. Laaja-alaisesti Viron käsillä olleita tapahtumia ruotineessa kirjoituksessa muistutettiin virolaisten kovasta kohtalosta toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Gorbatshovilaisen uudistuspolitiikan saavutukset Virossa tunnustettiin selkeästi, ja kytkettiin Viron puoluejohtajan vaihdos kansallisuuskysymykseen:

*”Toissapäiväinen Viron kommunistipuolueen johtajanvaihdoskin toteutui niin kuin kansa on jo pitkään halunnut: brezhneviläisen ajan jäännös, siperialaissyntyinen Karl Vaino vaihdettiin virolaissyntyiseen Vaino Väljakseen.”*¹⁸⁶

Tammikuun jälkipuoliskolla vuonna 1989 Aamulehti kirjoitti ETYK:in Wienin seurantakokouksen päätöksistä ja niihin liittyen myös Viron korkeimman neuvoston hyväksymästä uudesta kielilainasta. Kielilain arveltiin aiheuttavan ongelmia Virossa, mutta sen todettiin olevan nimenomaan ETYK:in periaatteiden mukainen.¹⁸⁷

”Kitkaa” otsikoi Aamulehti pääkirjoituksensa maaliskuun alkupuolella 1989. Pääkirjoituksessa kuvailtiin kansallisesti kahtia jakautunutta Viroa ja korostettiin venäläisväestön piirissä syntyneen niin kutsutun Inter-liikkeen kielteistä merkitystä. Toisaalta kehoitettiin myös maltillisuuteen:

*”Viron presidentti Arnold Rüütel sanoi viime viikolla, että tilanne maassa on jännittänyt. Inter-liike on eräänlainen viides kolonna, joka kylvää epäsopua ja levittää epäluuloja Moskovassa. Paha vain, että toisella laidalla eräät ryhmät tavoittelevat Virolle täyttä itsenäisyyttä. Keskikentällä tarvitaan nyt suurta malttia ja neuvokkuutta.”*¹⁸⁸

Puolitoista viikkoa myöhemmin käsiteltiin jälleen Viron kansallisuusryhmien välistä suhdetta. Lähinnä taloudellista päätösvaltaa käsitelleessä pääkirjoituksessa todettiin tosiasiat ilman selkeää kannanottoa:

*”Viron venäläiset kantavat huolta tulevaisuudestaan runsas vuosi sitten alkaneessa murroksessa. He pelkäävät jäävänsä toisen luokan kansalaisiksi ja vastustavat viron ensisijaisuutta korostavaa kielilakia. He vastustavat paljon muutakin – mm. Viron valtio- ja puoluejohtoa – mutta taustalla on myös talous.”*¹⁸⁹

---

¹⁸⁶ AL, 18.6.1988.

¹⁸⁷ AL, 20.1.1989.

¹⁸⁸ AL, 7.3.1989.

¹⁸⁹ AL, 17.3.1989.

Gruusian (nyk. Georgia) neuvostotasavallan levottomuuksista kirjoittaessaan lehti viittasi lyhyesti myös Baltiaan ja arveli kansallisuuskysymysten olevan Kremlille loppumaton ongelmien lähde niin Baltiassa, Kaukasuksella kuin muuallakin.¹⁹⁰

Toukokuun alkupuolella 1989 myös Aamulehdessä käsiteltiin neuvostoarmeijan käytäntöjä ja erityisesti balttinuorukaisten kovia kokemuksia varusmiespalvelusta suorittaessaan. Lehti totesi monien virolaisten pakoilleen varusmiespalvelusta, koska baltteja simputettiin erityisen runsaasti. Lehti toi julki paitsi yleisen paheksuntansa neuvostoarmeijan julmasta simputuskäytännöstä, myös erityisen huolensa suhteessa baltteihin:

*”Tietoon tulleiden tapausten perusteella virolaisten, latvialaisten ja liettualaisten huoli neuvostoliittolaisesta varusmiespalvelusta ei ole aiheeton. Mielivaltaa on aivan liikaa, vaikka glasnostista ja perestroikasta puhutaan myös armeijan sisällä.”*¹⁹¹

Elokuussa 1989 Aamulehti liitti pitkään pääkirjoitukseensa otsikon ”Daavid ja Goljat”. Kirjoituksen aiheena oli Viron tulehtunut kansallisuuskysymys monesta eri näkökulmasta. Lehti luetteli koko joukon syitä, jotka olivat kiristäneet kansallisuusryhmien välejä, mutta pidättäytyi ottamasta selkeää kantaa osapuolten välillä. Aavistuksen verran virolaisia tukien ennustettiin tulevia vaikeuksia:

*”Oman kansallisen identiteettinsä vahvistamisessa hyvään alkuun päässeet virolaiset, samoin kuin muutkin Baltian alkuperäiskansat, tuskin lopettavat ponnistelujaan tähän. Siten kiilu alkuperäisväestön ja maahanmuuttajien välillä on todennäköisesti pikemminkin syvenemässä kuin madaltumassa. Jossain vaiheessa tulee kuitenkin vastaan se raja, jossa Kremlin Goljat ei voi enää katsella toimettomana, kuinka Viron Daavid uhmaa sen vahvimpia tukijoukkoja.”*¹⁹²

Elokuun 23 päivänä 1989 Aamulehti kirjoitti Molotov-Ribbentrop-sopimuksen seurauksista Baltiassa. Pääkirjoituksessa viitattiin ainoastaan yhdellä virkkeellä Viron ajankohtaisiin kansallisuusongelmiin:

*”Myönteinen ja nopea kehitys on toisaalta herättänyt Viroon muuttaneen venäläisväestön vanhoillisimpien ryhmien epäluulot.”*¹⁹³

---

¹⁹⁰ AL, 12.4.1989.

¹⁹¹ AL, 7.5.1989.

¹⁹² AL, 12.8.1989.

¹⁹³ AL, 23.8.1989.

Virolaiset vaiko venäläiset vähemmistö?

Viikkoa myöhemmin pitkä pääkirjoitus käsitteli NKP:n keskuskomitean muiden muassa Baltian maille osoittaman kansallisuuskysymyksiä käsitelleen ”paimenkirjeen” merkitystä. NKP:n keskuskomitea oli kirjeessään varoitellut reunatasavaltojen kansallisuusmielisiä siitä, että liiallinen innokkuus saattaisi muodostua tuhoisaksi näiden pyrkimyksille. Baltian maat oli mainittu nimeltä kirjeessä, ja todettu, että niiden koko elinkyky voisi joutua kyseenalaiseksi. Aamulehti piti NKP:n vaatimuksia ja uhkauksia vaarallisina. Viron korkeimman neuvoston säätämien vaali- ja kielilakien nähtiin muuttaneen tilannetta Viron sisällä siten, että poliittinen jakolinja ei enää kulkenut uudistusmielisten ja vanhoillisten välillä, vaan kansallisuuksien välillä. Vaikka Aamulehti pitikin Viron osalta molempien ääripäiden, Inter-liikkeen ja virolaisten äärinationalistien, vaatimuksia mahdottomina, se asettui kuitenkin Viron virolaisten puolelle:

”Kysymys on näiden kansojen olemassaolon turvaamisesta, mutta vanhaan venäläiseen ylivalta-ajatteluun tällainen ei hyvin istu. Vaikka lakien (so. kieli- ja vaalilait) vastustajat olisivatkin juridisesti oikeassa, moraalinen oikeus on sorrettujen vähemmistöjen puolella. Niille olisi sallittava poikkeusjärjestelyt aivan samoin kuin ahvenanmaalaisille on annettu mahdollisuus oman kulttuurinsa ja erityisasemansa varmistamiseen.”

Aamulehti piti siis selkeästi virolaisia vähemmistönä ja venäläisiä enemmistönä. Lehti arvioi kansallisuuskysymystä liittovaltion tasolla, eikä tasavallan tasolla. Virossa venäläiset olivat kuitenkin vähemmistönä hyvin suuri.¹⁹⁴

Tammikuun puolivälissä 1990 kommentoitiin Mihail Gorbatshovin vierailua Liettuassa. Gorbatshovin keskustelut ja kannanotot saivat lehden kirjoittamaan laajasti Baltian tasavaltojen tulevaisuudennäkymistä. Kansallisuuskysymykset olivat esillä Gorbatshovin lausunnoissakin, joihin lehti viittasi. Pääkirjoituksessa ymmärrettiin taas virolaisia, joskin maltillisesti:

*”Gorbatshov pelkää vaarallista ennakkotapausta, jos itsenäisyyspyrkimykset hyväksytään, ja kohdistaa huomionsa tasavaltojen sisäisiin vähemmistöihin. Hänen laskelmiensa mukaan Neuvostoliitossa on 60 miljoonaa ihmistä, jotka eivät kuulu tasavaltojensa kanta-asukkaisiin. Esimerkiksi Virossa liki puolet on venäläisiä. Miten heille kävisi, jos täysi itsenäisyys sallittaisiin. Tällainen vakuuttelu tuskin tehoaa baltteihin, jotka kokevat tulleen sorretuiksi vuoden 1940 sopimuksen jälkeen.”*¹⁹⁵

---

¹⁹⁴ AL, 29.8.1989.

¹⁹⁵ AL, 15.1.1990.

Seuraavan kerran Aamulehti kommentoi Viron kansallisuuskysymystä vasta neljä kuukautta myöhemmin, toukokuun puolivälissä vuonna 1990. Viron venäläisten mielenilmaukset muutamaa päivää aikaisemmin saivat lehden huolestumaan Viron ja muiden Baltian tasavaltojen sisäisestä kehityksestä. Pääkirjoituksessa ei otettu kantaa puoleen eikä toiseen, mutta maalailtiin huolestuttavaa kuvaa mahdollisesta vastaisesta kehityksestä:

”Itsenäisyyden vastustajien – siis lähinnä venäläissyntyisten – toiminta muistuttaa kuitenkin vaikeasta ongelmasta: kaikissa Baltian maissa on vähemmistö, jonka asema on epävarma. [...] Nyt olisi kuitenkin valittava toinen tie. Konfrontaation kärjistämisen sijasta olisi joustettava ja etsittävä kompromisseja. Kun raaka väkivalta on toistaiseksi vältetty – ainakin yleisesti ottaen – ovat myös viha ja katkeruus pysyneet hallittavissa.

*Mutta umpikujan jatkuessa tunteet kuumenevat. Kun keskusvalta myös turvautuu taloudellisiin pakotteisiin, väestönosien itsehillintä kaikissa Baltian maissa joutuu entistä kovemmalle koetukselle. Pitkään ei paineita ehkä enää voi pitää kurissa...”*¹⁹⁶

Tammikuun alkupuolella 1991 Aamulehti viittasi lyhyesti kansallisuuksien väliseen tulehtuneeseen tilanteeseen. Kritiikin kohteena olivat taas muiden muassa Neuvostoliiton asevoimat, jossa palvelevien vähemmistökansallisuuksien kuten balttien asema oli lehden mukaan huono. Pääkirjoituksessa tuotiin esille pienten kansallisuuksien edustajien julma simputus puna-armeijassa ja ymmärrettiin hyvin balttinuorukaisten pyrkimys välttää palvelus kotimaidensa ulkopuolella.¹⁹⁷

Saman kuun puolimaissa pääkirjoituksessa sivuttiin epäsuorasti Viron kansallisuuskysymystä. Lehti kirjoitti ”Vilnan verilöylyn” jälkeisestä tilanteesta Baltiassa, ja uumoili stalinistisen komennon palaavan. Viron venäläisten Moskova-mielinen organisaatio Inter-liike sai Aamulehdeltä epäilyttävän leiman, kun lehti linkitti sen epädemokraattisiin ja laittomiin vallankaappauksiin:

*”Baltian verinen kurinpalautus sisältää aineksia, jotka tuovat suoraan mieleen stalinismin ajat. Pienet ryhmät julistautuvat ’kansallisiksi pelastusrintamiksi’ ja pyytävät apua keskusvallalta. Tai esittävät muita vaatimuksia, kuten Viron interliike tiistaina. Ennen pitkää ilmestyvät kuvaan nukkehallitukset, joilla ei ole kansan enemmistön tukea. Demokratia kuolee, vapaus kuristetaan hengiltä.”*¹⁹⁸

Neuvostoliiton keskushallituksen joukkojen operaatiot Vilnassa ja Riiassa herättivät voimakkaita reaktioita myös maan ulkopuolella. Aamulehti käsitteli tammikuun lopulla 1991 Baltian hiljattaisia tapahtumia koskenutta selvityspyyntöä, jonka Suomi monien muiden maiden joukossa oli jättänyt

---

¹⁹⁶ AL, 17.5.1990.

¹⁹⁷ AL, 9.1.1991.

¹⁹⁸ AL, 16.1.1991.

Neuvostoliitolle. Pyynnön perusteena oli ETYK:in ihmisoikeussopimus. Pääkirjoituksessa tuotiin esiin myös Baltian venäläisvähemmistöjä koskeva kysymys:

*”Neuvostoliitolle esitetty tiedustelu ihmisoikeustilanteesta ei ole aivan yksiselitteinen. Ovathan Baltiassa asuvat ’muukalaiset’, lähinnä venäläiset usein väittäneet paikallisten lakien polkevan heidän oikeuksiaan.”*¹⁹⁹

Runsasta kuukautta myöhemmin, maaliskuun alussa 1991 Aamulehti tuki voimakkaasti Baltian tasavaltojen itsenäisyshankkeita. Taustalla olivat Baltiassa, viimeisimpänä Virossa, järjestetyt kansanäänestykset, joissa kansalaisilta oli tiedusteltu näiden kantaa valtiolliseen itsenäisyyteen. Äänestyksissä huomattavat enemmistöt olivat kannattaneet itsenäisyyttä. Äänestykset kuvastivat hyvin Baltian kansojen tahtoa ja antoivat vahvan pohjan balttijohtajien vaatimuksille. Aamulehti arveli, että äänestystuloksista huolimatta Moskova tulisi käyttämään vanhoja tuttuja argumentteja vastustaessaan Baltian maiden irtautumispyrkimyksiä. Moskovan argumentit kerrattiin ja pyrittiin sen jälkeen kumoamaan ne. Yhtenä kohtana listalla oli kansallisuuskysymys, joka oli Aamulehden mielestä lähinnä venäläisten aikaansaama ongelma, mutta jonka arveltiin olevan ratkaistavissa:

*”Itsenäisyys ei liioin voi kaatua sisäisiin ongelmiin. Venäläisvähemmistön oikeudet ovat turvattavissa (näin monet venäläisetkin näkyvät uskovan), kunhan ääri liikkeitä lopettavat vihan lietsonnan. Ongelmana on vuosikymmenien ajan ollut ei-balttien ylimielinen miehittäjäasenne, eikä suinkaan alkuperäisväestön vihamielisyys.”*²⁰⁰

Seuraavan toukokuun alussa pohdiskeltiin koko Neuvostoliiton ja vähän muunkin itäisen Euroopan kansallisuusongelmia. Erityisesti Neuvostoliiton talouskriisin epäiltiin huonontavan kansallisuuksien välisiä suhteita, mutta perimmäisenä kysymyksenä oli pääkirjoituksen mukaan se, ettei kansallisuuksien välisiä ristiriitoja ollut aikaisemmin tunnustettu. Ongelmat todettiin ensin yleisellä tasolla ja sitten vielä erikseen Baltian osalta:

”Melkein kaikilla osavaltioilla on omat kansalliset vähemmistönsä, jotka eivät halua alistua enemmistön tahtoon. [...]”

*”Väkivaltaiset yhteenotot ovat jokapäiväisiä varsinkin Kaukasuksella. Baltian tilanne on paremmin hallinnassa, mutta muualta muuttaneiden ja balttikansojen suhteet ovat pysyneet jännittyneinä.”*²⁰¹

Elokuun lopussa 1991 Baltian maiden asemaa arvioitiin uudessa Moskovan vallankaappausyrityksen jälkeisessä tilanteessa ja käytiin läpi uuden itsenäisyyden reunaehdot ja

---

¹⁹⁹ AL, 26.1.1991.

²⁰⁰ AL, 5.3.1991.

²⁰¹ AL, 6.5.1991.

mahdollisuuksia. Pitkän kirjoituksen loppupuolella kansallisuuskysymysten riskit kuitattiin yhdellä virkkeellä, eikä asiaa sen enempää pohdiskeltu:

*”Vähemmistöongelmat saattavat puhjeta levottomuuksiksi, ellei niitä nopeasti liennytetä.”*²⁰²

Elokuun lopun jälkeen Aamulehti ei enää esittänyt arvioitaan Viron tai koko Baltian kansallisuuskysymyksistä.

4.2.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti kansallisuuskysymyksestä

Kansallisuuskysymys oli etnisten virolaisten näkökulmasta yksi keskeisimmistä kysymyksistä heidän kamppaillessaan itsenäisyytensä palauttamiseksi. Kansallisuuskysymys oli pienelle kansakunnalle konkreettinen elämän ja kuoleman kysymys. Viron väestöllinen jakauma 1980-luvun lopussa oli selvä. Suurin piirtein vajaa kaksi kolmannesta oli virolaisia ja noin kolmannes venäläisiä tai muita muualta Neuvostoliitosta maahan siirtyneitä. Slaavien suuri määrä ja määrän jatkuva lisääntyminen muodostivat maahan väestöryhmien välisen jännitteen. Jännite on viimeksi purkautunut Virossa runsaat 15 vuotta itsenäistymisen jälkeen, keväällä 2007, jolloin neuvostomiehittäjän pystyttämän Tallinnan keskustassa sijainneen Pronssisoturi-patsaan kohtalo sai aikaan päiväkausia kestäneen mellakoinnin.

Helsingin Sanomat kirjoitti Viron kansallisuusryhmien välisestä tilanteesta ja Viron kansallisuuspolitiikasta 16 pääkirjoituksessaan, Aamulehti 18:ssa. Lehdet poikkesivat tässä kysymyksessä ehkäpä enemmän kuin missään muussa tarkasteltavana olevassa. Helsingin Sanomat katsoi ongelmaa laajemmalla perspektiivillä ja kantoi huolta molempien osapuolten ihmisoikeuksista. Aamulehden katsanto oli suoraviivaisempi, ja korosti lähinnä etnisten virolaisten oikeuksia suhteessa venäläisvähemmistöön.

Helsingin Sanomat sekä ymmärsi että tuki virolaisten vaatimuksia ja pyrkimyksiä. Se perusteli usein kantaansa historialla. Viro oli itsenäistynyt kansallisvaltiona samoihin aikoihin kuin Suomi, mutta toisen maailmansodan tapahtumat olivat tuhonneet itsenäisyyden Suomen säilyessä vapaana ja itsenäisenä maana.

---

²⁰² AL, 30.8.1991.

Puolustaessaan Viron venäläisten oikeuksia Helsingin Sanomat viittasi myös näiden osalta historiaan. Lehden mukaan venäläisvähemmistö Virossa oli tosiasia riippumatta siitä, miten näiden asemaan maassa haluttiin suhtautua. Pääkirjoituksissa tuotiin esille myös venäläisväestön rooli politiikan ”pelinappulana” koko liittovaltion tasolla. Lehti painotti sitä, että venäläisvähemmistö Virossa niin kuin muissakin pienissä neuvostotasavalloissa oli neuvostoliittolaisen kansallisuus- sekä teollistamis- ja talouspolitiikan tulosta, ei yksittäisten venäläisten syytä.

Inhimillisen venäläisvähemmistön asemaa koskevan näkökulman ohella Helsingin Sanomat näki venäläisten roolin merkityksellisenä ainakin kahdesta muusta syystä. Ensinnäkin virolaisten pyrkimys päästä eroon Neuvostoliitosta, itsenäistyminen, edellytti sisäisesti mahdollisimman eheää Viroa. Toinen, koko Neuvostoliiton kehitykseen liittynyt lehden huoli oli Viron venäläisten aseman vaikutus Moskovan harjoittamaan politiikkaan. Pääkirjoitusten taustalla lienee ollut arvelu, että voimakkaasti kansallismielisten virolaispoliitikkojen ja tasavallan venäläisten kireät välit heijastuisivat koko liittovaltion kehitykseen. Venäläisvähemmistöt eri osatasavalloissa kun olivat käyttövoimana myös Moskovan valtataisteluissa.

Kielikysymykseen Helsingin Sanomat puuttui useita kertoja. Lehden käsityksen mukaan viron kielen aseman vahvistaminen oli tarkastelujakson alkupuolella kansallisesti merkittävä kysymys ja se sai pääkirjoittajien tuen. Toisaalta myös kielikysymyksessä venäläisvähemmistön oikeuksien vaaliminen oli lehden linja, joka tuotiin esille johdonmukaisesti.

Kokonaisuudessaan Helsingin Sanomain pääkirjoitukset Viron kansallisuuskysymyksestä olivat yllättävässä määrin reaali politiikan kyllästämiä. Lehti osoitti inhimillisessä mielessä runsaasti myötätuntoa Viron venäläisiä kohtaan, mutta oli ehkäpä vielä voimakkaammin puolustamassa näitä poliittisista syistä. Juuri kansallisuuskysymyksiä käsitellessään Helsingin Sanomain reaali politiikan ymmärrys tuli esiin paremmin kuin muissa aihepiireissä. Huomion arvoista on se, että lehden tarkastelujaksolla Suomen tasavallan presidenttiin Mauno Koivistoon kohdistama kritiikki on jossakin määrin erikoista sikäli, että tässä luvussa käsitellyn teeman osalta pääkirjoitukset olivat samalla linjalla kuin Suomen ulkopoliittinen johto.

Aamulehden pääkirjoituksissa puolestaan tunnustettiin kansallisuusongelmien olemassaolo, mutta ei pyritty juurikaan tarjoamaan ratkaisuja niihin. Lehti piti kansallisuuskysymystä kaksitasoisena. Virolaiset olivat slaavien hallitsemassa liittovaltiossa hyvin pieni vähemmistö, mutta Viron osatasavallan tasolla venäläiset olivat puolestaan vähemmistö, joskin hyvin suuri vähemmistö.

Aamulehti näki vähemmistö-ennemmistö-ajattelussaan virolaiset vähemmistönä, ja suhtautui näihin selkeän myötätuntoisesti.

Konfliktitilanteissa Aamulehti oli etnisten virolaisten tukena. Viron venäläistenkin huolen asemastaan lehti noteerasi, muttei ilmeisestikään pitänyt sitä ihmisoikeusongelmana, eikä myöskään kovin merkittävänä epävakautta lisäävänä tekijänä. Lehti oli peruslinjaltaan hyvin virolaismyönteinen, eikä se huolestunut venäläisväestön asemasta kuin muutamaan otteeseen. Silloinkin kirjoituksissa tyydyttiin lähinnä toteamaan tilanne ja kehoitettiin osapuolia ympäröivästi hakemaan kompromissia. Pääkirjoituksissa rinnastettiin usein venäläinen kansallisuus ja uudistusvastarinta. Venäläisen vähemmistön merkitystä laajemmissa yhteyksissä lehti ei pohdiskellut, eikä siten nähnyt kansallisuuskysymysten yhteyksiä esimerkiksi liittovaltiotason poliittiseen kehitykseen tai Viron sisäiseen eheyteen.

Kansallisuuskysymysten joukkoon kuului balttinuorukaisten asema ja kohtelu neuvostoarmeijassa. Aamulehti kirjoitti muutaman kerran aiheesta hyvin kriittisesti. Lehti tuomitsi jyrkästi balttien huonon kohtelun armeijassa, sekä ymmärsi hyvin ja hyväksyi näiden haluttomuuden suorittaa asepalvelustaan.

Kaiken kaikkiaan Aamulehden suhtautuminen Viron kansallisuuskysymykseen oli tunteenomaisempi ja vähemmän analyttinen kuin Helsingin Sanomien.

4.3. Historia ja moraal

4.3.1. Moraali ja realiteetit törmäävät Helsingin Sanomissa

Helsingin Sanomat vetosi tarkastelujakson aikana kaikkiaan 14 pääkirjoituksessa historiaan ja siitä johdettuun moraalii kirjoittaessaan Viron tilanteesta. Lehden kanta oli usein jännittävällä tavalla lähtökohtaisesti Viroa ja virolaisia tukeva, mutta toisaalta pääkirjoituksissa ymmärrettiin myös politiikan realiteetteja, ennen kaikkea Neuvostoliiton keskusjohtoa.

Viron status – miehitetty maa

Helsingin Sanomat kirjoitti ensimmäisen kerran tarkastelujaksolla historian ja moraalin suhteesta reaalioloihin Virossa elokuussa vuonna 1988. Baltian maiden tulevaan kehitykseen dramaattisesti vaikuttaneen vuoden 1939 Molotov-Ribbentrop-sopimuksen 49. vuosipäivä antoi lehdelle aiheen pitkään pääkirjoitukseen. Kirjoituksessa, joka oli otsikoitu ”Mitä Baltiassa tapahtuu”, kerrattiin muun muassa Baltian maiden liittäminen Neuvostoliittoon. Lehti viittasi Virossa julkaistuihin kirjoituksiin sekä venäläisen historioitsijan Juri Afanasjevin Tallinnassa pitämään esitykseen, joissa kaikissa tuotiin julki virallisen neuvosto-historiankirjoituksen valheellisuus. Pääkirjoitus sisälsi paljon kysymyksiä ja vähän kannanottoja. Lehti piti kuitenkin sensaatiomaisena uutta tilannetta, jossa Neuvostoliitossa oli mahdollista julkisesti esittää virallisesta historiankirjoituksesta poikkeavia käsityksiä.²⁰³

Elokuun puolivälissä vuonna 1989 Helsingin Sanomat taustoitti pääkirjoituksessaan Baltian tasavaltojen historiallista asemaa osana Neuvostoliittoa. Lehti nosti jälleen esille Molotov-Ribbentrop-sopimuksen lisäpöytäkirjat vuodelta 1939, joiden seurauksena Baltia liitettiin neuvostoimperiumiin vuosina 1939-40. Kirjoituksessa tuomittiin viiden vuosikymmenen takainen voimapolitiikka ja tuotiin esille aiheita koskevan historiankirjoituksen kiistanalaisuus. Lehti arvosteli myös Baltian historiasta neuvostojulkisuudessa käytyä keskustelua, jossa historiantutkimus ja ajankohtaiset poliittiset kysymykset menivät sekaisin. Toisaalta pääkirjoituksessa muistutettiin siitä, mihin viiden vuosikymmenen takaisten sopimusten uudelleenarviointi voisi johtaa. Lehti hyväksyi siteeraamansa venäläishistorioitsijan Juri Jemeljanovin käsityksen siitä, ettei Neuvostoliiton länsirajaa voitaisi muuttaa ilman dramaattisia seurauksia koko valtakunnalle. Viron ja muiden Baltian tasavaltojen kohtaloon lehti viittasi kirjoituksen loppupuolella seuraavasti:

”On ironista, että jokseenkin kaikista Hitlerin sopimuksista vain tämä on jäänyt voimaan osittain toteutuneena, vaikkei itse sopimus muodollisesti toki ole enää voimassa. Euroopan rajoista määräävät tällä hetkellä liittoutuneiden päätökset Teheranissa, Jaltalla ja Potsdamissa sekä Pariisin rauhansopimus. Kun Molotovin-Ribbentropin sopimus tuomitaan periaatteessa, se tietenkin antaa moraalista hyvitystä niille pienille kansoille Suomesta Romaniaan, joita suurvallat silpoivat.”²⁰⁴

Runsasta viikkoa myöhemmin Helsingin Sanomat otsikoi pääkirjoituksensa ”Itä-Euroopan mielenosoituspäivä” ja kirjoitti jälleen Molotov-Ribbentrop-sopimuksen seurauksista. Pääkirjoitus oli Helsingin Sanomissa sikäli harvinaislaatuinen, että siinä Baltian maat rinnastettiin itäisen

²⁰³ HS, 25.8.1988.

²⁰⁴ HS, 13.8.1989.

Euroopan muodollisesti itsenäisinä säilyneisiin sosialistisiin valtioihin. Puola nostettiin kirjoituksessa keskiöön ja annettiin täysi moraalinen tuki niin Baltian maille kuin muillekin itäisen Euroopan valtioille, jotka vaativat historiallisten vääryyksien tunnustamista. Lehti päätti kirjoituksensa ylevään ja oppimestarimaiseen julistukseen:

”Molotovin-Ribbentropin huonomaineisen sopimuksen nousu keskustelujen kohteeksi saattaa olla hyödyllistä sen takia, että siinä pohditaan pienten ja keskisuurten kansakuntien kohtaloita suurten valtioiden kurimuksessa. Suurilukuistenkin kansojen on opittava hyväksymään muiden olemassaolo. Sopimusta ja sen seurauksia pitää siis jatkuvasti tutkia, vaikka se kirveltää kahden suuren kansan, saksalaisten ja venäläisten mieltä.”²⁰⁵

Muutamaa päivää myöhemmin Helsingin Sanomat palasi saman teeman äärelle ja arvioi Molotov-Ribbentrop-sopimuksen vuosipäivän tapahtumia Baltiassa. Lehti käsitteli paitsi suhdetta menneisyyteen myös ajankohtaista tilannetta. Kirjoitukseen sisältyi harvinaisen selkeä kannanotto Baltian maiden itsenäistymispyrkimysten historialliseen oikeutukseen:

”Kuinka meidän tulee suhtautua Baltian kansojen pyrkimyksiin ottaa päämääräksi valtiollinen itsenäisyys? Vastaus on helppo, kun pysytään yleisellä tasolla. Viro, Latvia ja Liettua ovat jo historian aikana ehtineet kuulua itsenäisten valtioiden joukkoon. Siksi niiden itsenäisyyden palauttamiseen on olemassa hyvät syyt. Toisaalta on mahdoton sulkea silmiään poliittisilta realiteeteilta. Ne kaikki kuuluvat osana suurvaltaan, johon ne ovat kuuluneet aikaisemminkin historian kulussa.

Historiallisten perustelujen lehti arvioi painuvan kuitenkin taka-alalle balttien ryhtyessä vaatimaan entistä radikaalimpia muutoksia neuvostojärjestelmään. Samassa pääkirjoituksessa ennustettiin tulevaa seuraavasti:

”Enää ei haeta vain historiallista totuutta, tapahtuneiden vääryyksien tunnustamista ja lisää taloudellista liikkumavaraa. Tavoitteet ovat yhä korostetummin poliittisia: nyt halutaan lisää vapautta. Todellinen vapaus taas on mahdoton ilman itsenäisyyttä, kuten Lauristin²⁰⁶ on todennut. Niinpä kaikki tähtää loppujen lopuksi poliittiseen eli valtiolliseen itsenäisyyteen. Se uskalletaan tunnustaa jo avoimesti.”²⁰⁷

Marraskuussa 1989 pääkirjoituksen aiheena oli Ruotsin ulkoministerin Sten Anderssonin vierailu Tallinnassa. Lehti ymmärsi Anderssonin pidättyväisiä lausuntoja ja kirjoitti tasapainoilevasti historian ja reaalipolitiikan suhteesta:

---

²⁰⁵ HS, 22.8.1989.

²⁰⁶ Tässä viitataan Marju Lauristinin puheeseen Molotov-Ribbentrop-sopimuksen muistopäivän mielenosoituksessa 23.8.1989.

²⁰⁷ HS, 25.8.1989.

*”Carlssonin hallitus on noudattanut silmiinpistävän pidättyvää politiikkaa myös Baltian suuntaan. Andersson pysyi Tallinnassa samoilla linjoilla. Hän ei suostunut yhtymään virallisesti virolaisten kantaan, että Viro on ollut vuodesta 1940 lähtien miehitetty maa. Jos Ruotsi – tai Suomi – sen tekisi, jouduttaisiin johdonmukaisuuden nimissä arvaamattomille teille ja asetettaisiin kyseenalaisiksi Neuvostoliiton nykyiset rajat.”*²⁰⁸

Maaliskuun 11. päivänä 1990 Liettuan neuvostotasavallan parlamentti teki päätöksen palauttaa voimaan itsenäisen Liettuan tasavallan perustuslaki. Tapahtuneen seurauksena Helsingin Sanomat julkaisi pitkän pääkirjoituksen, jossa arvioitiin päätöksen mahdollisia seurauksia. Baltian maiden vaatimuksia valtiollisen itsenäisyytensä palauttamiseksi lehti ymmärsi jälleen historiallisilla perusteilla ja rinnasti edellisen elokuun pääkirjoituksen tapaan Baltian maat itsenäisiin itäisen Euroopan valtioihin:

*”Liettuan, Viron ja Latvian kansat peräävät itsemääräämisoikeuttaan vahvoihin perusteisiin: ne ovat ainoat toisessa maailmansodassa miehitettyt valtiot, jotka eivät saaneet itsenäisyyttään takaisin.”*²⁰⁹

Runsasta viikkoa myöhemmin pääkirjoituksessa puututtiin jälleen Liettuan tapahtumien yhteydessä muihinkin Baltian maihin ja Puolaan. Ajankohtaisen poliittisen tilanteen arvioinnin ohella lehti viittasi jälleen kerran historiaan ja lainasi Puolan parlamentin hyväksymää julkilausumaa:

”Puolan parlamentin mukaan Liettuan itsenäisyys seuraa luontevasti vuonna 1939 solmitun Molotovin-Ribbentropin sopimuksen toteamisesta laittomaksi. Sama sopimus lakkautti koko Puolan valtion, riisti itsenäisyyden Liettualta, Latvialta ja Virolta sekä aiheutti suuria kärsimyksiä kautta Itä-Euroopan.

*Puolan parlamentti osoitti oivaa poliittisten realiteettien tajua, jota voisi sanoa valtiotason eurooppalaiseksi siviilirohkeudeksi. Puolan parlamentin poliittinen realismi alleviivaa jokaisen valtion ja kansakunnan itsenäisyyttä. Se oivaltaa Euroopan poliittisen tilanteen muutoksen.”*²¹⁰

Huhtikuun alkupuolella 1990 Helsingin Sanomat arvioi Baltian tasavaltojen ja Moskovan välistä neuvotteluasetelmaa. Pääkirjoituksessa sekoiteltiin tasapainoilevasti historiaa, moraalialia ja juridiikkaa pohdittaessa balttien politiikan oikeutusta ja onnistumisen mahdollisuuksia. Viron ja muiden Baltian maiden pyrkimyksiä maltillisesti tukeneessa kirjoituksessa esitettiin muun muassa seuraavat arviot:

”Viron ja Liettuan parlamentteja poliittisia johtajia yhdistää moraalinen vakaumus. Kumpikin maa tarttuu Gorbatshovin ajatuksiin demokratiasta,

---

²⁰⁸ HS, 11.11.1989.

²⁰⁹ HS, 14.3.1990.

²¹⁰ HS, 24.3.1990.

itseääräämisoikeudesta ja laillisuudesta. Ne pystyvät perustelemaan päätöksensä itsenäisyydestä Gorbatshovin sanoin. [...]

Moskovassa valmistunut laki osatasavaltojen oikeudesta erota Neuvostoliitosta asettaa monia ehtoja. Baltian maat kieltäytyvät ainakin toistaiseksi toimimasta lain mukaan, koska ne pitävät itseään vastoin tahtoaan miehitettyinä maina.

Baltian miehityksen toteaminen kansainvälisellä näyttämöllä on kiinnostava yksityiskohta. Geneven vuoden 1949 neljäs yleissopimus kieltää valtaajaa siirtämästä siviiliväestöä miehitettyille alueille. Sopimuksen valossa siviilien muutto Neuvostoliitosta miehitettyyn Baltiaan olisi laitonta.”²¹¹

Historialliset vääryydet ovat korjattavissa

Toukokuun alkupuolella vuonna 1990 Helsingin Sanomat kirjoitti Baltian maiden edellytyksistä erota Neuvostoliitosta. Neuvostoliiton perustuslakiin tehtyjen muutosten mukainen eroamisenettely arvelutti lehteä, ja se muistutti mahdollisuudesta, joka perustui Viron, Latvian ja Liettuan poikkeavaan historialliseen statukseen verrattuna mihin neuvostotasavaltoihin:

”Mahdollisesti Baltian maiden kohdalla voidaan kuitenkin päätyä lopulta poikkeusmenettelyyn. Toisin kuin muut tasavallat ne ehtivät olla itsenäisiä valtioita 1920-luvun alusta siihen saakka, kun ne miehitettiin toisen maailmansodan alla.”²¹²

Syyskuun puolivälissä pääkirjoituksen aiheena oli toisen maailmansodan voittajavaltojen ja Saksojen välinen sopimus, jonka perusteella Saksat olivat yhdistymässä. Itä-Euroopan poliittiset muutokset ja niiden nopeus antoivat lehden mukaan aiheen odottaa historian epäoikeudenmukaisuuksien korjaamista myös Baltian osalta. Lehti otti selkeän moraalisen kannan balttien puolesta:

”Saksan neuvottelujen nopeus osoittaa, että aika on kypsä valtaville muutoksille Euroopassa. Toisen maailmansodan perinnön purkua pitää jatkaa yhä Saksan yhdistymisen ja yhteisten parlamenttivaalien jälkeenkin. Itäisen Euroopan maat Suomesta Viron, Latvian, Liettuan ja Puolan kautta Romaniaan saakka joutuivat elokuussa 1939 solmitun Molotovin-Ribbentropin sopimuksen uhreiksi. Saksan ja voittajavaltioiden velvollisuutena on muistaa myös itsenäisyytensä tai alueitaan menettäneet pienet valtiot, joista yksikään ei aloittanut sotaa eikä ollut siihen syyllinen. Saksan ja voittajien ulkopoliittikan moraaliala koetellaan vielä.”²¹³

---

²¹¹ HS, 8.4.1990.

²¹² HS, 5.5.1990.

²¹³ HS, 14.9.1990.

Tammikuun alussa 1991 lehti arvioi Viron pääministerin Edgar Savisaaren Suomen-vierailun antia. Pääkirjoituksessa tuotiin esiin selkeästi virolaisten omat historiaan ja juridiikkaan nojautuvat perustelut Viron valtiollisen itsenäisyyden palauttamisen suhteen:

”Baltian maat lähtevät itsenäisyystaistelussaan siitä, että kyse on niiden laittomasti riistetyin itsenäisyyden palautuksesta sellaisena kuin se oli ennen toista maailmansotaa.”

Lehti hyväksyi huomautukset balttien lähtökohdan, mutta korosti toisaalta realismia. Tosiasiat tunnustettiin kirjoituksessa seuraavasti:

”Useimpien ulkomaiden, Suomi mukaan lukien, on vaikea lähestyä kysymystä arkitodellisuudelle näin etäisestä näkökulmasta. Käytännössä Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiä on pakko tarkastella Neuvostoliiton liittovaltion sisäisenä prosessina, mieluiten Baltian maiden ja Moskovan yhteisenä neuvottelukysymyksenä. Elävässä elämässä Baltian maat eivät täytä itsenäisen valtion tunnusmerkkejä.”²¹⁴

Viikkoa myöhemmin tammikuussa 1991 Helsingin Sanomat arvioi presidentti Koiviston ulkopoliittikaan liittynyttä tiedotustilaisuutta. Presidenttiä muuten arvostelleessa pääkirjoituksessa lehti yhtyi tämän kantaan Suomen suhteesta Viron valtiolliseen itsenäisyyteen:

”Suomi on aikoinaan tosiasiallisesti tunnustanut Baltian tasavallat osaksi Neuvostoliittoa. Siksi niiden itsenäistyminen on ensisijaisesti Neuvostoliiton sisäinen neuvottelukysymys.”²¹⁵

Huhtikuun lopulla vuonna 1991 Helsingin Sanomat kommentoi Neuvostoliiton keskushallituksen ja osatasavaltojen välisiä neuvotteluja uudesta liittosopimuksesta, jolla pyrittiin säilyttämään yhtenäinen neuvostovaltio. Baltit eivät neuvotteluihin osallistuneet, minkä lehti yksiselitteisesti hyväksyi tutuin perusteluin:

”Kokoukseen eivät osallistuneet Viro, Latvia ja Liettua eivätkä Moldavia, Armenia ja Gruusia. Niillä ei ole omaehtoista kytkentää Neuvostoliittoon, vaan ne ovat valloitetuja maita. Niillä on nyt oikeus jatkaa irtautumistaan liitosta.”²¹⁶

Moskovan elokuun 1991 vallankaappausyrityksen epäonnistuttua ja Baltian tasavaltojen julistauduttua itsenäisiksi Helsingin Sanomat vertaili niiden asemaa hajoamistilassa olleen Jugoslavian eri osien asemaan. Pääkirjoituksessa rinnastettiin Slovenia ja Kroatia Viroon, Latviaan ja Liettuaan. Lehden omaksuma perustelu toistettiin jälleen kerran:

---

²¹⁴ HS, 5.1.1991.

²¹⁵ HS, 11.1.1991.

²¹⁶ HS, 28.4.1991.

”Baltian maiden erityinen oikeus itsenäisyyteen perustuu ennen kaikkea siihen, että ne olivat itsenäisiä valtioita jo ennen toista maailmansotaa. Ne olivat ainoita itsenäisyytensä menettäneitä valtioita, joiden itsenäisyyttä ei palautettu sodan jälkiratkaisujen yhteydessä.”²¹⁷

4.3.2. Aamulehti vaatii miehityksen lopettamista

Aamulehti pitää Viroa miehittynä maana

Aamulehti kirjoitti ensimmäisen kerran virolaisten pyrkimysten suhteesta historiaan ja moraaliin kesäkuun puolivälissä vuonna 1988. Muutama päivä sen jälkeen kun Viron kommunistisen puolueen 1. sihteeri, venäjänvirolainen Karl Vaino oli vaihdettu virolaissyntyiseen Vaino Väljakseen, lehti otsikoi pääkirjoituksensa sanoin ”Viron linja”. Samalla kun kerrattiin Viron historiaa ja suhtauduttiin suurella ymmärtämyksellä virolaisten kansallisiin pyrkimyksiin, todettiin virolaisten kohtalosta muun ohella seuraavasti:

”Viron miehityksestä 1940 ja silloin alkaneesta Stalinin terrorista aina 1980-luvulle saakka Viroa sulautettiin suureen Venäjään. Maahan virtasi venäläistä väestöä, joka nyt on jo lähellä määrällistä enemmistöä. Viron kieltä alistettiin. Itsenäisyysajan kansallisia värejä ei uskallettu pitää esillä. Sensuuri valvoi jokaista painettua sanaa. Kokoontuminen ei ollut vapaata. Matkustaminen ulkomaille oli lähes mahdotonta. Kristillisen kirkon toimintaa ahdistettiin. Virolaiset eivät itse saaneet vaikuttaa tasavaltansa poliittisten ja muiden johtajien valintaan.”

Tulevaisuuteen toivehikkaasti katsonut Aamulehti kirjasi ylös myös edellä mainituissa asioissa tapahtuneet myönteiset muutokset, ja päätti kirjoituksensa:

”Virolaiset ovat pienenä kansakuntana osoittaneet valtavan henkisen voimansa ja syvän isänmaallisuutensa, jotka ovat vuosien 1920-40 itsenäisyyden perintöä. [...] Virolaiset elävät parhaillaan käsittämättömän nopean kansallisen elpymisen vaihetta. Kansan on toiminut jäntevästi ja rauhallisesti. Ehkäpä juuri siksi virolaiset ovat saavuttaneetkin näin paljon. Vapaudentahto ja itsehillintä ovat toimineet samaan suuntaan.”²¹⁸

Seuraavan kerran Aamulehti muistutti virolaisten kansallisten pyrkimysten oikeutuksesta huhtikuussa 1989. Viron muinaismuistoyhdistyksen puheenjohtajan Trivimi Vellisten Suomen-vierailun innoittamana lehti viittasi tämän esittämiin vaatimuksiin Viron statuksen muuttamisesta itsenäiseksi neuvosto-blokkiin kuuluvaksi valtioksi. Pääsihteeri Mihail Gorbatshovin kielteinen

²¹⁷ HS, 31.8.1991.

²¹⁸ AL, 18.6.1988.

kanta Neuvostoliiton hajottamiseen kuitattiin vastakysymyksellä ja virolaisten vaatimusten moraalisisella kantavuudella – jopa hieman yllyttäen:

”Onko eurooppalainen valtiojako toisen maailmansodan synnyttämine turvallisuusnäkemyksineen lopullinen? Eikö silloin tällöin pidä asettaa vakiintuneet käsitykset kyseenalaiseksi ja jopa tavoitella taivaita, jotta saisi edes jotakin? [...]

*On vaikea Vellisten tavoin uskoa Viron itsenäisyyteen vuonna 1991, mutta muinaismuistoyhdistyksen vaatimuksilla on vankka kansallinen perusta.”*²¹⁹

Toukokuun alkupuolella samana vuonna Aamulehti kirjoitti lyhyesti virolaisten nuorten miesten kovista kokemuksista neuvostoarmeijassa. Lehti yhtyi virolaisten käsitykseen, jonka mukaan virolaisten simputtaminen tuli saada loppumaan ja näille oikeus saada palvella lähellä kotiseutuaan.
220

Muutamaa viikkoa myöhemmin Aamulehti arvioi Viron taloudellisen itsehallinnon näkymiä ja uutta lainsäädäntöä, joka oli tarjoamassa virolaisille jälleen mahdollisuuden omistaa maata. Virolaisille myötäsukaisessa pääkirjoituksessa vedottiin kahteenkin otteeseen historian virolaisille suomaan oikeutukseen:

”Samalla sallitaan Viron kansalaisten omistaa maata, joka heiltä otettiin pian puoli vuosisataa sitten neuvostovaltion omistukseen ja hallintaan. [...]

*Kun tiedetään, kuinka Viron talous on menneinä vuosikymmeninä rapistunut ja kuinka suunnattomia ympäristötuhoja keskusjohtoinen teollisuus on Baltiassa aiheuttanut, ymmärtää virolaisten lujan tahdon ryhtyä päättämään omasta taloudestaan.”*²²¹

Historia tukee virolaisten vaatimuksia – realiteetitkin esillä

Kesäkuun alkupuolella vuonna 1989 pääkirjoitus otsikoitiin tiukasti ”Totuus esille”. Lehti viittasi Neuvostoliiton kansanedustajien kongressin Moskovassa tekemään päätökseen selvityttää Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan olemassaolo ja sisältö. Pääkirjoituksessa käsiteltiin pääasiassa Baltian maiden kohtaloita, Viroa siinä ei erikseen mainittu, ja pidettiin tärkeänä asian selvittämistä myös Neuvostoliitossa. Lännessähän kyseinen asiakirja oli ollut hyvin tunnettu jo pitkään. Aamulehti sivusi myös Viron kansainvälisoikeudellisen statuksen perusteita ensimmäisen kerran:

---

²¹⁹ AL, 16.4.1989.

²²⁰ AL, 7.5.1989.

²²¹ AL, 20.5.1989.

*”Miksi asia on selvitettävä? Historiantutkimuksen ja rehellisyyden takia, mutta myös siksi, että vuosien 1939-40 tapahtumilla on suora vaikutus Baltian kansojen tämänpäiväiseen elämään. Tulevaisuuttakin ajatellen on tärkeää virallisesti määritellä, liittyivätkö nämä maat Neuvostoliittoon ’vapaaehtoisesti’ vai pakon edessä – niin kuin todellisuudessa tapahtui.”*²²²

Edelliseen aihepiiriin Aamulehti palasi saman vuoden heinäkuun lopulla. Pääkirjoituksessa kerrattiin Molotov-Ribbentrop-sopimuksen syntyhistoria ja sen seuraukset, sekä viitattiin NKP:n kansainvälisen osaston johtajan Valentin Falinin²²³ Länsi-Saksan televisiossa antamaan lausuntoon, jossa tämä totesi olevan selvää, että sopimus etupiiriasta oli tehty. Neuvostoliiton johdon myöntyminen tunnustamaan sopimuksen olemassaolo katsottiin merkittäväksi Baltian maiden kannalta. Historian ja siitä johdetun moraalin todettiin tukevan balttien pyrkimyksiä itsehallintonsa laajentamiseen:

”...tunnustus merkitsee erityisen paljon Baltian maille. Ne menettivät käytännössä itsenäisyytensä sopimuksella, johon niillä itsellään ei ollut mitään sanomista. [...]

*Lisäpöytäkirjan tunnustaminen Neuvostoliitossa antaa epäilemättä lisää painoa Baltian maiden voimistuneille vaatimuksille itsemääräämisoikeuksiansa laajentamisesta. Molotovin-Ribbentropin sopimuksen allekirjoittamisesta on kuukauden päästä kulunut 50 vuotta. sen ajankohtaistuminen nyt uudelleen osoittaa, kuinka armoton historiallinen totuus on. Se ei häviä kieltämälläkään.”*²²⁴

Muutamaa päivää myöhemmin käsiteltiin Neuvostoliiton korkeimman neuvoston Baltian tasavalloille myöntämää taloudellista itsehallintoa. Neuvostoliiton keskusjohtoisen talousjärjestelmän historiaa ja ongelmia ruotineen pääkirjoituksen lopussa Aamulehti yhtyi virolaisnäkemykseen ja ymmärsi virolaisten tyytymättömyyden vallinneisiin oloihin:

*”Virolaiset muistuttavat, että puolen vuosisadan aikana heidän elintasonsa on jäänyt kauas jälkeen esimerkiksi suomalaisista. Virolaisten keski-ikä on 3-4 vuotta alempi kuin suomalaisten, lapsikuolleisuus moninkertainen, ylioppilaiden osuus nuorten ikäluokasta vain puolet siitä mitä Suomessa. Tämän kaiken he arvioivat olevan heijastumaa keskusjohtoisestä taloudesta.”*²²⁵

Elokuun 23. päivänä 1989 Aamulehti omisti laajan pääkirjoituksen täsmälleen 50 vuotta aikaisemmin allekirjoitetulle Molotov-Ribbentrop-sopimukselle. Virolaisten ja muiden balttien historiaan pohjautuvia vaatimuksia ymmärtäneessä kirjoituksessa muistutettiin poikkeuksellisen selkeästi myös realiteeteista:

---

²²² AL, 7.6.1989.

²²³ Valentin Falin; Katso tämän tutkielman alaviite nro 100.

²²⁴ AL, 25.7.1989.

²²⁵ AL, 28.7.1989.

”Baltiassa kuuluu nyt voimakkaita ääniä, jotka vetoavat maailman oikeudentuntoon, jotta sopimus salaisine lisäpöytäkirjoinen mitätöitäisiin: Viro, Latvia ja Liettua on liitetty Neuvostoliittoon vastoin niiden omaa tahtoa ja näin muodoin niille olisi palautettava suvereniteetti.

Neuvostohistorioitsijat tulkitsevat historiaa toisin: Baltian maiden parlamentit tekivät aikoinaan päätöksen liittymisestä Neuvostoliittoon. Ne siis luopuivat itsenäisyydestään omasta tahdostaan.

Tätä näkemystä ei lännessä ole tietenkään hyväksytty. Samalla kuitenkin on todettu, että tapahtuipa liittyminen Neuvostoliittoon muodollisesti miten tahansa, niin länsivallat tunnustivat toisessa maailmansodassa muodostuneet uudet rajat Teheranin ja Jaltan konferensseissa. Poikkeuksen teki vain Yhdysvallat, joka ei vielääkään ole tunnustanut Viroa, Latviaa ja Liettuaa osaksi Neuvostoliittoa. Mutta USA:kin allekirjoitti Helsingissä Etykin asiakirjan, joka tavallaan lopullisesti vahvisti toisen maailmansodan rajat, myös Baltiassa. [...]

Sitä paitsi Baltiassa on kysymys mitä suurimmassa määrin myös Neuvostoliiton turvallisuusintressistä, vaikka Euroopassa juuri nyt ei kukaan uhkaa ketään.”²²⁶

Puoli vuotta myöhemmin, helmikuun lopulla vuonna 1990 Aamulehti pohdiskeli Neuvostoliiton korkeimpaan neuvostoon tulossa ollutta uutta lakiesitystä. Lakiesityksen mukaan neuvostotasavallille oltiin antamassa mahdollisuus irtautua liittovaltiosta kansanäänestyksen kautta. Baltian tasavallat olivat jälleen lehden esimerkkitapauksina. Lakiesityksen katsottiin sisältävän niin monimutkaisen menettelyn, etteivät tasavallat käytännössä sitä hyväksi käyttäen voisi itsenäistyä. Samalla kerrattiin virolaisten ja muiden balttien itsenäisyshankkeiden historialliset perustelut. Toisaalta lopuksi muistutettiin myös suomalaisille niin tutusta paasikiveläisestä realismista:

”Baltian maiden, Viron, Latvian ja Liettuan suuri haave on vuonna 1940 menetetyn itsenäisyyden palauttaminen. Mitä Stalin ja Hitler kyynisellä etupiirijaollaan tuhosivat, sen haluavat paljon kärsineet nyky-Baltian alkuperäisasukkaat korjata entiselleen. [...]

Baltian maat suhtautuvat muutenkin penseästi lakiesitykseen. Ne muistuttavat aiemmista kannanotoistaan, joiden mukaan päätös niiden liittämisestä Neuvostoliittoon oli alun perinkin laitton ja mitätön eikä sitä niin muodoin tarvitse purkaa. Itsenäistymisinnossa olisi kuitenkin hyvä muistaa, ettei Kreml ole vielääkään raastupa, jossa tällaiset oikeudelliset perusteet painaisivat aina enemmän kuin poliittiset realiteetit.”²²⁷

Kahta päivää myöhemmin, itsenäisen Viron tasavallan itsenäisyyspäivänä 24.2.1990 Aamulehti kirjoitti otsikolla ”Miehitetyn maan tahto”. Lukijoiden mieliin tuotiin Viron itsenäisyyspäivä ja

---

²²⁶ AL, 23.8.1989.

²²⁷ AL, 22.2.1990.

puntaroiitiin tasavallan tulevaa kehitystä. Tulossa olivat sekä Viron korkeimman neuvoston että Viron kongressin vaalit. Lehti toisti jälleen virolaisten näkemyksen maansa statuksesta:

”Virolaiset ovat sitä mieltä, että heidän maansa ei oikeudellisesti kuulu Neuvostoliittoon, vaan on Neuvostoliiton miehittämä maa.”

Pääasiassa itsenäisen Viron tasavallan (1920-40) kansalaisia ja heidän jälkeläisiään, ei siis sodan jälkeen Viroon muualta muuttaneita, edustaneen Viron kongressin osalta ei pyritty ennustamaan tulevaa. Viron kongressia kuitenkin pidettiin Viron virolaisten kansallisten pyrkimysten ilmentäjänä, ja epäilemättä siksi sen moraalista oikeutusta edustaa maan alkuperäisväestöä korostettiin:

”Nyt valittavalla kongressilla ei ole eduskunnan valtaoikeuksia; se voi ilmaista vain miehitetyn maan kansan tahdon. Moskovasta riippuu, hyväksyykö se Viron kongressin neuvotteluosapuoleksi, mutta kongressin esiintuomaa virolaisten itsenäisyysvaatimusta se ei voi olla kuulematta.”²²⁸

Lehden kampanja Baltian puolesta alkaa

Liettuan korkeimman neuvoston itsenäisyysjulistuksen jälkeen maaliskuun alkupuoliskolla 1990 Aamulehden pitkässä pääkirjoituksessa käsiteltiin Baltian tasavaltojen oikeutta irtautua liittovaltiosta. Lehti otti poikkeuksellisen selväsanaisesti balttien itsenäisyyttä tukeneen kannan ja viittasi myös historialliseen ulottuvuuteen. Tuki esitettiin otsikolla ”Balttien eroa ei saa estää”. Tukea perusteltiin yllättävällä historiallisella auktoriteetilla:

”Hetkittäin härskiksi uhkailuksi mennyt väittely Baltian maiden itsenäistymisestä ei saa peittää pääasiaa: nämä maat ovat itsenäisyytensä ansainneet (eiväthän ne edes tunnusta lailliseksi pakkoliittoaan Neuvostoliiton kanssa) ja jos niiden kansat nyt haluavat irti Moskovasta, se on hyväksyttävä. Moskova ei muuta voi, ellei se tyystin kiellä leniniläisen kansallisuuspolitiikan periaatteita.”²²⁹

Muutama päivä myöhemmin, Liettuan kriisin ollessa yhä akuutti, pääkirjoituksessa vedottiin Liettuan ja muiden itsenäisyystahtoisten tasavaltojen puolesta. Aamulehti perusti vetoamuksensa paitsi Neuvostoliiton edesottamuksiin maan rajojen ulkopuolella, myös ensimmäisen kerran kansallisen itsemääräämisoikeuden kansainoikeudelliseen perustaan:

---

²²⁸ AL, 24.2.1990.

²²⁹ AL, 12.3.1990.

*”Liettualaisten ja muiden irtaantumisivauhdista voi olla mitä mieltä tahansa. Syrjäytetty presidentti Algirdas Brazauskas on varoitellut kiireestä. Mutta laki on liettualaisten puolella, sillä kansojen itsemääräämisoikeuden periaate on kiistaton. Tämän on myös Neuvostoliitto tunnustanut tukiessaan vapautusliikkeitä eri puolilla maailmaa.”*²³⁰

Runsasta viikkoa myöhemmin kirjoitettiin jälleen laajasti Baltian ajankohtaisesta tilanteesta.

Baltteja hyvin ymmärtäneessä pääkirjoituksessa lehti paalutti selkeän kantansa ja viittasi taas kerran historiaan:

*”Pahinta mitä Moskova tässä tilanteessa saattaisi tehdä, olisi pienten Baltian kansojen nujertaminen uudestaan asevoimin. Baltian kansat ovat kokeneet suurvallan joukkojen miehityksen viisikymmentä vuotta sitten. Nyt ne haluavat saada takaisin sen, minkä ne silloin menettivät.”*²³¹

Huhtikuun alussa 1990 tilanne Baltiassa jatkui kriittisenä. Pääkirjoituksessa puntaroitiin tuoreita tapahtumia monipuolisesti ja arveltiin neuvottelujen avulla päästävän aikaa myöten ratkaisuihin.

Lehti arvioi kirjoituksen aluksi tilanteen historiallisia taustoja:

”Baltian maissa ei ole lähes puoleen vuosisataan ollut vapaata sanaa. Kolmen miehitetyn pienen maan asukkailla on koko ajan ollut oma tahto, oma kulttuuri, omat ajatukset, mutta niitä ei ole voinut ilmaista ääneen. Öiset vangitsemiset, pakkotyötuomiot, katoamiset ja karkotukset ovat pitäneet yllä pelon ilmapiiriä.

*Mihail Gorbatshovin valtaantulon myötä tilanne alkoi nopeasti vapautua. Parin viime vuoden aikana on kolmessa Baltian maassa tapahtunut valtava muutos. Sana on vapautunut sensuurista. Vuosikymmenien paineet ovat päässeet purkautumaan. Kolmen riippumattomuutensa menettäneen kansan vahvana säilynyt itsenäisyystahto on päässyt kaiken maailman tietoisuuteen.”*²³²

Runsasta kuukautta myöhemmin Aamulehden pääkirjoituksessa otettiin jälleen esille Baltian maiden itsenäistymissuunnitelmat. Liittovaltion tasolla säädetty tasavaltojen itsenäistymisen mahdollistava laki todettiin balttien kannalta mahdottomaksi. Muutoinkin kirjoituksessa oltiin realismiin tiellä. Länsimaiden otaksuttiin tukevan mieluummin Gorbatshovia kuin baltteja. Baltian maiden esittämät historiallis-juridiset perusteet itsenäisyydelleen olivat lehden arvion mukaan edelleen vahvat:

”Tavoitehan on lopulta sama kaikilla Baltian kansoilla ja syykin on selvä: ne katsovat tulleensa pakkoliitetyiksi Neuvostoliittoon ja pyrkivät vain palauttamaan itselleen menetetyt oikeudet. Tarkkaan ottaen ne eivät edes pyri eroon Neuvostoliitosta, koska eivät ole siihen kuuluneetkaan.

---

²³⁰ AL, 14.3.1990.

²³¹ AL, 22.3.1990.

²³² AL, 1.4.1990.

Tämä voi tuntua hiuksia halkovalta teoretisoinnilta – ja ulkomaailma on todella kolkosti osoittanut, ettei se mokomia perusteluja isosti arvosta – mutta balteille itselleen asia on päivänselvä.”²³³

”Elokuun valhe vuodelta 1940” otsikoi Aamulehti pääkirjoituksensa elokuun alussa 1990. Käsillä oli itsenäisten Baltian tasavaltojen Neuvostoliittoon liittämisen 50-vuotispäivä. Lehti jatkoi jo tutuksi tulleella linjallaan ja kertasi varsin seikkaperäisesti Molotov-Ribbentrop-sopimuksen seuraukset sekä Viron ja muiden Baltian maiden Neuvostoliittoon liittämisen laittomuuden. Kirjoituksessa todettiin ensin tosiasiat ja otettiin lopuksi selkeä balteja tukeva kanta:

”Baltian maissa lähdetään siitä, että puoli vuosisataa jatkunut miehitys on lopetettava ja Neuvostoliiton ja Baltian maiden keskinäiset suhteet on palautettava vuonna 1920 solmitun Tarton rauhansopimuksen pohjalle. [...]

Virolla, Latvialla ja Liettuaalla on kiistämätön oikeus muistuttaa niin Moskovalle kuin koko maailmalle, mitä on kirjattu Tarton rauhansopimukseen 1920 ja mitä tapahtui 1940 sekä sen jälkeen.

Baltian mailla on oikeus itsenäisyyteen – ei siksi, että neuvostovaltio on heikkouden tilassa niin kuin se oli 1920, vaan siksi, että niiltä on väkivalloin riistetty niiden itsemääräämisoikeus. Kun vääritys on tunnustettu, on oikeutettua vaatia myös sen korjaamista.”²³⁴

Runsasta kuukautta myöhemmin, syyskuun 9. päivänä vuonna 1990 Helsingissä järjestettiin Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton johtajien George Bushin ja Mihail Gorbatshovin tapaaminen, jonka pääasiallisena aiheena oli Persianlahden kriisi. Aamulehti kirjoitti samana päivänä paitsi tapaamisen pääaiheesta, myös mahdollisuudesta, että Baltian tilanne nousisi esiin huippukokouksessa. Balttien vaatimusten historialliset perustelut toistettiin taas kerran ja yhdyttiin balttien näkemykseen siitä, että vajaata kuukautta myöhemmin käsillä ollut Saksojen jälleenyhdistyminen oli konkreettinen esimerkki tavasta, jolla historian vääryydet voitiin korjata. Hieman yllättäen Aamulehti tarjosi Moskovan ja Baltian maiden neuvottelujen pohjaksi Tarton rauhansopimusta (1920).²³⁵

Marraskuun alussa 1990 Aamulehti kirjoitti lyhyesti Neuvostoliitossa virinneestä kiistasta, joka koski lokakuun vallankumouksen 1917 muistopäivän juhlintaa kansallispäivänä. Lehti viittasi yhdellä virkkeellä Baltiaan ja sen kipeään historiaan:

---

²³³ AL, 7.5.1990.

²³⁴ AL, 3.8.1990.

²³⁵ AL, 9.9.1990.

*”Mitä enemmän alistetut kansat – kuten baltit – pääsevät irti ikeestään, sitä katkerampaa on edes hetken muistella imperiumin syntyä ja synnyttäjiä.”*²³⁶

Kaksi viikkoa edellisen pääkirjoituksen jälkeen pohdiskeltiin Mihail Gorbatshovin Neuvostoliiton korkeimmassa neuvostossa tekemää ehdotusta, jonka mukaan liittovaltio olisi siirtynyt suoraan presidentinhallintoon. Lehti totesi, etteivät varsinkaan Baltian tasavallat voineet hyväksyä suunnitelmaa, jonka julkituotuna perusteena oli liittovaltion taloudellisen ja poliittisen kriisin hallitseminen. Kirjoitus loppui päätelmään, jossa balttien vastahankaisuus hyväksyttiin historiallisilla perusteluilla:

*”Baltian maat eivät aio uudestaan mennä samaan ansaan kuin ne menivät 1940, jolloin ne – tosin sotilaallisen pakon edessä – naiivisti uskoivat vielä Moskovan lupauksiin varsin pitkälle menevästä itsenäisyydestä neuvostotasavaltojen liiton puitteissa.”*²³⁷

Saman vuoden joulukuun puolivälissä Aamulehti kirjoitti lyhyesti Liettuan pääministerin Kazimiera Prunskien Helsingin-vierailusta. Pääkirjoituksen henki oli baltteja tukeva, ja siinä muistutettiin taas kerran Baltian maiden pakkoliittämisestä Neuvostoliittoon.²³⁸

Vuoden 1991 tammikuun alussa pääkirjoituksen pontimena oli Neuvostoliiton Itämeren-laivaston komentajan Vitali Ivanovin lausunto. Ivanov oli todennut sotilaiden ja siviilien välisen suhteen Baltiassa olevan lähellä räjähdyspistettä. Kirjoituksessa nostettiin esille keskushallituksen komennossa olleiden armeijan ja turvallisuusjoukkojen liikehdintä Baltiassa. Balttien todettiin olleen rauhallisia ja välttäneen provokaatioita, toisin kuin oli ollut asian laita liittovaltion eteläisissä osissa. Balttien asian oikeutus oli Aamulehden mielestä selvä:

”Baltia on pysynyt rauhallisena. Alueen valtioiden ’rikos’ on siinä, että ne haluavat 50 vuotta sitten tapahtuneen verisen vääryyden korjaamista ja pystyvät uskottavasti todistamaan asiansa oikeutuksen. Niistä voisi tulla Moskovalle vaarallinen ennakkotapaus.”

Se, mihin lehti viittasi puhuessaan ennakkotapauksesta, jäi epäselväksi. Baltian tasavallathan muodostivat historiallisesti poikkeuksen Neuvostoliiton osatasavaltojen joukossa, koska ne olivat olleet kansainvälisesti tunnustettuja itsenäisiä valtioita 1920- ja 1930-luvuilla.²³⁹

---

²³⁶ AL, 5.11.1990.

²³⁷ AL, 18.11.1990.

²³⁸ AL, 15.12.1990.

²³⁹ AL, 4.1.1991.

Varovaisuutta ja pessimismää

Viikkoa myöhemmin Aamulehti ruoti pääasiassa presidentti Koiviston tiedotustilaisuuden antia ja Baltian tasavaltojen ja Moskovan välisten suhteiden ajankohtaista tilaa. Lehti ymmärsi balteja, mutta arveli näiden tehneen myös virheitä:

*”Baltian alkuperäiskansojen on – ja aivan ymmärrettävästi – vaikea hyväksyä Neuvostoliiton perustuslain tarjoamaa irtaantumistietä, koska se on hidas ja epävarma. Puoli vuosisataa sitten tehty verinen vääryys halutaan korjata nopeasti. Ehkä tämä on epärealistinen lähtökohta. Ehkä baltit ovat myös syyllistyneet ylilyönteihin, jopa kansalliskiihkoon. Mutta vaikea heitä on syyttää tilanteessa, jossa suurvalta uhkaa kokonaan hajota, talous romahtaa ja muiden kansalliskiihko ryöstäytyä käsistä.”*²⁴⁰

Varhain tammikuun 13. päivänä Neuvostoliiton keskushallituksen joukkojen ja paikallisten siviilien välille syntyi yhteenottoja Liettuan pääkaupungissa Vilnassa. Konfliktissa sai surmansa useita liettualaisia. Seuraavan päivän Aamulehdessä oli vain yksi pääkirjoitus, jonka otsikko kuului ”Panssarit jyräsivät monta unelmaa”. Baltian maiden tulevaisuuden suhteen hyvin pessimistisessä kirjoituksessa neuvostoarmeijan murskaamien kansannousujen listaan liitettiin muiden muassa Unkarin (1956) ja Tshekkoslovakian (1968) rinnalle myös Baltia (1991). Lehti levitti lukijoidensa eteen pienten Baltian kansojen rauhanomaisen ja epätoivoisen taistelun suurta miehittäjää vastaan. Balttien asema vaikutti hyvin synkältä. Lehti tyytyikin myötätuntoisesti kuvailemaan menneen ja nykyisen suhdetta:

*”Baltia on nyt traagisesti kokemassa vanhan voimapolitiikan kylmää henkäystä. se on suuren kansallisen innostuksen vallassa perännyt moraalisia oikeuksiaan saada 50 vuotta sitten menetetty itsenäisyys takaisin. Se on uskonut lujasti siihen, että itsenäisyyden anastajien perilliset tarkoittavat totta puhuessaan uudesta, entistä oikeudenmukaisemmasta ja demokraattisemmasta järjestyksestä, joka sallii kansojen harjoittaa niille jopa perustuslaissa suotua oikeutta päättää itse omista kohtaloistaan.”*²⁴¹

Seuraavana päivänä Aamulehti liitti Baltian maiden 1900-luvun historian ja ajankohtaisen kansainvälispoliittisen kriisin Persianlahdella toisiinsa. Lehti puntaroi rauhan ja sodan mahdollisuuksia Irakin miehittämän Kuwaitin osalta. Todennäköistä sotaa Kuwaitin vapauttamiseksi miehittäjästä pidettiin oikeutettuna, mutta varsin mielenkiintoisella rinnastuksella:

---

²⁴⁰ AL, 11.1.1991.

²⁴¹ AL, 14.1.1991.

*”Sota Kuwaitin takia voi tuntua mielettömältä, vaikka mukana on myös vankkoja taloudellisia syitä. Mutta itsenäisiä valtioita ei saa nielaista. Edellisen kerran tämä tapahtui Baltiassa 50 vuotta sitten, ja siitä maksetaan yhä. Nyt aivan erityisesti.”*²⁴²

Maaliskuun alussa 1991 silloisen eduskunnan puhemiehen Kalevi Sorsan julkaisema teos ”Paikallisjunalla Eurooppaan” innoitti tuoreeltaan Aamulehden julkaisemaan kokonaisen pääkirjoituksen. Lehti kirjoitti Sorsan Baltiaa koskevista ajatuksista ja hyvin pitkälle myös yhtyi niihin. Pääkirjoitus oli otsikoitu ”Vanhat kaavat sietää kaataa”, ja siinä kyseenalaistettiin perinteinen sotilaallinen turvallisuusajattelu muun muassa Baltian osalta. Rauhantilan vakiintuminen Euroopassa sekä maa-alueiden valloittamisen ja hallussapidon merkitys sotilaalliselta kannalta tekivät Neuvostoliiton keskusjohdolle entistä vaikeammaksi perustella Baltian miehitystä. Siksi lehti vaatikin balteille mahdollisuutta irrottautua liittovaltiosta. Sopivaa mallia ei kirjoituksen mukaan kuitenkaan ollut helposti löydettävissä:

*”Valitettavasti ei ole olemassa vakiintunutta kansainvälistä käytäntöä, jolla tällainen ihanne toteutetaan. sehän on poliittinen prosessi. Historia sisältää moniakkin vaihtoehtoja, mutta ne eivät välttämättä sovi malliksi balteille.”*²⁴³

Joitakin päiviä myöhemmin Aamulehti summasi kaikissa kolmessa Baltian tasavallassa järjestettyjen itsenäisyyttä koskeneiden kansanäänestysten tulokset. Ylivoimainen enemmistö oli kaikissa maissa kannattanut itsenäisyyttä. Lehti arveli Baltian johtajien saavan äänestystuloksista uutta puhtia neuvotteluihinsa Moskovan kanssa. Moskovan otaksuttiin käyttävän balteja vastaan samoja perusteluita kuin aikaisemminkin. Neuvostoliiton keskushallituksen yleisimmät argumentit haluttiin kohta kohdalta mitätöidä ja perustella Baltian maiden oikeudet itsenäisyyteen. Tässä pääkirjoituksessa historiallista perustelua ei käytetty, todennäköisesti siitä syystä, että Moskovassa oli pitkälti hyväksytty sama historiantulkinta vuosien 1939-40 tapahtumista kuin Baltiassakin.²⁴⁴

Maaliskuun alun 1991 jälkeen Aamulehti ei enää käsitellyt Viron tai muiden Baltian maiden itsenäisyys Hankkeiden historiallista oikeutusta. Tarvetta siihen ei enää ollut. Baltian tasavallat aloittivat valtiollisen ja kansainvälisoikeudellisen irtautumisensa Neuvostoliitosta elokuun 1991 Moskovan vallankaappausyrityksen seurauksena. Tuossakaan yhteydessä Aamulehti ei ilmeisesti enää pitänyt tarpeellisena muistuttaa lukijoitaan historian vääryyksistä, vaan keskittyi muihin kysymyksiin ja katsoi mieluummin tulevaisuuteen.

---

²⁴² AL, 15.1.1991.

²⁴³ AL, 2.3.1991.

²⁴⁴ AL, 5.3.1991.

4.3.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti historiasta ja moraalista

Virolaisten itsenäisyyspyrkimysten suhde historiaan ja siitä johdettuun moraaliiin oli pääkirjoitusten aiheena molemmissa lehdissä varsin aikaisin. Helsingin Sanomat julkaisi ensimmäisen 14:stä aihetta käsitelleistä kirjoituksistaan elokuussa 1988. Aamulehti puolestaan kirjoitti samasta aiheesta peräti 26 pääkirjoituksessa, joista ensimmäinen ilmestyi heti huhtikuussa 1988.

Historia, moraalii ja juridiikka sekoittuivat virolaisten perustellessa jälleensitenäistymispyrkimyksiään. Virolaisten keskeinen perustelu oli ehkä jossain määrin todellisuudelle vieras väite. Sen mukaan Viro oli säilyttänyt valtiollisen statuksensa keskeytymättömästi itsenäistymisestään, vuodesta 1918 lähtien. Virolaiset katsoivat olleensa vuodesta 1940 lähtien miehitetty maa, eikä osa Neuvostoliittoa.

Edelleen virolaisten kanta perustui siihen, että maa oli liitetty laittomasti Molotov-Ribbentrop-sopimuksen perusteella osaksi Neuvostoliittoa, joka liitos oli vielä Viron perustuslain vastaisesti valitun kommunistisen parlamentin päätöksellä varmistettu. Myös kansojen itsemääräämisoikeus oli virolaisten mukaan heidän puolellaan.

Molemmat lehdet hyväksyivät virolaisten vaatimusten perustelut historiallis-moraalis-juridisina argumentteina, mutta suhtautuivat eri tavoin vaatimusten toteutumismahdollisuuksiin. Helsingin Sanomat oli hyvin pitkälti reaalipolitiikan linjoilla, eikä katsonut mainittujen perustelujen välttämättä paljoakaan merkitsevän. Aamulehti puolestaan oli suorastaan härkämäisesti edellä kerrotun perustelun takana ja vaati historiallisen vääryyden korjaamista.

Molempien lehtien pääkirjoituksissa käsiteltiin Baltian tasavaltoja yleensä omana ryhmänään, eikä niitä verrattu Neuvostoliiton nimellisesti itsenäisiin satelliittivaltoihin itäisessä Euroopassa. Erikoiseksi tämän tekee se tosiasia, että Baltian maiden kamppailu itsenäisyytensä puolesta sijoittui samaan ajanjaksoon kuin Itä-Euroopan sosialististen valtioiden muutos demokraattisiksi markkinatalousmaiksi.

Helsingin Sanomat oli hyvin johdonmukainen suhtautumisessaan Viron valtiollisen itsenäisyyden historiallis-moraalisiin perusteluihin. Tarkastelujakson alusta lähtien pääkirjoituksissa tuotiin esille tuolloin vielä neuvostoliittolaisessa historiankirjoituksessa kiistanalainen Molotov-Ribbentrop-

sopimus. Sopimuksen seurauksena Neuvostoliitto käytännössä miehitti Baltian vuosina 1939-1940, ja otti toisen maailmansodan saksalais miehityksen jälkeen alueen jälleen hallintaansa. Mainittu käsitys, johon virolaiset osittain perustivat omat vaatimuksensa, oli myös Helsingin Sanomain kanta. Virallisen neuvostoliittolaisen historiantulkinnan mukaan Viro ja muut Baltian maat olivat vapaaehtoisesti ja laillisessa järjestyksessä liittyneet Neuvostoliittoon vuonna 1940. Lehti oli tässä kysymyksessä selkeästi virolaisten linjalla, ja siis eri mieltä Suomen virallisen ulkopoliitiikan ja Neuvostoliiton keskushallituksen kanssa.

Kysymys Viron valtiollisesta ja kansainvälisoikeudellisesta statuksesta oli keskeinen Viron poliittiselle johdolle. Moraalis-historiallis-juridinen perustelu oli jatkuvasti taustalla, vaikka virolaiset neuvottelivatkin monista huomattavasti käytännönläheisemmistä kysymyksistä Moskovan kanssa. Helsingin Sanomat antoi tukensa tälle perustelulle, joskin tunnusti realiteetit, ja arveli usein niiden olevan merkityksellisempiä kuin moraalishistoriallis-juridinen perustelu.

Lehti tuki virolaisten historiaan perustuvaa oikeutta valtiolliseen itsenäisyyteen. Toisaalta se muisti myös mainita Viron, Latvian ja Liettuan kuuluneen Venäjään ennen kahden vuosikymmenen ajanjaksoa itsenäisinä valtioina maailmansotien välillä. Pääkirjoituksissa käsiteltiin Baltian tasavaltoja yleensä omana ryhmänään, eikä niitä verrattu muutamaa viittauksenomaista poikkeusta lukuun ottamatta Neuvostoliiton nimellisesti itsenäisiin satelliittivaltioihin itäisessä Euroopassa. Tämä on erikoista siksi, että Baltian maiden kamppailu itsenäisyytensä puolesta sijoittui samaan ajanjaksoon kuin Itä-Euroopan sosialististen valtioiden järjestelmänmuutos.

Lehdessä pidettiin tärkeänä historiallisen oikeudenmukaisuuden toteutumista, ja katsottiin, että Viron, Latvian ja Liettuan miehitys oli ainutlaatuinen jäännös toisen maailmansodan ajalta. Muut miehitykset oli lopetettu ja valtiolliset itsenäisyydet palautettu sodanjälkeisillä sopimuksilla.

Helsingin Sanomain pääkirjoituksissa arvioitiin tarkastelujaksolla Viron tapahtumia hyvin monipuolisesti. Lähes kaikissa muissa kysymyksissä kuin historiallisissa perusteluissa valtiolliselle itsenäisyydelle lehden linja oli enemmän tai vähemmän epäyhtenäinen. Viron ensimmäinen itsenäisyys oli muuttumaton tosiasia, joka päättyi länsimaisen puolueettoman historiantutkimuksen mukaan neuvostomiehitykseen. Tässä suhteessa Helsingin Sanomain ei tarvinnut muuttaa kantaansa. Historiaa ei tarvinnut arvioida uudelleen.

Aamulehti pohdiskeli tarkastelujaksolla Viron tai Baltian maiden itsenäisyyspyrkimysten historiallista ja siitä johdettua moraalista oikeutusta huomattavasti useammin kuin Helsingin Sanomat. Vuoden 1988 huhtikuusta vuoden 1989 maaliskuuhun ilmestyi yksi aihetta käsitellyt pääkirjoitus, mutta säännöllisesti lehti kirjoitti aiheesta huhtikuusta 1989 lähtien. Jakson ensimmäisellä puoliskolla, kesästä 1988 alkuvuoteen 1990 pääasiallisen huomion sai Viro tai se ainakin nostettiin esimerkkitapaukseksi. Keväällä 1990 tapahtui muutos, joka ajoittui Liettuan itsenäisyysjulistuksen tietämiin. Lehti alkoi kirjoittaa Baltiasta in corpore. Tälle seikalle ei ole löydettävissä yksiselitteistä perustetta. Viimeinen teeman mukainen kirjoitus ilmestyi maaliskuun alussa vuonna 1991, joten todellinen tarkastelujakso on kestoltaan vajaa kaksi vuotta, huhtikuusta 1989 maaliskuuhun 1991.

Aamulehti oli Helsingin Sanomain tavoin alusta pitäen virolaisten ja muiden balttien historiantulkinnan takana. Se korosti sitä, että Baltian tasavallat olivat miehitettyjä maita. Koko ajan esillä olleen historiallis-moraalisen perustelun ohella lehti painotti vuonna 1990 useissa pääkirjoituksissaan myös historiallisen totuuden juridista, lähinnä kansain- ja kansainvälisoikeudellista ulottuvuutta. Kirjoituksissa siteerattiin, korostettiin ja tuettiin toistuvasti balttien kantaa, jonka mukaan valtiot oli liitetty pakolla ja laittomasti osaksi Neuvostoliittoa – eli miehitetty. Paikoitellen pääkirjoitusten teksti oli sanavalinnoiltaan jopa tunteellista ja dramatisoivaa baltteja tukiessaan.

Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta Aamulehti oli yksiselitteisesti balttien puolella, eikä juurikaan ymmärtänyt suurvallan intressejä, jotka nekin olivat historian tuloksia. Historiallinen oikeutus perustui lehden mielestä siis lähinnä kansojen itsemääräämisoikeuteen ja vuosien 1920-1940 itsenäisyyteen. Pidemmälle historiaan, esimerkiksi Venäjän keisarikunnan valtakauden Baltian alueella, Aamulehti ei katsonut, eikä myöskään antanut paljoakaan merkitystä Neuvostoliiton strategisille tai sotilaallisille tarpeille Baltiassa. Tässä on havaittavissa selkeä pyrkimys käyttää tosiasioita valikoiden ja valittua näkemystä tukien. Lehti ei yleensä pyrkinyt pääkirjoituksissaan tasapainoiseen molempia osapuolia (Baltia vs. Moskova) ymmärtävään analyysiin, vaan oli alusta lähtien puolensa valinnut. Aamulehti marssi tavallaan yhden lipun perässä kirjoituksissaan, toisin kuin Helsingin Sanomat, joka pyrki likimain jokaisessa pääkirjoituksessaan tuomaan tasapainoisesti esille sekä virolaisten näkemyksiä tukevia että Neuvostoliiton kantoja ymmärtäviä argumentteja.

5. Lehdet virallisen Suomen Viron-politiikasta

5.1. Koivisto ja Viro

Suomen tasavallan presidenttiä Mauno Koivistoa arvosteltiin Viron laulavan vallankumouksen aikoina ja myöhemminkin siitä, että hän suhtautui virolaisten ja muiden Baltian kansojen itsenäistymispyrkimyksiin pidättyvästi ja kyynisesti. Monet virolaiset ja heidän ohellaan suomalaiset Viron ystävät pitivät presidentti Koiviston julkisia kannanottoja kylminä ja jopa Viron vastaisina.

Ehkäpä merkittävin Koiviston virolainen arvostelija on ollut vuosina 1990-1992 Viron pääministerinä toiminut Edgar Savisaar, joka vuonna 2005 ilmestyneessä muistelmateoksessaan syytti Koivistoa moneen otteeseen kylmäkiskoisesta ja Viron etujen vastaisesta toiminnasta.²⁴⁵

Presidentti Koivisto on kertonut muistelmissaan oman näkemyksensä tapahtumista vuosina 1988-1991.²⁴⁶ Koiviston yhteydet Viroon ulottuivat 1960-luvun puoliväliin, jolloin hän vieraili ensimmäisen kerran maassa. Tätä seurasivat useat vierailut 1960- ja 1970-luvuilla. Oman kertomansa mukaan Koivisto ei 1980-luvulla vierailut Virossa. Tasavallan presidentin kanslian kansliapäällikkönä Koiviston aikana toiminut Jaakko Kalela, joka vuonna 2005 siirtyi Suomen suurlähettilääksi Tallinnaan, kertoi vuoden 2006 lopulla Pro Estonia-lehdelle antamassaan haastattelussa Koiviston suhteesta Viroon. Kalelan mukaan Viro oli ulkoministeriön ja presidentin seurannassa vuodesta 1986 lähtien ja ulkoministeriöön perustettiin vuonna 1990 presidentin toivomuksesta erityinen seurantaryhmä, jonka tehtävänä oli tarkkailla Neuvostoliiton ja sen osana myös Viron kehitystä Gorbatshevin uudistusten käynnistyttyä.²⁴⁷

Koivisto itse toteaa muistelmissaan, että Baltian maiden itsenäistymispyrkimykset tulivat hänen eteensä syksyllä 1988, josta lähtien aina Viron jälleenitsenäistymiseen asti Koivisto otti vastaan Suomessa vierailleita virolaisia poliitikkoja sekä muita vaikuttajia. Tämä osoittaa, että Koivisto seurasi ilmeisen aktiivisesti tapahtumia Suomenlahden eteläpuolella. Suomalaisten ja virolaisten

---

²⁴⁵ Savisaar, Edgar, Viron vaaran vuodet. Tammi. Helsinki 2005.

²⁴⁶ Koivisto, Mauno, Kaksi kautta II; Historian tekijät. Kirjayhtymä. Helsinki 1994.

²⁴⁷ Koivisto, s. 267-275 ja Jaakko Kalelan haastattelu Pro Estonia-lehdessä 4/2006.

ohella hän keskusteli ajankohtaisista tapahtumista myös Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystön edustajien kanssa.²⁴⁸

Muistelmiensa mukaan Koivisto hahmotteli Suomen Viron-politiikan prioriteetit alkuvuodesta 1990, eikä niitä ilmeisesti olennaisesti muutettu ennen elokuuta 1991. Helmikuussa 1990 kirjattu tärkeysjärjestys, joka osaltaan selittää Koiviston kannanottoja ja toimintaa, oli seuraava: 1) Suhteet Moskovaan; 2) Suhteet Moskovan nykyiseen johtoon; 3) Suhteet virolaisten pyrkimyksiin; 4) Länsikuvamme varjelu.²⁴⁹

5.1.1. Helsingin Sanomain kritiikki kohdistuu sekä politiikan sisältöön että muotoihin

Helsingin Sanomat kommentoi tarkastelujaksolla harvakseltaan presidentti Koiviston sanomisia ja tekemisiä suhteessa Viroon. Presidentin asema ulkopolitiikan ehdottomana johtajana lienee kuitenkin ollut koko ajan lehden mielessä, sillä presidentin toiminnalle annettiin pääkirjoituksissa merkittävä paino. Kaikkiaan 16 pääkirjoituksessa arvioitiin presidentti Koiviston Viron-politiikkaa.

Varovainen alku – reaalipolitiikan linjoilla

Helsingin Sanomat kommentoi ensimmäisen kerran presidentti Koiviston Viron-politiikkaa tammikuun alussa 1989. Pääkirjoitus käsitteli presidentin uudenvuodenpuhetta, jonka Viron tapahtumia koskeneita osia lehti arvioi ymmärtävässä sävyssä, virallista ulkopolitiikkaa myötäillen:

”Koivisto vältti luonnollisesti tarkoin ottamasta kantaa virolaisten ja Moskovan välisiin ristiriitoihin. Hän oli valmis myöntämään, että puheet itsekkyydestämme ulkopolitiikassa lienevät totta. [...] Ulkopolitiikkamme pyrkimys on aina se, että emme omia etujamme varjellessamme vahingoittaisi muita. Toiseksi, mitä me olemme jakamaan neuvoja muille siitä, mitä olisi viisasta tehdä.”²⁵⁰

Seuraavan kerran lehti käsitteli presidentti Koiviston suhdetta Viroon ja muihin Baltian maihin toista vuotta myöhemmin eli huhtikuussa 1990. Kirjoituksessa kerrattiin Koiviston eri medioiden ulkomaantoimittajille pitämää lehdistötilaisuutta. Helsingin Sanomien mukaan presidentti oli

---

²⁴⁸ Koivisto, s. 267-275.

²⁴⁹ Koivisto, s. 321-323.

²⁵⁰ HS, 2.1.1989.

toiminut Paasikiven-Kekkonen-linjan mukaisesti, eikä erityisemmin arvostellut presidentin toiminnan sisältöä, mutta kylläkin tapaa sanoa ja tehdä:

”Koivisto ei nähnyt tarvetta selitellä tai eläytyä kansan tuntoihin.”

Lehti kommentoi myös Koiviston lausumaa, joka liittyi ensisijaisesti Liettuan itsenäisyysjulistukseen ja siihen liittyneisiin virallisen Suomen reaktioihin. Suomen ulkoasiainministeriö oli todennut, ettei Suomen suhtautuminen tässä kysymyksessä juurikaan poikennut muiden vieraiden valtojen hallitusten kannoista. Suomen pyrkimyksestä olla puuttumatta toisten valtioiden asioihin sen paremmin lähellä kuin kaukanakaan lehti kirjoitti:

”Näinhän se on paasikiviläisen opin mukaan. Koivisto meni vieläkin pitemmälle: ’Kun vastakkain on iso ja pieni, niin on mahdotonta lausua mitään kriittistä pienestä...Ja kun me emme voi pientä ryhtyä arvostelemaan, syntyy kyllä erikoinen tilanne, jos me ryhdymme suurta arvostelemaan.’

Näinkö se todella on? Miksi emme voisi arvostella suurta herkemmin kuin pientä? Eikö ole mitään merkitystä sillä, millaisten arvojen puolesta pieni taistelee ja millaisia keinoja suuri käyttää pientä vastaan?

Ulkopoliittisen johdon ei toki tarvitse pelkästään myötäillä kansalaisten tunteja. [...] Kylmäpäisyys saati kylmäsydämyisyys ei saa kuitenkaan olla itseisarvo ja yleinen toimintalinja ulkopoliitikassa.”²⁵¹

Kuukautta myöhemmin presidentti Koiviston Baltian-politiikka oli jälleen ajankohtainen aihe. Presidentin Euroopan neuvostossa Strasbourgissa pitämä puhe ja sitä seuranneessa lehdistötilaisuudessa antamat lausunnot saivat Helsingin Sanomilta huomiota otsikolla ”Riittävän selkeää puhetta”. Lehti totesi, ettei presidentti ollut lausunut oikeastaan mitään uutta Suomen linjasta, mutta oli selkiyttänyt Suomen Baltian-politiikan kuvaa. Pääkirjoituksessa arvioitiin presidentin lausumia hyvin myönteisesti:

”Koiviston puhetta on vaikea lukea muuten kuin niin, että Suomen sympatiat ovat selkeästi Baltian itsenäisyyden puolella. Suomi ymmärtää kuitenkin myös suurvallan intressejä ja turvallisuuspoliittisia realiteetteja, siksi puheeseen sisältyi tuttu viittaus neuvotteluihin.”

Helsingin Sanomille tyypillisesti lehti otti esiin myös historiallisen ulottuvuuden ja antoi sen osalta Koivistolle tunnustusta:

”Koiviston viittaus oman maansa historiaan antoi hänen sanoilleen lisäpainoa. Koivisto muistutti, että Suomelle oli myös varattu suurvaltojen hahmotelmissa

---

²⁵¹ HS, 12.4.1990.

*samanlainen kohtalo kuin Baltian kansoille. Vierailija ei siis puhunut vain periaatetasolla, vaan hänen sanojensa takaa kuului huomattava käytännön realismi. Se tekee vaikutuksen.”*²⁵²

Presidentin tapa sanoa herättää ihmetystä ja kritiikkiä

Kesäkuun alkupuolella 1990 Helsingin Sanomat viittasi lyhyesti Koiviston puheeseen Strasbourgissa. Pääkirjoituksessa käsiteltiin laajasti Euroopan ihmisoikeustilannetta ja patisteltiin virallisen Suomen edustajia ottamaan aktiivisemmin kantaa balttien puolesta:

*”Ei riitä, että presidentti Mauno Koivisto on kerran sanonut Strasbourgissa, että balteilla on oikeutensa. Tätä on toistettava yhä uudelleen Etykin kaltaisissa kokouksissa.”*²⁵³

Lokakuun lopulla 1990 Helsingin Sanomat kritisoi hillitysti Suomen valtiojohdon matalaa profiilia Baltian suhteen ja vertaili Suomea ja Ruotsia keskenään. Vaikkei presidentti Koivistoa nimeltä mainittukaan, oli lehden kritiikin kohde selvä:

*”Viime kesänä Liettuan pääministeriä Kazimiera Prunskienea kohdeltiin Ruotsissa ja Suomessa vähän kuin kuokkavierasta. Kuluneella viikolla hän esiintyi Tukholmassa jo pääministeri Ingvar Carlssonin seurassa yhteistä lehdistötilaisuutta myöten. Joko hän tulevilla Suomen-käynnillään pääsee samaan kuvaan tasavallan presidentin kanssa? Viron johtajia on pistäytynyt linnassa, mutta korostetun yksityisissä merkeissä. [...] Toki Suomenkin olisi syytä osoittaa nykyistä avoimemmin myötätuntoa itsenäisyyspyrkimyksiä kohtaan.”*²⁵⁴

Kuukautta myöhemmin Helsingin Sanomat arvioi jälleen presidentti Koiviston esiintymistä kansainvälisellä areenalla, tällä kerralla ETYK:in huippukokouksessa Pariisissa. Lehti arvosteli selväsanaisesti presidenttiä, joka ei ollut maininnut puheessaan Pariisissa Baltian maita nimeltä puhuessaan kansojen itsemääräämisoikeudesta, ja esitti huolensa presidentin motiiveista. Pääkirjoituksessa otettiin myös esille yleisen mielipiteen ja presidentin julkisten kannanottojen välillä ollut ero:

”Epävarmuus kasvaakin siitä, ettei Koivisto tohdi mainita kolmea itsemääräämisoikeuden subjektia Viroa, Latviaa ja Liettuaa, vaan pitää niitä paremminkin nimettöminä esimerkinomaisina objekteina, neuvottelujen kohteina. [...]

---

²⁵² HS, 11.5.1990.

²⁵³ HS, 10.6.1990.

²⁵⁴ HS, 21.10.1990.

Suomen yleinen mielipide tukee lähes varauksetta Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiä. [...]

Eikö Suomen presidentti luota, että uusi ajattelu vakiintuu Neuvostoliitossa. Liioiteltu Baltiaa koskeva varovaisuus herättää ajatuksen, että hän otaksuu Neuvostoliiton palaavan voimapolitiikkaan ja soveltavan uudelleen väkivaltaa suhteissaan pienempiin naapureihin.”²⁵⁵

Baltia kuumana – Koivisto kylmänä

Tammikuun alkupuolella 1991 presidentti Koivisto järjesti median edustajille tiedotustilaisuuden. Ikään kuin ennakoiden tulevien päivien tapahtumia lehti päätti reaalipolitiikkaa korostaneen presidentin lausuntoja arvostelleen pääkirjoituksensa viittaamalla mahdollisiin väkivaltaisiin yhteenottoihin Baltiassa:

”Entä jos neuvostojoukot turvautuvat voimatoimiin, jopa verenvuodatukseen Baltiassa? [...] Tässä kohden presidentin olisi pitänyt olla ehdottomampi ja kammoksua näyttävästi etukäteen ajatusta asevoimien käytöstä Baltiassa siviilejä kohtaan.”²⁵⁶

Pääkirjoitusta seuranneen viikonlopun tapahtumat Baltiassa saivat Helsingin Sanomat jälleen kritisoimaan presidentti Koivistoa. Neuvostoliiton keskushallituksen sotilaallinen voima oli kohdistunut aseettomiin siviileihin Liettuan pääkaupungissa Vilnassa – tapahtuma, jota oli julkisestikin uumoiltu jo jonkin aikaa. Lehti kirjasi faktan, joka liittyi presidentin edelliseen tiedotustilaisuuteen:

”Koivistohan arvioi vastoin balttien itsensä välittämiä tietoja ja suoranaista hätähuutoa, ettei Baltiassa ala verenvuodatus”

Lisäksi pääkirjoituksessa annettiin tunnustus Suomen liittymisestä yhteis pohjoismaiseen kannanottoon, jossa verenvuodatus tuomittiin jyrkästi. Pääministeri Holkeri oli kannanoton suomalainen allekirjoittaja.²⁵⁷

Presidentti Koivisto piti jälleen tiedotustilaisuuden muutamaa päivää myöhemmin ja otti kantaa hiljattaisiin väkivaltaisuuksiin Baltiassa. Helsingin Sanomat jatkoi kriittistä suhtautumistaan presidentin Baltian-politiikkaan pääkirjoituksessa, joka oli otsikoitu ”Koivisto pysyy linjallaan”:

---

²⁵⁵ HS, 22.11.1990.

²⁵⁶ HS, 11.1.1991.

²⁵⁷ HS, 15.1.1991.

”Presidentti Mauno Koivisto ei suostu ollenkaan hyväksymään näkemystä, että hän olisi Vilnan verilöylyn yhteydessä tullut pahasti nolatuksi Baltian läksytyksestään. Päinvastoin uusimmassa lehdistötapaamisessaan presidentti vakuutti, ettei hänellä ole mitään aihetta muuttaa suhdettaan Neuvostoliiton ja Baltian kehitykseen.”

Lehti jatkoi poikkeuksellisen kovasanaisesti ja asetti melko suoraan kyseenalaiseksi Koiviston näkemyksen Neuvostoliiton ja Baltian tilanteesta:

”Koivistolle näyttää luontuvan parhaiten naapurimaan tapahtumien tarkastelu presidentti Mihail Gorbatshovin näkökulmasta. Baltit ovat epävakautta luova häiriötekijä ja horjuttavat liittovaltion yhtenäisyyttä. Gorbatshovin tavoin Koivisto haluaa lähteä siitä, että Neuvostoliitto pysyy jatkossakin yhtenäisenä valtiona. Balteilla on oikeus laajentaa itsemääräämisoikeutta ja pidemmän päälle jopa itsenäisyyteen, mutta se on parhaimmillaankin pitkä neuvotteluprosessi. Sitä baltit eivät vain jaksa ja malta tajuta. [...]

Vilnan verilöylyssä presidentti ihmetteli ääneen sen haettua näyttävyyttä, ei sen brutaalisuutta. Vaikutelmaksi jäi, että presidentin mielestä Baltian johto on osavastuussa tapahtumien saamasta käännteestä. [...]

Koivisto näyttää pitävän Moskovan ja Baltian yhteenottoa niin vakavana, että mitkään sympatianosoitukset eivät saa häiritä Suomen kansallisia etuja. Se on hätävarjelu vahvaa liioittelua.”

Edellä siteerattu pääkirjoitus oli sikäli poikkeuksellinen, että siinä Helsingin Sanomat avoimesti kyseenalaisti paitsi tasavallan presidentin kannanotot myös koko Suomen virallisen ulkopolitiikan pitkän linjan suhteessa Neuvostoliittoon.

Kolme päivää myöhemmin Helsingin Sanomat kirjoitti laajasti otsikolla ”Baltia ja Suomen kansallinen etu”. Presidentti Koivisto ulkopolitiikan johtajana oli yhä kritiikin ja kysymysten kohteena. Lehti kertasi presidentin kannanotot Vilnan verilöylyn osalta ja toisti aiemman tuomitsevan kantansa presidentin tavasta kommentoida Baltian tapahtumia. Lehti näki edelleen ongelmallisena presidentin ja kansalaismielipiteen välillä vallinneen eron suhteessa Baltiaan.

Jossain määrin provokatiivisena voitaneen pitää pääkirjoituksen kohtaa, jossa lehti arvioi presidentinkin motiiveja:

”Onko ulkopoliittisen johdon Baltia-kannanottojen takana varma käsitys tai peräti tieto siitä, että presidentti Gorbatshov on päättänyt palauttaa Baltiaan vanhan järjestyksen? Siltä vaikuttaa. Edellyttääkö Suomen kansallinen etu siinä tapauksessa

*asettumista hyvissä ajoin etukäteen julkisesti Kremlin kovan linjan taakse? Vastaus ei voi olla ilman muuta myöntävä.”*²⁵⁸

Baltia, Koivisto ja Pohjoismaiden neuvosto

Helmikuun lopulla vuonna 1991 Helsingin Sanomat kirjoitti tulossa olleesta Pohjoismaiden neuvoston kokouksesta, jonka myötä Suomen suhtautuminen Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiin oli nousut esille. Lehti torjui muiden Pohjoismaiden Suomen toimintaan kohdistaman arvostelun sikäli, että sen mielestä Suomi oli tehnyt balttien hyväksi jopa enemmän kuin muut. Kritiikin kärki osui jälleen presidentti Koivistoon, kun lehti asetti vastakkain Pohjoismaiden neuvoston suomalaisedustajat ja presidentin:

*”Koko asetelma on kansanedustajiemme kannalta epäreilu ja johtuu lähinnä presidentti Koiviston kylmäkiskoisten Baltia-lausuntojen herättämästä huomiosta.”*²⁵⁹

Kaksi päivää myöhemmin Helsingin Sanomat kirjoitti jälleen Pohjoismaiden neuvoston käsillä olleesta kokouksesta, Koivistosta ja Baltiasta. Lehti arvosteli voimakkaasti presidentin tapaa ohjeistaa Pohjoismaiden neuvoston suomalaisia edustajia. Presidentti oli lähettänyt kansanedustaja Claes Anderssonille ”paimenkirjeen”²⁶⁰, joka julkistettiin. Lehden mukaan parlamentaariseen järjestelmään sopi huonosti Koiviston tapa yrittää suitsia kansanedustajien toimintaa pohjoismaisissa yhteyksissä:

*”Presidentti ei näy vielääkään luottavan heihin. Hän tuntuu olevan huomattavan hermostunut, että Baltian kysymys kärjistyy ja heijastuu myös Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin. [...] Koiviston ei sovi komennella kansanedustajia. Se selittää hänen epätavallista menettelyään turvautua merkilliseen kirjeeseen, joka sitten jaettiin kansanedustajille ja julkisuuteen Kööpenhaminassa. Viesti meni perille, mutta tapa oli onneton.”*²⁶¹

---

²⁵⁸ HS, 20.1.1991.

²⁵⁹ HS, 26.2.1991.

²⁶⁰ Koivisto kertoo muistelmissaan (Kaksi kautta II; Historian tekijät. s. 407-408) lähettäneensä Anderssonille kirjeen, jossa todettiin mm. seuraavasti: ”Koska ulkomailla ja ulkomaan edustajien kanssa yhdessä esiinnyttäessä on syytä olla erityisen huolellinen, lähetän ohessa omia kannanottojani Baltian kysymykseen viimeksi kuluneen vuoden ajalta, joista olen pyytänyt laatimaan koosteen. Pyydän olemaan täsmällinen sen suhteen, mistä irtisanoudutaan ja mitä mahdollista puuttuvaa kantaa kaivataan.” Syynä kirjeeseen oli Koiviston havaitsema juttu Kansan Uutisissa. Jutun mukaan eräs tanskalainen vasemmistopoliitikko oli kertonut Suomen vasemmistoliittolaisten olleen ainoita yhteispohjoismaisen vasemmistopuolueiden delegaation Baltian-matkan osallistujia, jotka olivat olleet eri linjalla oman maansa hallituksen Baltian-politiikan suhteen.

²⁶¹ HS, 28.2.1991.

Maaliskuun puolivälissä vuonna 1991 pääkirjoituksen aiheena oli presidentti Koiviston puhe valtiopäivien päättäjaisissä. Kirjoituksessa viitattiin jälleen presidentin Baltiaa koskeviin lausuntoihin. Se tehtiin samassa hengessä kuin aiemminkin:

”Puheessaan eduskunnalle presidentti Koivisto halusi ilmeisesti paikkailla kylmäkiskoista mainettaan Baltian kysymyksessä. Hän totesi meidän seuranneen ’suurella myötätunnolla’ Baltian maiden kansojen ’pyrkimyksiä päättää itse asioistaan.’”²⁶²

Kritiikin kärki taittuu – Baltian maat itsenäistyvät

Toukokuun alkupuolella vuonna 1991 Helsingin Sanomat kirjoitti presidentti Koiviston vierailusta Washingtoniin. Koivisto tapasi vierailullaan Yhdysvaltain presidentin George Bushin, ja keskusteluissa nousivat esille myös Baltian maat. Pääkirjoituksessa kirjattiin ylös Suomen ja Yhdysvaltain presidenttien yksituumaisuus suhteessa Neuvostoliiton kehitykseen ja Baltian tilanteeseen:

”Tärkeysjärjestys näyttää silti olevan molemmilla sama: Baltian itsenäistymispyrkimykset ovat oikeutettuja ja kannatettavia, mutta niitä ei saa ajaa Euroopan olojen vakauden kustannuksella. Tällainen varovaisuus on herättänyt ärtymystä Baltian maissa, mikä ei saa ainakaan Koivistoa muuttamaan tärkeysjärjestystä. Koivisto näyttää panevan toivonsa siihen, että Gorbatshovin viime myönnytysten jälkeen näköpiirissä saattaa häämöttää yhteinen kompromissiratkaisu.”²⁶³

Elokuun loppupuolella vuonna 1991 Moskovassa tapahtunut vallankaappausyritys oli jo epäonnistunut, kun presidentti Koivisto piti tiedotustilaisuuden. Seuraavan päivän pääkirjoituksessaan Helsingin Sanomat arvioi tiedotustilaisuuden antia, johon kuului myös viittaus Baltiaan. Lehti tyytyi lähinnä toistamaan Koiviston kantoja:

”Presidentin mukaan tapahtumilla ei ole vaikutusta Suomen Baltian- eikä Eurooppa-politiikkaan. Näin voidaan muodollisesti sanoa. Tärkeämpää on, että ainakin Baltian-politiikan edellytykset saattavat olla muuttumassa, minkä myös Koivisto totesi. Baltian maiden itsenäisyysnäköymät näyttävät huomattavasti valoisammilta kuin aikaisemmin.”²⁶⁴

---

²⁶² HS, 13.3.1991.

²⁶³ HS, 9.5.1991.

²⁶⁴ HS, 23.8.1991.

Muutamaa päivää myöhemmin Helsingin Sanomat suhtautui aiempaan verrattuna hyvin suopeasti ja ymmärtäväisesti presidentti Koiviston viimeisiin Baltia-kannanottoihin. Suomi oli aloittanut neuvottelut diplomaattisuhteiden palauttamiseksi kolmeen Baltian tasavaltaan, jotka olivat kaikki julistautuneet itsenäisiksi, Liettua jo aiemmin, ja Viro sekä Latvia Moskovan vallankaappausyrityksen seurauksena. Suomi oli tunnustanut de jure Baltian maat 1920-luvun alussa, eikä ollut noita tunnustuksia perunut, kuten monet muut maat olivat tehneet toisen maailmansodan jälkeen. Suomen kohdalla kysymys oli siis elokuussa 1991 kansainvälisoikeudellisesti ainoastaan diplomaattisuhteiden uudelleensolmimisesta. Lehti pohdiskeli diplomaattisuhteiden palauttamisen ja virallisen tunnustamisen välistä eroa:

*”Suomikin on käytännössä pitänyt viimeiset 50 vuotta Baltian maita osana Neuvostoliittoa, viime viikollakin presidentti Mauno Koivisto muistutti, että kyse niiden itsenäisyydestä on lähinnä Neuvostoliiton sisäinen asia. Ei ole kuitenkaan mitään syytä arvostella ulkopoliittista johtoaamme, joka tällä kertaa pystyi vastaamaan todellisuuden haasteisiin periaatteitaan venyttämällä.”*²⁶⁵

Lehden kommentti paljastaa Koiviston (ja siten myös virallisen ulkopoliittisen linjan) lähteneen vielä elokuun vallankaappausyrityksen jälkeenkin siitä, että Baltian maat olivat de facto osa Neuvostoliittoa. Koiviston kanta muuttui näin ollen yllättävän myöhäisessä vaiheessa.

Elokuun lopussa vuonna 1991 pääkirjoituksessa käsiteltiin Suomen ja Baltian tasavaltojen uudelleen solmimia diplomaattisuhteita. Vaikka presidentti Koivistoa ei nimeltä mainittukaan, hän sai lehdeltä yllättäen peiteltyyn kiitoksen toiminnastaan:

*”... olisi kohtuutonta väittää, että Baltian-politiikkamme olisi epäonnistunut. Se toimi hyvin lähes loppuun saakka. Ja kun se ei enää toiminut, ulkopoliittinen johtomme pystyi muiden pohjoismaiden perässä vastaamaan odottamattoman joustavasti täysin muuttuneeseen tilanteeseen.”*²⁶⁶

---

²⁶⁵ HS, 27.8.1991.

²⁶⁶ HS, 30.8.1991.

5.1.2. Aamulehti presidentin tukimiehenä

Virallisella linjalla

Aamulehti sivusi ensimmäisen kerran presidentti Koiviston suhdetta Viroon tammikuun alussa 1989. Presidentin uudenvuodenpuhetta käsitellyt pääkirjoitus päättyi lyhyeen toteamukseen, jossa rekisteröitiin Koiviston lausuma sitä varsinaisesti kommentoimatta:

”Oli luonnollista, että presidentti omisti osan puheestaan Neuvostoliiton uudistuspolitiikalle ja sen mukanaan tuomille jännitteille. Lähimmillään ne koskettavat Suomea Virossa, jonka tapahtumia meillä on seurattu sekä kiinteästi että ymmärtävästi ja samalla maltillisesti. Siitä antoi suomalaisille tunnustuksen myös Koivisto, jonka mielestä mitään vakavasti otettavia ylitsekäyntejä ei tässäkään suhteessa ole tapahtunut.”²⁶⁷

Neljä kuukautta myöhemmin, toukokuun alkupuolella 1989 Aamulehti arvioi presidentti Koiviston Ruotsin radiolle antamaa haastattelua. Koivistolle muuten varsin myötämielisessä pääkirjoituksessa kritisoitiin hienovaraisesti muutamia Suomen ja Neuvostoliiton suhteita käsitelleeseen haastatteluun sisältyneitä lausumia. Lehden mukaan Koivisto oli haastattelussa itselleen tyypillisellä tavalla syyttänyt tiedotusvälineitä Baltiassa vallinneesta tyytymättömyydestä Suomen ja Ruotsin Baltianpolitiikkaan. Kirjoituksessa kummasteltiin myös presidentin lausunnoilleen valitsemaa foorumia:

”Koiviston haastattelu kuultiin Ruotsin radiossa. Olisi toivottavaa, että presidentti käsitelisi Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita näin tuoreella tavalla myös kotimaisissa tiedotusvälineissä. Vai onko Koiviston käsitykset Neuvostoliitosta ja Baltian maista käsitettävä jonkinlaiseksi oppitunniksi ruotsalaisille. Mietittävää niissä riittää suomalaisillekin.”²⁶⁸

Lokakuun alussa 1989 pääkirjoituksen innoittajana oli Koiviston vierailu Saksan liittotasavaltaan (Länsi-Saksa). Presidentin julkisesti esittämien kannanottojen pohjalta Aamulehti pohdiskeli Suomen kansainvälistä asemaa ja vertasi sen kohtaloita Baltian maiden kohtaloihin. Suomen ulkopoliittikan perinteisen linjan lehti hyväksyi lopettamalla kirjoituksensa:

”Suurten muutosten keskellä on pienen valtion pakko olla harkitsevan varovainen ja korostaa linjansa pysyvyyttä. Koiviston edeltäjät muistuttivat usein, ettei ulkopoliittikka ole mitään suhdannepoliittikkaa. Tämä pätee yhä.”²⁶⁹

---

²⁶⁷ AL, 2.1.1989.

²⁶⁸ AL, 9.5.1989.

²⁶⁹ AL, 4.10.1989.

Seuraavan kerran Aamulehti kommentoi presidentti Koiviston Viron- ja Baltian-politiikkaa puoli vuotta myöhemmin, maaliskuun lopulla vuonna 1990. Liettuan korkeimman neuvoston päätös palauttaa voimaan tasavallan vanha itsenäisyysenaikainen perustuslaki antoi lehdelle aiheen olettaa, että presidentti olisi kommentoinut tapahtunutta. Koivisto oli kuitenkin peruuttanut etukäteen sovitetun lehdistötapaamisen, jossa aiheen arveltiin nousevan esille. Presidentin toiminta saikin tältä osin lehden jälleen arvostelemaan tämän herkkähipiäisyyttä ja epäluuloisuutta tiedotusvälineiden suhteen. Presidenttiä moitittiin julkisuuden välttelystä, mutta itse Baltian-politiikan sisältöön suhtauduttiin ymmärryksellä ja hyväksyvästi:

*”Kukaan tuskin odotti Koivistolta rämäkkiä kannanottoja; hänen Suomen ulkopoliittikan perinteitä kunnioittava varovainen linjansa toki tunnetaan. Kansalaismielipiteen ääriäilyt tyydyttävien lausuntojen antaminen ei ole viisasta, eikä Suomen etujen mukaista ulkopoliittikkaa.”*²⁷⁰

Aamulehti puolustaa presidenttiä

Lehti jatkoi Koivistoa ymmärtänyttä linjaansa huhtikuun ensimmäisellä puoliskolla saman vuonna. Otsikolla ”Lopetetaan jo poru Baltia-lausunnoista” Aamulehti kirjoitti presidentin erityisesti Liettuan tilannetta koskeneista lausumista. Realismia huokuneessa kirjoituksessa todettiin presidentin politiikan historialliset taustat ja johdonmukaisuus sekä kehoitettiin lopettamaan pidemmälle menevien lausuntojen tivaaminen:

*”Presidentin perusteltujen lausuntojen jälkeen olisi järkevintä jättää väittely Suomen virallisten kannanottojen riittämättömydestä tai tunteettomuudesta: enempää ei nyt ole tulossa. Kansalaiset voivat silti vapaasti osoittaa sympatiaansa Baltian kansoja kohtaan ja myös eri kanavia myöten työskennellä heidän auttamisekseen.”*²⁷¹

Huhtikuun lopulla 1990 Aamulehti arvioi ulkopoliittista keskusteluilmapiiriä kommentoidessaan Suomen maaseudun puolueen (SMP) puheenjohtajan Heikki Riihijärven haastattelua Helsingin Sanomissa. SMP:n ulkopoliittisia avauksia lievästi arvostelleessa pääkirjoituksessa hyväksyttiin edelleen hiljaisesti harjoitettu virallinen ulkopoliittikka:

”Koivisto pitää Suomen ulkopoliittisesta linjasta kiinni yhtä tiukasti ja tarkasti kuin edeltäjänsä. Koivistonkaan nimittämät ministerit taikka korkeat virkamiehet eivät

---

²⁷⁰ AL, 30.3.1990.

²⁷¹ AL, 12.4.1990.

*ulkopolitiikassa pullistele; heidän on pysyttävä presidentin hyväksi katsomalla niukalla suu mieluummin kiinni-linjalla.”*²⁷²

Viikko edellisen pääkirjoituksen jälkeen Aamulehti sivusi lyhyesti presidentti Koiviston hollantilaisille lehdille antamaa haastattelua. Koivistoa ymmärtäneessä kirjoituksessa viitattiin presidentin reaktioihin yhteispohjoismaisten Baltia-kannanottojen sorvaamisen vaikeudesta:

”Tanskalaisten toimeliaisuus karvasteli vielä Koivistoa. Hän ärähti otsikoksi kelpaavan arvion, että meillä suomalaisilla on ’tietyllä tavalla enemmän vaikeuksia pohjoismaiden kuin Itä-Euroopan maiden kanssa’.

*Pohjoismaiseen kulttuuriin kuuluu suorasukainenkin sanailu. Toivottavasti Koiviston tokaisua ei oteta vakavammin kuin on aihetta.”*²⁷³

Koiviston puhe Euroopan neuvostossa Strasbourgissa oli pääkirjoituksen aiheena vajaata viikkoa myöhemmin toukokuussa 1990. Pääasiassa puheen muita teemoja käsitellyt kirjoitus päättyi presidentin Baltiaa koskeneiden arvioiden lyhyeen kommenttiin:

”Koivisto osoitti myötätuntoa Baltian maiden pyrkimyksiä kohtaan, mutta Suomen omiin kokemuksiin vedoten kehotti neuvotellen etsimään suuren naapurin kanssa kestäviä ratkaisuja. Baltit voivat vastata tähän: kunpa suuri naapuri neuvottelisi! Ongelma on siinä, että Moskova kieltäytyy joutumasta tapahtuneen tosiasian eteen ja baltit eivät halua uskoa pelkkään Kremlin hyvään tahtoon.

Suomi tuskin voi tässä paljon vaikuttaa, mutta läntiset suurvallat voisivat helpottaa kompromissin löytymistä.”

Lehti hyväksyi näin Suomen valtiojohdon pidättyväisen linjan ja katsoi ainoastaan suurvalloilla olevan mahdollisuuksia vaikuttaa Baltian aseman myönteiseen kehitykseen.²⁷⁴

Seuraavan kerran Aamulehti puuttui Koiviston Viroa ja Baltiaa koskevaan kannanottoon vasta kahdeksan kuukauden kuluttua. Tammikuun alkupuoliskolla 1991 pääosin yhdyttiin Koiviston tiedotustilaisuudessaan antamiin lausuntoihin, joiden mukaan Suomi oli tehnyt balttien hyväksi enemmän kuin monet muut. Lehti antoi presidentille tunnustuksen myös siitä, että tämä oli varsin selkeästi tuonut julki Suomen virallisen ulkopolitiikan perusteet Baltian suhteen. Kirjoituksessa ymmärrettiin hyvin Koiviston keskeinen perustelu maltilliselle ja toisinaan jopa pidättyväiselle Baltian-politiikalle:

---

²⁷² AL, 28.4.1990.

²⁷³ AL, 4.5.1990.

²⁷⁴ AL, 10.5.1990.

*”Meidän ei tietenkään tule romuttaa tähänastisia saavutuksia idänsuhteissa, meidän kannattaa tukea Neuvostoliiton reformipolitiikkaa ja meidän on varottava yllyttämästä baltteja tielle, jota emme itse ole valmiit kulkemaan.”*²⁷⁵

Tuomari vai lääkäri?

Muutamaa päivää myöhemmin Neuvostoliiton asevoimien ja turvallisuusjoukkojen operaatiot Liettuassa olivat Aamulehden pitkän ja kyseisen päivän ainoan pääkirjoituksen pontimina. Lehti kirjoitti laajalti historiasta, moraalista ja ajankohtaisesta poliittisesta tilanteesta päätyen varsin synkkään ennusteeseen. Pääkirjoituksessa pidettiin mahdollisena, että Moskovan poliittisesti vanhoillisten voimien vaikutusvallan kasvu ja samaan aikaan kansainvälisen huomion vienyt akuutti kriisi Persianlahdella saattaisivat johtaa Neuvostoliiton uudistusten ainakin osittaiseen peruuttamiseen. Kirjoituksen lopuksi Aamulehti viittasi presidentti Koiviston edellisellä viikolla antamiin lausuntoihin, ja esitti varovaisen toivomuksen, että virallinen Suomi ottaisi voimakkaamman kannan balttien puolesta ja väkivaltaa vastaan. Peitelty kritiikin kärki osoitti myös Koivistoon:

”Suomikaan ei voi suhtautua etäisen viileästi väkivaltaan Baltiassa. Viime viikolla presidentti Mauno Koivisto muistutti Baltian maita vanhasta viisaudesta, että kannattaa hankkia ystävät läheltä ja mahdolliset viholliset kaukaa. Nyt jos koskaan suomalaisten on syytä huomata, että Suomikin on lähellä Baltiaa.

*Suomen voimakas vetoamus neuvostojohdolle väkivaltaisuuksien lopettamiseksi ja rauhanomaisen ratkaisun puolesta Liettuassa on vähin mitä Suomi voi moraalisia kasvojaan menettämättä tehdä. Vahva kansalaismielipide odottaa, että henkisesti ja maantieteellisesti läheisten sukulaiskansojen vapauden puolesta tehtäisiin enemmänkin.”*²⁷⁶

Aamulehti kirjoitti tammikuun puolenvälin jälkeen vuonna 1991 jälleen presidentin näkemyksistä. Presidentti Koivisto oli ottanut julkisesti kantaa Baltian tilanteeseen jo toisen kerran runsaan viikon kuluessa. Lehti piti Koiviston varovaista ja pidättyväistä linjaa johdonmukaisena ja hyvin perusteltuna. Pääkirjoituksessa arveltiin myös, ettei virallisen Suomen jyrkempi ja baltteja kohtaan ”inhimillisempi” linja tuottaisi juurikaan tulosta. Lehti kuittasi merkityksettömiksi epäilyt siitä, että presidentti oli ollut väärän tiedon varassa tai tehnyt vääriä arvioita edellisellä viikolla pitäessään väkivaltaisuuksia epätodennäköisinä. Virallisen ulkopolitiikan ja kansalaisyhteiskunnan välinen roolijakokin nousi pitkästä ajasta esille:

---

²⁷⁵ AL, 11.1.1991.

²⁷⁶ AL, 14.1.1991.

”Virallinen ’realismi’ ei estä kansalaisia eikä järjestöjä toimimasta – eikä julistamasta.”²⁷⁷

Viikkoa myöhemmin pääkirjoituksessa käsiteltiin aluillaan olleen eduskuntavaalikamppailun yhdeksi teemaksi noussutta presidentin asemaa ulkopoliittikan johtajana. Aamulehden mukaan keskustelu tasavallan presidentin valtaoikeuksista oli sinänsä aiheellinen, mutta ajankohtainen tilanne johti keskustelua lehden mukaan tarpeettomasti Koivisto-vastaiseksi:

”Tästä huolimatta ulkopoliittista päätöksentekoa koskevan keskustelun ajankohta olisi pitänyt valita taitavammin. Nyt siihen liitetään – tieteen tai tahtomatta – myös parhaillaan vellova ja runsaasti populistisia sävyjä saanut Baltia-keskustelu, jonka kärki on suunnattu niin ikään presidenttiin.”²⁷⁸

Pohjoismaiden neuvosto ja Baltia

Helmikuun alussa 1991 Aamulehti kritisoi hienokseltaan Koiviston Hufvudstadsbladetissa julkaistua kannanottoa Baltian tasavaltojen ja Pohjoismaiden neuvoston välisestä suhteesta. Lehden mukaan Koivisto oli ollut oikeassa siinä, etteivät baltit voisi heittäytyä riippuvaisiksi muiden maiden avusta, mutta yhteistyö Pohjoismaiden neuvoston puitteissa ei Aamulehden mukaan ollut poliittisesti arveluttavaa tai vaarallista, koska se käsitteli yleensä epäpoliittisia aiheita. Pääkirjoituksessa viitattiin edelleen Koiviston kantaan, jonka mukaan pohjoismaisessa yhteistyössä ei pitäisi yleensä käsitellä kansainvälisiä eikä varsinkaan Baltiaa koskevia kysymyksiä. Lehti linkitti oman arvionsa parlamentarismiin:

”Koivisto ei pidä kansainvälisten eikä etenkin Baltiaa koskevien kysymysten nousemisesta esille pohjoismaisessa yhteistyössä. Se on kuitenkin Pohjoismaiden parlamentaarikkojen yhteinen tahto. On parempi, että parlamentaarikot puhuvat ulkopoliittisista kysymyksistä ’laillisesti’ kuin salaa, kielletystä hedelmästä maistellen. Neuvostolla on sitä paitsi oikeus vain puhua, ei tehdä ulkopoliittista päätöstä.”²⁷⁹

Saman kuun lopussa pääkirjoituksen teemana oli jälleen pohjoismaiden ja Baltian suhde, joka oli Pohjoismaiden neuvoston meneillään olleen istunnon keskeinen aihe. Aamulehti antoi kirjoituksessa selkeän tuen presidentin ja koko virallisen ulkopoliittikan linjalle. Lehden arvio oli, ettei Koiviston ja hallituksen virallisen linjan ja kansalaismielipiteen välillä ollut kuin pieni aste-

---

²⁷⁷ AL, 17.1.1991.

²⁷⁸ AL, 23.1.1991.

²⁷⁹ AL, 5.2.1991.

ero. Koiviston kirje kansanedustaja Claes Anderssonille²⁸⁰ mainittiin kirjoituksessa yhtenä esimerkkinä väärästä tavasta pyrkiä suitsimaan Baltia-keskustelua. Aamulehti uskoi kyseisenlaisten yritysten hillitä keskustelua paremminkin lietsovan sitä:

”Hyvääkin tarkoittavilla viesteillä on paha tapa kääntyä itseään vastaan; niistä provosoidutaan, kun provosoidaan. Koiviston ja neuvostohallituksen viestit epäilemättä lisäävät vettä innokkaimpien tanskalais- ja islantilaispoliitikkojen myllyyn. Puheiden sisältö on arvattavissa.”

Pääkirjoituksensa lopuksi lehti suuntasi vielä piikin presidentin suuntaan ja yllytti Pohjoismaiden neuvoston kokouksessa Kööpenhaminassa olleita suomalaisedustajia:

”Suomalaisten pitää osallistua perjantain Baltia-keskusteluun, vaikka moni mieluusti jäisi pois vaalitaistelun varjolla. Suomalaisten vaikeneminen todistaisi, että ulkopoliittinen mielipiteemme on yhden miehen taskussa.”²⁸¹

Balttien on itse hankittava itsenäisyytensä

”Kolme pientä Suomea” otsikoi Aamulehti pääkirjoituksensa kaksi ja puoli kuukautta myöhemmin, toukokuun puolimaissa 1991. Otsikko viittasi Suomen tasavallan presidentin ja Yhdysvaltain presidentin George Bushin tapaamiseen, jossa Bush oli kehottanut luomaan Baltiaan Suomen esimerkin mukaisia maita, joilla on hyvät suhteet Moskovaan. Lehti antoi tämän esimerkin valossa tunnustuksen Suomessa harjoitetulle ulkopoliittikan linjalle ja totesi myös presidentti Koiviston tarjonnan Suomea esimerkiksi Baltian tasavalloille. Pääkirjoituksessa arvioitiin muualta maailmasta tulevien myötätunnonilmausten olevan balteille tärkeitä, mutta todellisen tuen suhteen Aamulehti oli epäileväinen. Presidentit Koivisto ja Bush olivat olleet yksituumaisia lausunnoissaan, ilmaisseet myötätuntonsa balteille, mutta kehottaneet näitä itse neuvottelemaan itsensä irti Neuvostoliitosta.²⁸²

Kolme kuukautta myöhemmin, Moskovan elokuisen vallankaappausyrityksen epäonnistuttua Aamulehti pohdiskeli viimeisen kerran presidentti Koiviston Neuvostoliiton- ja Baltian-politiikkaa. Pääkirjoituksessa todettiin Suomen virallisen ulkopoliittikan pysyneen perinteisellä linjalla myös Moskovan vallankaappausyrityksen kuluessa. Lehti antoi ulkopoliittikan johdolle tästä kiitoksen.

---

²⁸⁰ Ks. tämän opinnäytetyön alaviite 260.

²⁸¹ AL, 28.2.1991.

²⁸² AL, 12.5.1991.

Baltian maiden tulevasta valtiollisesta statuksesta puhuttaessa Koivisto oli viimeisimpien lausuntojensa valossa Aamulehden mielestä hieman liian varovainen:

*”Presidentin arviosta päätellen Suomi jää edelleen odottamaan. Neuvotteluja korostava Baltian-politiikkamme ei muutu. Tästä linjasta ei kuitenkaan tule pitää härkämäisestä kiinni, jos tunnustuksella autetaan balttien pyrkimyksiä. Moskovassa ja muualla.”*²⁸³

5.1.3 Helsingin Sanomat ja Aamulehti Koivistosta ja Virosta

Suomen ulkopoliitiikan peruslähtökohtana oli luonnollisesti Suomen oletettu kansallinen etu. Presidentti Koivisto, kuten valtaosin muutkin länsimaiden ulkopoliittiset johtajat, piti ensisijaisena tavoitteena Neuvostoliiton mahdollisimman rauhanomaista kehitystä. Suomi ja muut länsimaat olivat tämä tavoitteenaan sitoutuneet Mihail Gorbatshoviin. Vaihtoehtona nähtiin paluu vanhaan vastakkainasetteluun lännen ja Neuvostoliiton välillä – pahimmillaan jopa sodanuhka. Vaikka balttien itsenäisyyspyrkimyksiä ymmärrettiin ja pidettiin oikeutettuina, ne nähtiin länsimaissa vaarallisina siksi, että ne vaaransivat Gorbatshovin uudistuspolitiikan. Balttien näkökulmasta taas Gorbatshovin epäonnistuminen oli tie Neuvostoliiton hajoamiseen ja sitä myöten Baltian tasavaltojen itsenäistymiseen. Ristiriita oli ilmeinen. Helsingin Sanomat tasapainoili näiden kahden poliittisen katsantokannan välillä arvioidessaan presidentti Koiviston Baltian-politiikkaa.

Koivisto arvioi, että Suomen edun mukaista oli rauhan ja vakauden säilyminen Euroopassa. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi Suomen ei ollut mielekästä avoimesti tukea baltteja näiden pyrkimyksissä hajottaa Neuvostoliitto. Toisaalta Koiviston vaikuttimina olivat myös historiallinen kokemus ja osittain siitä johdettu moraali. Koska Neuvostoliiton tuleva kehitys oli epäselvä, Koivisto ei pitänyt oikeana yllyttää baltteja näiden itsenäisyysshaaveissa. Hänen kantansa oli selkeä: Ei pidä yllyttää sellaiseen, mihin ei itse ole valmis lähtemään mukaan. Baltian maissa taas nähtiin epävakauden mahdollistavan irtautumisen liittovaltiosta. Baltit, erityisesti virolaiset, olivat pieninä kansoina huolissaan olemassaolostaan osana Neuvostoliittoa, joten niiden johtajilla ei ollut juurikaan hävittävää, ainoastaan voitettavaa.²⁸⁴ Tätä tosiasiaa lehdet eivät presidentti Koiviston Baltian-politiikkaa arvioidessaan näytä ymmärtäneen tai halunneen ymmärtää, eivätkä ainakaan sitä selkeästi tuoneet esille.

---

²⁸³ AL, 23.8.1991.

²⁸⁴ Ks. Koivisto 1994 ja Kalelan haastattelu Pro Estoniassa.

Helsingin Sanomat julkaisi tarkastelujakson kuluessa presidentti Koiviston Viron- ja Baltian-politiikasta 16 pääkirjoitusta. Yleiskuvan kannalta on tärkeää todeta, että valtaosassa pääkirjoituksia käsitellään Koiviston suhtautumista Baltiaan in corpore. Vaikka lehti muuten kirjoitti varsin aktiivisesti Virossa ja Virossa osana Baltiaa, Koiviston kannanottoja koskevissa kirjoituksissa Viro esiintyy yllättävän harvoin yksin tai omalla nimellään.

Aamulehti puolestaan käsitteli tarkastelujakson kuluessa presidentti Mauno Koiviston Viron- ja Baltian-politiikkaa samoin 16 pääkirjoituksessaan. Ensimmäistä, tammikuussa 1989 julkaistua kirjoitusta lukuun ottamatta lehti käsitteli pääkirjoituksissaan Koiviston suhtautumista Baltiaan kokonaisuudessaan tai Liettuaan, ei Virossa.

Presidentti Koiviston ulkopoliittista linjaa arvioitiin luonnollisesti hänen julkisten kannanottojensa perusteella. Voisi ehkä jopa todeta, että lehtien mukaan presidentti Koivistolla ei ollut Viron-politiikkaa vaan Baltian-politiikka. Toisaalta esimerkiksi tammikuun 1991 tapahtumat, erityisesti Liettuan pääkaupungissa Vilnassa, toivat presidentti Koiviston julkisuuteen. Siinä yhteydessä oli luonnollista, että presidentin sanomisia kommentoitiin ajankohtaista taustaa vasten.

Koiviston muistelmien valossa tämä vaikuttaa jossain määrin erikoiselta, sillä nimenomaan Viro oli presidentin oman kiinnostuksen ja aktiivisuuden kohde. Kaksi muuta Baltian maata saivat presidentiltä tämän muistelmien mukaan huomattavasti vähemmän huomiota. Selityksenä saattaa olla se, että presidentti oli ottanut julkisesti kantaa Baltiaan kokonaisuutena, tai Liettuaan, vaikka uhrasikin todellisuudessa enemmän aikaansa nimenomaan Viron tapahtumille. Baltian tasavallathan niputettiin usein 1900-luvun historiansa perusteella yhteen, ja niin ne myös usein itsekin tekivät. Toinen selitys saattaa olla se, että Koivisto, jota erityisesti Virossa syytettiin kylmäkiskoisesta suhtautumisesta virolaisiin, on julkikuvaansa jälkikäteen korjatakseen painottanut muistelmissaan Viron osuutta. Myös lehdistön edustajien tuolloin ilmeisen vähäinen tietämys Baltian maiden erilaisuudesta ja ominaispiirteistä saattoi olla selittävä tekijänä.

Presidentti Koiviston julkiset esiintymiset ja kannanotot Baltian tilanteeseen olivat varsin harvalukuisia, joten pelkästään siitäkin syystä ne nousivat esille lehdistössä. Arvioitaessa valtalehtien linjaa suhteessa presidentti Koiviston Viron-politiikkaan joudutaan edellä luetelluista syistä johtuen siis arvioimaan lehtien linjaa suhteessa Koiviston Baltian-politiikkaan.

Helsingin Sanomien ensimmäinen Koivistoa ja Baltiaa käsitellyt pääkirjoitus ajoittui vuoden 1989 alkuun. Seuraavat kirjoitukset ilmestyivät vasta runsasta vuotta myöhemmin keväällä 1990. Ensimmäisissä aihetta käsitelleissä pääkirjoituksissa pääasiassa myötäiltiin virallisen ulkopoliitiikan linjoja. Kirjoituksissa on kuitenkin havaittavissa orastavaa kritiikkiä siitä, miten presidentti toi kantojaan julki. Lehti siis hyväksyi politiikan sisällön, arvosti sympatianosoituksia Baltian suuntaan ja alkoi samalla varovaisesti kyseenalaistaa presidentin julkisten kannanottojen tyyliä.

Kesäkuusta 1990 lähtien Helsingin Sanomat alkoi pitää Koiviston kannanottoja liian varovaisina. Lehden mielestä presidentin piti nostaa profiiliaan esiintymällä julkisesti balttipoliitikoiden kanssa ja korostamalla Baltian asemaa.

Linja kiristyi vuoden 1991 alussa, jolloin lehti kritisoi voimakkaasti Koiviston lausuntoja, ei enää pelkästään tyyllisesti vaan myös sisällöllisesti. Merkille pantavaa on myös se, että pääkirjoituksissa kyseenalaistettiin jopa Suomen koko ulkopoliitiikan perinteinen linja Neuvostoliiton suhteen.

Kevättalvella vuonna 1991 pidettyyn Pohjoismaiden neuvoston kokoukseen liittynyt presidentin kirje Claes Anderssonille sai Helsingin Sanomat puolustamaan myös parlamentarismia. Lehden arvostelu oli harvinaislaatuinen suorasukaista ja henkilöönkäypää. Lehden asettuminen Anderssonin puolelle voidaan tulkita niin, että Helsingin Sanomat kääntyi ainakin tässä nimenomaisessa tapauksessa kriittiseksi Suomen sodanjälkeiselle (presidenttijohtoiselle) ulkopoliittiselle linjalle. Toukokuun alusta 1991 tarkastelujakson loppuun Helsingin Sanomat lievensi odottamatta kritiikkiään ja teki sen yllättävän nopeasti. Elokuun lopussa lehti oli lähestulkoon samoilla linjoilla kuin vuoden 1990 alussa.

Aamulehti ymmärsi ja hyväksyi presidentti Koiviston Baltian-politiikan sisällön milteipä poikkeuksetta. Lehti piti sitä johdonmukaisena ja perusteltuna. Suomen mahdollisuudet vaikuttaa pienenä maana Neuvostoliiton politiikkaan nähtiin hyvin vähäisiksi. Myöskään presidentin julkisten esiintymisten tyyli ei joutunut kovin ankaran kritiikin kohteeksi. Lehti paremminkin korosti Koiviston oikeutta vetää virallisen ulkopoliitiikan johtajana tiukkaa reaalipoliitiikan sävyttämää linjaa. Koiviston ja kansalaisyhteiskunnan välinen roolijako tehtiin kuitenkin selväksi muutamaan otteeseen.

Joissakin kirjoituksissa suorastaan puolustettiin Koivistoa kiivainta kritiikkiä vastaan. Aamulehden kritiikki, silloin kun sitä esiintyi, oli varsin lempeää ja jopa peiteltyä. Yleinen käsitys presidentin viileästä suhtautumisesta baltteihin tuotiin kyllä toisinaan esille, mutta siihen ei erityisesti yhdytty eikä sitä juurikaan kritisoitu. Muutoinkin Suomen virallisen ulkopolitiikan pitkä linja sai Aamulehdeltä hämmästyttävässä määrin ymmärrystä ja tukea.

Ajallisesti Koiviston Viron- ja Baltian-politiikkaa käsitelleet pääkirjoitukset jakautuvat tarkastelujaksolle varsin tasaisesti lukuun ottamatta tammikuun 1991 kriisiä, jolloin Baltian tapahtumista kirjoitettiin luonnollisesti muutenkin paljon, mutta jolloin myös Koivisto oli poikkeuksellisen paljon julkisuudessa.

Helsingin Sanomista Aamulehti poikkesi sikäli, että se otti esille myös sellaisia presidentti Koiviston antamia haastatteluja, joista Helsingin Sanomat ei pääkirjoituksissaan maininnut. Tällaisia olivat Ruotsin radion, Hufvudstadsbladetin ja hollantilaisten lehtien haastattelut.

5.2. Käytännön toimenpiteet

Helsingin Sanomat ja Aamulehti kirjoittivat pääkirjoituksissaan Suomen ja Viron välisistä suhteista useista eri näkökulmista. Yksi niistä oli suhtautuminen virallisen Suomen Virolle tarjoamaan käytännön apuun ja muuhun yhteistyöhön. Näihin toimiin liittyi luonnollisesti poliittinen ulottuvuus. Seuraavassa käsiteltävien pääkirjoitusten sisältö poikkeaa poliittista päätöksentekoa koskeneista pääkirjoituksista sikäli, että ne muodostavat oman temaattisen kokonaisuutensa. Ympäristöyhteistyö ja viralliset yhteydet, kuten edustautuminen Tallinnassa, olivat tärkeitä ja samalla konkreettisia kysymyksiä. Yksityisten kansalaisten ja yritysten nopeasti lisääntyneet yhteydet Viroon olivat epäilemättä tuolloin vaikuttamassa virallisen Suomen käytännön toimiin.

Viroa vaivasivat vuosina 1988-1991 samankaltaiset vaikeudet kuin koko Neuvostoliittoa. Talous oli keskeinen ongelma. Sen ohella esimerkiksi Viron pyrkimykset päästä kansainväliseen yhteistyöhön ohi Moskovan keskushallituksen olivat jatkuvasti ajankohtaisia. Ympäristöongelmat, jotka olivat olleet yhtenä liikkeellepanevana teemana laulavassa vallankumouksessa, olivat puolestaan yhteisen huolen aiheita sekä Suomessa että Virossa.

Tarkastelujakson alussa vuonna 1988 Suomesta Viroon oli yksi päivittäinen laivayhteys (m/s Georg Ots) ja Suomen diplomaattinen ja konsuliedustus Virossa hoidettiin Leningradissa sijainneesta pääkonsulinvirastosta käsin. Tallinnassa oli ainoastaan vaatimaton pääkonsulaatin sivutoimipiste.

5.2.1. Helsingin Sanomain matala profiili

Helsingin Sanomat kirjoitti ensimmäisen kerran pääkirjoituksen aiheesta lokakuun puolivälissä vuonna 1988 otsikolla ”Tallinna tarvitsee konsulaatin”. Lehti vaati suorasanaisesti konsulaatin avaamista Tallinnaan. Kirjoituksessa viitattiin muun muassa lisääntyneisiin yhteyksiin Suomen ja Viron välillä sekä suomalaisten turistien ja rakennustyöläisten määrään Virossa. Neuvostoliiton uudistuspolitiikan pyrkimykset hajauttaa päätösvaltaa ja ulkomaansuhteiden hoitoa osatasavaltoihin nähtiin myös perusteina konsulaatin avaamiselle. Lehti summasi perustelut pääkirjoituksen lopuksi:

*”Tallinnan konsulaattihanketta olisi aikaisemmin saatettu pitää poliittisesti arkaluontoisena huolimatta lisääntyneistä käytännön tarpeista. Tältäkin osin ajat ovat muuttuneet. Kreml hajauttaa parhaillaan päätäntävaltaa ja käytännön tarpeet ovat kaikessa nousseet etusijalle. Jos ja kun molemmin puolin tavoitteeksi asetetaan kanssakäymisen edistäminen kaikin keinoin, konsulaatin avaaminen Tallinnaan – [...] – olisi luonnollinen seuraava askel.”*²⁸⁵

Helmikuun alussa vuonna 1989 Helsingin Sanomat puuttui pääkirjoituksessaan Suomen Yleisradion suunnitelmaan lopettaa taloudellisilla perusteilla keskiaaltolähetykset Viroon ja Inkerinmaalle. Lehti piti hanketta kulttuuriskandaalina ja vaati, että maan hallituksen täytyisi löytää rahoitus toiminnan jatkumiselle. Vaikkei kirjoituksessa suoraan viitattukaan Suomen radion ja television merkitykseen länsimaisen tiedonvälityksen kanavana virolaisille, asia ilmaistiin kääntäen:

*”[...] ,koska suomen kielen puhujia on niin vähän, että jokainen kuuntelija rajojen läheisyydessä on jaksettava tavoittaa. Kuka muu pitää yllä suomen kielen kuin Suomi?”*²⁸⁶

Tammikuun lopussa vuonna 1990 Helsingin Sanomat kirjoitti läntisten maiden hankkeista avustaa Itä-Eurooppaa ja Neuvostoliiton eri alueita talous- ja ympäristökysymyksissä. Pääkirjoitus liikkui pitkälti yleisellä tasolla, mutta lopuksi lehti osoitti Suomen avustusrahoille kohteen:

---

²⁸⁵ HS, 15.10.1988.

²⁸⁶ HS, 4.2.1989.

*”Kahdenkeskisissä hankkeissa apua ei pitäisi sirotella tasaisesti kaikille. [...] Keskittäkäämme apumme siis sivummalle, mutta meitä lähellä oleville alueille: Baltiaan, Karjalan, Kuolaan ja mahdollisesti Leningradin alueelle.”*²⁸⁷

Heinäkuun alussa samana vuonna aiheena oli Itämeren alueen yhteistyö. Helsingin Sanomat kirjoitti laajassa pääkirjoituksessaan Baltian maiden halukkuudesta päästä mukaan tähän kansainväliseen yhteistyöhön. Ajankohtaisena kysymyksenä kirjoituksessa nousi esille Baltian presidenttien halu saada Pohjoismaiden neuvosto välittämään balttien ja Moskovan välisissä neuvotteluissa. Tämän avunpyynnön lehti tyrmäsi tiukasti, ja katsoi, ettei Pohjoismaiden neuvostolla voinut olla roolia sellaisessa hankkeessa:

*”[...] osoite oli väärä tai huonosti harkittu. Pohjoismaisen yhteistyön pelisääntöjen mukaan PN on vihoviimeinen elin sellaiseen tehtävään. Ulkopolitiikka on jo muutenkin ollut tabu PN:ssä.”*²⁸⁸

Lokakuun alussa samana vuonna Helsingin Sanomat kirjoitti jälleen Suomen konsulaattipalveluista Tallinnassa. Lehti kritisoi kovin sanoin Suomen kyvyttömyyttä ja haluttomuutta vastata viisumien tarpeeseen Virossa ja päätti pääkirjoituksen tulevaisuutta ennustavaan lausumaan:

”Tallinnassa Suomi tarjoaa viisumihakijoille suorastaan ala-arvoista palvelua. Turistiviisumin jonotus vie viikkoja, jopa kuukausia ja edellyttää yksityiseltä kansalaiselta kohtuutonta vaivannäköä. [...]

Suomi pitää Tallinnassa Leningradin konsulaatin alaista palvelupistettä. Tämän vuoden kahdeksan ensimmäisen kuukauden aikana siellä kirjoitettiin 64 000 viisumia. Se osoittaa, etteivät jonot johdu siellä työskentelevien kolmen työntekijän hitaasta työtahdistista. [...]

*Ajatus perustaa vakinainen konsulaatti Tallinnaan on sen sijaan vanhenemassa. Kehitys vie kohti molemminpuolisten diplomaattiedustustojen perustamista.”*²⁸⁹

Elokuun alkupuolella vuonna 1991 Helsingin Sanomat otsikoi pääkirjoituksensa ”Viisasta säilyttää viisumit”. Neuvostoliiton jatkuvasti huonontunut taloustilanne ja samanaikaiset maastapoistumisrajoitusten lievennykset antoivat ilmeisesti aiheen kirjoittaa lehden muutoin liberaalista linjasta poiketen. Helsingin Sanomat muun muassa niputti Viron ja muut Suomen lähialueet Neuvostoliiton alueella yhteen todetessaan:

”Neuvostoliittolaiset ovat eräissä yhteyksissä, hyvin yleisellä tasolla, tunnustelleet mahdollisuutta luopua kokonaan viisumikäytännöstä. Suomalaisille sellainen

---

²⁸⁷ HS, 27.1.1990.

²⁸⁸ HS, 3.7.1990.

²⁸⁹ HS, 5.10.1990.

tulevaisuudennäky, jossa täysin pidäkkeetön turistivirta valuu Suomeen yli viiden miljoonan ihmisen Suur-Leningradista ja Virosta, on lievästi sanoen kauhea. [...]

Suomen ulkoministeriö on ilmoittanut, ettei Suomella ole aikomusta muuttaa viisumijärjestelmää Neuvostoliiton kanssa. Päätös on varmasti viisas, sillä juhlapuheet ihmisten vapaasta liikkumisesta Euroopassa ja itse käytäntö ovat vielä aika lailla eri asioita.”

Pääkirjoituksen sävy poikkesi merkittävästi lehden siihen astisista viisumikysymystä käsitelleistä kirjoituksista. Aiemmasta poiketen lehti ei pitänyt virolaisia muista neuvostokansalaisista poikkeavassa asemassa, ja katsoi maahantulon rajoittamisen viisaaksi politiikaksi. Tässä Helsingin Sanomat erotti selvästi Suomen edun virolaisten intresseistä ja toi esiin niiden oletetun vastakkaisuuden.²⁹⁰

Moskovan elokuisen vallankaappausyrityksen seurauksena vuonna 1991 Viron korkein neuvosto antoi itsenäisyysjulistuksen. Virolaiset alkoivat ulkoministeri Lennart Meren johdolla hankkia tunnustuksia itsenäisyysjulistukselle välittömästi kaappausyrityksen epäonnistuttua. Helsingin Sanomat käsitteli diplomaattisuhteiden palauttamista ja Suomen suurlähettilään nimitystä Tallinnaan elokuun lopussa ja syyskuun alkupuolella.

Elokuun lopun pääkirjoituksessa nähtiin tärkeäksi, että Suomi perustaa suurlähetystön kaikkiin kolmeen Baltian tasavaltaan, ja todettiin, että Viro on Suomelle ja suomalaisille erityisen tärkeä. Lehti ei pitänyt merkittävänä seikkana sitä, että Ruotsi oli ehtinyt ulkoministerinsä voimin avata omat lähetystönsä Baltian pääkaupungeissa jo viikkoa vallankaappauksen epäonnistumisen jälkeen. Käytännön realiteeteista suomalais-virolaisissa suhteissa pääkirjoituksessa todettiin:

”Molemmiin puolin on syytä varoa virittämästä odotuksia heti alkuun epärealistisen korkealle. Kanssakäynnin ja yhteistyön kehittämisen tiellä on monenmoisia hankaluuksia. On pakko ottaa myös huomioon, että Viron itsenäisyyden saamasta laajasta kansainvälisestä tunnustuksesta huolimatta Viro on käytännössä ja teoriassa edelleen monien toimintojensa osalta kytkyksissä entiseen emämaahansa.”²⁹¹

Syyskuun alkupuolella Helsingin Sanomat patisteli Suomen ulkopoliittista johtoa kiirehtimään diplomaattisten edustajien lähettämistä Baltiaan. Lehti piti kiusallisena ja jopa jossain määrin haitallisena Suomen vitkastelua Tallinnan-suurlähettilään nimittämisessä. Kirjoituksessa kannatettiin myös karrieridiplomaatin nimittämistä suurlähettilääksi:

---

²⁹⁰ HS, 8.8.1991.

²⁹¹ HS, 30.8.1991.

”Suurlähettiläs nimityksien viipyessä julkisuudessa on puhjennut vilkas keskustelu, kuka kelpaa Viron suurlähettilääksi. Keskustelu kielii, että suhteita Viroon pidetään tärkeinä monilla eri tasoilla. [...] On vedottu siihenkin, että virolaiset eivät haluaisi hyväksyä suurlähettilääksi ketään Suomen virallisen ulkopoliittikan edustajaa, ei varsinkaan Neuvostoliiton kanssa tekemisissä olleita. Olisi korkea aika lopettaa keskustelu tällä tasolla.

*Pääsääntöisesti Suomen suurlähettiläät ovat diplomaatteja – varsinkin meille poliittisesti tärkeissä maissa. Kukapa haluaa väheksyä uuden itsenäistyneen Viron merkitystä ulkopoliitikassa.”*²⁹²

5.2.2. Aamulehti korostaa ympäristönsuojelua ja Baltia-Pohjola-akselia

Aamulehti käsitteli ensimmäisen kerran virallisen Suomen käytännön toimenpiteitä suhteessa Viroon tammikuun alkupuolella 1989. Laajassa Itämeren alueen ympäristön tilaa käsitelleessä pääkirjoituksessa todettiin erityisesti Neuvostoliiton ja sen vaikutuspiiriin kuuluneiden maiden ympäristöongelmien massiivisuus. Varsin yleisellä tasolla lehti arveli Suomenkin voivan yhtenä pohjoismaista osallistua erilaisten ympäristöhankkeiden toteuttamiseen muun muassa Baltiassa:

*”Pohjoismaat voivat osallistua Puolan, Baltian ja Neuvostoliiton muiden lähialueiden ympäristöinvestointeihin, mutta päätaakka lankeaa tietenkin näille maille.”*²⁹³

Saman kuun lopulla pääkirjoituksessa kannatettiin Viron pääministerin Indrek Toomen esitystä Suomen konsulaatin perustamisesta Tallinnaan. Lehti totesi Suomen jo parantaneen konsulipalveluiden tasoa Tallinnassa, mutta piti Suomen poliittisen johdon suhtautumista aiheeseen nihkeänä. Aamulehti näki kuitenkin uusien muutosten olevan edessä:

*”Tapahtumien kehitys vie väistämättä pysyvän konsulitoimiston perustamiseen Tallinnaan. Eikö asiaa kannattaisi ruveta tosissaan valmistelemaan?”*²⁹⁴

Huhtikuun jälkipuoliskolla 1989 Aamulehti puuttui lyhyesti Suomen viranomaisten toimintaan Viron avustamiseksi järjestetyn keräyksen osalta. Suomessa oli kerätty vapaaehtoisena hyväntekeväisyytenä käytettyjä maatalouskoneita vietäviksi Viroon, mutta vientilisenssejä koneille ei viranomaisilta ollut saatu. Lehti patisteli toimimaan joutuisammin:

”Vientilisenssi on ainakin Itä-Hämeestä kerätyille koneille luvassa vasta parin viikon kuluttua, jolloin se tämän kevään kylvöjen kannalta uhkaa olla liian myöhäistä.

---

²⁹² HS, 6.9.1991.

²⁹³ AL, 12.1.1989.

²⁹⁴ AL, 31.1.1989.

Kantakoon byrokratiakin kiireesti kortensa taikka siemenensä naapuriavun kekoon!”
295

Elokuun lopulla samana vuonna pääkirjoituksessa kiinnitettiin huomiota Suomen ja Viron välisiin liikenneyhteyksiin. Lehti mainitsi lentoyhteyksistä maiden välillä neuvotellun, mutta syytti epäsuorasti päättäjiä vitkastelusta:

”Tällä välin vain on ehditty ajaa lännestä meidän ohitsemme: SAS aikoo lentää Tukholmasta Tallinnaan ennen kuin Finnair Helsingistä, vielä tänä vuonna.

Miten siinä taas näin kävi?” 296

Viikkoa myöhemmin, syyskuun alussa 1989 Aamulehti oli varovainen arvioidessaan Baltian maiden mahdollisuutta aiempaa läheisempään yhteistoimintaan Pohjoismaiden neuvoston (PN) kanssa. Lehti piti Baltiassa ja toisaalta Ruotsissa ja Tanskassa virinneitä pyrkimyksiä kytkeä Baltian tasavallat jollain muotoa PN: on harkitsemattomina ja jopa balttien itsensä kannalta epäedullisina. Pääkirjoituksessa kehoitettiin varovaisuuteen ja keskittymään poliittisesti vähemmän arkaluontoisiin alueisiin:

”Epäilemättä varsinkin Viron, Latvian ja Liettuan kansanrintamissa tunnetaan vetoa Pohjolaan, mutta varovaisuus on nyt paikallaan, niin kuin Ruotsin pääministeri Ingvar Carlson on huomauttanut. Äkilliset uudet käännteet ovat mahdollisia.

Tukea voidaan osoittaa muillakin tavoin kuin PN:n kautta. [...]

Oikealla asialla pohjoismaat ovat suunnitellessaan Itämeren toisen rannan valtioiden tukemista ympäristökysymyksissä.” 297

Syyskuun jälkipuoliskolla Aamulehti ennakoi pääsihteeri Mihail Gorbatshovin tulossa ollutta Suomen-vierailua. Pääkirjoituksessa lueteltiin lukuisa joukko vierailun asialistalle kuuluneita teemoja. Kysymys Suomen ja Neuvostoliiton välisestä viisumivapaudesta oli näiden joukossa. Lehti kehotti suhtautumaan kysymykseen hyvin harkiten, muttei liittänyt aihetta Vieroon tai muihin Neuvostoliiton lähialueisiin. Virolaisten odottamat laajennukset itsehallintoonsa olivat lehden mukaan lupaavia:

”Alueellinen itsehallinto ja itsenäistyminen kuuluvat perestroikan henkeen. Käytännössä tämä voisi merkitä hyvin hedelmällistä esimerkiksi Neuvosto-Karjalan ja

---

²⁹⁵ AL, 21.4.1989.

²⁹⁶ AL, 25.8.1989.

²⁹⁷ AL, 1.9.1989.

Suomen raja-alueiden välillä, puhumattakaan Virosta, joka tasavaltana saa entistä suurempia oikeuksia.” ²⁹⁸

Pääsihteeri Gorbatschovin Suomen-vierailu toteutui lokakuun lopussa 1989. Aamulehti arvioi vierailun antia tuoreeltaan. Virallisen Suomen käytännön toimenpiteisiin lehti viittasi ainoastaan lyhyesti ympäristönsuojelun osalta. Pääkirjoituksessa todettiin suomalaisten olevan valmiita auttamaan kehittyneellä teknologiallaan muiden muassa Baltiaa. ²⁹⁹

”Ei pääätä pahkaa viisumivapauteen” otsikoi Aamulehti pääkirjoituksensa marraskuun alkupuolella 1989. Pääasiassa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä viisumikysymyksiä käsitelleessä kirjoituksessa Viro esiintyi esimerkkinä Suomeen matkustavien neuvostoliittolaisten määrän kasvusta. Lehti mainitsi Tallinnassa myönnettyjen viisumien määrän kymmenkertaistuneen vuodessa. Viisumivapauteen lehti suhtautui varsin varauksellisesti, Viroa tai muuta Baltiaa erikseen mainitsematta:

”Pohjoismaiden varovaisuus on ymmärrettävä juuri tämänhetkisessä tilanteessa. Viisumittomuus voidaan ottaa tavoitteeksi, mutta siihen on syytä edetä asteittain. [...] Viisumin saantia voidaan helpottaa niin, että matkustamiselle ei tule kohtuuttomia esteitä samalla, kun jonkinlainen valvonta säilyy.” ³⁰⁰

Tammikuun alkupuolella 1990 Aamulehti otti jälleen kantaa Baltian ja Pohjoismaiden neuvoston suhteeseen. Edellisenä syksynä, vain neljä kuukautta aiemmin lehti oli varoitellut liiasta innokkuudesta Pohjolan ja Baltian välisessä yhteistyössä. Nyt pääkirjoituksessa, joka oli otsikoitu ”PN havahtui toimintaan”, moitittiin lievästi PN:n aiempaa passiivisuutta Baltian osalta, ja toivottiin uuden aktiivisen linjan jatkuvan:

”On erinomainen asia, että PN ryhtyy virkistämään nuokkuvaa kuvaansa naapuriyhteistyön kehittämisenä. Esimerkiksi Baltian maita ei toki tarvitse – ainakaan vielä - ottaa neuvoston jäseniksi, mutta naapurien kanssa on tultava toimeen ja oltava yhteistyötä.” ³⁰¹

Samaisen tammikuun puolimaissa Aamulehti viittasi pääministeri Harri Holkerin radiohaastatteluun, jossa tämä oli ennakoanut Suomenkin joutuvan antamaan näköpiirissä olleessa tulevaisuudessa merkittävästi erilaista apua itäisen Euroopan maille. Lehti oli pääministerin ajatusten takana ja sivusi muutamaan otteeseen Viroa ja muuta Baltiaa avunsaajamaina.

---

²⁹⁸ AL, 24.9.1989.

²⁹⁹ AL, 30.10.1989.

³⁰⁰ AL, 6.11.1989.

³⁰¹ AL, 6.1.1990.

Ympäristöongelmien ratkaisemisen ja talouden uudistamisen yhteensovittaminen oli pääkirjoituksen mukaan haasteista vaikeimpia:

”Holkeri ei hyväksynyt esitettyä ajatusta, että osa kehitysapumiljardeista suunnattaisiin kuilun partaalla hoippuvan Itä-Euroopan pelastamiseen. Epäoikeudenmukaista sellainen olisikin.

Luonnollisimmat tuki- ja yhteistyökohteet meille ovat lähialueet, siis Baltia rajaseutu Leningrad mukaan lukien ja Puola. Ne ovat Suomelle kirjaimellisesti elintärkeitä alueita pelkästään ympäristöongelman takia. Neuvostoliitto ja muut sosialistimaat eivät yksinkertaisesti selviä kaksinaisesta tavoitteestaan, tuotantoelämänsä uudistamisesta ja ympäristön pelastamisesta, ilman läntistä tukea.”³⁰²

Puolitoista kuukautta myöhemmin, maaliskuun alkupuolella 1990 Aamulehti nosti esille Suomen aiheet tukea ympäristönsuojeluhankkeita muun muassa Virossa. Lehti piti aikomuksia oikeina ja tärkeinä:

”Ainakin näillä näkymin suurin osa lisääntyvistä määrärahoista panostetaan Itä-Euroopan ympäristöhankkeisiin mm. Puolassa, Kuolassa ja Virossa. Suomen kannalta tämä on sekä perusteltua että hyödyllistä. Ympäristöhaittojen vähentyminen maan lähialueilla vaikuttaa suoraan myös suomalaiseen ympäristöön.”³⁰³

Lehti kehottaa yhteistyöhön laajalla rintamalla

Huhtikuun alussa pääkirjoitus käsitteli Itämeren tilaa. Lehti piti tilannetta katastrofaalisena ja kehotti länsimaita avustamaan itäisen Euroopan ongelmien ratkaisemisessa, mutta tietyin varauksin:

”Masentavia lukuja voidaan esittää myös Baltian maiden ja Itä-Saksan ympäristötilanteesta. Kummako silloin, että Pohjolassa on virinnyt aktiivinen halu auttaa; onhan kysymys myös meidän tulevaisuudestamme. Apua ei kuitenkaan tulisi antaa ilman ehtoja tai vaatimatta kyseisiltä valtioilta omia ponnistuksia.”³⁰⁴

Huhtikuun lopussa 1990 Aamulehti arvioi Helsingissä koolla ollutta pohjoismaiden, Viron ja Liettuan sosialidemokraattien yhteiskokousta. Lehti yhtyi Viron sosialidemokraatteja kokouksessa edustaneen Marju Lauristinin kantaan:

”Viron demarijohtaja Marju Lauristin kehotti [...] kehittämään uusia yhteistyömuotoja ’neljättä maailmaa’ eli Itä-Euroopan maita varten. Vetoamus on

---

³⁰² AL, 17.1.1990.

³⁰³ AL, 6.3.1990.

³⁰⁴ AL, 3.4.1990.

varsin paikallaan: tähän asti yhteistyö ja apu yli neljännen maailman kolmanteen maailmaan. Malkaa lähellä on vaikea nähdä.”³⁰⁵

Runsasta viikkoa myöhemmin lehti kirjoitti lyhyesti Suomen lähialueiden ympäristöongelmista. Pääkirjoituksessa viitattiin jälleen myös Baltiaan ja toistettiin aiempien kirjoitusten vaatimus avun ohjaamisesta näille alueille jo pelkäävät itsekkäistä syistä.³⁰⁶

Seuraavan kerran Aamulehti evästi virallista Suomea puolisen vuotta myöhemmin. Lokakuun jälkipuoliskon pääkirjoituksessa käytiin läpi ajankohtaista poliittista tilannetta Baltiassa sekä balttien pyrkimystä yhteistyöhön Pohjolan kanssa. Lehti suositteli varovaisesti suhteiden tiivistämistä Pohjoismaiden neuvoston ja Baltian välillä:

”Pohjoismaiden kansanedustajat yrittävät selvittää, millä tavoin Pohjoismaiden neuvosto voisi auttaa Baltian maita. Tällaista tukea todella kaivataan; sen ovat balttijohdajat moneen otteeseen todenneet. Neuvostoliittoon aikoinaan pakkoliitetyt pienet valtiot haluaisivat pohjoismaistua niin paljon kuin mahdollista ja nopeasti. Se on ymmärrettävää: kuuluvathan ne tavallaan samaan perheeseen.”³⁰⁷

Marraskuun lopussa 1990 Aamulehti otsikoi pääkirjoituksensa ”Viron ’talvisota’”. Kirjoitus, jossa siteerattiin virolaista politiikkaa ja tiedenaista Marju Lauristinia, käsitteli aluillaan olleen talven ongelmia Virossa. Erityisesti elintarvikepula oli lehden huolenaiheena. Aamulehti ehdotti, että Suomen maatalouden merkittävä ylituotanto voitaisiin myydä Suomen lähialueille, erityisesti Baltiaan. Todellisen nälänhädän mahdollisesti uhatessa lehti kehotti Suomea auttamaan baltteja riippumatta siitä, miten asiaan suhtauduttaisiin Moskovassa:

”Käntääkö Suomi vieläkin selkänsä balteille? Lauristin puhuu ’pohjoisrajan’ pitämisestä avoimena, toisin sanoen Pohjolan pitäisi kriisitilanteessa auttaa. Mutta mitä siihen sanoo Moskova, johon meillä yhä vilkuillaan?

Sanoi Moskova mitä tahansa, Suomi ja muut Pohjoismaat eivät voi jättää Baltian kansoja nääntymään nälkään. Apua on annettava, ovet on avattava. Edessä ovat kenties kovat päätökset, kun pitää luovia inhimillisen hädän ja poliittisen realismin välimaastossa.”³⁰⁸

Joulukuun puolivälissä pääkirjoituksen pontimena oli Liettuan pääministerin Kazimiera Prunskien Helsingin-vierailu. Aamulehden mukaan Prunskiene oli valitellut Suomen hallituksen arkaa asennetta Baltian maita kohtaan. Lehti yhtyi Liettuan pääministerin kantaan. Suomen todettiin

---

³⁰⁵ AL, 30.4.1990.

³⁰⁶ AL, 9.5.1990.

³⁰⁷ AL, 21.10.1990.

³⁰⁸ AL, 29.11.1990.

olleen paljon varovaisempi kuin muut Pohjoismaat, paikoitellen jopa tunteeton suhtautumisessaan. Pääkirjoituksessa vaadittiin epäsuorasti aktiivisempaa Baltian-politiikkaa:

*”Virallinenkaan Suomi ei loputtomiin voi kääntää eteläisille naapurikansoille selkäänsä.”*³⁰⁹

Yllättävää tukea tiukalle linjalle

Tammikuun alkupuolella 1991 Aamulehti kirjoitti edellisistä pääkirjoituksistaan poiketen tiukan myönteiseen sävyyn Suomen kansallisista intresseistä. Kirjoituksessa todettiin hallituksen ulkoasiainvaliokunnan tuoreitten linjausten mahdollistavan tarpeen vaatiessa jopa Suomen rajojen sulkemisen. Kiristynyt poliittinen ja sotilaallinen tilanne eri puolilla maailmaa sai lehden korostamaan Suomen itsekkäitä etuja ja antamaan etukäteisen tukensa mahdollisesti radikaaleillekin valtiojohdon päätöksille:

”Suomi lisäksi on monien muiden maiden tavoin nostanut hiljalleen kriisivalmiuttaan. Tämä on täysin aiheellista. Tilanne Persianlahdella uhkaa puhjeta avoimeksi suursodaksi. Rauhattomuus myös Suomen lähialueilla, Baltian maissa, on olennaisesti lisääntynyt.

*Suomen on pakko varautua siihen, että meillä on kaikinainen valmius toimia puhtaasti ja ahtaasti omien kansallisten etujemme pohjalta.”*³¹⁰

Helmikuun puolimaissa 1991 pääkirjoituksessa pohdittiin jälleen Pohjoismaiden neuvoston roolia ja pohjoismaiden Baltia-politiikkojen eroavaisuuksia. Aamulehti rohkaisi Pohjoismaiden neuvostoa jatkamaan keskustelua ulkopoliittisista kysymyksistä, mutta piti varsinaista ulkopoliittista päätöksentekoa kansallisena kysymyksenä. Lehti yhtyi ulkoministeri Paasion käsitykseen, ettei yhteistä ulkopoliitiikkaa tarvita, vaan jokainen pohjoismaa hoitakoon itse suhteensa:

*”Mutta miksi pitäisi sovittaa väkisin yhteen esimerkiksi Suomen varovaista Baltian-politiikkaa ja Islannin tunnustusta Liettuan itsenäisyydelle? Ulkopoliitiikka on jokaisen itsenäisen valtion itsensä hoidettava.”*³¹¹

Viron kansallispäivänä 24.2.1991 Aamulehti kirjoitti pohjoismaista, Euroopasta ja Baltiasta. Lehti listasi tyytyväisenä useita konkreettisia yhteispohjoismaisia hankkeita Baltiassa, joissa Suomikin oli mukana. Poliittisen yhteistyön syventämiseen suhtauduttiin aavistuksen kriittisesti:

---

³⁰⁹ AL, 15.12.1990.

³¹⁰ AL, 10.1.1991.

³¹¹ AL, 14.2.1991.

”Yleisen Baltia-innostuksen huumassa PN:ssä soisi harkittavan vakavasti myös puhemies Kalevi Sorsan ajatusta, että Pohjoismaiden neuvoston yhteistyö olisi pidettävä erillään Baltian yhteistyöstä. PN:n perinteiset yhteydet ovat, kuten Sorsa toteaa, kehittyneet paljon pidemmälle kuin Pohjoismaiden ja Baltian kansojen yhteistyö. Maantiedettäkin sopii muistaa: Baltian maat eivät ole kuuluneet eivätkä kuulu varsinaisiin pohjoismaihin.”

Tässä Aamulehden näkökulma oli muuttunut. Vielä edellisen vuoden lokakuussa lehti oli katsonut Baltian kuuluvan ”tavallaan” Pohjolaan.³¹²

Seuraavana päivänä pääkirjoituksessa käsiteltiin Suomen tukea Viron maataloudelle. Aamulehti piti tärkeänä sitä, että Suomen maatalousministeriö oli käynnistänyt yhteistyön Viron maatalousministeriön kanssa, vaikka lehden mukaan virolaisten auttamisesta oli varoiteltu korkealta taholta. Ainoastaan avun suuruus oli kirjoituksen mukaan avoin kysymys:

*”Avustusoperaation tarpeellisuudesta veljeskansalle ei ole epäilystä. Voisi puhua vaikkapa eräänlaisesta kehitysavusta. Mutta miten suurin panoksin? Tätä kysymystä on vielä harkittava, vaikka asialla onkin kiire, jos toiminnasta aiotaan saada tuloksia jo tänä vuonna.”*³¹³

Puolisen vuotta myöhemmin, elokuun alkupuolella 1991 Aamulehti otsikoi pääkirjoituksensa ”Viisumiasioissa on pidettävä pää kylmänä”. Kirjoituksessa kritisoitiin Suomen ulkomaanedustustojen toimintaa Neuvostoliiton alueella, muiden muassa Tallinnassa. Lehden mukaan esimerkiksi Suomen konsulaatti Tallinnassa oli kestäättömän paineen alainen, ja viisumijonoihin liittyi myös runsaasti rikollisuutta. Apua tarvitsevia suomalaisiakin oli ohjattu samoihin jonoihin viisuminhakijoiden kanssa. Pääkirjoituksessa pidettiin tilannetta valitettavana, mutta tiukka viisumipolitiikka itsessään sai lehden tuen:

*”Viisumikäytäntöä on toistaiseksi pakko jatkaa mahdollisten sovellutusongelmien uhallakin. Niin valitettava kuin jonotusajan pidentyminen onkin tavalliselle maahanpyrkijälle, jonkinlaista kontrollia tarvitaan. Melko tiukkakin linja on perusteltua.”*³¹⁴

Elokuun puolenvälin jälkeen, päivää ennen Moskovan vallankaappausyrityksen alkua Aamulehti vaati Suomen armeijassa talvi- ja jatkosodissa palvelleiden vapaaehtoisten virolaisten huomioimista.

---

³¹² AL, 24.2.1991.

³¹³ AL, 25.2.1991.

³¹⁴ AL, 8.8.1991.

Lehden mielestä vielä tuolloin elossa olleille noin 500 virolaisveteraanille olisi pitänyt myöntää kiitollisuuden osoituksena rintamamiestunnus sekä siihen liittynyt 199 markan kuukausittainen rintamamieslisä. Pääkirjoitus päättyi selkeästi:

*”[...]...mutta kohtuullista on muistaa, mitä kärsimyksiä virolaiset ovat joutuneet vapaaehtoisuutensa takia kärsimään. Meille 199 markkaa on pieni raha; virolaisille se olisi arvokas vanhuudenpäivän tuki. Viime hetkellä.”*³¹⁵

Runsasta viikkoa myöhemmin Moskovon vallankaappausyritys oli ohitse. Myös Viro ja Latvia olivat julistautuneet itsenäisiksi ja Baltian maiden ulkoministerit kiersivät maailmalla hankkimassa tunnustuksia vieraiden valtojen hallituksilta. Aamulehti kirjoitti Suomessa käynnissä olleesta tunnustamisprosessista. Suomen ulkopoliittinen johto ja erityisesti ulkoministeri Paavo Väyrynen olivat lehden mukaan tehneet nopean suunnanmuutoksen ryhtyessään neuvottelemaan Baltian tasavaltojen kanssa diplomaattisuhteiden palauttamisesta. Muutamia päiviä aikaisemmin vallinnut epätietoisuus Suomen kannasta Baltian itsenäisyysjulistuksiin oli selkiytynyt, josta pääkirjoituksessa oltiin hyvillään:

*”Päätös tehtiin viime tipassa. Muuten olisi ollut vaara, että vahvoja siteitä Baltiaan omaava Suomi olisi jäänyt empimään viimeisten joukkoon. Se olisi varmasti muistettu pitkään niin Baltiassa kuin muuallakin.”*³¹⁶

Elokuun lopussa 1991 Aamulehti kirjasi pääkirjoitukseensa Suomen tunnustaneen de facto Viron, Latvian ja Liettuan uuden itsenäisyyden. Pääkirjoituksessa korostettiin Suomen vastuuta Viron auttamisessa:

*”Arki on kuitenkin edessä, ja sen mukana odottavat ratkaisuaan vielä monet ongelmat. Ulkomaailman on silloin tultava apuun. Suomella on erityisvastuu Virosta, kun kauan hyljeksittynä ollut veljeskansamme yrittää jatkaa siitä, mihin kehitys niin raa’asti pysäytettiin 51 vuotta sitten.”*³¹⁷

Syyskuun alussa pääkirjoituksessa pohdiskeltiin pohjoismaiden ja Baltian yhteistyönäkymiä. Suomen ulkoministeri Väyrynen oli lehden mukaan ollut varovaisen myönteinen puhuessaan Baltian maiden mahdollisesta jäsenyydestä Pohjoismaiden neuvostossa. Lehti kannattikin selkeästi yhteistyösuhteiden syventämistä, kuitenkin tosiasiat tunnustaen:

”On selvää, että Pohjoismaiden ja Baltian maiden suhteet myös ryhminä tiivistyvät, vaikka kaikilla mailla on nyt keskenään diplomaattisuhteet. [...]”

---

³¹⁵ AL, 18.8.1991.

³¹⁶ AL, 26.8.1991.

³¹⁷ AL, 30.8.1991.

*Baltian maiden mahdollinen jäsenyys Pohjoismaiden neuvostossa ei ole yksinkertainen asia, varsinkaan jos ne haluavat esiintyä yhdessä.”*³¹⁸

5.2.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti virallisen Suomen käytännön toimenpiteistä

Helsingin Sanomat ja Aamulehti kirjoittivat virallisen Suomen käytännön toiminnasta Viron suhteen hyvin eritahtisesti. Ensin mainittu julkaisi vain kahdeksan aihetta käsitellyttä pääkirjoitusta, toinen taas yli kolminkertaisen määrän, yhteensä 26 kirjoitusta. Käytännön toimet olivat tarkastelujakson kuluessa viralliselle Suomelle sikäli pulmallisia, että Viro ja muu Baltia kuuluivat tuolloin valtiollisesti ja tosiasiallisesti Neuvostoliittoon.

Helsingin Sanomat arvioi virallisen Suomen toimintaa Viron suhteen käytännön kysymyksissä satunnaisesti. Kolmen ja puolen vuoden tarkastelujaksolla konsulaatti- ja viisumikysymykset olivat lehden huomion kohteina kolmeen otteeseen, muut aiheet jäivät yhden maininnan varaan.

Konkreettiset kysymykset eivät saaneet lehden pääkirjoituksissa juurikaan tilaa. Ainoa toistuvasti esille nousut tema oli konsulaatti- ja viisumikysymys. Helsingin Sanomat paljasti omassa kirjoittelussaan ristiriidan, joka on myös muissa suhteissa leimannut Suomen maahanmuuttopolitiikkaa. Ensimmäisissä aihetta käsitelleissä kirjoituksissa lehti ymmärsi hyvin virolaisten tarpeita sekä vaati toimenpiteitä viisumiongelmien ratkaisemiseksi Suomen ja Viron välisen kanssakäymisen helpottamiseksi. Tällöin kysymys oli suhteellisen yleisluontoisista kannanotoista. Elokuun alkupuolella 1991, hieman ennen Viron jälleenitsenäistymistä, lehden linja muuttui. Se kytkettiin Suomen omiin oletettuihin etuihin. Jatkovasti lisääntyneistä suomalais-virolaisista kontakteista huolimatta virolaiset rinnastettiin yllättäen Leningradin alueen ja Karjalan tasavallan venäläisväestöön. Edellä mainittujen ryhmien vapaata matkailua Suomeen pidettiin pääkirjoituksessa ”kauheana” ajatuksena.

Helsingin Sanomain pääkirjoitukset virallisen Suomen Viron-politiikasta käsitelivät tarkastelujaksolla lähinnä muita kuin käytännön kysymyksiä. Suomen ulkopoliittinen linja ja muut suuret – osittain abstraktimmalla tasolla liikkuvat – teemat olivat pääkirjoittajien kiinnostuksen kohteita.

---

³¹⁸ AL, 2.9.1991.

Aamulehti kirjoitti tarkastelujakson kuluessa virallisen Suomen käytännön toiminnasta 26 pääkirjoituksessa. Noin puolessa niistä käsiteltiin Viroa nimeltä mainiten, muissa Viro esiintyi osana Baltiaa.

Lehden kirjoittelussa Pohjoismaiden neuvoston yhteistyö Baltian kanssa oli aiheena useammin kuin muut käytännön teemat. Baltian maiden kytkemistä Pohjoismaiden neuvoston toimintaan pidettiin esillä. Ympäristöongelmien ratkaiseminen huolestutti lehteä. Niistä kirjoitettaessa Viro ja Baltia esiintyivät yhdessä muiden Suomen lähialueiden ja Itämerenmaiden kanssa. Konsulaatti- ja viisumikysymyksiin viitattiin muutamia kertoja Helsingin Sanomain tavoin.

Yleisesti virolais- ja balttimyönteisellä linjalla pysytellyt Aamulehti ei muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta arvostellut virallisen Suomen toiminnan sisältöä. Lähinnä pääkirjoituksissa kehoitettiin entistä aktiivisempaan toimintaan. Tarkastelujakson alkupuolella virallisen Suomen edustajia kannustettiin erityisesti pohjoismaisissa yhteyksissä vahvistamaan Baltian ja Pohjolan yhteyttä. Myöhemmin lehti muuttui asian suhteen varovaisemmaksi.

Vuoden 1991 alusta lähtien lehti oli korostetusti valtiojohtoon pidättyväisen politiikan takana, erityisesti koskien Pohjoismaiden neuvoston toimintaa. Moskovan vallankaappausyrityksen jälkeen Aamulehti kirjasi ylös virallisen Suomen toimenpiteet niitä erityisemmin arvioimatta.

5.3. Moraalinen velvoite?

5.3.1 Helsingin Sanomat tukeutuu historiaan ja ETYK:iin

Helsingin Sanomat käsitteli tarkastelujakson kuluessa ajoittain suomalaisten moraalista velvoitetta ymmärtää ja tukea virolaisten itsenäisyyspyrkimyksiä. Lehti rinnasti muutamaan otteeseen suuren Venäjän/Neuvostoliiton luoteisrajalla sijaitsevat pienet kansakunnat, Suomen ja Viron, toisiinsa. Ensimmäisen kerran aihepiiri oli esillä lokakuussa 1988.

Liettualainen ratsastajajoukkue oli osallistumassa Helsingissä järjestettäviin kansainvälisiin ratsastuskilpailuihin ja halusi esiintyä oman lippunsa alla. Neuvostoliiton viranomaiset olivat antaneet suostumuksensa sille, että liettualaiset saivat käyttää omaa vanhaa valtiolippuaan, mutta

Suomen ulkoministeriön mukaan liettualaisten tuli esiintyä Neuvostoliiton lipun alla. Lehti vertasi tilannetta vuoden 1912 olympialaisiin Tukholmassa, jolloin Suomen suuriruhtinaskunnan joukkue halusi esiintyä oman lippunsa alla, erillisenä Venäjän joukkueesta. Vuonna 1912 Suomen toivomus hylättiin Pietarissa. Pääkirjoituksen henki oli selvä. Suomen ulkoministeriön olisi lehden mukaan pitänyt ymmärtää liettualaisten toiveita:

*”Kuitenkin Moskova ja Vilna ovat päässeet yksimielisyyteen Liettuan vanhan lipun käytöstä. Jos Neuvostoliiton joukkue haluaa marssia Liettuan lipun perässä, eikö UM:n ohje kuulosta puuttumiselta Neuvostoliiton sisäisiin asioihin? Helsinki on vielä tylympi kuin Pietari 1912.”*³¹⁹

Lehti kannattaa status quota – moraalii on rauhaa ja vakautta

Marraskuussa 1989 Helsingin Sanomat arvioi Ruotsin ulkoministerin Sten Anderssonin vierailuja Baltian maihin. Lehti totesi Suomen ja Ruotsin ulkopoliittisten linjojen suhteessa Baltiaan olevan varsin samansisältöisiä ja maltillisia. Pääkirjoituksessa korostettiin maltillisen politiikan viisautta ja moraalista kestävyyttä:

”Andersson [...] ei suostunut yhtymään virallisesti virolaisten kantaan, että Viro on ollut vuodesta 1940 lähtien miehitetty maa. Jos Ruotsi – tai Suomi – sen tekisi, jouduttaisiin johdonmukaisuuden nimissä arvaamattomalle tielle ja asetettaisiin kyseenalaisiksi Neuvostoliiton nykyiset rajat. [...]

*Ruotsissa, Suomessa ja kaikkialla Baltian ulkopuolella Gorbatschovin uudistusten tulevaisuus asetetaan Baltian itsenäisyyspyrkimysten edelle. Se herättää Baltiassa katkeruutta, mutta Euroopan vakaiden olojen yleinen etu menee Baltian etujen edelle. Virolaisten ja muiden balttien tulisi ymmärtää näkemyksen moraalinen kestävyys: balttien suvereenisuudella voi olla arvoa vain vakaissa rauhan oloissa.”*³²⁰

Huhtikuussa 1990 presidentti Koivisto piti tiedotustilaisuuden ulkomaantoimittajille. Helsingin Sanomat kirjoitti pääkirjoituksessaan osittain ymmärtävään sävyyn, mutta toisaalta hyvin kriittisesti Koiviston lausunnoista ja Suomen ulkopoliitiikan moraalista. Presidentin pitkän linjan lehti ymmärsi historiaan viitaten:

”Koivisto lupasi presidenttikautensa alussa, ettei hän tule sallimaan Paasikiven ja Kekkonen ulkopoliittista perintöä tärveltävän. Sille lupaukselleen hän haluaa pysyä uskollisena myös nyt, kun Neuvostoliitto näyttää olevan heikoilla ja Baltia pyrki pääsemään siitä irti.”

³¹⁹ HS, 20.10.1988.

³²⁰ HS, 11.11.1989.

Erittäin tiukkasanaisesti pääkirjoituksessa viitattiin moraalisiin arvioitaessa Suomen pidättyväistä suhdetta Baltian itsenäisyyspyrkimyksiin ja Neuvostoliiton keskushallituksen toimiin alueella. Lehti siteerasi Koivistoa ja totesi tämän noudattavan perinteistä suomalaista ulkopoliittista linjaa: koska Suomen tulee pidättäytyä kaukaistenkin maiden tapahtumien arvostelusta, on samaa periaatetta noudatettava korostetusti lähinaapureiden kyseessä ollen.³²¹

Kesäkuun alkupuolella 1990 Helsingin Sanomat arvioi Kööpenhaminassa pidetyn ETYK:in istunnon antia. Yhtenä istunnon keskeisenä teemana oli ollut Baltia ja balttien oikeus kansalliseen itsemääräämiseen. Pääkirjoituksessa moitittiin Suomen ulkoministeriä Pertti Paasiota kaksinaismoraalista, kun tämä oli esittänyt puheenvuorossaan Kööpenhaminassa aloitteen ihmisoikeuksien toteutumisen seurantarjestelmästä, mutta jättänyt mainitsematta Baltian maiden tilanteen. Lehti vetosi ETYK:in periaatteisiin ja balttien oikeuksiin:

*”Jos Suomi haluaa panna pystyyn järjestelmän, jossa jokainen ETYK-valtio voi puuttua toisen ETYK-valtion tapaan hoitaa ihmisoikeusasioita, täytyy Suomen kyetä puhumaan myös vapautensa menettäneiden kansojen asiasta. Ihmisoikeuksien perusta on kansojen itsemääräämisoikeus ja oikeus kansalliseen vapauteen. Paasio ei puhunut lähinaapureiden, Baltian maiden asiasta. Vaatiessaan tiettyä järjestelmää mutta jättäessään sen soveltamatta Suomi menettää uskottavuuttaan. Olisi parempi pysyä hiljaa kuin ryhtyä tekopyhäksi.”*³²²

Tammikuun alussa 1991 pääkirjoituksessa luonnehdittiin Viron pääministerin Edgar Savisaaren Helsingin-vierailun antia. Kirjoituksessa ymmärrettiin hyvin niin virolaisia, suomalaisia kuin Neuvostoliiton johtoakin. Lehti piti virallisen Suomen harjoittamaa Viron-politiikkaa moraalisesti kestäväenä, mutta toivoi lisää virolaisia tukevia kannanottoja:

”Pohjoismaiden diplomaattinen tuki olisi tietenkin ensiarvoisen tärkeä Baltian maille. Niiden itsenäisyyspyrkimyksiä kohtaan tunnetaan täällä laajaa sympatiaa ja auttamishalu on suuri. Olisi kuitenkin kohtuutonta edellyttää, että esimerkiksi Suomi ottaisi diplomaattitasolla kantaa Neuvostoliittoa vastaan kysymyksessä, jota Neuvostoliitto pitää elintärkeänä ja vieläpä sisäisenä asianaan. [...]

*Virolaisten mielestä kenkä puristaa lähinnä poliittisesta ja moraalisesta tuesta. Sen niukkuus tuntuu silmiinpistävältä ehkä myös siksi, että kansalaisjärjestöjäme ja kulttuuriällymystöämme vaivaa passiivisuus ja näkymättömyys julkisuudessa.”*³²³

---

³²¹ HS, 12.4.1990.

³²² HS, 10.6.1990.

³²³ HS, 5.1.1991.

Tammikuun loppupuolella 1991 Helsingin Sanomat käsitteli Suomen Baltian-politiikkaa otsikolla ”Baltia ja Suomen kansallinen etu”. Edellisten viikkojen väkivaltaisuudet Baltian pääkaupungeissa ja presidentti Koiviston lausunnot tapahtuneesta antoivat lehdelle aiheen eritellä virallisen Suomen asennoitumista balttien itsenäisyyspyrkimyksiin. Pääkirjoituksessa kerrattiin Koiviston ja pääministeri Harri Holkerin lausuntoja siitä, että Suomella on moraalinen oikeutus varjella omia kansallisia etujaan. Lehden mukaan näin olikin, mutta ulkopoliittinen johto pyrki sen mukaan tarpeettomasti luomaan vastakkainasettelua kansallisen edun ja balteille myötämielisen yleisen mielipiteen välille. Kirjoituksen lopuksi Helsingin Sanomat teki tasapainoilevan yhteenvedon ajankohtaista tilanteesta:

*”Ulkopoliittisen johtomme ei pidä lähteä spekuloidaan Neuvostoliiton sisäpoliittisilla suhdanteilla. On pidettävä hyvät suhteet Moskovaan, johtipa naapurimaatamme kuka tahansa ja muuttuipa maa millaiseksi tahansa. Juuri siksi ei pidä rakentaa politiikkaa sen varaan, että kaikki pysyy muuttumattomana. Baltian tasavaltojen naapurina ja Etykin seurantakokouksen seuraavana isäntänä Suomen on uskallettava panna myös itsensä likoon – rakentavassa hengessä.”*³²⁴

Maaliskuun puolimaissa samana vuonna pääkirjoituksessa verrattiin eräitä Suomen historian tapahtumia Baltian maiden ajankohtaiseen tilanteeseen. Lehti kertasi J. K. Paasikiven kokemuksia tämän hakiessa tunnustusta vastaitsenäistyneelle Suomelle ja toisaalta Suomen pyrkimyksiä saada ulkomaista tukea talvisodan alla. Helsingin Sanomat korosti vaatimusta, että pienen rajamaan tulee järjestää välinsä suuren itäisen naapurimaan kanssa sopimalla ja kestäväälle pohjalle:

*”Suomalaiset selvittivät omassa ahdingossaan ensin välit Pietarin kanssa ja pian sen jälkeen myös länsinaapurit tunnustivat sen itsenäisyyden. Nykytilanteessakin Suomi saattaa parhaiten auttaa balteja kulttuurin ja osaamisen saroilla siten, että suhteet Moskovaan ovat kunnossa.”*³²⁵

Syyskuun puolivälissä vuonna 1991 Viron, Latvian ja Liettuan valtiollinen itsenäisyys oli jo maailmalla laajalti tunnustettu. Helsingin Sanomat kirjoitti Baltian maiden saamasta ja tarvitsemasta avusta. Lehti vaati suomalaisia jatkamaan avun antamista balteille, vaikka Suomenkin taloudellinen tilanne alkoi liukua kohti ennennäkemätöntä lamaa. Suomen ulkopoliitikalle lehti antoi moraalin osalta ymmärtävän ja hyväksyvän arvosanan:

”Vaikka Suomessa eletään juuri nyt hieman pelastukoon ken voi –tunnelmissa ja monet ongelmat kaatuvat päälle, meidän täytyy auttaa vuorostamme Baltian äsken itsenäistyneitä tasavaltoja. Yhteistyö eteläisten naapurien kanssa ei tietenkään lähde liikelle tyhjästä. Se virisi jo 1950-luvun puolimaissa, jolloin kaupungit,

---

³²⁴ HS, 20.1.1991.

³²⁵ HS, 13.3.1991.

kulttuuripiirit ja turistit olivat eturintamassa luotaessa yhteyksiä lähinnä Viroon. Laitokset, järjestöt ja yksityiset ihmiset ovat pitäneet kansallista omaatuntoa puhtaana siinä, missä valtiolta on keskittynyt valvomaan omaa etua.”³²⁶

5.3.2. Aamulehden perusteluina heimoveljeys ja yleisinhimilliset arvot

Pidättyväinen alku

Aamulehti kirjoitti ensimmäisen kerran Suomen moraalisen velvoitteen auttaa ja tukea Viroa ja muita Baltian maita lokakuun alussa 1989. Lehden pääkirjoitus oli varustettu otsikolla ”Malti ja järki johdattakoot”, ja siinä kehoitettiin varovaisuuteen sekä pidättyväisyyteen Baltian ja itäisten Keski-Euroopan maiden poliittisessa tukemisessa. Aamulehti katsoi moraalisen velvoitteen sitovan virallisen Suomen ulkopoliittikan johtajia pysyttelemään hyväksi havaitulla linjalla:

”Suurten muutosten keskellä on pienen valtion kuitenkin pakko olla harkitsevan varovainen ja korostaa linjansa pysyvyyttä. Koiviston edeltäjät muistuttivat usein, ettei ulkopoliittikka ole mitään suhdannepoliittikkaa. Tämä pätee yhä.”³²⁷

Marraskuun loppupuolella 1989 pääkirjoituksen aiheena oli Ruotsin ulkoministerin Sten Anderssonin vierailu Tallinnaan. Aamulehti piti Anderssonin Tallinnassa ja myöhemmin Tukholmassa Viron kansainvälisoikeudellisesta statuksesta antamia lausuntoja linjattomina, sekavina ja kaikin puolin haitallisina. Lehti neuvoi epäsuorasti myös Suomen ulkopoliittista johtoa pysymään varuillaan, ettei se lausunnoillaan ja toimillaan vaikeuttaisi balttien asemaa:

”Valtioiden virallisten edustajien on pyrittävä toimimaan maltillisesti ja pitämään kieli keskellä suuta ottaessaan kantaa Euroopassa vakiintuneeseen tilanteeseen, jotta ei vaarannettaisi valtioidenvälisiä suhteita – tässä tapauksessa Ruotsin suhteita Neuvostoliittoon. [...]

Esimerkiksi kansalaisjärjestöt voivat tehdä paljon sellaista, mitä valtiot eivät virallisesti voi. Missään tapauksessa balttien auttamista ja asemaa ei saa vaikeuttaa.”³²⁸

Maaliskuun alussa 1990 Aamulehti totesi lyhyesti, että Suomen olisi jossain vaiheessa pakko ottaa kantaa Baltian tilanteeseen, vaikka ulkoministeri Paasio olikin väittänyt Baltian kysymyksen olevan Neuvostoliiton sisäinen asia:

---

³²⁶ HS, 15.9.1991.

³²⁷ AL, 4.10.1989.

³²⁸ AL, 23.11.1989.

*”Ennen pitkää siitä kuitenkin tulee myös kansainvälinen. Kun baltit pyytävät tukea joko suoraan tai vaikkapa Etykin kautta, niin Suomenkin on otettava kantaa. Moskovan asenteesta riippuu, miten vaikeaksi kannanotto käy.”*³²⁹

Aamulehti löytää linjansa

Saman kuun lopulla pääkirjoituksessa arvioitiin virallisen Suomen edesottamuksia Liettuan itsenäistymisjulistuksen jälkeen. Aamulehti piti erityisesti ulkoministeri Paasion lausuntoja epäonnistuneina ja suorastaan kolkkoina. Lehti kehotti Suomen ulkopoliittista johtoa muistamaan reaali politiikan, mutta myös moraalin:

*”Sympatian ilmaus ei vielä vie Suomea sivuun hyväksi tunnetulta tieltä, mutta se muistuttaisi, että ’valistuneen itsekkyyden’ lisäksi ulkopoliittikkamme pohjautuu myös yleisinhimillisiin arvoihin. Turhaanko meillä on korostettu ihmisoikeuksien merkitystä kansainvälisissä suhteissa. Mitätöityykö tämä myöhään syntynyt poliittinen linjaus Baltian maiden kohdalla?”*³³⁰

Huhtikuun alussa 1990 lehti kommentoi Neuvostoliiton korkeimmassa neuvostossa käsiteltävänä ollutta lakia, joka oli mahdollistamassa osatasavaltojen irtautumisen liittovaltiosta.

Pääkirjoituksessa kerrattiin Baltian tasavaltojen Neuvostoliittoon liittämisen vaiheet ja korostettiin balttien moraalista oikeutusta irtautua liitosta. Kirjoituksen lopuksi Aamulehti moitti ulkomaailmaa ja erityisesti Suomea siitä, ettei Baltia ollut saanut ansaitsemaansa tukea:

”Kuinka kauan maailman valtiot voivat istua vain aidalla ja osoittaa lievää paheksuntaa – jos sitäkään?”

*Suomi ei ole suostunut edes kiertelemättömään tuenilmaisuun eikä väkivallan tuomitsemiseen, vaikka juuri meillä on erityissyy osoittaa myötätuntoa ja auttaa Baltian kansoja.”*³³¹

Seuraavan kerran Aamulehti katsoi moraalin velvoittavan virallista Suomea marraskuun lopulla 1990. Talven ollessa aluillaan lehti viittasi Viron sosiaalidemokraattien johtajaan Marju Lauristiniin, joka oli ennustanut Moskovan ryhtyvän kiristämään virolaisia elintarviketoimitusten supistamisen avulla. Lehden vaatimus oli selkeä. Suomen maatalouden ylituotantoa oli toimitettava virolaisille humanitaarisin perustein poliittisista seurauksista riippumatta:

---

³²⁹ AL, 2.3.1990.

³³⁰ AL, 28.3.1990.

³³¹ AL, 5.4.1990.

*”Sanoi Moskova mitä tahansa, Suomi ja muut Pohjoismaat eivät voi jättää Baltian kansoja nääntymään nälkään. Apua on annettava, ovet on avattava. Edessä ovat kenties kovat päätökset, kun pitää luovia inhimillisen hädän ja poliittisen realismin välimaastossa.”*³³²

Tammikuun alkupuolella 1991 Aamulehti kirjoitti räjähdysalttiista tilanteesta Baltiassa. Lehti tuomitsi mahdollisen voimankäytön ja vaati myös Suomea tuomitsemaan väkivallan jyrkästi. Pääkirjoituksessa muistutettiin toki perinteisestä varovaisesta ulkopoliitikasta, mutta vaatimus oli selvä:

*”Kreml näyttää uskovan, että se voi soveltaa omassa vaikutuspiirissään toisia sääntöjä kuin yleensä kansainvälisellä areenalla. Ulkomaailman on tehtävä sille selväksi, ettei tämä ole hyväksyttävää eikä mahdollista. Vaikka suomalaisia juuri muistutettiin varovaisuuden hyveestä Baltian kysymyksessä, ei ole liikaa vaadittu, että nykyisessä räjähdysalttiissa tilanteessa otettaisiin painokkaasti kantaa rauhan puolesta ja väkivaltaa vastaan.”*³³³

Neuvostojoukkojen kuolonuhreja vaatineet iskut Vlnassa saivat Aamulehdessä suuren huomion. Arvioituaan monipuolisesti Baltian tilannetta lehti päätti pitkän pääkirjoituksensa vaatien viralliseltakin Suomelta toimenpiteitä, vedoten maantieteeseen, heimosukulaisuuteen, humanitaarisiin perusteisiin ja moraalisiin:

”Suomikaan ei voi suhtautua etäisen viileästi väkivaltaan Baltiassa. Viime viikolla presidentti Mauno Koivisto muistutti Baltian maita vanhasta viisaudesta, että kannattaa hankkia ystävät läheltä ja viholliset kaukaa. Nyt jos koskaan suomalaisten on syytä huomata, että Suomikin on lähellä Baltiaa.

*Suomen voimakas vetoisuus neuvostojohdolle väkivaltaisuuksien lopettamiseksi ja rauhanomaisen ratkaisun puolesta Liettuassa on vähin mitä Suomi voi moraalisia kasvojaan menettämättä tehdä. Vahva kansalaismielipide odottaa, että henkisesti ja maantieteellisesti läheisten sukulaiskansojen vapauden puolesta tehdään enemmänkin.”*³³⁴

Tilanteen Baltiassa jatkuessa kireänä lehti kirjoitti muutamaa päivää myöhemmin kriisin ratkaisumahdollisuuksista. Ulkopuolisten toimijoiden osalta Aamulehti oli varovainen, mutta totesi ETYK:in olevan mahdollisesti oikea foorumi ratkoa kyseisenlaisia konflikteja. Suomen valtiojohdolle annettiin pääkirjoituksessa ainakin osittainen synninpäästö ja sen toimintaa pidettiin pidättyväisyydessään viisaana:

---

³³² AL, 29.11.1990.

³³³ AL, 13.1.1991.

³³⁴ AL, 14.1.1991.

”Jyrkempää ja balteja kohtaan ’inhimillisempää’ virallista linjaa voisi perustella – ruotsalaisethan ovat siinä mestareita - mutta heti perään on pakko epäillä, saavutettaisiinko sillä suuriakaan.

Eikö sittenkin ole parempi jopa suorastaan saarnata järjen ja maltin puolesta? Koivisto tuntuu ainakin olevan johdonmukainen pidättyvyydessään, eikä sitä sovi ylenkatsoa näin ristiriitaisessa ja meilläkin levottomuutta herättävässä tilanteessa.”
335

Pienen on autettava pientä, heimoveljen heimoveljeä

”Huomiota Baltialle” otsikoi Aamulehti huhtikuun lopussa 1991. Lehti ennakoi tulossa olutta Euroopan neuvoston kokousta Helsingissä. Liiallisesta optimismista ja katteettomien lupauksen antamisesta varoittaneessa pääkirjoituksessa kannustettiin kuitenkin tuenilmaisuihin pienille kansoille ja viitattiin suomalaisen kansanedustajan Olli Rehnin lausumiin:

*” [...] ...Olli Rehn oli aivan oikeassa muistuttaessaan EN:n kokouksessa Strasbourgissa, miten tärkeää on tukea pienten maiden ponnistuksia. Me suomalaiset jos ketkä tiedämme tämän. Balteilla on oikeus odottaa konkreettista apua ja myötätuntoa, vaikka heille samalla sanottaisiinkin, että oikotietä kansainvälisen yhteisön jäsenyyteen ei ole.”*³³⁶

Elokuun puolenvälin jälkeen 1991 pääkirjoituksessa käsiteltiin Suomessa talvi- ja jatkosotien aikana vapaaehtoisina taistelleiden virolaisten kohtaloa. Luumäelle pystytetty virolaissotureiden muistomerkki ei Aamulehden mielestä ollut riittävä kiitos. Lehti vaati vielä elossa olleille virolaisveteraaneille suomalaista rintamamiestunnusta ja -lisää, eli eläkettä. Toisin sanoen kunniavelkaa vaadittiin maksettavaksi:

”Suomalaiset ovat lopultakin uskaltaneet osoittamaan kiitollisuuttaan heimoveljille, jotka tulivat meitä kovina aikoina auttamaan. Tällä välin suurin osa virolaisista sotureista on ehtinyt kuolla, huomattava osa Siperian leireillä, vapaaehtoisuutensa takia tuomittuina.

Vieläkään Suomi ei näytä olevan valmis antamaan virolaisille rintamamiestunnusta sekä siihen liittyvää 199 markan rintamamieslisää. [...]

*...mutta kohtuullista on muistaa, mitä kärsimyksiä virolaiset ovat joutuneet vapaaehtoisuutensa takia kärsimään. Meille 199 markkaa on pieni raha; virolaisille se olisi arvokas vanhuudenpäivän tuki. Viime hetkellä.”*³³⁷

---

³³⁵ AL, 17.1.1991.

³³⁶ AL, 29.4.1991.

³³⁷ AL, 18.8.1991.

Moskovan vallankaappauksen toisena päivänä, 20.8.1991, Aamulehti antoi tukensa Suomen ulkopoliittiselle johdolle tämän toiminnasta edellisen päivän aikana. Pääkirjoituksen lopuksi lehti ennusti tulevaa varsin pessimistisesti, ja arveli Suomenkin tarjoaman humanitaarisen avun olevan pian tarpeen:

”Jos Neuvostoliitto nyt ajautuu uuteen sorron kauteen – kenties peräti sisällissotaan – pakolaistulvaa ei voine mitenkään pysäyttää. silloin Suomi joutuu ratkaisemaan vaikeita turvapaikkaongelmia, mutta peruslinjan on oltava selvä: inhimillisyyden vaatimuksia ei saa ohittaa.

*Erityistä suojelua saattavat tarvita baltit.”*³³⁸

Vajaata viikkoa myöhemmin tilanne oli muuttunut radikaalisti. Vallankaappausyritys oli epäonnistunut ja Baltian tasavallat olivat jättäneet uuden itsenäisyytensä tunnustamispyyntöjä ulkovaltojen hallituksille. Suomikin oli pienen empimisen jälkeen ilmoittanut aloittavansa neuvottelut diplomaattisuhteiden palauttamisesta. Aamulehti oli hivenen kitkerä Balttien puolesta kirjoittaessaan tapahtuneesta:

*”Päätös tehtiin viime tipassa. Muuten olisi ollut vaara, että vahvoja siteitä Baltiaan omaava Suomi olisi jäänyt empimään viimeisten joukkoon. Se olisi varmasti muistettu pitkään niin Baltiassa kuin muuallakin.”*³³⁹

Suomen solmittua diplomaattisuhteet Baltian maiden kanssa Aamulehti otti esille uuden tilanteen mukanaan tuomat käytännön haasteet. Pääkirjoituksessa todettiin kaikkien kolmen tasavallan tarvitsevan viljalti hyvin monenlaista apua ulkomailta. Heimoveljeys ja maantiede olivat lehden perusteluina kun se kirjoitti tulevasta Suomen ja Viron suhteesta:

*”Arki on kuitenkin edessä, ja sen mukana odottavat ratkaisuaan vielä monet ongelmat. Ulkomaailman on silloin tultava apuun. Suomella on erityisvastuu Virosta, kun kauan hyljeksittynä ollut veljeskansamme yrittää jatkaa siitä, mihin kehitys niin raa’asti pysäytettiin 51 vuotta sitten.”*³⁴⁰

Tämän jälkeen Aamulehti ei tarkastelujakson kuluessa enää palannut aiheeseen.

---

³³⁸ AL, 20.8.1991.

³³⁹ AL, 26.8.1991.

³⁴⁰ AL, 30.8.1991.

5.3.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti moraalisesta velvoitteesta

Suomen Viron- ja Baltian-politiikan moraaliiin Helsingin Sanomat otti kantaa kahdeksan kertaa, Aamulehti 14 kertaa. Helsingin Sanomat perusti kantansa pääsääntöisesti samoihin periaatteisiin kuin arvioidessaan virolaisten ja muiden balttien oikeutusta itsenäisyyteen (Vrt. tämän tutkielman kohta 4.3. ”Historia ja moraalii”). Historia ja siitä johdettu moraalii olivat lehden vahvimmat perustelut.

Pääkirjoitusten Suomen ulkopoliitiikan moraalii koskeneet mielipiteet perustuivat edellä mainitun lisäksi myös ETYK:in ihmisoikeuksia koskeviin periaatteisiin. Vetoamalla ETYK:in periaatteisiin lehti oli sikäli turvallisessa asemassa, että myös Neuvostoliitto oli ne hyväksynyt. Toisaalta Neuvostoliitto ei mielellään käynyt julkista vuoropuhelua varsinkaan ihmisoikeuskysymyksistä, jotka laajasti käsitettyinä olivat keskeinen osa Viron ja koko Baltian itsenäisyystaistelua. ETYK:in periaatteiden korostamisen taustalla lienee ollut se, että Suomessa, ETYK:in isäntämaassa, nämä periaatteet olivat hyvin tunnettuja ja lehden arvion mukaan lukijoiden kiinnostuksen kohteita.

Ulkopoliitiikan moraaliiin pohdiskelussa Helsingin Sanomat oli ymmärtäväinen arvioidessaan Suomen valtiojohtoa. Reaalipoliitiikan perusteita ja sisältöä ei varsinaisesti asetettu kyseenalaisiksi. Moraalii katsottiin velvoittavan valtiojohtoa varjelemaan kansallista etua, mutta presidentti Koiviston ja ulkoministeri Paasion julkisia esiintymisiä arvioidessaan lehti käytti toisaalta kovaakin kieltä.

Aamulehti kirjoitti tarkastelujakson kuluessa jollakin tavalla moraaliiin viitaten 14 pääkirjoituksessa. Ainoastaan kahdessa pääkirjoituksessa käsiteltiin Viroa tai virolaisia nimeltä mainiten. Ensimmäinen teeman mukainen kirjoitus ilmestyi vasta lokakuussa 1989. Ensimmäiset pääkirjoitukset olivat pitkälti samoilla linjoilla kuin virallisen Suomen Baltian-politiikka, mutta Liettuan itsenäisyysjulistuksen ollessa ajankohtainen keväällä 1990 tyyli muuttui baltti-myönteisemmäksi ja kriittisemmäksi Suomen valtiojohtoa kohtaan.

Heimoveljeys ja humanitaariset perusteet olivat moraaliiisista perusteluista yleisimmät, mutta historialliseen kokemukseen tai varsinaiseen geopoliittiseen kohtalonyhteyteen Suomen kanssa lehti ei viitannut kuin kerran, Suomen sodissa taistelleitten virolaisten vapaaehtoisten avustamisesta kirjoittaessaan.

Kolme kertaa lehti kirjoitti Suomen ulkopoliittisen johdon moraaliseen vastuusta näkökulmasta, jonka mukaan pidättyväisyys ja varovaisuus olivat maan poliittiselle johdolle itsekkäästä kansallisesta näkökulmasta hyväksyttävää käytöstä.

Pääsääntöisesti virallisen Suomen arvostelu ei ollut tyylillisesti kovin karkeaa, vaikka sisällöllisesti kritiikki saattoi sitä ollakin. Kritiikki oli usein johdettu yleisinhimillisistä arvoista, joten se olisi voinut soveltua myös muihin vastaavanlaisiin tilanteisiin.

5.4. Tapa sanoa ja toimia

5.4.1. Helsingin Sanomat tasapainoilee

Virallisen Suomen kannanotot Viron ja muiden Baltian maiden tilanteeseen herättivät Helsingin Sanomissa ja muissakin Suomen medioissa arvostelua lähes koko tarkastelujakson ajan. Kaikkiaan Helsingin Sanomat käsitteli kyseisenä ajanjaksona Suomen ulkopoliittisen johdon julkisia esiintymisiä suhteessa Viroon ja muihin Baltian maihin 23 pääkirjoituksessa. Ulkopoliitiikan linjaa sinänsä ei kovin usein arvosteltu, mutta tapa, jolla ulkopoliitiikan johto lausui julkisesti mielipiteitään, oli kritiikin kohteena. Lehti käsitteli Baltiaa yleensä kokonaisuutena, eikä kovin usein erikseen maininnut tai painottanut Viroa politiikan kohteena.

Koivisto ja virallinen ulkopoliitiikka saavat ymmärrystä

Tarkastelujakson ensimmäinen Helsingin Sanomien pääkirjoitus, jossa arvioitiin virallisen Suomen tapaa sanoa ja toimia suhteessa Viroon ilmestyi tammikuun alussa vuonna 1989. Helsingin Sanomat arvioi tasavallan presidentti Mauno Koiviston uudenvuodenpuhetta, jossa tämä puuttui muun muassa Viron tapahtumiin. Lehti käytti puhetta käsitelleestä pääkirjoituksestaan puolet Baltia-temaan. Kirjoituksen sävy oli presidenttiä ymmärtävä ja myötäilevä, mutta siinä varottiin ottamasta jyrkästi kantaa.³⁴¹

---

³⁴¹ HS, 2.1.1989.

Lehti jatkoi Suomen virallista ulkopolitiikkaa tukevaa linjaansa puolen vuoden tauon jälkeen heinäkuun alussa vuonna 1989. Pääkirjoituksessa arvosteltiin Viron tiedeakatemian tutkijan, historioitsija Peter J. Kahkin julkaisemaa artikkelia, jossa tämä neuvoi suomalaisia muuttamaan idänpolitiikkaansa. Kahk oli vaatinut suomalaisia nostamaan esille YYA-sopimuksen vahingollisuuden Suomen asemalle ja piti sopimusta Suomen itsenäisyyttä rajoittavana ja uhkaavana. Lehti puolusti poikkeuksellisen voimakkaasti Suomen virallista ulkopolitiikkaa ja arvioi, ettei siinä ollut juuri moitteen sijaa. Pääkirjoituksessa viitattiin epäilemättä myös Suomen suhtautumiseen Viroon, vaikkakin peiteltysti:

*”Toivottavasti useimmilla virolaisilla jalat eivät ole yhtä paljon irti maasta – eivät ainakaan omissa asioissaan. Paasikivi haukkui meitä kovapäisiksi historian oppimisessa, mutta kantapään kautta oppi on mennyt perille. Suomalaisten vankka enemmistö ei ole oppinut vain ulkoa, vaan aidosti ymmärtämään, että suurvaltanaapurin kanssa on pitkän päälle parempi hakea kestävää sopua kuin haastaa riitaa tai luottaa edullisiin kanainvälisiin suhdanteisiin.”*³⁴²

Marraskuun alkupuolella vuonna 1989 Helsingin Sanomat antoi tunnustusta Suomen viralliselle ulkopolitiikalle kommentoidessaan Ruotsin ulkoministerin Sten Anderssonin vierailuja Baltian pääkaupunkeihin. Lehden mukaan Ruotsin ulkopolitiikan perinteinen moraalinen paatos oli lieventynyt ja siten lähentynyt Suomen linjaa. Tästä mainittiin esimerkkinä ulkoministeri Anderssonin pidätyvät lausunnot Tallinnassa. Suomen ja muidenkin ulkomaiden Baltian-politiikan lehti hyväksyi seuraavin perusteluin:

*”Andersson varoittaa Viroa muiden tavoin liiasta kärsimättömyydestä ja jopa siitä, että Gorbatshovin perestroika vaarantuu. Ruotsissa, Suomessa ja kaikkialla Baltian ulkopuolella Gorbatshovin uudistusten tulevaisuus asetetaan Baltian itsenäisyyspyrkimysten edelle. Se herättää Baltiassa katkeruutta, mutta Euroopan vakaiden olojen yleinen etu menee Baltian etujen edelle. Virolaisten ja muiden balttien tulisi ymmärtää näkemyksen moraalinen kestävyys: balttien suvereenisuudella voi olla arvoa vain vakaisissa rauhan oloissa.”*³⁴³

Sitaatin viimeinen virke paljastaa, ettei Helsingin Sanomat todellisuudessa ymmärtänyt virolaisten näkökulmaa asiaan. Virolaisten pelko oman kansansa tuhoutumisesta osana neuvostoimperiumia oli aivan yhtä todellinen kuin lehden kääntäen esittämä uhkakuva epävakaina sodan oloista.

Tammikuun lopulla vuonna 1990 pääkirjoituksessa arvioitiin Suomen antaman kehitysavun merkitystä ja jakautumista. Itäisen Euroopan ympäristöongelmien laajuuden alkaessa paljastua lehti

---

³⁴² HS, 1.7.1989.

³⁴³ HS, 11.11.1989.

vaati Suomelta osallistumista näiden ongelmien ratkaisemiseen ja neuvoi avun kohteiksi lähialueemme:

*”Itäisen Keski-Euroopan maissa Suomi on parhaimmillaankin pieni avustaja suurten teollisuusmaiden rinnalla. Keskittäkäämme siksi apumme sivummalle, mutta meitä lähellä oleville alueille: Baltiaan, Karjalaan, Kuolaan ja mahdollisesti Leningradin alueelle. Helpottamalla näiden alueiden ympäristöongelmia autamme samalla itseämme. Silti meidän ei tarvitse tuntea syyllisyyttä itsekkyydestä.”*³⁴⁴

Lievää kritiikkiä

Helsingin Sanomat hyväksyi Suomen Baltian-politiikan linjan sisällöllisesti vielä vuoden 1990 maaliskuun lopulla. Pääkirjoituksessa viitattiin ulkoministeri Pertti Paasion lausuntoon Liettuan itsenäisyysjulistuksesta. Paasio toisti muun muassa ETYK:in periaatteet ja Baltian kansojen oikeuden itsemääräämiseen, mutta arveli toisaalta, että niiden suhteen vaaditaan monitahoisia neuvotteluja. Lehti piti lausuntoa selkeänä, mutta myöhästyneenä. Perusteena arviolle lienee ollut se tosiasia, että Liettuan korkein neuvosto oli antanut julistuksensa jo maaliskuun 11. päivänä 1990. Virallisen Suomen reagointinopeuteen toivottiin pääkirjoituksessa lisää vauhtia ja verrattiin Suomen ja Ruotsin poliittisten johtajien käyttäytymistä:

”Suomalaisten kadottama ulkopoliittinen identiteetti löytyisi nykyistä varmemmin, jos johtavat poliitikot tohtisivat lausua itsestäänselvyydet nopeammin. Kulttuurien dramaattisesta erosta kertoo maanantainen mielenosoitus Tukholmassa, jossa Ruotsin johtavat poliitikot Sten Anderssonista alkaen marssivat Baltian maiden itsemääräämisoikeuden puolesta. Suomessa ei puhu eikä marssi edes rauhanliike, mitä sopii ihmetellä.”

Samassa pääkirjoituksessa puututtiin myös Suomen valtiollisen lentoyhtiön Finnairin Helsinki-Tallinna-Helsinki reittilentojen avaamiseen. Lehden mukaan avauslennon julkisuusarvo oli unohdettu:

*”Avausmatkalla oli mukana eduskunnan puhemies Kalevi Sorsa ja korkeita virkamiehiä, jotka tapasivat Viron poliittista johtajistoa. Avausmatka meni lähes huomaamatta, vaikka se tarjosi profiilinkorotustilaisuuden.”*³⁴⁵

Huhtikuussa 1990 Helsingin Sanomain pääkirjoituksen aiheena oli presidentti Koiviston ulkomaantoimittajille pitämä tiedotustilaisuus. Virallisen ulkopoliitiikan sisällön ja sen edustajien

---

³⁴⁴ HS, 27.1.1990.

³⁴⁵ HS, 29.3.1990.

julkisten esiintymisten välinen juopa askarrutti lehteä. Kirjoituksessa sivuttiin myös ulkoministeri Paasion ja ulkoasiainministeriön virkamiesten antamia lausuntoja, jotka olivat lehden mukaan epäonnistuneita. Lehti arvosteli virallisen ulkopoliitiikan johtajien tapaa esiintyä julkisuudessa:

”Ulkoministeriö on pyrkinyt osoittamaan, etteivät kannanotot Liettuan tilanteesta poikkea olennaisesti muiden maiden käytöksestä. Se pitääkin paikkansa, kun on kyse kirjallisista kannanotoista. Niillä pärjäisikin julkisuudessa pitkälle, jos ulkoministerillä ja virkamiehillä olisi parempi puheen lahja ja valmius eläytyä kansan tuntoihin. [...]”

Ulkopoliittisen johdon ei toki tarvitse pelkästään myötäillä kansalaisten tunteja. Voitulla tilanteita, joissa on toimittava pää kylmänä. [...] Kylmäpäisyys saati kylmäsydämyys ei saa kuitenkaan olla itseisarvo ja yleinen toimintalinja ulkopoliitikassa.”³⁴⁶

”Diplomatian vaikea taito” otsikoi Helsingin Sanomat pääkirjoituksensa huhtikuun lopulla 1990. Lehteä askarruttivat kyseisen vuoden maaliskuusta lähtien ulkopoliittisen keskustelun keskiössä olleet Liettuan korkeimman neuvoston itsenäisyysjulistus ja sen seuraukset. Suomen ulkoministeri oli jättäytynyt silmäleikkaukseensa vedoten pois pohjoismaisesta ulkoministerikokouksesta, jonka Tanska oli kutsunut hyvin lyhyellä varoitusajalla koolle. Poisjäanti tulkittiin hankalan tilanteen pakoiluksi. Kirjoituksessa arvosteltiin erityisesti ulkoministeriötä, ministeri Paasiota ja ministeriön valtiosihteeri Åke Wihtolia epä johdonmukaisesta linjasta ja näennäisselityksistä yhteispohjoismaisessa kokouksessa. Lehti vaati selkeitä kannanottoja ja perusteluita niille:

”Jos ulkoministeriö katsoo, etteivät muiden pohjoismaiden voimakkaat Baltia-kannanotot sovi Suomelle, sen pitäisi sanoa se ja perustella kantansa. Tehtävä ei kuitenkaan ole helppo, koska yhteispohjoismainen linja on ulkopoliitiikan keskeisiä opinkappaleita. Miten selittää uskottavasti, että linjassa on yhdessä kohdassa silmiinpistävä mutka?”³⁴⁷

Poikkeuksena aiemmasta linjastaan Helsingin Sanomat otti tässä yhteydessä korostetusti esille Suomen ja muiden pohjoismaiden välillä esiintyneen ulkopoliittisen erimielisyyden.

Koiviston puhe Strasbourgiin saa ylitsevuotavat kiitokset

Muutamaa viikkoa myöhemmin lehti antoi tunnustusta presidentti Koiviston Euroopan neuvostossa Strasbourgiin pitämälle puheelle. Pitkässä pääkirjoituksessaan lehti keskittyi lähinnä Koiviston

---

³⁴⁶ HS, 12.4.1990.

³⁴⁷ HS, 26.4.1990.

Baltiaa koskeneisiin kannanottoihin. Koivisto oli lehden mielestä pitänyt likimain täydellisen puheen, jossa reaalipolitiikka ja Suomen ulkopoliittisen johdon luonnehdinnat suhteessa Baltiaan olivat sopuosinnussa, mutta kuitenkin puheen sävy oli baltteja hyvin ymmärtävä ja kannustava. Pääkirjoituksen viesti tiivistyi seuraavaan kappaleeseen:

*”Koiviston ilmaisema myötätunto Baltialle tyydytti Euroopan neuvoston parlamentaarikkoja. Mitään muuta ei tässä ympäristössä ollutkaan odotettavissa, sillä Koiviston kuulijakunta oli asiantuntevaa väkeä. Sille ei tuota vaikeuksia havaita, ettei Suomen kannanmäärittely poikkeja johtavista länsimaista.”*³⁴⁸

Kuukautta myöhemmin, kesäkuussa 1990 Helsingin Sanomat palasi kriittiselle linjalle. Edellä käsitelty ulkoministeri Paasion esiintyminen ihmisoikeuksia käsitelleessä kokouksessa Kööpenhaminassa oli lehden mukaan ollut yhdentekevä ja hengetön erityisesti niiltä osin, kun olisi pitänyt puhua Baltiasta. Paasio oli kirjoituksen mukaan puhunut ihmisoikeuksien toteutumisesta vain yleisellä tasolla. Lehti palasi presidentti Koiviston toukokuussa samana vuonna pitämään puheeseen ja linkitti sen Paasion esiintymiseen.³⁴⁹

Lehti nostaa esiin virallisen Suomen ja kansalaismielipiteen ristiriidan

Vain jokunen kuukausi myöhemmin, heinäkuun alussa 1990 Helsingin Sanomat arvioi Itämeren alueen yhteistyötä käsitelleen, Kotkassa järjestetyn Uusi Hansa-seminaarin antia. Pääkirjoituksen lopuksi lehti arvosteli seminaariin osallistunutta Suomen pääministeri Harri Holkeria nuivasta suhtautumisesta Liettuan pääministeriin Kazimiera Prunskieneen ja antoi virallisen ulkopoliitiikan edustajille ohjeita. Lisäksi kirjoituksessa muistutettiin virallisen Suomen ja kansalaismielipiteen välisestä erosta:

*”Pohjoismaiden ei tule kuitenkaan ujostella epävirallista vuoropuhelua korkeallakaan tasolla. Pääministeri Harri Holkerin olisi suonut omistavan Kotkassa hieman enemmän huomaavaisuutta pääministeri Prunskienelle, kun kysymyksessä kerran oli korostetun yksityisluonteinen ensitapaaminen. Nyt hän jätti ainakin ulospäin suorastaan tylyn kuvan kohtaamisesta. Toivottavasti Liettuan pääministerille tuli sentään selväksi, että Suomessa toivotaan kaikkien Baltian tasavaltojen saavan mahdollisimman pikaisesti täyden itsenäisyyden.”*³⁵⁰

³⁴⁸ HS, 11.5.1990. Katso myös ”5.3. Koivisto ja Viro”.

³⁴⁹ HS, 10.6.1990.

³⁵⁰ HS, 3.7.1990.

Myöhemmin syksyllä 1990 pääkirjoituksessa kehoitettiin varovasti Suomen ja muiden pohjoismaiden poliittista johtoa tapaamaan balttipoliitikkoja entistä näkyvämmiin tuenosoituksena näiden itsenäisyyspyrkimyksille. Kirjoituksen pääpaino oli jälleen, kuten aiemmin todettiin, Liettuassa ja sen pääministerissä Prunskienessa, mutta Viroonkin viitattiin. Lehti suositteli valtiojohdolle aktiivisempaa osallistumista:

”Viron johtajia on pistäytynyt linnassa³⁵¹, mutta korostetun yksityisissä merkeissä.

Baltian maissa on alettu ymmärtää, että itsenäisyysneuvotteluissa on kohtuutonta edellyttää Pohjoismaiden asettuvan avoimesti Baltian puolelle ja Moskovaa vastaan. Toki Suomenkin olisi syytä osoittaa nykyistä avoimemmin myötätuntoa itsenäisyyspyrkimyksiä kohtaan.”³⁵²

Presidentti Koiviston ETYK:issä Pariisissa pitämä puhe oli pääkirjoituksen aiheena marraskuun lopulla. Lehti paheksui sitä, ettei presidentti ollut maininnut puheessaan Baltian maita toisin kuin eräät muut puhujat samassa kokouksessa. Myös virallisen ulkopoliitiikan ja kansalaismielipiteen välinen kuilu arvelutti jälleen lehteä:

”Koivisto tyytyi puhumaan yleisesti kaikkien kansojen oikeudesta itsemääräämiseen ja poliittiseen riippumattomuuteen. [...]

Suomen yleinen mielipide tukee lähes varauksetta Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiä.”³⁵³

Vuosi vaihtui, mutta lehden kriittinen linja säilyi. Tammikuun alussa 1991 Helsingin Sanomat viittasi pääkirjoituksessaan lyhyesti siihen, ettei presidentti Koivisto ollut uudenvuodenpuheessaan maininnut sanaakaan Baltiasta. Lehti kirjoitti sarkastisesti:

”Ihmettelyt Baltian maiden unohtamisesta Koivisto voi yrittää torjua viittaamalla siihen, että ne olivat mukana viime vuoden puheessa.”³⁵⁴

Ymmärrystä sisältöön löytyy jälleen

Joitakin päiviä myöhemmin pääkirjoituksessa arvioitiin ajankohtaista tilannetta Viron pääministerin Edgar Savisaaren Helsingin-vierailuun liittyen. Lehden kanta oli virallisen Suomen Viron-politiikan osalta tasapainoileva. Pääministeri Savisaar oli tiedotustilaisuudessaan jakanut maailman valtiot

³⁵¹ Tässä tarkoitetaan tasavallan presidentin linnaa.

³⁵² HS, 21.10.1990.

³⁵³ HS, 22.11.1990.

³⁵⁴ HS, 2.1.1991.

kahteen luokkaan: niihin, jotka tarkastelivat Viron tilannetta yksinomaan Neuvostoliiton sisäisenä asiana, ja niihin, jotka pitivät sitä toisen maailmansodan seurauksena ja siten kansainvälisenä kysymyksenä. Virallisen Suomen suhtautumista lehti ymmärsi varsin pitkälle:

*”Pohjoismaiden diplomaattinen tuki olisi tietenkin ensiarvoisen tärkeä Baltian maille. Niiden itsenäisyyspyrkimyksiä kohtaan tunnetaan täällä laajaa sympatiaa ja auttamishalu on suuri. Olisi kuitenkin kohtuutonta edellyttää, että esimerkiksi Suomi ottaisi diplomaattitasolla kantaa Neuvostoliittoa vastaan kysymyksessä, jota Neuvostoliitto pitää elintärkeänä ja vieläpä sisäisenä asianaan.”*³⁵⁵

Viikkoa myöhemmin, juuri ennen Neuvostoliiton keskushallituksen sotilasoperaatioita Baltiassa Helsingin Sanomat kommentoi presidentti Koiviston tiedotustilaisuudessaan antamia lausuntoja. Pääkirjoituksessa hyväksyttiin lähes varauksetta Suomen ulkopoliittinen linja sisällöllisesti, mutta arvosteltiin kovasanaisesti Koiviston ”isovelimäistä” asennetta ja lausumia suhteessa Baltiaan. Lehti ihmetteli Koiviston tapaa opettaa ja arvostella tylästi baltteja:

”Koiviston ryhtyminen balttien julkiseksi oppimestariksi on paitsi kiusallista myös yllättävää, koska hän itse on aiemmin osittanut erityistä herkkähipiäisyyttä ruotsalaisia isoveli-asenteita kohtaan. [...]

*Mitä presidentin omaan Baltian-politiikkaan tulee, presidentti perusteli sen reaali poliittisen perinteen hengessä. Sen ainesosat ovat olleet kaikkien tiedossa, mutta Baltian yhteydessä niitä ei ole haluttu korostaa, kuten Koivistokin totesi.”*³⁵⁶

Tammikuun puolivälissä pohjoismaiden pääministerit tuomitsivat Neuvostoliiton sisäministeriön joukkojen toimeenpaneman verilöylyn Vilnassa heti tapahtuneen jälkeen. Myös Suomen hallitus lähetti presidentti Mihail Gorbatsshoville vetoomuksen väkivaltaisuuksien lopettamiseksi Baltiassa. Helsingin Sanomat piti pääministeri Holkerin toimintaa oikeana ja piti vetoomusten linjauksia Suomen ulkopoliittikan perinteen mukaisina ja tapaakin oikeana:

*”Suomalaiset eivät olisi ymmärtäneet johtajiaan, jos Suomi olisi jatkanut verenvuodatuksen jälkeenkin oppituntejaan paasikivimäisestä realismista.”*³⁵⁷

Muutamaa päivää myöhemmin Helsingin Sanomat arvioi presidentti Koiviston lausumia tämän Vilnan verilöylyn jälkeen järjestämässä tiedotustilaisuudessa. Lehti arvosteli jyrkästi Koiviston lausuntojen kovuutta ja kylmäkiskoisuutta sekä sitä, että ne olivat kovin kaukana yleisestä kansalaismielipiteestä:

---

³⁵⁵ HS, 5.1.1991.

³⁵⁶ HS, 11.1.1991. Katso myös tämän tutkielman kohta ”5.3. Koivisto ja Viro”.

³⁵⁷ HS, 15.1.1991.

”Koivisto oli valmis toistamaan balttien viimeviikkoisen läksytyksen.[...]”

Vaikutelmaksi jäi, että Baltian johto on osavastuussa tapahtumien saamasta käänteestä.[...]”

Presidenttiä ei näy huolettavan, että ulkopoliittisen johdon ja yleisen kansalaismielipiteen välille olisi syntymässä kiusallisen suuri ero Baltian kohdalla.”
358

Helsingin Sanomat jatkoi aiheen käsittelyä pääkirjoituksessaan, joka oli otsikoitu ”Baltia ja Suomen kansallinen etu”. Presidentin julkiset esiintymiset olivat lehden mielestä olleet huonosti harkittuja ja presidentti rakentanut keinotekoisesti vastakkainasettelua kansallisen edun ja yleisen mielipiteen välille. Pääkirjoituksessa annettiin tuki harjoitetun ulkopoliitiikan sisällölle, mutta presidentin julkiset kannanotot saivat lehdeltä tuomion:

”Suomalaiset ovat suhtautuneet Baltian itsenäisyyspyrkimykseen hyvin rauhallisesti, korkeintaan hiljaista sympatiaa tuntien. Aktiivista rohkaisua ei ole esiintynyt. [...]”

*Silti kansalaiset tuskin odottivat, että heidän presidenttinsä läksyttää julkisesti baltteja. Siitä syntyi Baltiassa ja muualla vaikutelma, etteivät suomalaisten sympatiat ole balttien puolella.”*³⁵⁹

Maaliskuun alussa 1991 pääkirjoituksessa arvioitiin Pohjoismaiden neuvoston piirissä käytyä keskustelua. Esille nostettiin jälleen presidentti Koiviston julkiset kannanotot ja niiden suhde Suomen ja muiden pohjoismaiden Baltian-politiikkaan. Tapa sanoa ja toiminta käytännössä olivat lehden mielestä edelleen epäsuhdassa keskenään:

*”Huoli suomalaisten joutumisesta altavastajaan asemaan PN:n Baltia-puheissa osoittautui aiheettomaksi. Istuntosalin ulkopuolella presidentti Koiviston lausunnot herättivät kummastusta. Salissa kukaan ei käynyt suomalaisten kimppuun eikä siihen pitäisi muilta osin olla aiheittakaan. Pohjoismaiden linjaerot ovat olleet pitkälle näennäisiä Islantia lukuun ottamatta.”*³⁶⁰

Loppu lähenee – tyyli paranee

Huhtikuun lopulla pääkirjoituksen aiheena oli Esko Ahon hallituksen hallitusohjelma. Helsingin Sanomat kommentoi lyhyesti uuden hallituksen ohjelmaan sisällytettyä viittausta Baltiaan:

---

³⁵⁸ HS, 17.1.1991.

³⁵⁹ HS, 20.1.1991.

³⁶⁰ HS, 2.3.1991.

*”Kiitoksen arvoinen on myös erityinen maininta yhteydenpidosta Baltian maihin.”*³⁶¹

Kesäkuun lopussa vuonna 1991 Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa käsiteltiin Helsingissä pidettyä Euroopan neuvoston kesäkokousta, jossa Baltian tasavaltojen presidentit olivat olleet kuultavina. Lehti piti balttien saamaa huomiota myönteisenä asiana ja arveli Suomen saaneen tilaisuuden paikata Baltian maissa kolhiintunutta mainettaan:

*”Tähän asti ulkopoliittinen johtomme on usein väistellyt Suomessa käyneiden balttijohtajien tapaamista. Nyt sentään pääministeri Esko Aho otti Viron, Latvian ja Liettuan presidentit vastaan Kesärannassa ja kameratkin saivat olla paikalla. Myös ulkoministeri Paavo Väyrynen olisi halunnut tavata heidät, jos heillä vain olisi ollut aikaa.”*³⁶²

Moskovan epäonnistuneen vallankaappausyrityksen jälkeen elokuussa 1991 pääkirjoituksessa annettiin tunnustus Suomen ulkopoliittiselle johdolle nopeasta toiminnasta Baltian tasavaltojen suhteen. Suomen ulkopoliittikan johto oli päättänyt ryhtyä neuvotteluihin diplomaattisuhteiden palauttamisesta ja siten tunnustanut jälleen de facto näiden statuksen itsenäisinä valtioina. Lehden mukaan tapahtunut käänne ja nopea toiminta olivat omiaan parantamaan Suomen mainetta Baltiassa:

*”Baltian maat, ennen kaikkea Viro, ovat Suomen läheisiä naapureita. Olisi ollut erittäin piinallista, jos Suomi olisi jäänyt yksin jälkeen muista pohjoismaista niiden itsenäisyyttä tunnustettaessa ja diplomaattisuhteita luotaessa. Toimimalla poikkeuksellisen ripeästi ulkopoliittinen johto paikkasi varmasti kolhiintunutta mainettamme Baltiassa ja herätti myönteistä huomiota kenties laajemminkin maailmalla.”*³⁶³

Helsingin Sanomat arvioi tarkastelujaksolla viimeisen kerran virallisen Suomen tapaa sanoa ja toimia aivan elokuun lopussa vuonna 1991. Kommentoidessaan edellisenä päivänä uudelleensolmittuja diplomaattisuhteita Baltian maihin lehti antoi kiitoksen Suomen viralliselle ulkopoliitikalle kokonaisuudessaan:

*”Kaikki tapahtui siis aivan toisin kuin etukäteen oli ajateltu ja pidetty mahdollisena. Silti olisi kohtuutonta väittää, että Baltian-politiikkamme olisi epäonnistunut. Se toimi hyvin lähes loppuun saakka. Ja kun se ei enää toiminut, ulkopoliittinen johtomme pystyi muiden pohjoismaiden perässä vastaamaan odottamattoman joustavasti täysin muuttuneeseen tilanteeseen.”*³⁶⁴

---

³⁶¹ HS, 26.4.1991.

³⁶² HS, 29.6.1991.

³⁶³ HS, 27.8.1991.

³⁶⁴ HS, 30.8.1991.

5.4.2. Aamulehden linja heittelehtii

Aamulehti käsitteli ensimmäisen kerran virallisen Suomen tapaa reagoida Viron tapahtumiin helmikuun alkupuolella vuonna 1989. Hyvin lyhyen pääkirjoituksen aiheena oli Suomen pääministerin Harri Holkerin tulossa ollut Viron-vierailu. Lehden mukaan oli historian valossa aivan luontevaa, että Suomen pääministeri vierailee Virossa, koska vierailuvaihto oli normaali käytäntö myös ennen toista maailmansotaa. Kirjoituksen lopuksi lehti totesi kannustavasti:

*”Näiden suhteiden solmiminen uudelleen on nyt erinomaisen paikallaan.”*³⁶⁵

Runsas puoli vuotta myöhemmin elokuun loppupuolella 1989 Aamulehden pääkirjoituksen otsikkona oli ”Lento Tallinnaan”. Lehti kertasi Suomen ja Viron välisen laiva- ja lentoliikenteen historiaa ja arvioi virallisten sopimusten lentoyhteyden uudelleenavaamisesta syntyvän vielä samana syksynä. Varovaisen kriittinen kanta otettiin kirjoituksen lopulla, kun lehti antoi ymmärtää suomalaisten olleen jälleen jälkijunassa verrattuna länsinaapureihin:

”Tällä välin vain on ehditty ajaa lännestä meidän ohitsemme: SAS aikoo lentää Tukholmasta Tallinnaan ennen kuin Finnair Helsingistä, vielä tänä vuonna.

*Miten siinä taas näin kävi?”*³⁶⁶

Virallisen Suomen varovaisen Baltian-politiikan tueksi voitaneen lukea viikkoa myöhemmin ilmestynyt pääkirjoitus, jossa arvioitiin muissa pohjoismaissa heränneitä ajatuksia kytkeä Baltian maat jollain tavoin Pohjoismaiden neuvostoon. Lehti kehotti pysyttelemään varovaisella linjalla Baltian suhteen:

*”Yhteys Itämeren taakse voidaan tietysti luoda, mutta asiassa ei pidä kiirehtiä liikaa. [...] Epäilemättä varsinkin Viron, Latvian ja Liettuan kansanrintamissa tunnetaan vetoa Pohjolaan, mutta varovaisuus on nyt paikallaan, niin kuin Ruotsin pääministeri Ingvar Carlsson on huomauttanut. Äkillisetkin uudet käänteet ovat mahdollisia.”*³⁶⁷

Lokakuun lopussa 1989 Aamulehti arvioi Suomen lähialueyhteistyön näkymiä Mihail Gorbatshovin Suomen-vierailun valossa. Lehti uskoi yhteistyön lisääntyvän ja ilmaisi peitellysti tyytyväisyytensä siihen, että Suomen presidentti oli erikseen tavannut Viron puoluejohtajan Vaino Väljäksen, joka kuului Gorbatshovin seurueeseen. Aavistuksenomaista arvostelua siihenastiselle ulkopoliitikalle sisältyi lehden kommenttiin:

---

³⁶⁵ AL, 10.2.1989.

³⁶⁶ AL, 25.8.1989.

³⁶⁷ AL, 1.9.1989.

*”Meillä on kenties hieman aristeltu erillissuhteen luomista esimerkiksi Baltiaan, mutta Gorbatsšov tuntui Finlandia-talon puheessaan näyttävän vihreää valoa uusille yhteyksille.”*³⁶⁸

Viikkoa myöhemmin Aamulehti otti esille Neuvostoliiton kaavailemat helpotukset kansalaistensa maastapoistumiseen. Pääkirjoituksessa pidettiin suunnitelmia matkustusvapauden lisäämiseksi ETYK-prosessin hengen mukaisina sekä muutoinkin rohkaisevina ja myönteisinä. Esillä oli myös mahdollinen viisumivapaus Neuvostoliiton ja muiden muassa Suomen välillä.

Esimerkkitapaukseksi lehti otti Suomen ja Viron välisen jatkuvasti lisääntyneen liikenteen.

Kirjoituksessa suhtauduttiin hyvin varauksellisesti viisumipakon poistamiseen ja tuettiin Suomenkin harjoittamaa pidättyväistä politiikkaa:

”Sekä Puola että Neuvostoliitto ovat ilmeisesti valmiit poistamaan viisumipakon kokonaan. Suomessa ja muissa pohjoismaissa suhtaudutaan asiaan hienovaraisen torjuvasti. [...]

*Mitä tehdä kun käytäntö ja periaate joutuvat ristiriitaan? Pohjoismaiden varovaisuus on ymmärrettävä juuri tämänhetkisessä tilanteessa.”*³⁶⁹

Marraskuun loppupuolella 1989 Aamulehti pohdiskeli ulkovaltojen kannanottoja Baltian tilanteeseen. Pontimena oli Ruotsin ulkoministerin Sten Anderssonin Tallinnan-vierailullaan antama lausunto, jonka mukaan Viro ei ollut miehitetty maa. Andersson oli kotimaahansa palattuaan korjannut lausuntoaan virolaisten kantoja myötäilevämmäksi. Ruotsin ulkoministerin aiheuttamasta kohusta ja sekaannuksesta lehti veti sen johtopäätöksen, etteivät suomalaiset huippupoliitikot ymmärrettävästi kovin mielellään matkustaisi Viroon tai muihin Baltian maihin. Epäsuoran tuen Suomen harjoittamalle pidättyväiselle politiikalle lehti muotoili seuraavasti:

”Anderssonin tapaus sisältää opetuksen ja ristiriidan. Valtioiden virallisten edustajien on pyrittävä toimimaan maltillisesti ja pitämään kieli keskellä suuta ottaessaan kantaa Euroopassa vakiintuneeseen tilanteeseen, jotta ei vaarannettaisi valtioidenvälisiä suhteita – tässä tapauksessa Ruotsin suhteita Neuvostoliittoon.”

Pääkirjoituksen lopuksi Aamulehti teki klassisen erottelun höystäen sen myötätunnon osoituksella balteille:

*”Esimerkiksi kansalaisjärjestöt voivat tehdä paljon sellaista, mitä valtiot virallisesti eivät voi. Missään tapauksessa balttien auttamista ja asemaa ei saa vaikeuttaa.”*³⁷⁰

---

³⁶⁸ AL, 30.10.1989.

³⁶⁹ AL, 6.11.1989.

³⁷⁰ AL, 23.11.1989.

Seuraavan kerran pääkirjoituksessa arvioitiin Suomen ulkopoliittisen johdon edesottamuksia maaliskuun alussa 1990. Pääaiheena olivat neuvottelut, joita baltit olivat jälleen kerran käyneet Mihail Gorbatschovin kanssa Moskovassa. Baltit olivat toistuvasti vedonneet muun muassa statukseensa miehitettyinä maina. Tällä perusteella ne olivat ilmoittaneet, etteivät tulisi soveltamaan kaavailtua liittovaltiosta eroamisen mahdollistavaa lakia. Lehti viittasi Suomen ulkoministerin Pertti Paasion lausuntoihin ja ennusti, että Suomikin joutuisi vielä muuttamaan varovaista linjaansa:

”Miten näihin kysymyksiin suhtautuu ulkomaailma? Ulkoministeri Pertti Paasio on todennut, ettei Suomi voi olla aktiivinen Baltian maiden itsenäisyysprosessissa, koska asia on näiden maiden ja Moskovan välinen.

Ennen pitkää siitä tulee myös kansainvälinen. Kun baltit pyytävät tukea joko suoraan tai vaikkapa Etykin kautta, niin Suomen on otettava kantaa. Moskovan asenteesta riippuu, miten vaikeaksi kannanotto käy.”³⁷¹

Orastavaa kritiikkiä tosiasioita unohtamatta

Maaliskuun lopulla 1990 Aamulehti käsitteli pääkirjoituksessaan Liettuan itsenäisyysjulistuksen jälkeistä tilannetta Baltiassa. Huomion ja arvostelun kohteena oli myös virallisen Suomen toiminta. Ulkoministeri Paasion lausunnot saivat erityisen huomion. Lehti otti ensimmäisen kerran kriittisesti esille tavan, jolla Suomen ulkopoliittikan johto oli tuonut julki kantansa Baltian tilanteeseen, ja arvosteli myös politiikan sisältöä:

”Virallisen Suomen suhtautuminen Liettuan itsenäisyystaisteluun on ollut korostetun lyhytsanainen ja viileä.

Asennetta voidaan perustella johdonmukaisuudella, ’poliittisella realismilla’, ’maantieteellä’ ja jopa muita pohjoismaita suuremmalla ’asiantuntemuksella’, mutta menettelytapa on kolkko, eikä ulkoministeri Paasion jatkolausunto tiistaina asiaa paljon auttanut.

Ei Suomi voi kriisiä ratkaista eikä järin paljon siihen edes vaikuttaa, mutta ylimitoitettu varovaisuus vaikuttaa suorastaan tarpeettomalta, jos rehellisyydellä on uudessa maailmantilanteessa jotakin arvoa. Sympatian ilmaus ei vielä vie Suomea sivuun hyväksi tunnetulta tieltä, mutta se muistuttaisi, että ’valistuneen itsekkyyden’ lisäksi ulkopoliitikamme pohjautuu myös yleisinhimillisiin arvoihin. Turhaanko meillä on viime ajat korostettu ihmisoikeuksien merkitystä kansainvälisissä suhteissa? Mitätöityykö tämä myöhään syntynyt poliittinen linjaus Baltian maiden kohdalla?”³⁷²

---

³⁷¹ AL, 2.3.1990.

³⁷² AL, 28.3.1990.

Muutamaa päivää myöhemmin, edelleen maaliskuun lopulla 1990 pääkirjoituksen aiheena oli presidentti Koiviston ilmoitus peruuttaa lehdistötapaamisensa Lapissa. Yleisradion toimittaja oli ennen lehdistötapaamisen peruutusta arvellut radiolähetyksessä presidentin kommentoivan kyseisessä tapaamisessa Baltian tapahtumia. Pääkirjoituksessa pohdittiin laajalti presidentti Koiviston suhdetta medioihin ja arvioitiin myös presidentin ulkopoliittista linjaa. Ulkopoliitiikan johdon edesottamukset saivat ainakin sisällöllisesti lehden hyväksynnän, poiketen sikäli muutamassa edellisessä pääkirjoituksessa esiintyneestä, erityisesti ulkoministeri Paasioon kohdistuneesta arvostelusta:

*”Kukaan tuskin odotti Koivistolta rämäkkiä kannanottoja; hänen Suomen ulkopoliitiikan perinteitä kunnioittava varovainen linjansa toki tunnetaan. Kansalaismielipiteen ääriäilyjä tyydyttävien lausuntojen antaminen ei ole viisasta, eikä Suomen etujen mukaista ulkopoliitiikkaa.”*³⁷³

Huhtikuun alussa Aamulehti kirjoitti Baltian maiden ongelmista liittyen Neuvostoliiton korkeimman neuvoston hyväksymään lakiin tasavaltojen mahdollisuudesta erota liittovaltiosta. Pääkirjoituksessa uumoiltiin Moskovan keskushallituksen turvautuvan jopa voimakeinoihin estääkseen balttien itsepintaiset itsenäistymishankkeet. Lehti arveli länsimaiden joutuvan mahdollisesti piakkoinakin ottamaan kantaa asiaan. Suomen pidättyväisen ulkopoliitiikan Aamulehti tuomitsi varsin selvästi:

*”Suomi ei ole suostunut edes kiertelemättömään tuenilmaisuun eikä väkivallan tuomitsemiseen, vaikka juuri meillä on erityissyy osoittaa myötätuntoa ja auttaa Baltian kansoja.”*³⁷⁴

Liettuan kriisin ollessa yhä akuutissa vaiheessa huhtikuun puolimaissa 1990 Aamulehti valoi öljyä laineille otsikolla ”Lopetetaan jo poru Baltia-lausunnoista”. Edelliseen aihetta käsitelleeseen pääkirjoitukseen nähden täysin päinvastaisessa kirjoituksessa annettiin selkeä tuki presidentti Koiviston maltillisille linjauksille, joiden lehti tunnusti olevan sopusoinnussa muiden länsimaiden kantojen kanssa. Kylmäkiskoisuudesta Baltian suhteen ei pääkirjoituksen mukaan tarvinnut puhua. Kansalaisyhteiskunnan vapaus lausua kantojaan pidäkkeittä sekä auttaa Baltian kansoja tuotiin esille, mutta samalla lehti antoi ulkopoliitiikan johdolle vapauttavan tuomion:

”Suomi ei ulkopoliitikassakaan tarvitse sankareita. Sellaisten aika on ohi. Tuloksista päätellen olemme hoitaneet suhteemme muuhun maailmaan hyvin, ja siitä voidaan

---

³⁷³ AL, 30.3.1990.

³⁷⁴ AL, 5.4.1990.

*kiittää jokaista sodanjälkeistä presidenttiä Mannerheimista alkaen – sekä muutamia edeltäjiäkin.”*³⁷⁵

Vapunaattona 1990 pääkirjoituksessa hyväksyttiin Suomen harjoittama Baltian-politiikka pohjoismaisessa kontekstissa. Lehden mukaan Helsingissä koolla olleet pohjoismaiden sosialidemokraattiset puolueet olivat Suomen sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtajan ulkoministeri Pertti Paasion johdolla ottaneet varovaisen yhteisen kannan Baltian tilanteeseen:

*”Kannanottaminen Baltian tilanteeseen osoitti, ettei kieli keskellä suuta puhuminen ole vierasta Pertti Paasion puheenjohtajakollegoillekaan ja etteivät Suomen lausumat, väitteistä huolimatta, poikkea muiden maiden lausumista.”*³⁷⁶

Kahta kuukautta myöhemmin, heinäkuun alussa 1990 Aamulehden pääkirjoituksessa pohdiskeltiin Baltian maiden johtavien poliitikkojen intoa hakeutua entistä läheisempään yhteistyöhön Pohjoismaiden neuvoston ja sen jäsenvaltioiden kanssa. Lehti arveli balttien pyrkivän hankkimaan ”selustatukea” neuvotteluihinsa Moskovan kanssa. Odotettavissa ollut tilannetta kirjoituksessa arvioitiin varovaisesti:

*”Pohjoismaiden hallitukset saattavat joutua ottamaan kantaa itsenäisyysprosessiin, jos Baltian johtajat kääntyvät niiden puoleen. Virallista välittäjänroolia on tässäkin tapauksessa vaikea kuvitella, ellei myös toinen osapuoli, siis Moskova, sellaista toivo.”*³⁷⁷

Seuraavan kerran pääkirjoituksessa viitattiin poliittiseen retoriikkaan syyskuun alussa 1990. Helsingissä koolla olleen Euroopan demokraattisen unionin (EDU)³⁷⁸ suhtautuminen Baltian maiden pyrkimykseen oli lehden mielestä ainakin julkilausumien tasolla tuttua. Aavistus sarkasmia saattoi sisältyä Aamulehden kirjoituksen päättäneeseen toteamukseen:

*”EDU:n Baltian maiden itsenäisyyteen ottama kanta tosin kelpaisi vaikka ulkoministeri Pertti Paasion suuhun: maiden on saavutettava itsenäisyytensä neuvottelemalla ja sopimalla asiasta muun Neuvostoliiton kanssa.”*³⁷⁹

Aamulehdessä varsin usein esille nostettu Baltian ja pohjoismaiden yhteys sekä yhteistyön lisääminen olivat pääkirjoituksen varsinaisena aiheena lokakuun jälkipuoliskolla 1990. Kirjoituksessa luonnehdittiin Suomen Baltian-politiikan linjaa varsin ymmärtäväisessä sävyssä muistuttaen samalla mahdollisista tulevista haasteista:

---

³⁷⁵ AL, 12.4.1990.

³⁷⁶ AL, 30.4.1990.

³⁷⁷ AL, 3.7.1990.

³⁷⁸ Euroopan demokraattinen unioni (EDU) on eurooppalaisten konservatiivipuolueiden yhteistyöjärjestö.

³⁷⁹ AL, 1.9.1990.

*”Meillä tunnetaan suurta myötätuntoa balttien ponnistuksia kohtaan, mutta virallinen politiikkamme on varovaista. Siihen on ollut syynsä, ja muu maailma on toiminut suunnilleen samoin. Entä jos tilanne Neuvostoliitossa radikaalisti huononee? Silloin nousee esiin kysymys pienten kansojen koko olemassaolosta. Pohjoismaat varautukoot ajoissa uusiin satsauksiin, muuhunkin kuin hyvän tahdon julistuksiin.”*³⁸⁰

Marraskuun lopussa 1990 Aamulehti lainasi virolaista poliitikkoa ja tiedenaista Marju Lauristinia, joka oli ennustanut yhä tiukkenevassa poliittisessa ja taloudellisessa paineessa elävään Viroon vaikeaa talvea. Huolestuttavia skenaarioita maalaillut lehti esitti virallisen Suomen johdolle retorisen vaatimuksen kirjoituksen lopuksi:

”Meidän olisi nyt rohjettava ajatella loppuun saakka, mihin tämä johtaa. Kääntääkö Suomi vieläkin selkänsä balteille? [...]”

*Apua on annettava ja ovet on avattava. Edessä ovat kenties kovat päätökset, kun pitää luovia inhimillisen hädän ja poliittisen realismin välimaastossa.”*³⁸¹

Voimakasta myötätuntoa balteja kohtaan

Joulukuun puolivälissä 1990 Aamulehti arvosteli virallisen Suomen nuivaa suhtautumista Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiä kohtaan ja oli selväsanaisesti samaa mieltä Helsingissä vierailleen Liettuan pääministerin Kazimiera Prunskienien kanssa. Kirjoituksessa annettiin arvoa ja tunnustusta kansalaisyhteiskunnan panokselle Baltian ja balttien tukemisessa, mutta virallinen ulkopoliitiikka sai pyyhkeitä. Muutamaa kuukautta aiemmin (21.10.1990) pääkirjoituksessa annettu tuki ja tunnustus Suomen Baltian-politiikan peruslinjalle oli vaihtunut tunteenomaiseksi kritiikiksi:

”Syytä harmiin onkin, sillä Suomi on tässä asiassa toiminut paljon varovaisemmin kuin muut pohjoismaat. Hetkittäin suhtautuminen on hiponut tunteettomuutta. [...]”

*Virallinenkaan Suomi ei loputtomiin voi kääntää eteläisille naapurikansoille selkänsä.”*³⁸²

Tammikuun alkupuoliskolla 1991 pääkirjoituksessa kommentoitiin presidentti Koiviston Baltian tilannetta koskeneita lausuntoja. Aamulehti antoi jälleen tukensa harjoitetulle ulkopoliitiikalle, jos kohta huomauttikin balttien asialle myönteisen kansalaismielipiteen ja virallisen Suomen pidättyvän linjan välisestä erosta.³⁸³

---

³⁸⁰ AL, 21.10.1990.

³⁸¹ AL, 29.11.1990.

³⁸² AL, 15.12.1990.

³⁸³ AL, 11.1.1991.

Väkivaltaisuuksien orastaessa Liettuassa Aamulehti kehotti Suomen valtiojohtoa ottamaan selkeästi kantaa Baltian tapahtumiin nähden. Vaikka lehti ymmärsi varovaisuuden merkityksen, se oli suoran reagoinnin kannalla:

*”Vaikka suomalaisia juuri muistutettiin varovaisuuden hyveestä Baltian kysymyksessä, ei ole liikaa vaadittu, että nykyisessä räjähdysalttiissa tilanteessa otettaisiin painokkaasti kantaa rauhan puolesta ja väkivaltaa vastaan.”*³⁸⁴

Seuraavana päivänä, 14.1.1991, Aamulehti julkaisi vain yhden pääkirjoituksen. Pitkässä kirjoituksessa arvioitiin Vilnan verilöylyä ja sen mahdollisia seurauksia. Lehti edellytti, että virallinen Suomi reagoi tapahtuneeseen, nosti esille moraalin ja vihjasi, että valtiojohto voisi tehdä aiempaa enemmän Baltian hyväksi:

”Suomikaan ei voi suhtautua etäisen viileästi väkivaltaan Baltiassa. [...] Nyt jos koskaan suomalaisten on syytä huomata, että Suomikin on lähellä Baltiaa.

*Suomen voimakas vetoamus neuvostojohdolle väkivaltaisuuksien lopettamiseksi ja rauhanomaisen ratkaisun puolesta Liettuassa on vähin mitä Suomi voi moraalisia kasvojaan menettämättä tehdä. Vahva kansalaismielipide odottaa, että henkisesti ja maantieteellisesti läheisten sukulaiskansojen vapauden puolesta tehtäisiin enemmänkin.”*³⁸⁵

Tammikuun loppupuolella Aamulehti kirjoitti Suomen ja useiden muiden maiden Neuvostoliitolle tekemästä selvityspyynnöstä, joka koski Liettuan ja Latvian ihmisoikeustilannetta. Vilnassa ja Riiassa sattuneiden väkivaltaisuuksien jälkeen monet länsimaat ottivat tilanteen esiin ETYK:in ihmisoikeussopimuksen nojalla. Lehti piti tärkeänä sitä, että Suomi oli selvityspyynnössään korostanut Baltian asemaa Suomen lähialueena ja siten sen erityistä merkitystä suomalaisille.

Kirjoituksen kritiikki osui ulkoministeri Paasioon, joka oli puolustanut Baltian suhteen varovaista linjaa. Aamulehden mielestä Suomen Baltian-politiikkaa ei pitänyt verrata Länsi-Euroopan maiden keskimääräiseen suhtautumiseen, kuten Paasio oli lehden mukaan tehnyt, vaan pohjoismaiseen viitekehukseen. Pääkirjoituksen lopussa viitattiin Suomen esittämän selvityspyynnön perusteisiin, joiden lehti arveli liittyvän myös venäläisvähemmistön asemaan Baltiassa:

---

³⁸⁴ AL, 13.1.1991.

³⁸⁵ AL, 14.1.1991.

*”Neuvostoliitolle esitetty tiedustelu ihmisoikeustilanteesta ei ole aivan yksiselitteinen. Ovathan Baltiassa asuvat ’muukalaiset’, lähinnä venäläiset usein väittäneet paikallisten lakien polkevan heidän oikeuksiaan.”*³⁸⁶

Valtiovahdon linja saa jälleen lehden tuen

Helmikuun puolivälissä 1991 Aamulehti oli ulkoministeri Paasion linjoilla. Lehden mukaan ulkopoliittinen päätöksenteko täytyi pitää poissa Pohjoismaiden neuvoston piiristä, kuten Paasio oli todennut. Neuvoston piirissä käytävää keskustelua lehti ei halunnut rajoittaa. Pohjolan suhde Baltiaan oli esimerkkinä pääkirjoituksessa:

*”Mutta miksi pitäisi sovittaa väkisin yhteen esimerkiksi Suomen varovaista Baltia-politiikkaa ja Islannin tunnustusta Liettuan itsenäisyydelle? Ulkopoliittikka on jokaisen itsenäisen valtion itsensä hoidettava.”*³⁸⁷

Itsenäisen Viron tasavallan kansallispäivänä helmikuun lopulla 1991 pääkirjoituksessa pohdiskeltiin jälleen pohjoismaiden suhdetta Baltiaan. Aamulehti kirjasi myötämielellä Pohjoismaiden neuvoston Baltian maihin suuntautuneet hankkeet, mutta tuki toisaalta myös Suomen eduskunnan puhemiehen Kalevi Sorsan näkemystä, jonka mukaan Pohjoismaiden neuvosto ja Baltian maat olisi pidettävä erillään.³⁸⁸

Muutamaa päivää myöhemmin lehti kirjoitti jälleen Pohjoismaiden neuvostosta. Baltian tapahtumat olivat olleet esillä PN:n kokouksessa ja keskustelu Suomen suhtautumisesta Baltiaan velloi kiivaana. Aamulehti paalutti oman kantansa hyvin selkeästi. Se vaati sanomisen vapautta kaikille ja aiempaa myötämielisempiä julkisia lausuntoja, mutta tuki samalla selväsanaisesti valtiovahdon vastuullista ulkopoliittikkaa:

*”Suomalaisilla ei ole mitään häpeämistä Suomen suhtautumisessa Baltian maihin. Koiviston ja hallituksen virallisen linjan ja kansalaismielipiteen välillä on korkeintaan aste-ero, ei asiaeroa. Kansalaiset toivoisivat ulkopoliittisen johdon esittävän asiansa myötätuntoisemmin sanakääntein. Vaikka pää on kylmä ja jalat maassa, voi sydän olla lämmin.”*³⁸⁹

---

³⁸⁶ AL, 26.1.1991.

³⁸⁷ AL, 14.2.1991.

³⁸⁸ AL, 24.2.1991.

³⁸⁹ AL, 28.2.1991.

Huhtikuun lopussa 1991 Aamulehti otsikoi ”Huomiota Baltialle”. Pääkirjoituksessa puututtiin kahteen baltteja koskeneeseen asiaan: tulossa olleeseen Euroopan neuvoston kokoukseen Helsingissä sekä suomalaisen EN-parlamentaarikon Olli Rehnin puheenvuoroon Strasbourgissa. Lehti hyväksyi jälleen virallisen ulkopolitiikan sisällön, joskin suositteli myötätuntoisempaa suhtautumista:

”Onhan meillä virallisesti pyritty pitämään tiettyä etäisyyttä itsenäisyysliikkeisiin ja korostettu Moskovan-tien merkitystä.

Odotuksia ei pidäkään ruokkia turhilla lupauksilla, mutta keskustan Olli Rehn oli aivan oikeassa muistuttaessaan EN:n kokouksessa Strasbourgissa, miten tärkeää on tukea pienten maiden ponnistuksia. [...] Balteilla on oikeus odottaa konkreettista apua ja myötätuntoa, vaikka heille samalla sanottaisiinkin, että oikotietä kansainvälisen yhteisön jäsenyyteen ei ole.”³⁹⁰

Kaksi kuukautta myöhemmin Aamulehti kirjoitti Baltian tilanteesta ja Euroopan neuvoston kokouksesta Helsingissä. Lehti moitti Neuvostoliiton keskusjohtoa neuvotteluhaluuden puutteesta ja korosti balttien asian oikeutusta. Jumiutuneen tilanteen ratkaisemiseksi pääkirjoituksessa suositeltiin ulkovalloille aktiivisempaa painostajan roolia. Samalla hieman arvosteltiin Suomen valtiojohtoa:

”On ilmeistä, että vain ulkomaailman jatkuva huomio voi pakottaa Kremlin lopulta vakaviin neuvotteluihin Baltian maiden kanssa. Tässä mielessä olisi ollut korrekti moraalisen tuen osoitus, jos myös Suomen presidentti olisi ottanut vastaan baltialaiset virkaveljensä. Tekniset esteet tapaamiselle tuskin olivat ylivoimaisia; pystyttiin ne voittamaan silloinkin, kun järjestettiin tapaaminen Baltian maita mahtavamman Venäjän federaation presidentin kanssa.”³⁹¹

Baltian maat itsenäistyvät – hapuilevaa kritiikkiä viralliselle Suomelle

Moskovan vallankaappauksen ollessa vielä meneillään Aamulehti kirjoitti Euroopan poliittisen tilanteen mahdollisesta muutoksesta. Lehti piti mahdollisena, että Moskovassa vallankaappausta yrittänyt junta saisi vallan ja sen seurauksena myös Suomen asema tulisi muuttumaan. Suomen mahdollisuudet tukea Baltian maiden itsenäisyyttä olivat pääkirjoituksen mukaan hyvin epävarmat:

---

³⁹⁰ AL, 29.4.1991.

³⁹¹ AL, 28.6.1991.

”Osittainenkin paluu vanhaan vastakkainasetelmaan Euroopassa ei ohita Suomeakaan. [...] Mitä merkitsee puolueettomuus? Paluuta vanhaan välttelyynkö?”
392

Muutamaa päivää myöhemmin, vallankaappausyrityksen jo epäonnistuttua pääkirjoituksessa kannustettiin virallista Suomea aktiivisesti vaikuttamaan Baltian maiden itsenäistymisprosessiin, vaikkapa tunnustuksen voimalla:

*”Neuvotteluja korostava Baltian-politiikkamme ei muutu. Tästä linjasta ei kuitenkaan tule pitää häikäpäisesti kiinni, jos tunnustuksella autetaan balttien pyrkimyksiä Moskovassa ja muualla.”*³⁹³

Edelleen muutamaa päivää myöhemmin Aamulehti teki välitilinpäätöstä Baltian tilanteesta ja ulkomaailman suhtautumisesta siihen. ”Vapaus hämöttää Baltian maille” otsikoidussa pääkirjoituksessa lehti oli jälkikäteen tapahtumia arvioidessaan varsin kriittinen Suomen ulkopoliittista johtoa kohtaan. Vaikuttaa siltä, että jälkiviisaudella oli osuutensa, kun kirjoituksessa kritisoitiin sekä politiikan muotoja että sisältöä:

*”Suomi on suhtautunut pohjoismaisia naapureitaan varovaisemmin, monien mielestä kylmäkiskoisemmin, Baltian maiden itsenäisyysponnisteluihin. Tätä on perusteltu kansainvälisyydellisillä ja ulkopoliittisilla syillä, jotka menevät päättäjien arvoasteikossa henkilökohtaisten syiden edelle. Inhorealistisesti ajatellen nämä syyt ovat voineet olla perusteltuja, mutta samalla ne eristivät Suomen sen omasta kansalaismielipiteestä, monista muista länsimaista ja kiihdyttivät uudelleen suomettumispuheita.”*³⁹⁴

Elokuun lopussa 1991 Baltian maiden ulkoministerit allekirjoittivat Helsingissä Suomen ulkoministerin kanssa sopimukset diplomaattisuhteiden palauttamisesta. Lehti ilmaisi pääkirjoituksessa tyytyväisyytensä tapahtuneeseen ja lievensi muutamien edellisten pääkirjoitusten kriittistä sävyä arvioidessaan virallisen Suomen toimintaa Baltian suhteen:

*”Enää on turhaa jatkaa väittelyä siitä, mikä menettely olisi ollut viisain (tai rohkein) missäkin tilanteessa.”*³⁹⁵

Tämän jälkeen Aamulehti ei enää palannut aiheeseen.

---

³⁹² AL, 21.8.1991.

³⁹³ AL, 23.8.1991.

³⁹⁴ AL, 26.8.1991.

³⁹⁵ AL, 30.8.1991.

5.4.3. Helsingin Sanomat ja Aamulehti tavasta sanoa ja toimia

Virallisen Suomen tapa sanoa ja toimia Viron-politiikassa oli molempia lehtiä kiinnostanut teema. Helsingin Sanomat julkaisi aiheesta 23 pääkirjoitusta, Aamulehti puolestaan 30. Baltian itsenäisyystaistelun vuosina ja myöhemmin niiden itsenäistyttyä erityisesti Virossa arvosteltiin Suomen ulkopoliittikkaa pidättyväisyydestä ja ulkopoliitiikan johtajia syytettiin kylmäkiskoisuudesta. Myös kotimaassa, kuten muissakin Pohjoismaissa, esitettiin Suomea kohtaan arvostelua samoilla perusteilla. Useimmiten arvostelun kärki osui ulkopoliittisen johdon julkisiin esiintymisiin ja tapaan sanoa asioita. Suomen ulkopoliitiikan perusteita ymmärrettiin varsin hyvin, mutta myötätuntoisemmat julkiset esiintymiset olisivat kriitikoiden mielestä puolustaneet paikkaansa.

Helsingin Sanomat suhtautui tarkastelujakson alussa virallisen Suomen Viron- ja Baltian politiikkaan ymmärtäen, eikä tehnyt eroa ulkopoliittisten toimien ja ulkopoliitiikan johdon lausuntojen välillä. Helsingin Sanomain tarkastelujakson pääkirjoituksissa hyväksyttiin hyvin pitkälti Suomen ulkopoliittisen johdon päätökset. Niille vaadittiin perusteluja ja johdonmukaisuutta, mutta niitä pääsääntöisesti tuettiin. Ajoittain jyrkkääkin arvostelua sai sen sijaan osakseen ulkopoliitiikan johdon kylmä ja lehden mielestä tarpeettomasti reaalipoliittikkaa korostanut tapa lausua julki mielipiteitään. Lehti olisi nähnyt mieluummin pehmeämpiä suomalaisten ja balttien tunteja paremmin ymmärättäviä lausuntoja kovan reaalipoliitiikan rinnalla. Lehden arvion mukaan muiden länsimaiset ulkopoliitiikan johtohenkilöt taisivat tämän taidon paremmin kuin suomalaiset virkaveljensä, vaikka politiikan asiasisältö usein poikkesikin vain hyvin vähän suomalaisesta.

Helsingin Sanomain linja oli selkeä sen reagoidessa Suomen ulkopoliittisen johdon kommentteihin Viron ja muun Baltian tapahtumista. Kun poliittinen johto suhtautui baltteihin tiukasti tai pidättyvästi, lehti kiristi arvostelua. Kun valtiojohto lausui suopeita sanoja Baltian suhteen, pääkirjoituksissa jaettiin kiitoksen sanoja.

Tämä näkyi lehden kirjoittelussa. Lehti alkoi kevästä 1990 lähtien arvostella virallista Suomea useammastakin asiasta. Ulkoministeri Pertti Paasio oli kritiikin kohteena lehden pitäessä tämän lausuntoja epäselvinä ja liian varovaisina, toisinaan jopa pelokkaina. Myös presidentti Mauno Koiviston piittaamattomuus suomalaisesta kansalaismielipiteestä oli muodostunut lehden mukaan ongelmaksi.

Liettuan parlamentin maaliskuussa 1990 tekemä päätös palauttaa itsenäisen Liettuan perustuslaki voimaan sai aikaan perustuslaillisen kriisin koko Neuvostoliitossa. Tapahtumat Liettuassa pakottivat Suomen ulkopoliittisen johdon reagoimaan. Liettuan itsenäisyysjulistuksen jälkeen lehti alkoi entistä ponnekkaammin syyttää virallisen Suomen edustajia liian matalasta profiilista suhteessa Baltiaan. Pääkirjoituksissa vaadittiin ulkopoliittikan johdolta näkyvämpiä julkisia esiintymisiä balttipoliitikoiden kanssa muiden pohjoismaiden tapaan. Helsingin Sanomat piti ongelmallisena Suomen ajoittaista erkaantumista maan poliittisen viiteryhmän, muiden pohjoismaiden joukosta. Tämä koski varsinkin virallisten tahojen lausuntoja, ei niinkään itse politiikan linjaa.

Kesästä 1990 alkaen Helsingin Sanomat alkoi enenevässä määrin kiinnittää huomiota presidentti Koiviston ja suomalaisen kansalaismielipiteen väliseen suhteeseen. Lehti oli toistuvasti sitä mieltä, että presidentti ei seurannut kansalaisten tunteja, eikä varsinkaan antanut niiden vaikuttaa omiin kannanottoihinsa julkisuudessa. Koivistohan noudatti edeltäjiensä Urho Kekkosen ja J.K. Paasikiven linjaa, jonka mukaan ulkopoliittikka oli ”liian arvokas asia jätettäväksi kansan käsiin”. Tätä juopaa ulkopoliittikan johtajan ja kansan välillä pidettiin pääkirjoituksissa merkittävänä ristiriitana.

Neuvostoliiton sisäministeriön erikoisjoukkojen kuolonuhreja vaatineet operaatiot Baltian tasavalloissa tammikuussa 1991 olivat tarkastelujakson kulminaatiopiste. Erityisesti presidentti Koiviston tapahtumien yhteydessä antamia lausuntoja lehti piti useastakin syystä tuomittavina. Presidentin kylmäkiskoinen tyyli suhtautumisessa Baltiaan yleensä ja väkivaltaisuuksiin erityisesti, osittainen yhteispohjoismaisesta rintamasta lipeäminen ja suomalaisen kansalaismielipiteen väheksyminen saivat Helsingin Sanomain pääkirjoituksissa osakseen erittäin voimakasta arvostelua.

Kevään ja kesän 1991 kuluessa lehden arviot ulkopoliittikan johdon tavasta tuoda mielipiteitään julki muuttuivat jälleen myönteisiksi. Tilanteen lopulta lauettua Moskovan elokuisen epäonnistuneen vallankaappausyrityksen ja Baltian tasavaltojen valtiollisten itsenäistymisjulistusten jälkeen Helsingin Sanomat antoi lopulta kaikinpuolista tunnustusta virallisen Suomen ulkopoliittiselle johdolle.

Aamulehti julkaisi tarkastelujaksolla yhteensä 30 pääkirjoitusta, jossa arvioitiin virallisen Suomen tapaa sanoa ja toimia suhteessa Baltiaan. Alkuvaiheessa esille nousi Viro, mutta varsin pian lehti alkoi kirjoittaa Baltiasta tai Virosta Baltian osana.

Huhtikuusta 1988 maaliskuuhun 1990 pääkirjoitukset olivat varsin maltillisia. Lehti ymmärsi ja pitkälti hyväksyikin virallisen Suomen Baltian-politiikan muodot ja sisällön. Pääkirjoituksissa tehtiin eroa virallisen ulkopoliitiikan ja kansalaisyhteiskunnan mielipiteiden välille, ja pidettiin eroavaisuutta luonnollisena. Liettuan itsenäisyysjulistuksen tietämissä maaliskuussa 1990 tyyli muuttui. Muutamissa kirjoituksissa lehti arvosteli hyvin kovasanaisesti virallisen Suomen kylmäkiskoisia julkisia kannanottoja. Hivenen yllättäen tultaessa huhtikuulle 1990 Aamulehti alkoi jälleen ymmärtää ja hyväksyä virallisen ulkopoliitiikan sisältöä. Lehti korosti, ettei virallisen Suomen Baltian-politiikka eronnut sisällöllisesti juurikaan muiden länsimaiden harjoittamasta.

Marraskuun lopusta 1990 helmikuulle 1991 tilanne Baltiassa oli kireä. Pääkirjoitukset olivat jälleen kriittisiä valtiojohtoa kohtaan ja niissä katsottiin aiemmasta poiketen Suomen olevan eri linjoilla kuin muut länsimaat. Ennen Vilnan verilöylyä tammikuussa 1991 Aamulehti tuki yhdessä pääkirjoituksessaan presidentti Koiviston pidättyväistä politiikkaa, mutta jatkoi verilöylyn jälkeen arvostelua. Helmikuussa lehti tuki taas hetkellisesti virallista ulkopoliittikkaa ja muistutti edelleen virallisen ulkopoliitiikan ja kansalaisyhteiskunnan mielipiteiden eroista, molempien oikeutusta korostaen.

Moskovan vallankaappausyrityksen aikana lehti ei arvioinut Suomen Baltian-politiikkaa, mutta kaappausyrityksen jälkeen se ampui täyslaidallisen kritiikkiä syyttäen virallista ulkopoliittikkaa moraalittomaksi ja suomettuneeksi. Lopulta lehti itse pani pisteen keskustelulle siteeraten Viron ulkoministeriä Lennart Mereä, joka kiitti suomalaisia diplomaattisuhteiden palauttamisseremoniassa Helsingissä.

6. Sinimustavalkean³⁹⁶ eri sävyt

Viro ei ollut kirosana kummallekaan tässä tutkimuksessa esiintyneelle lehdelle. Molemmat kirjoittivat vapaasti ja käyttivät Suomen eteläisestä naapurimaasta suomalaisten kielenhuoltajien suosittamaa muotoa Viro. Itsesensuurista ei näkynyt merkkejä ainakaan sikäli, että tosiasioita käsiteltiin avoimesti ja ongelmat nostettiin esiin. Kummassakaan lehdessä ei ollut havaittavissa

---

³⁹⁶ Itsenäisen Viron tasavallan lippu koostuu kolmesta vaakasuorasta palkista, joiden värit ovat ylhäältä alaspäin sininen, musta ja valkoinen. Virossa lippua kutsutaankin usein nimellä *sinimustvalge* (sinimustavalkea) lipun värien mukaan.

myöskään suomettuneisuuden merkkejä, sikäli kun sellaisina voidaan pitää kriittisyyden puutetta tai suoranaista mielistelyä Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän ja olojen suhteen.

Suuret suomalaiset päivälehdet, Helsingin Sanomat ja Aamulehti julkaisivat Viroa koskevia pääkirjoituksia hämmästyttävän usein. Huhtikuun alusta 1988 joulukuun loppuun 1991 Helsingin Sanomat julkaisi 147 ja Aamulehti peräti 185 pääkirjoitusta, joissa Viro esiintyi vähintään viittauksenomaisesti. Viro tai sitten Viro osana Baltiaa, ja toisaalta virallisen Suomen Viron- ja Baltian-politiikka olivat pääkirjoitusten aiheina kiihtyvällä tahdilla.

Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että lehtien erot olivat paljon pienempiä kuin etukäteinen tutkimushypoteesi. Suomen ulkopoliitiikan osalta 1980- ja 1990-lukujen taitteessa - Neuvostoliiton ollessa vielä olemassa – oli selvästikin olemassa ”kansallinen projekti”, johon ainakin kaksi valtalehteä osallistuivat valtiojohtoa myötäillen. Arvioidessaan virallisen Suomen toimintaa Viron ja Baltian osalta molemmat lehdet pysyivät pääsääntöisesti maan ulkopoliitiikan perinteisten oppien takana. Perusteita ei kyseenalaistettu, mutta pienemmissä kysymyksissä ja valtiojohdon tavassa lausua julki asioita lehdet näkivät usein korjaamisen varaa.

Molempien lehtien kohdalla osoittautui todeksi se länsimaisesta, suhteellisen vapaasta tiedonvälityksestä tehty havainto, jonka mukaan tiedotusvälineet pyrkivät aina myötäilemään vallanpitäjiä.

Yleisemmin lehtiä erottavia tekijöitä löytyi muutamia. Helsingin Sanomain kirjoitukset perustuivat selvästi syvällisempään pohdintaan kuin Aamulehden ja sen käyttämä tietopohja vaikutti olevan laajempi. Helsingin Sanomain pääkirjoitusten kieli oli myös virheettömämpää ja huolitellumpaa kuin Aamulehden.

Mikä lehtiä yhdisti ja mikä niitä erotti yleisellä tasolla?

Viron ja Baltian sisäisiä tapahtumia lehdet seurasivat vahvalla myötätunnolla. Pääkirjoituksissa kerrattiin historiallisia faktoja, jaettiin tietoa, opetettiin ikään kuin lukijoille totuus vaietuista tai vääristellyistä tapahtumista. Helsingin Sanomat kirjoitti Viron tapahtumista huomattavasti analyyttisemmin kuin Aamulehti. Helsingin Sanomain pääkirjoituksissa tarkasteltiin asioita lähes poikkeuksetta vähintään kahdesta näkökulmasta - virolaisesta ja yleisliittolaisesta. Yleisliittolaiseen,

Moskovan näkökulmaan liittyi toive liittovaltion koossapysymisestä. Helsingin Sanomat peilasi Viron ja keskusvallan suhdetta jatkuvasti myös kansainväliseen politiikkaan. Tässä suhteessa se piti Suomen ja muiden länsimaiden poliittisten johtajien linjauksia pitkälti perusteltuina. Neuvostoliiton yhtenäisyyden horjuttaminen ja sitä myöten pelko Euroopan poliittisen tilanteen epävakauden kasvusta olivat lehdelle vähintään virolaisten oikeuksien vertainen kysymys. Paradoksaalista kyllä, virolainen näkökulma oli arvatenkin toisenlainen. Virolaisilla ei ollut juurikaan menetettävää, koska he kamppailivat kansakunnan olemassaolosta. Koko neuvostoimperiumi kulki kohti katastrofia ja virolaiset eivät nähneet tätä lainkaan kielteisenä vaihtoehtona, koska se oli avaamassa heille tien vapauteen varman tuhoutumisen asemesta. Virolaisesta näkökulmasta kaikki keinot olivat sallittuja. Asia, jota kumpikaan lehti ei näytä oivaltaneen.

Aamulehti kirjoitti Viron ja Neuvostoliiton tapahtumista jonkin verran Helsingin Sanomia tunteenomaisemmin, eikä pyrkinyt johdonmukaisesti tuomaan molempien osapuolten näkökantoja esiin. Aamulehti asettui Tallinnan ja Moskovan välisessä konfliktissa Helsingin Sanomia innokkaammin pienemmän ja heikomman eli virolaisten puolelle. Se katsoi myös virolaisten tilannetta suppeammin kuin vertailuparinsa, ikään kuin Viron ja virolaisten kohtalo olisi ollut riippumaton Neuvostoliiton yleisestä kehityksestä ja vaikkapa Gorbatschovin asemasta. Helsingin Sanomat puolestaan noudatti täysin päinvastaista linjaa ja löysi lähes aina yleisliittolaisen näkökulman asiaan kuin asiaan, vaikkei olisi valinnutkaan puoltaan asiassa.

Edellä mainittuja, sekä joitakin muitakin Viroa koskeneita aiheita käsiteltiin suomalaisessa lehdistössä jo ennen kevättä 1988. Aimo Salosen tutkimuksen mukaan lehdet uutisoivat ja kommentoivat Viron tapahtumia vuosina 1987-1988 harvakseltaan. Vuosi 1988 oli Helsingin Sanomien ja Aamulehden pääkirjoituksissa Viroa koskevien aiheiden osalta vielä hyvin rauhallinen. Vaikka Virossa tapahtuikin koko ajan, lehdet eivät ottaneet aktiivisesti kantaa Suomenlahden eteläpuolen tapahtumiin. Viron sisäisessä kehityksessä tapahtui kuitenkin vuoden 1988 kuluessa kaksi merkittävää asiaa, jotka vaikuttivat maan tulevaan kehitykseen: Viron kansanrintama perustettiin ja tasavallan kommunistisen puolueen johtaja Karl Vaino korvattiin uudistus- ja kansallismielisellä Vaino Väljaksella.

Pääkirjoitusten määrästä ja merkityksestä

Muutoksen vauhti kiihtyi paitsi Virossa myös koko Neuvostoliitossa. Uutisten määrä ja sen myötä kommentoinnin tarve lisääntyivät, ja lehtien mahdollisuudet saada tietoa Virosta paranivat. Muun muassa suomalainen kansalaisaktivismi ja yksityisten ihmisten ystävyysuhteet ja matkailu Viroon olivat osaltaan nostamassa Viroa suomalaisten tietoisuuteen. Epäilemättä lehdet vastasivat tähänkin haasteeseen. Voidaan myös olettaa, että kiinnostus Viroon ja muihinkin Baltian maihin, joka näkyy tässä tapauksessa aihetta käsitelleiden pääkirjoitusten runsautena, perustui myös historialliseen ymmärrykseen. Muuttajat muuttaen Suomen kohtalo olisi voinut olla sama kuin Viron. Viro oli varoittava esimerkki siitä, miten Suomellekin olisi voinut käydä toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Historia yhdistettynä kielisukulaisuuteen ja maantieteelliseen läheisyyteen teki Virosta suomalaisille kiinnostavan tarkkailukohteen. Lisäksi Viro ja koko Baltiakin oli Neuvostoliiton uudistusprosessin kärjessä ja suunnannäyttäjänä.

Viro, Latvia ja Liettua olivat Venäjän ohella neuvostotasavaltoina sikäli poikkeuksellisia, että ne olivat olleet 1920- ja 1930-luvuilla kansainvälisesti tunnustettuja itsenäisiä valtioita. Baltit viittasivat 1980- ja 1990-lukujen taitteessa usein tähän tosiasiaan, kun ne vaativat itselleen vapautta Moskovan herruudesta. Ne katsoivat, että muiden toisessa maailmansodassa Neuvostoliiton miehittämien itäisen Keski-Euroopan maiden tapaan niidenkin tuli saada vapautensa takaisin. Sekä Helsingin Sanomat että Aamulehti pitivät Baltiaa kuitenkin omanlaisenaan tapauksena, koska ne eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta rinnastaneet Baltian tasavaltoja Neuvostoliiton satelliittivaltioihin, jotka 1980-luvun lopulla irrottautuivat Neuvostoliiton komennosta. Tosiasia onkin, että Baltian tasavallat ja esimerkiksi Tšekkoslovakia tai Unkari poikkesivat historialtaan myös siltä osin, miten ne olivat Neuvostoliiton herruuteen päätyneet. Itäisen Keski-Euroopan maat olivat toisessa maailmansodassa ensin Saksan valtaamia alueita, ja myöhemmin Neuvostoliiton Saksalta valtaamia. Sodan päättyessä ne olivat siis Neuvostoliiton miehittämiä maita, jotka sodan jälkeen jatkoivat olemassaoloaan muodollisesti itsenäisinä valtioina kuuluessa esimerkiksi Varsovan liittoon ja SEV:iin³⁹⁷. Baltian maiden osalta tilanne oli toinen. Ne oli liitetty näennäisesti niiden omien päätösten seurauksena Neuvostoliiton osiksi jo vuonna 1940.

---

³⁹⁷ SEV (ven. Совет Экономической Взаимопомощи, *Sovet Ekonomitsjeskoi Vzaimopomoštši*) eli Keskinäisen taloudellisen avun neuvosto 1949–1991, oli sosialististen valtioiden talousyhteisö, ja vastine Euroopan talusyhteisölle.

Neuvostoliitto katsoi Baltian kuuluvan paitsi tosiasiallisesti, myös juridisesti itseensä, eikä rinnastus vapautuvaan itäiseen Keski-Eurooppaan ollut sen mielestä asianmukainen. Baltian merkitystä Leningradin ja Luoteis-Venäjän puolustuksen kannalta pidettiin puna-armeijan piirissä hyvin tärkeänä, josta osoituksena oli alueella sijainnut huomattava määrä sotilaita ja kalustoa. Niinpä Neuvostoliiton herruudesta 1980-luvun lopulla vapautuneet satelliitit eivät sen mielestä voineet samalla tavoin irtautua Moskovan otteesta. Tutkimuksen kohteena olevat lehdet erottivat siis hyvin johdonmukaisesti Baltian itäisen Keski-Euroopan satelliiteista. Edes Berliinin muurin murtuminen marraskuussa 1989 ei kirvoittanut historiallisesta luonteestaan huolimatta lehdiltä yhtään Baltiaan viitannutta huomiota. Tuolloin toki itäisessä Keski-Euroopassa tapahtui runsaasti ja Baltian tilanne oli muutoinkin lehdissä kohtuullisen vähäisellä huomiolla.

Viro vai Baltia?

Sekä Helsingin Sanomat että Aamulehti niputtivat usein pääkirjoituksissaan kolme Baltian maata yhteen. Kun lehdet kirjoittivat yksittäisestä maasta, kyseessä oli joko Viro tai Liettua. Pelkästään Latviasta ei julkaistu pääkirjoituksia. Tarkastelujakson alkupuolella molemmat lehdet kirjoittivat lähes yksinomaan Virosta, mutta erityisesti keväästä 1990 lähtien Liettua nousi enenevässä määrin esiin, johtuen sen antamasta itsenäisyysjulistuksesta. Ainakin maaliskuun 1990 jälkeen olisi ollut perusteltua arvioida kutakin balttitasavaltaa erikseen, sillä niiden poliittiset linjat poikkesivat siinä määrin toisistaan. Virosta kirjoitettiin silti eniten ja monipuolisemmin kuin muusta Baltiasta. Tietoa Virosta ja yhteyksiä sinne oli arvatenkin paljon runsaammin kuin Liettuaan. Liettua esiintyi pääkirjoituksissa yleensä suhteessa Moskovaan ja esimerkkinä pienen neuvostotasavallan pyrkimyksistä. Liettuan sisäisiä asioita ei pääkirjoituksissa juurikaan arvioitu. Viron sisäistä tilannetta sen sijaan käsiteltiin molemmissa lehdissä.

Kun lehdet kirjoittivat koko Neuvostoliiton tapahtumista, Viro, ja osittain Liettua ja Baltia kokonaisuutena olivat hyvin usein esimerkkitapauksina. Varsinkin Helsingin Sanomat käytti erityisen runsaasti tätä tapaa. Pääkirjoitukset saattoivat alkaa jonkin Virossa havaitun ilmiön kommentoinnilla, josta jatkettiin sitten liittovaltiotason problematiikkaan. Vastaavasti Neuvostoliiton tapahtumia käsitellyt kirjoitus saattoi poimia käytännön esimerkkinsä Virosta. Tämä myös selittää osaltaan Viroa ja Baltiaa käsitelleiden tai sivunneiden pääkirjoitusten suuren määrän.

Baltian maiden niputtaminen yhdeksi kokonaisuudeksi oli sikäli erikoista, että tasavallat olivat osittain samantyyppisestä historiastaan huolimatta kulttuurisesti hyvin erilaisia, ja etenivät kohti uutta valtiollista itsenäisyyttä eritahtisesti. Kaikissa kolmessa maassa puhuttiin eri kieltä, vieläpä niin erilaisia kieliä, ettei naapureilla ollut ilman kieliopintoja edellytyksiä ymmärtää toisiaan. Uskonnollisesti alun perin pääasiallisesti protestanttiset Viro ja Latvia poikkesivat roomalaiskatolisesta Liettuasta. Neuvostovallan aikana eri Baltian maihin liittovaltion muista osista muuttaneiden määrä poikkesi suuresti, sillä maatalousvaltaisessa Liettuassa muualta tulleiden osuus oli reilusti alle kymmenen prosentin, kun taas teollistuneemmissa Virossa ja Latviassa osuus oli useita kymmeniä prosentteja. Historiallisesti Viron ja Latvian alueet olivat olleet pääasiassa yhteydessä saksalaiseen, ruotsalaiseen ja venäläiseen kulttuuripiiriin, Liettualla taas yhteys Puolaan oli ollut hyvin merkittävä, olihan mailla yhteinen valtiollinen menneisyys. Yhteistä Baltian maille oli maantieteellisen sijainnin lisäksi maailmansotien välinen itsenäisyys ja sen päättyminen neuvosto-miehitykseen, sekä pyrkimys itsenäisyyden palauttamiseen. Baltit esiintyivät ja neuvottelivat Moskovan edustajien kanssa usein yhdessä, mikä luonnollisesti myös Suomessa havaittiin.

Valtiollinen itsenäisyys kaiken takana

Kaiken virolaisten harjoittaman yhteiskunnallisen toiminnan taustalla oli yksi päämäärä. Se oli Viron itsenäisyyden ja riippumattomuuden palauttaminen, pienen kansankunnan ja sen kielen sekä kulttuurin säilyttäminen. Virossa 1980-luvun alkupuolen Tallinnan nuorisomellakoista ja ”Neljänkymmenen kirjeen” laatimisesta lähtien erilaisten Virossa virinneiden liikkeiden pyrkimykset liittyivät pienen kansakunnan selviytymiseen. Viron vihreä liike ja fosforiittikaivoksen vastustaminen, Muinaismuistoyhdistyksen perustaminen, IME-suunnitelma, Molotov-Ribbentrop-sopimuksen julkivaatiminen, Kansanrintaman perustaminen, Viron kommunistisen puolueen irtautuminen NKP:stä sekä kansalaisuus-, kieli- ja vaalilakien muuttaminen palvelivat kaikki yhtä ja samaa päämäärää. Poliittisesti aktiiviset virolaiset uskoivat itsenäisen ja riippumattoman Viron olevan heidän olemassaolonsa edellytys, ja siksi on perusteltua olettaa, että esimerkiksi kaikkien edellä mainittujen hankkeiden taustalla siinsi tavoitteena itsenäinen Viro. Vaikka molemmat lehdet kirjoittivat Viron valtiollisesta statuksesta ja itsenäisyysshaaveista varsin varhaisesta vaiheesta lähtien, ne eivät kuitenkaan pääkirjoituksissaan yleensä yhdistäneet muita käsittelemiään Viroa koskeneita teemoja tähän virolaisten suureen päämäärään. Viron valtiollinen status oli

ylivoimaisesti yleisin aihe, jota lehdet pääkirjoituksissaan käsitelivät, joten sen merkitys kuitenkin ymmärrettiin.

Tärkeät tapahtumat

Sekä Helsingin Sanomien että Aamulehden kirjoittelussa on havaittavissa kaksi Baltiaa koskevaa kulminaatiopistettä. Maaliskuussa 1990 Liettuan neuvostotasavallan korkein neuvosto päätti itsenäisen Liettuan perustuslain palauttamisesta voimaan ja julisti siirtymäkauden valtiolliseen itsenäisyyteen alkaneeksi. Neuvostoliiton keskusjohdon kiivaat reaktiot saivat paitsi ulkomaisen myötätunnon heräämään vaikuttivat myös lehtien pääkirjoitusten sävyyn. Samoin tapahtui Neuvostoliiton erikoisjoukkojen kuolonuhreja Vilnassa ja Riiassa vaatineiden iskujen jälkeen tammikuussa 1991. Molemmat lehdet alkoivat suhtautua aiempaa suopeammin virolaisten, ja muidenkin balttien vaatimuksiin.

Tiukka analyysi vs. yltiöempaattisuus

Helsingin Sanomat pyrki yleensä tuomaan tasapainoisesti ja monipuolisesti esille Viron tapahtumiin liittyneet seikat. Kylmä realismi leimasi usein analyysia, vaikka myötätunto olikin virolaisten puolella. Aamulehden linja oli paljon selkeämmin virolaisten näkemyksen kaltainen, eikä lehti nähnyt tarvetta pohdiskella Neuvostoliiton tai venäläisvähemmistön kantoja tai niiden oikeutusta.

Virallisen Suomen politiikkaa arvioidessaan lehdet olivat usein melko lähellä toisiaan. Hämmästyttävää kyllä, Aamulehti oli toisinaan lähempänä virallisen ulkopoliittikan johtoa kuin Helsingin Sanomat. Aamulehti jopa puolusti tasavallan presidentti Koivistoa muissa medioissa esitettyä arvostelua vastaan. Se teki useita kertoja selväksi eron, joka vallitsi virallisen ulkopoliittikan ja kansalaismielipiteen välillä, ja piti sitä oikeana ja luonnollisena asiana. Helsingin Sanomat puolestaan oli toisesta Koiviston Viron-politiikkaa käsitelleestä pääkirjoituksestaan eli keväästä 1990 lähtien kriittisempi kuin Aamulehti, ja erityisesti kritiikki yltyi tammikuussa 1991. Vilnan ja Riian veristen tapahtumien yhteydessä presidentti Koivisto sai osakseen harvinaislaatuista kovaa kritiikkiä lähes kaikilta tiedotusvälineiltä, eivätkä Helsingin Sanomat ja Aamulehti tehneet tässä poikkeusta.

Viro ja muu Baltia olivat Aamulehden ympäristönsuojeluun pureutuneiden pääkirjoitusten vakioaiheita. Aamulehti kirjoitti aihepiiristä yli kolminkertaisen joukon juttuja verrattuna Helsingin Sanomiin.

Merkittävät erot

Tätä kirjoitettaessa (2008) jälleen ajankohtainen kysymys Viron venäläisvähemmistön asemasta oli merkittävin yksittäinen lehtiä erottanut aihepiiri. Helsingin Sanomat muisti Viron kansallisuus- ja kieliasioista kirjoittaessaan johdonmukaisesti kantaa huolta maan venäläisestä vähemmistöstä. Lehti tarkasteli asiaa tapansa mukaan monesta suunnasta ja monella tasolla. Tässä tapauksessa Helsingin Sanomilla oli poikkeuksellisesti selkeä visio tulevasta. Venäläisten asemaa ei nähty yksinomaan virolaisena ihmisoikeuskysymyksenä, vaan myös liittovaltiotason poliittisena kysymyksenä ja mitä suurimmassa määrin maan tulevaisuuteen vaikuttavana tekijänä, riippumatta siitä, mikä Viron status tulisi olemaan. Realismi oli Helsingin Sanomille leimallista tässäkin kysymyksessä.

Aamulehden suhtautuminen Viron kansallisuuskysymyksen oli huomattavan yksisilmäinen ja tunteenomainen. Lehti asettui selkeästi virolaisten puolelle ja vetosi historiallisiin vääryyksiin ja moraaliin. Venäläisyys ja uudistusvastarinta samaistettiin usein. Todellisuus Virossa ei lehteä juurikaan kiinnostanut. Tässä suhteessa lehden näkökulma oli hyvin ideologinen ja reaalipolitiikalle vieras.

Molemmat lehdet pitivät likimain alusta lähtien virolaisten vaatimusten historiallis-moraalis-juridisia vaatimuksia perusteltuina ja oikeutettuina. Aamulehti lähti siitä, että oikeudenmukaisuuden on toteuduttava Vironkin tapauksessa, eikä katsonut kovin usein aiheelliseksi puuttua reaalisiin mahdollisuuksiin. Helsingin Sanomat puolestaan toisti väsymättä virolaisten asian oikeutusta, mutta muistutti samaan hengenvetoon karusta todellisuudesta, eikä ollut aina kovin toiveikas. Helsingin Sanomien pääkirjoitusten mukaan vallinneet realiteetit olivat historiallis-moraalis-juridista perustelua merkityksellisempiä. Lehti uskoi ilmeisesti paasikiveläiseen oppiin, jonka mukaan ”Moskova ei ole mikään raastuvanoikeus”.

Lehdet suhtautuivat presidentti Koivistoon eräin osin hyvin samankaltaisesti. Koiviston kohdalla lehdet kirjoittivat pääasiassa tämän Baltian- tai Liettuan-politiikasta, vaikka hänen muistelmistaan käyt ilmi, että todellisuudessa hän askarteli eniten Viron-politiikan parissa. Lehdet joutuivat

luonnollisesti tältäkin osin tekemään johtopäätöksensä presidentin julkisten esiintymisten perusteella, joten jossakin määrin väärä kuva Koivistosta oli tämän itsensä aikaansaama. Selityksenä ristiriidalle saattaa toki olla sekin, että Koivisto, jota erityisesti Virossa syytettiin kylmäkiskoisesta suhtautumisesta virolaisiin, on julkikuvansa jälkikäteen korjatakseen painottanut muistelmissaan Viron osuutta.

Helsingin Sanomia ja Aamulehteä erottivat ensisijaisesti niiden arviot presidentin lausumien ja politiikan sisällön välisestä suhteesta. Molemmat lehdet hyväksyivät pääsääntöisesti politiikan sisällön, mutta arvostelivat toisinaan voimakkaastikin presidentin ja muunkin valtiojohdon tapaa reagoida julkisuudessa. Tässä suhteessa lehtien edustamissa mielipiteissä voisi nähdä melkoisen ristiriidan, koska politiikassa sanominen on myös tekemistä. Tasavallan presidentin lausumat olivat myös Suomen ulkopoliittikan sisältöä. Helsingin Sanomat oli Aamulehteä useammin presidentin kimpussa ja arvosteli tämän esiintymisiä. Aamulehti syytti presidenttiä kylmäkiskoisuudesta huomattavasti harvemmin ja lievemmin ilmaisin kuin vertailukohteensa.

Merkittävin presidentti Koivistoa koskeva ero lehtien pääkirjoituksissa liittyy virallisen Suomen ja kansalaisyhteiskunnan väliseen juopaan. Aamulehti piti useaan otteeseen virallisen ulkopoliittikan ja yksityisten kansalaisten mielipide-eroja normaaleina ja perusteltuinakin. Helsingin Sanomat puolestaan osoitti huolensa mainitun eron kasvusta, ja epäili, että presidentti on erkaantunut liiaksi kansan tunnoista.

Huomioita Helsingin Sanomista

Tarkasteltaessa Helsingin Sanomien pääkirjoituksia käy ilmi, ettei lehdellä ollut varsinkaan alkuvaiheessa selkeää linjaa eikä visiota Viron tapahtumiin, vaikka aiheelle sinänsä annettiinkin pääkirjoituksissa määrällisesti paljon palstatilaa. Helsingin Sanomien asennoituminen oli kuitenkin perustaltaan hyvin myönteinen.

Viroa käsittelevien pääkirjoitusten määrä oli suhteessa pääkirjoitusten kokonaismäärään hämmästyttävän suuri. Pääkirjoituksia kirjoittivat useat eri henkilöt, eikä niiden linjauksia suhteessa toisiinsa liiemmästi vahdittu. Helsingin Sanomien tuolloinen päätoimittaja Keijo K. Kulha totesi antamassaan haastattelussa, ettei Helsingin Sanomien Viroa kommentoivia pääkirjoituksia valjastettu millään tavoin tietyn linjan taakse. Kulhan mukaan lehdessä pyrittiin lähinnä seuraamaan

sitä, etteivät aiheesta kirjoitetut ja toisiaan seuranneet pääkirjoitukset olisi aivan toistensa vastakohtia. Tämä oli Kulhan mukaan luonnollista, koska pääkirjoituksissa yleensäkin kommentoitiin pääasiassa päivänkohtaisia tapahtumia. Tämä toimituksellinen politiikka ei kuitenkaan käsillä olevan tutkimuksen valossa aina toteutunut.

Paikoitellen Helsingin Sanomat seurasi tapahtumia jälkijunassa, joka johtune osaltaan siitä, ettei lehdellä ilmeisesti ollut 1980- ja -90-lukujen taitteessa jatkuvasti mahdollisuutta saada luotettavaa, suoraa ja päivänkohtaista tietoa Virosta.

Helsingin Sanomain pääkirjoituksille on edellä käsitellyssä kysymyksessä leimallista varovaisuus. Sanomalehtien pääkirjoitukset ovat perinteisesti olleet foorumeita, joilla on voitu nostaa julkisen keskusteluun tärkeiksi koettuja aiheita. Helsingin Sanomat ei toiminut näin kommentoidessaan virolaisten pyrkimyksiä. Päätoimittaja Kulhan arvion mukaan lehden läheiset suhteet Suomen poliittiseen ja virkamiesjohtoon eivät vaikuttaneet lehden linjaan. Kulhan mukaan mainituista suhteista seurasi lähinnä se, että lehti *”oli hyvin informoitu”* monista asioista, mukaan lukien ulkopoliittikka. Aivan näin ei näytä todellisuudessa olleen asian laita. Suhde oli arvatenkin likeisempi, sillä Helsingin Sanomain pääkirjoitusten varovaisuus muistuttaa hämmästyttävästi Suomen ulkopoliittisen johdon varovaisuutta suhteessa Viron ja koko Neuvostoliiton tapahtumiin.

Siunatuksi lopuksi

Helsingin Sanomat ja Aamulehti olivat vuosina 1988-1991 merkittäviä suomalaisia viestimiä. Helsingin Sanomain asema oli kansainvälisestikin vertailtuna ainutlaatuinen, koska sen päivittäinen painosmäärä lähenteli kymmenesosaa Suomen väkiluvusta ja päivittäisten lukijoiden määrä neljänneestä koko kansasta. Aamulehti oli oman alueensa ehdoton valtalehti, mutta silti leimallisesti tamperelainen ja maakunnallinen julkaisu.

Helsingin Sanomat oli Viron siihen liittyen Neuvostoliiton tapahtumia arvioidessaan reaalipoliitiikan linjoilla, mutta muisti samalla vaatia historiallisen totuuden kunnioittamista. Oikeus ja moraalit olivat sen mielestä virolaisten puolella. Virallisen Suomen toimintaa arvioitaessa lehden fyysinen sijainti Helsingissä ja lehden edustajien suhteet johtaviin poliitikkoihin ja virkamiehiin eivät näkyneet lehden linjassa ainakaan kovin selvästi. Kritiikki oli toisinaan varsin kärkevää.

Aamulehti vaati Viron tapahtumia kommentoidessaan myös historiallisen totuuden ja siitä johdetun moraalin vaalimista. Lehti korosti virolaisten oikeuksia, mutta unohti samalla perestroikan, Neuvostoliiton ja Viron venäläisten aseman. Oikeus oli yksin virolaisten puolella.

Virallista Suomea, erityisesti presidentti Koivistoa Aamulehti ymmärsi erittäin hyvin, eikä osoittanut vastaavaa kriittisyyttä kuin helsinkiläinen kilpailijansa.

Kaiken kaikkiaan kumpikin tarkastelun kohteena oleva lehti pysyi uskollisena journalismin kantaville periaatteille. Viron ja virolaisten asemaan liittyen molempien lehtien pääkirjoituksissa puolustettiin pienemmän ja heikomman oikeuksia ja korostettiin ihmisoikeuksia. Vaikka varsinkin Aamulehti paikoitellen suorastaan tuki virallisen Suomen johtoa, on lehdistä yleisellä tasolla todettava, että ne säilyttivät lähtökohtaisesti kriittisen asennoitumisen. Kriittisimmillään Helsingin Sanomat oli suorastaan kärkevä ulkopoliittisen johdon arvostelussaan. Lehtien itsenäisyys on havaittavissa silloinkin, kun pääkirjoituksissa ei suoranaisesti arvosteltu valtiojohtoa. Suomen ulkopoliittiseen johtoon suhtauduttiin kriittisesti yleensä silloin, kun lehdet katsoivat valtiojohdon vähättelevän edellä mainittuja periaatteita tai kun valtiojohto muulla tavalla osoitti silmiinpistävää viileyttä asenteessaan virolaisia kohtaan.

Sekä Helsingin Sanomat että Aamulehti jakoivat pääkirjoituksissaan lukijoilleen paljon tietoa. Sekä Viroa käsitelleiden pääkirjoitusten määrä että sisältö tukevat tätä väitettä. Kirjoitusten voidaan sanoa olleen jopa voittopuolisesti tiedonvälitystä mielipiteiden saadessa vähemmän tilaa. Aihepiiriä pidettiin ilmeisesti hyvin tärkeänä, koska tietoa olisi voitu lehdissä jakaa muillakin kuin pääkirjoituspalstoilla. Lehdet suuntasivat tietopaketin ja kommenttien yhdistelmän pääkirjoitusten lukijakunnalle.

LÄHTEET

I) Sanomalehdet

1. Helsingin Sanomat (HS) 1.4.1988 – 30.9.1991.
2. Aamulehti (AL) 1.4.1988 – 30.9.1991.

II) Tutkimuskirjallisuus

A) Kirjallisuus

1. *Bäckman Johan*, Entäs kun tulee se yhdestoista? : suomettumisen uusi historia . WSOY. Helsinki 2001.
2. *Iivonen Jyrki*, Neuvostovallan viimeiset vuodet. Gaudeamus. Jyväskylä 1992.
3. *Jakobson Max*, Tilinpäätös. Otava. Keuruu 2003.
4. *Koivisto Mauno*, Kaksi kautta II : Historian tekijät. Kirjayhtymä. Juva 1995.
5. *Lukkari Matti*, Viron itsenäistyminen; kerran me voitamme kuitenkin. Otava. Helsinki 1996.
6. *Made Tiit*, Mu isamaa. Kirjayhtymä. Hämeenlinna 1988.
7. *Pedak Maarit*, Suomi ja Viro : naapuruus ja ulkopoliittikka : Suomen Viron-suhteet suomettumisen taustaa vasten vuosina 1939-1991. Helsingin yliopisto: pro gradu-tutkielma. Helsinki 1997.
8. *Parkkonen Susanna*, Viron itsenäistyminen vuonna 1991 : vaikuttiko itsesensuuri suomalaisten lehtitoimittajien Viro-uutisointiin?. Helsingin yliopisto: pro gradu-tutkielma. Helsinki 1998.
9. *Raun Toivo U.*, Viron historia. Otava. Keuruu 1989.
10. *Roiko-Jokela Heikki* (toim.), Virallista politiikkaa, epävirallista kanssakäymistä : Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860-1991. Atena. Jyväskylä 1997.
11. *Salonen Aimo*, Laulava vallankumous ja Suomen lehdistö : viiden suomalaisen sanomalehden suhtautuminen Viron tapahtumiin 1.1.1987-31.12.1988. Tampereen yliopisto: opinnäytetyö. Tampere 1990.
12. *Savisaar Edgar*, Viron vaaran vuodet. Tammi. helsinki 2005.

13. *Sinilind Sirje*, Viro ja Venäjä : havaintoja Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikasta Virossa 1940-1984. Alea-kirja. Helsinki 1984.
14. *Tommila Päiviö ja Salokangas Raimo*, Sanomia kaikille : Suomen lehdistön historia. Edita. Helsinki 1998.
15. Viro-vuosikirja 2001 (toim. Jari P. Havia). Tallinna-kustannus Oy. Helsinki 2001. Viron merimuseon johtajan Urmas Dresenin artikkeli, s.33-39.
16. *Zetterberg Seppo* (toim.), Euroopan historia. WSOY. Porvoo 1993.
17. *Zetterberg Seppo* (toim.), Viro; historia, kansa, kulttuuri. SKS. Jyväskylä 1995.
18. *Zetterberg Seppo*, Viron historia. SKS. Helsinki 2007.

B) Muut

- 1) Viron presidentin Lennart Meren esitelmä UKK-perinneyhdistyksen tilaisuudessa Helsingin Suomalaisella Klubilla 10.10.2000. Puheen teksti löytyy englanninkielisenä esimerkiksi Viron presidentinkanslian verkkosivuilta presidentti Meren puheiden arkistosta osoitteesta: <http://vp1992-2001.vpk.ee/eng/k6ned/K6ne.asp?ID=3756>.

III) Haastattelut

1. Keijo K. Kulha, s. 1937. Filosofian tohtori ja Helsingin Sanomain päätoimittaja vuosina 1982-1997. Haastattelu 9.10.2003 Helsingissä. Haastattelu on Mikko Kilven hallussa.
2. Endel Lippmaa, s. 1930. Virolainen poliitikko, Viron tiedeakatemian akateemikko ja professori. Lippmaa toimi vuosina 1989-1991 Viron delegaation jäsenenä Neuvostoliiton hallituksen kanssa käydyissä neuvotteluissa ja vuosina 1990-1992 Viron hallituksen salkuttomana ministerinä vastuualueenaan idänpolitiikka. Haastattelu 27.7.2003 Tallinnassa. Haastattelu on Mikko Kilven hallussa.